డాక్టర్ తాటి

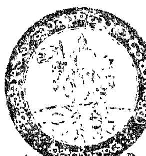

శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రమ్

[illegible]

షష్ఠ సప్తమ ప్రశ్నాత్మక [illegible]

ద్వితీయో భాగః

పరిష్కర్తా:

“వైఖానసాగమ [illegible]” [illegible]

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యులు

ప్రచురణ:

శ్రీ వైఖానస [illegible] సంఘః

గాంధీనగర్ : విజయవాటికా

శ్రీ జ్వాల సాలగ్రామ వీర యోగానంద లక్ష్మీ నృసింహస్వామినే నమః

శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రమ్

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ భాష్య సహితమ్

[షష్ఠ ప్రశ్న ప్రభృతి ఏకాదశ ప్రశ్నాత్మకోఽయం ద్వితీయో భాగః]

పరిష్కర్తా

"వైయాకరణ పంచానన" భారత రాష్ట్రపతి అవార్డు గ్రహీతా

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యః

ప్రచురణ :

శ్రీ వైఖానస మహామండలిః

విజయవాటికా

ప్రభవ, శ్రావణి

9-8-1987

మూల్యమ్ :

రు. 25-00

ప్రచురణ : శ్రీ వైఖానస మహామండలి, విజయవాడ

ప్రతులు : 1000

ప్రభవ, శ్రావణ శుద్ధ పూర్ణిమా

ప్రాప్తిస్థానం :

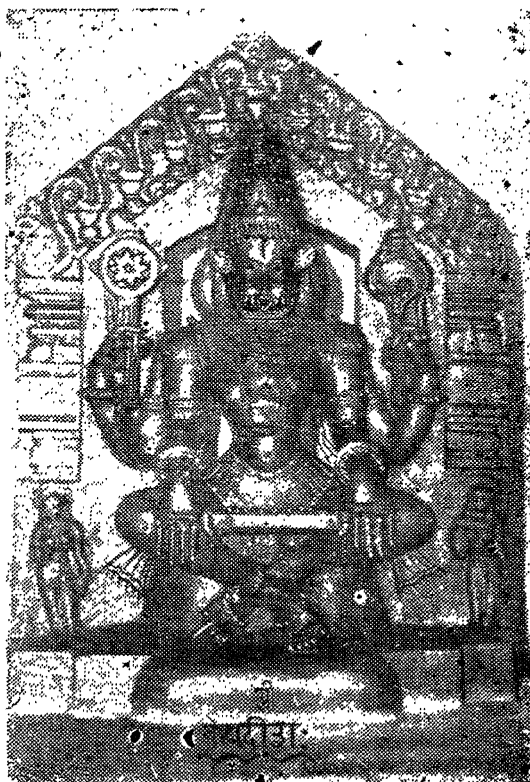
యం. సి. ఏ. మోహన్ (కార్యదర్శి)
శ్రీ వైఖానస మహామండలి (రిజిష్టరు 234/1984)
వైద్యసేవాసదన్, ఆంధ్రరత్నరోడ్
గాంధీనగర్, విజయవాడ-520 003

మూల్యము : రు. **25-00**

ముద్రణ :

శ్రీ నాగభూషణ ప్రింటర్స్
తాడంకి-521 256

శ్రీ జ్వాల సాలగ్రామ వీరయోగానంద
లక్ష్మీనృసింహస్వామి, వేదాద్రి

శ్లో॥ యోగపట్టసమాసీనం జానున్యస్తకరద్వయం
శంఖచక్రధరం దేవం యోగానందముపాస్మహే ॥

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారు

శ్రీ వైఖానస మహామండలి

[రిజిష్టర్డు నెం. 234/1984]

గాంధీనగర్ - విజయవాడ-520 003

—)o(—

ది 9-8-1987 శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్య
ద్వితీయ గ్రంథావిష్కరణ సమయంలోని

కార్యవర్గము

అధ్యక్షులు : శ్రీమాన్ డా॥ దీవి లక్ష్మణాచార్యులుగారు
వణుకూరు

ఉపాధ్యక్షులు : వేదాంతం కేశవాచార్యులుగారు
విజయవాడ

అగ్నిహోత్రం రంగాచార్యులుగారు
విజయవాడ

డా॥ వేదాంతం రామకృష్ణమాచార్యులుగారు
విజయవాడ

కార్యదర్శి : యం. సి. ఏ. మోహన్, విజయవాడ

సహ కార్యదర్శి : అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహా
చార్యులుగారు, విజయవాడ

కోశాధికారి : డా॥ దీవి కోదండరామాచార్యులుగారు
వణుకూరు

సభ్యులు : శ్రీమతి గోవర్ధనం సత్యవతి, విజయవాడ

సభ్యులు : శ్రీమాన్ గుడిపూడి గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు
కంకిపాడు

అగ్నిహోత్రం నరసింహాచార్యులుగారు
బొడ్డపాడు

దీవి రామకృష్ణమాచార్యులుగారు
పురుషోత్తపట్నం

రొంపిచర్ల శోభనాచల లక్ష్మీనరసింహా
చార్యులుగారు, విజయవాడ

పి. వి. యస్. చక్రవర్తిగారు
ఇబ్రహీంపట్నం

అగ్నిహోత్రం చక్రధరాచార్యులుగారు
విజయవాడ

నారాయణం వెంకటశేషాచార్యులుగారు
విజయవాడ

గౌరవ సభ్యులు

శ్రీమాన్ దీవి వెంకట నరసింహాచార్యులుగారు, విజయవాడ
పరాశరం వెంకట రామాచార్యులుగారు, విజయవాడ
దీవి వెంకట నారాయణాచార్యులుగారు, గొడవర్రు
వింజరపు రామానుజాచార్యులుగారు, సీతానగరం
సుదర్శనం విఖనస భట్టాచార్యులుగారు, తుమ్మలపాలెం
డా॥ పెద్దింటి సీతారామ భార్గవగారు, కోరుకొండ
డా॥ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, భట్లపెనుమర్రు
డా॥ వేదాంతం అనంతపద్మనాభాచార్యులుగారు, మచిలీపట్నం
శ్రీమతి వేదాంతం భానువాణీ సీతామహాలక్ష్మిగారు, విజయవాడ

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

నివేదనము

శ్రీ వైఖానస నిగమాగమ శాస్త్ర సారస్వతాన్ని భావితరాలవారికి అందించాలనే సదాశయపథంలో ప్రయాణిస్తున్న విజయవాడ శ్రీవైఖానస మహామండలి ఇప్పుడు మరో అడుగు ముందుకు వేసింది. తత్ఫలితంగా "శ్రీ నృసింహవాజపేయ కృత భాష్య సహిత శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర ద్వితీయ భాగం" వెలుగు చూచింది. భాష్య గ్రంథ ప్రచురణ మహా యజ్ఞంలో మాకు సర్వదా సహకరించిన సుప్రసిద్ధాగమ పండితప్రకాండు లకు, ఆర్థికంగా ఇతోధిక సహాయము నందించిన సంఘీయులకు ముందుగ మా శత సహస్ర వందనాలు.

శ్రీ వైఖానస మహామండలి భూత పూర్వాధ్యక్షులు కీ॥ శే॥ శ్రీమాన్ డాక్టర్ దీవి శ్రీనివాసాచార్యులుగారి 81వ జన్మదినోత్సవ స్మృతి చిహ్నముగ ది 29-11-1984న శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్య ప్రథమ భాగాన్ని ద్వారకా తిరుపతిలోని శ్రీ వేంకటేశ్వర ఆగమ పాఠ శాల సంస్కృత పండితులు, అష్టావధాని, శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల శ్రీనివాసా చార్యులుగారు ఆవిష్కరించారు. తదాది సూత్రభాష్యం ద్వితీయభాగాన్ని కూడ ముద్రించాలని నిరంతరం కృషి చేశాము. ఆ కృషి నేటికి గ్రంథ రూపమున దర్శనమిచ్చినది.

వైయాకరణ పంచానన, భారత రాష్ట్రపతి గ్రహీత కీ॥ శే॥ శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారు సంకల్పించిన భాష్య ముద్రణమును నేటికి సంఘీయుల సహాయ సహకారములతో పూర్తి గావించగల్గినందులకు మిక్కిలి సంతసించుచున్నాము.

కేవల భాష్య రూపముగ నున్న కృతికి విఖనస సూత్రమును జోడించి, సాధు ప్రతిని సిద్ధపరచుటతోపాటు కఠిన సంస్కృత పదములకు అవసరమగు తావులలో అధస్సూచికలను ఏర్పరచియు, తెలుగులో అర్థములు పొందుపరచియు, భాష్యగ్రంథ ముద్రణలోని వ్యయప్రయాసలను చిరునవ్వుతో స్వీకరించి, సంఘీయులకు మన కల్పసూత్ర విశిష్టతను చూపవలెననెడి తలంపుతో అహర్నిశలు కృషిసల్పి, పాఠకలోకమునకు మహోపకార మొనరింప ప్రయత్నించిన కొంకేపూడి వా॥ లు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారికి మా నమస్సుమాంజలులు.

భాష్య గ్రంథ ముద్రణకు వలయు ఆర్థిక పుష్టిని సకాలంలో సమకూర్చుటకు సహకరించిన తిరుమల దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభా పాలకవర్గానికి, కార్యదర్శి శ్రీమాన్ దీవి విఖనసాచార్యులవారికీ; కర్ణాటక రాష్ట్రంలోని వైఖానస సంఘీయులకు, వారినుండి విరాళాలు సేకరించిన బెంగుళూరు వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ వేదాంతం శ్రీరామాచార్యులవారికి, ఉభయగోదావరి జిల్లాల్లోని సంఘీయుల నుత్తేజపరచి ద్రవ్యసహాయాన్ని అందించిన కోరుకొండ వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ డా॥ పెద్దింటి సీతారామ భార్గవగారికి, కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాల్లోని సంఘీయులను ప్రోత్సహించి విరాళాలను సేకరించి యిచ్చిన శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు గారికి, శ్రీమాన్ వేదాంతం రామకృష్ణమాచార్యులు గారికి, డాక్టర్ దీవి కోదండరామాచార్యులు (వణుకూరు) వారికి మా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్యానికి సంబంధించిన విషయాలను గూర్చి సంఘీయులకు విస్తృత ప్రచారము చేయుచు, వారికి గ్రంథము నందాదరాభిమానములు కల్గునట్లు చేయుటలో విశేష కృషిసల్పి కృతకృత్యులైన శ్రీమాన్ వేదాంతం కేశవాచార్యులు వారికి మా ప్రత్యేక నమస్సు మనస్సులు.

భాష్యగ్రంథ ప్రథమ భాగాన్ని గుంటూరుజిల్లాలోని సంఘీయులకు అందించుటలో సహకరించిన నల్లూరు శ్రీ భగవచ్ఛాస్త్ర గ్రంథమాలాధికారులు శ్రీమాన్ దీవి కృష్ణస్వామి అయ్యంగార్ సోదరులకు మా కృతజ్ఞతాభినందనాలు.

శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్య ద్వితీయభాగానికి తమ అమూల్యమైన అభిప్రాయాలను అందించిన పండిత మండనులు శ్రీమాన్ దీవి వేంకట నరసింహాచార్యుల వారికి, శ్రీమాన్ అత్తిలి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు గారికి, శ్రీమాన్ వేదాంతం అనంత పద్మనాభాచార్యులుగారికి, శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం యోగానందనరసింహాచార్యులుగారికి మా నమోవాకములు.

1931 సం॥ర ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచికలో ప్రచురించిన "కల్పసూత్రములు" అను వ్యాసమున శ్రీ దై. కోటీశ్వర దీక్షితులుగారు వైఖానస కల్పసూత్రమును గూర్చి వ్రాసిన విషయములను యథా తథముగ యిందు ముద్రించుకొనుటకు అనుజ్ఞ ఇచ్చిన ఆంధ్ర పత్రికాధిపతులకు మా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

కొంకేపూడి వా॥లు పండిత శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు వ్రాసిన "శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము - విశిష్టత" అను విశ్లేషణాత్మక వ్యాసమును తిరుమలలోని దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభవారు వారి రజతోత్సవ సంచికలో ప్రచురించిరి. ఆ వ్యాసము పాఠకలోకమున మిక్కిలి మన్నన పొందుటవలనను, ఆ వ్యాసము యీ గ్రంథ విషయమునకు సంబంధించిన అంశములను స్పృశించి యుండుటచేతను, మరల మేము దానిని యథాతథముగ పాఠకులసౌకర్యార్థమై ముద్రించుకొనుటకు అనుజ్ఞ యిచ్చిన శ్రీనివాసాచార్యుల వారికి, దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభ వారికిని మా కృతజ్ఞతాంజలులు.

సంఘ సేవా కార్యక్రమములందు, విశేషించి యీ గ్రంథ ముద్రణకు మాకు సూచన లందజేసి, మాకు ఎంతగానో సహకరించి, ద్వితీయ భాగము ముద్రణ జరుగు కాలములో పరమపదించిన సంఘ సేవా పరాయణులు, శ్రీ లక్ష్మీచరణ సేవాపరాయణులు, డాక్టర్ గుడిపూడి విఖనస అప్పలాచార్యులు గారికి మా భాష్పాంజలి.

భాష్య గ్రంథమును ముద్రించుటలో తగిన సలహాలను సకాలంలో అందించిన విజయవాడ వాణీ ప్రెస్ అధినేతలు, శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం రంగాచార్యులుగారికి, ముద్రణ సమయంలో ఏర్పడ్డ విద్యుత్‌కొరత వంటి ఎన్నో కష్టనష్టాలను అధిగమించి, సర్వం తానెయై నిలిచి, అనతికాలంలో గ్రంథాన్ని సర్వాంగ సుందరంగా ముద్రించి మమ్మ ఆశ్చర్యచకితులను గావించిన తాడంకి, శ్రీ నాగభూషణ ప్రింటర్స్ యజమానులు పొన్నాడ శ్రీనివాసరావుగారికి మా శుభాభివందనాలు.

ముద్రణార్హమగు శుద్ధప్రతిని సిద్ధపరచిన చిరంజీవి అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహాచార్యులుకు, ముద్రణ కాలంలో అచ్చు తప్పులు విజృంభించకుండా ప్రూఫులు సరిదిద్దుటలో విశేష శ్రమ ననుభవించి ముద్రణను సకాలంలో ముగించుటకు సహకరించిన చిరంజీవి పరాశరం రామకృష్ణ మాచార్యులకు మా శుభాశీస్సులు.

శ్రీ వైఖానస మహామండలి పాలక సభ్యుల ఆశలను, ఆశయాలను, ఆచరణ రూపంలో చూపటానికి, వైఖానస శాఖీయుల అభ్యుదయానికి అహర్నిశలు శ్రమించే మా కార్యదర్శి శ్రీమాన్ ఎం. సి. ఏ. మోహన్‌కు మా హృదయపూర్వక శుభాభినందనాలు.

మా మండలి చేస్తున్న సత్కార్యాలకు ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను సహకరిస్తున్న ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని వైఖానస సంఘాలన్నింటికీ మా కృతజ్ఞతలు.

మా మండలి గావించు కార్యక్రమములకు సదా సహకారములు అందజేస్తున్న శ్రీ వేంకటేశ్వరపురం (విజయవాడ, లబ్బీపేట) లోని శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి దేవస్థాన పాలకవర్గమునకు మా కృతజ్ఞతా పూర్వక ధన్యవాదములు.

సహృదయి పాఠక మహాశయులు గ్రంథమున నెట్టి నెరసులు దొర్లినను మన్నించి, వానిని సూచించిన యెడల మలి ముద్రణలో సవరింప యత్నింతుమనియు సవినయముగ మనవి చేయుచున్నాము.

ఇప్పటికే ఎన్నియో కల్పసూత్రములు కాలగతిలో కనుమరుగై పోయినవి. కాని, మన వైఖానస కల్పసూత్రమునకు - నృసింహ వాజపేయి కృత భాష్యమునకు మాత్రము అట్టి దుస్థితి కలుగకుండ జాగ్రత్త పడుటలో సర్వదా, సర్వథా సహకరించిన పండిత ప్రకాండులకు, మన వైఖానస శాఖీయులకు శిరసు వంచి పాదాభివందనం చేస్తున్నాం—

విజయవాడ
ప్రభవ శ్రావణ పూర్ణిమ
1987 ఆగస్టు 9

ఇట్లు
శ్రీ వైఖానస మహామండలి
రిజిష్టరు నెం. 234/84

వైఖానసార్య దివ్యాజ్ఞా వర్ధతా మభివర్ధతాం

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

సంస్కారం

నారాయణః పితాయస్య యస్య మాతా హరిప్రియా
భృగ్వాది మునయ శ్శిష్యా స్తస్మై శ్రీ విఖనసే నమః

చదువు - సంస్కారం అనే మాటలని మనం అందరం నిత్యం వాడుతూనే వుంటాం. వింటూనే వుంటాం. కాని ఆ పదాల అర్ధాలని గురించి మనం ఎవ్వరం అంత లోతుగా విచారించం. భారతీయ జీవన సంస్కృతికి చదువు - సంస్కారం అనేవి రెండూ రెండు కళ్లు. మానవాళి మనుగడకు - నాగరికతకు ఆ రెండూ ఊతకోలలు పట్టుకొమ్మలు.

"చదువని వాడజ్ఞుండగు। చదివిన సద సద్వివేక చతురత గల్గున్"
అని పోతన మహాకవి ఆంధ్ర మహా భాగవతంలో హిరణ్యకశిపుని వాక్ ద్వారమున పలికించిన మాటలు నిజంగా ముత్యాల మూటలు. చదువు మనిషిలోని సభ్యతను మేల్కొల్పుతుంది. చదువు మనిషిలో నిద్రాణంగా వున్న వినయ వీణలను మీటుతుంది. మనిషిని మనీషిగా మలచగల అయస్కాంతమే చదువు. మంచి-చెడ్డలను నిష్పాక్షికంగా బేరీజు వేయగల చతురతను నేర్పేదే చదువు. అదే మనిషి మనీషకు మొదటిమెట్టు.

మంత్రద్రష్టలు - త్రికాలవేదులునైన మహర్షులు మనిషి నిర్మలత్వానికి-పవిత్రతకు ప్రతిపాదించిన కర్మలే సంస్కారాలు. మానవుడు తన నిర్మల జీవన విధానం ద్వారా మహోన్నత నాగరికతా శిఖరాలను అధిరోహించటానికి సంస్కారం ప్రథమ సోపానం. మనిషి మనసులోని మచ్చలను - శారీరక మలినాలను సమంత్రక సంస్కారం కడిగివేస్తుంది. మాతృ గర్భవాసం నుండే మనకు సాంక్రామికంగా వచ్చిన బైజిక, గార్భిక దోషాలను అంతమొందించటానికి నిర్దేశింపబడిన ఆచరణయోగ్య కర్మలనే సంస్కారాలన్నారు మహర్షులు. ఈ సంస్కారాలు మనిషి మానసిక - శారీరక నైర్మల్యాన్ని, పవిత్రతను ప్రసాదిస్తాయి.

శ్రియఃపతి చింతనద్వారా మనిషి మోక్షానంద సౌధాన్ని చేరటానికి, అందలి అనంతుని అచ్యుతుని, అవ్యయుని దర్శించటానికి సంస్కారాలు నిరంతరం ఆలంబనాలు. ఏ ఏ సమయాలలో యెలాంటి కర్మల నాచరించటం వల్ల యే విధమైన మేళ్ళు మనకు ఒనగూడతాయో ప్రత్యక్షంగా వివరించేవే సంస్కారాలు. మంత్రపూర్వక సంస్కారాలు మనిషికి మహోపకారాన్ని అందిస్తాయని స్మృతులు నొక్కి వక్కాణిస్తున్నాయి. సర్వ మానవాళికి పవిత్రతను, సుఖ శాంతులను ఏర్పరిచే కర్మలనే మన మహర్షులు సంస్కారాలని సంభావించారు.

చదువు - సంస్కారం కలిసి ప్రతి మనిషి హృదయంలోను అధ్యాత్మ దీపాన్ని వెలిగిస్తాయి. మోక్షానంద సౌధాధినేతయైన శ్రియః పతిని దర్శించటానికి ఆ దీపం మనిషికి దారి చూపగల్గినప్పుడే బ్రతుకులో మల్లెలు-మందారాలు వెల్లివిరుస్తాయి. అలాంటి సంస్కారాలను ఉపదేశించిన గ్రంథాలనే మనం "కల్ప సూత్రాలు" అని పిలుస్తాం. ఈ మంత్రంతో యీ పని చేయాలని సూచించే గ్రంథాలని కల్పసూత్రా లంటాము. ఈ మంత్రంతో యీ కర్మ చేయాలని సూచిస్తూ మంత్రారంభ వాక్యాలను మాత్రమే ఉదహరించటం సూత్రకారుల సంప్రదాయం.

విఖనస మహర్షి ప్రతిపాదించిన సంస్కారాలను, వాటి ఔన్నత్యాన్ని మనం సంభావించటం మేలు.

సమస్త వర్ణాశ్రమ సంస్కార ధర్మకర్మ సముచ్చయ సూత్రమే శ్రీసూత్రం. వైఖానస సూత్రంలోని ప్రతి సంస్కారం వేదమంత్ర పునీతమైంది. సమస్త సంస్కారాలు శ్రీమన్నారాయణ పరంగా ఉపదేశింపబడ్డాయి.

"అథ నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః" అనుచు విఖనస మహర్షి శారీరక సంస్కారాలకు శ్రీకారం చుట్టాడు. ఆయన ఉపదేశించిన సంస్కారాలు సూత్రకర్త స్థూలంగా సంస్కారాలను నిషేక జాతక సంస్కారాలు, దహనాది మృతసంస్కారాలని రెండు రకాలుగా విభజించారు. నిషేకాది జాతక సంస్కారాలు ఇహలోక సుఖ సంధాయకాలు. దహనాది మృతసంస్కారాలు స్వర్గాది ఊర్ధ్వలోక సుఖ సాధకాలు. నిషేకాది సంస్కారాలు జీవికి కలుగబోవు. కల్గిన బైజిక, గార్భిక, దోష నివృత్తికారకాలు. నిషేకాది సంస్కా

రాలు మనిషిని పునీతుని చేస్తాయి. పుణ్య శరీరులకు దహనాది సంస్కారాలు చేయబడటంవల్ల మృతునకు స్వర్గం లభిస్తుంది. నిర్దోష శరీరాపహృతివల్ల అగ్నికి సంతృప్తి కల్గుతుంది. సంస్కర్తకు సకల సంపత్సమృద్ధి చేకూరుతుందని మహర్షి స్వయంగా సూచించారు.

నిషేకాది - పాణిగ్రహణాంతం కల సంస్కారాల సంఖ్య	18
బ్రహ్మయజ్ఞము	1
పాకయజ్ఞములు	7
హవిర్యజ్ఞములు	7
సోమయజ్ఞములు	7
మొత్తం సంస్కారాలు	40

నిషేక సంస్కారం నుండి సోమయజ్ఞాంత యజ్ఞమైన అప్తోర్యామ యజ్ఞం వరకు కల ఈ 40 సంస్కారాలను శారీరక సంస్కారాలుగనే మహర్షి పేర్కొన్నారు. సంస్కారాలను బ్రాహ్మలు - దైవికాలు అని రెండు విధాలుగ విభజించవచ్చు. మరల బ్రాహ్మ సంస్కారాలను 1) బీజక్షేత్ర సంశుద్ధికరాలు. 2) బ్రాహ్మణత్వ ప్రతిపాదకాలు. 3) శ్రోత్రియత్వ సంధాయకాలు. 4) పాపక్షయకరశాన్తి సాధకాలు. అని నాలుగు అవాంతర భాగాలుగ వేరుచేయవచ్చు. దైవిక సంస్కారాలన్నింటినీ భగవద్యజన విధిరూప ప్రతిపాదకాలుగ సంభావించవచ్చు.

నిషేక, ఋతు సంగమన, గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంత, విష్ణుబలి సంస్కారాలు ఆరు బీజక్షేత్ర సంశుద్ధికరాలు. జాతకర్మ, ఉత్థాన, నామకరణ, అన్నప్రాశన, ప్రవాసాగమన, పిండవర్ధన, చౌళక, ఉపనయన సంస్కారాలు మనిషికి బ్రాహ్మణత్వ ప్రతిపాదకాలు.

పారాయణ వ్రతబంధ విసర్గ, ఉపాకర్మ, సమావర్తన, పాణిగ్రహణ సంస్కారాలు మానవునకు శుచిత్వ శ్రోత్రియత్వ సంధాయకాలు.

బ్రహ్మయజ్ఞ, పాకయజ్ఞ, హవిర్యజ్ఞ, సోమయజ్ఞ సముచ్చయాలైన 22 యజ్ఞాలు నిత్యకృత్యంలో మానవునికి అజ్ఞానంవల్ల సంప్రాప్తమైన పాప కర్మ ఫలాలను, దోషాలను పోగొట్టి ఇహ పరలోక సుఖ శాంతులను ప్రసాదించే సాధనాలు. యజ్ఞాదులు కర్తలకేకాక లోక కల్యాణ హేత్వాపాదకాలు అయినవి కూడ చాల ఉన్నవి.

విష్ణ్వర్చన ప్రతిష్ఠాదులన్నియు దైవిక సంస్కారాలు. మానవుడు సాయుజ్య మోక్షము నందుటకు విష్ణ్వర్చనము సులభ సాధనము శుభప్రదము కూడ.

వీనితోపాటుగ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు ఆచరింపవలసిన సంస్కారాలను ధర్మాలనుకూడ మహర్షి సూచించారు. శారీరక సంస్కారాలలో నిషేకము ఆద్యమైంది-అద్భుతమైంది. అత్యంత విశిష్టమైంది- విలక్షణమైంది. మహిమోపేతమైంది. అన్యసూత్రకారు లెవ్వరిచే సూచింపబడనిది - నిర్వచింపబడనిది. మన్వాది స్మృతికర్తలచే ప్రముఖముగ ప్రశంసింపబడినది. సమంత్రక నిషేక సంస్కార మహిమనెరింగిన మనువు తన మనుస్మృతిలో నిషేకాది-శ్మశానాంతం సమంత్రక సంస్కార పునీతులైనవారు మాత్రమే తన ధర్మశాస్త్రిమును పఠించుటకు అర్హులు. యోగ్యులునని కంఠోక్తిగ పల్కినాడు. అట్టి మహిమాన్విత నిషేక సంస్కార విభవము ననుభవించు యోగ్యత ఒక్క విఖనస సూత్రానుయాయులైన వైఖానసులకే దక్కుట వారి పురాకృత సుకృత విశేష ఫలముగదా!

ఋతుసంగమన సంస్కారాన్నే నిషేకముగ కొందరు సూత్రకారులు సంభావించారు. కాని అది వారి భ్రాంతి మాత్రమే. విఖనస మహర్షి నిషేకాన్ని విశిష్ట సంస్కారంగానే పేర్కొన్నారు. లేకపోతే అష్టాదశ సంస్కారాలనే సూత్రకాకారుని వచనానికే విఘాతం కల్గుతుందని, భాష్యకర్తయైన నృసింహ వాజపేయయాజులవారు సూత్రకర్త హృదయాంతర్గతభావాన్ని ఆవిష్కరించారు.

భార్యాభర్తలిరువురు దర్శన స్పర్శన ప్రేక్షణాదుల ననుభవించిన పిదప ఉభయులు అనురాగ తరంగితులగుట సహజము. దంపతుల పరస్పరానురాగమే భావి శిశు బీజమునకు మూలము శుక్ర-శోణిత సమ్మేళనమే బీజరూపముగ

నవతరించునుగదా! ఈ దశలో దంపతుల పురాకృత దుష్కృతాదుల వలన శిశువునకు సంక్రమించబోవు బీజసంబంధ దోషాలను పోగొట్టుకొనుట పుట్టబోవు శిశువునకు, అందున బీజరూపముగ స్థిరపడనున్న మాంసపుముద్దకు సాధ్యము కాదుగదా! అట్టి దైహిక దోష నివారణమునకు తలిదండ్రులు శిశువుకొరకు చేయబడు హోమపూర్వక మంత్ర సంస్కారమునే నిషేకమందురు. ఇది చాల సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైన సునిశిత సంస్కారము. మరియు విష్ణుబలి సంస్కారము కూడ అనితర సాధారణ గర్భవైష్ణవ సంస్కార విశేషము. విష్ణుబలి సంస్కారంలో గర్భచక్రాంకనము అత్తరి మాతృమూర్తికి చేయబడు శ్రీమన్నారాయణాష్టాక్షరీ మంత్రోపదేశము విశేషమైనది. దీనిచే గర్భమునకు, గర్భస్థ శిశువునకు వైష్ణవత్వము సిద్ధించును. ఇది లేకున్న వైఖానసులకు పరమ దుర్లభమైన, పరమపద సాయుజ్య మోక్ష సామ్రాజ్య ప్రతిపాదకమైన, వైష్ణవత్వ సిద్ధి లభించదు. వైఖానసులకిది విశిష్టమైన గర్భవైష్ణవ సంస్కారము.

మానవుడు తన అజ్ఞానంవల్ల ఎన్నో అకృత్యములను చేసి పిదప తన దుష్కృత్యములకు పశ్చాత్తాపము నొంది తన్నిష్కృతికై ప్రాయశ్చిత్తములను శాస్త్రీయమైనవాటిని ఆచరించి పునీతుడు కావచ్చునని మహర్షి తలంచియే సంస్కార విహీనతలకు అన్నింటికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తములను కూడ సూచించినారు. శాఖీయులందరు తత్తత్సంస్కారాల నాచరించి పునీతులుకాగలరని, కావలయునని ఆశించుచున్నాను. ఇంతకన్న మనకు ఉత్తమ కార్యము మరొకటి ఉండనేరదని-సంఘీయులు గ్రహింతురని ఆశించుచున్నాను.

సూత్రకారులు సూచించిన మంత్రాలను అదేవరుసలో పూర్తిగ వ్రాసి పఠించుచున్నవియే "మంత్ర ప్రశ్నలు" నారాయణ అష్టాక్షరీ మంత్ర ప్రతీకగా 8 ప్రశ్నలను సూత్రకారులైన విఖనస మహర్షి రచించారు. మంత్ర ప్రశ్నలు వైఖానస సూత్రానుసారము ఉండవలసిన విధి యున్నది. సూత్రంలోని 5 ప్రశ్న, 4 ఖండలోని "బ్రహ్మమేధ" మంత్రములు మొదటి ప్రచురణలో 4 ప్రశ్నలో కానరావు. ద్వితీయ ప్రచురణలో నిబంధన గ్రంథకారులు ఏవియో కొన్ని మంత్రములను చేర్చిరి. కాని అవి సూత్రానుసారముగ లేవు. వానిలో కూడ మంత్రవాక్యములు విడదీసి రెండు రెండుగ వేసిరి. భాష్యానుసారము పరిశీలింప "మంత్రావృత్త్యా" అని వుండుటచే అవి అసమంజసములని అర్థమగు

చున్నది. ఆ మంత్రములు ఏ వేదభాగమో చూచి సరిచేయవలయునన్న మాకు సాధ్యముకాలేదు. కావున మంత్రభాష్యం ప్రచురించే సమయంలోనైనా విజ్ఞులు వానిని సరిచేసిన మా వంటివారికి తెలుసు కొనుటకు వీలగునని ఆశ. సర్వత్ర భాష్యము సూత్రము ననుసరించియుండవలెను. కావున అట్టి మర్యాదను పాటించి శ్రీ వాసుదేవ భట్టాచార్యులవారిచే పరిష్కరింపబడి 1914 సం॥లో కుంభకోణం వారు గ్రంథాక్షరి లిపిలో ప్రకటించిన పాఠమునే గ్రహించితిమి గాన పాఠాంతరముల నిందు పొందుపరచలేదు. చదువరులిందలి ప్రమాదపర స్ఖాలిత్యాలను తెలియపరచిన యెడల ముదముతో స్వీకరించి మలి ముద్రణయందు సంస్కరించగలమని సవినయముగ విన్నవించుచున్నాను.

శ్లో॥ శ్రుతి స్మృతి నదీ పూర్ణం శాస్త్ర కల్లోల సంకులం ।
విష్ణు భక్త్యుదకం శుద్ధం వందే శ్రీ విఖనోర్ణవం॥

బుధజనవిధేయ

(సం॥) వేదాంతం అనంత పద్మనాభాచార్యులు

లక్ష్మీ హయగ్రీవ మందిరం

ఈడేపల్లి - మచిలీపట్టణము

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము - విశిష్టత

అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు
ఆగమిక ప్రవర : ఆయుర్వేద వైద్య విద్వాన్ - కొంకేపూడి, కృష్ణాజిల్లా

భరతభూమి కర్మభూమి. కర్మభూమి కాధారబింపు ధర్మము. ధర్మకర్మములు రెండింటికి విహారణ స్థలములు వేదములు. వేదములు మంత్రబ్రాహ్మణ సమ్మిశ్రితములు. వేదములోని మంత్రార్థ వినియోగములను బ్రాహ్మణముల ద్వారా తెలుసుకొనుట సంప్రదాయము. రాను రాను వేదవేత్తలకే యీ సంప్రదాయము లెఱుంగుట కష్టమనిపించినది. అప్పుడు మహర్షులీ యనంత వేదరాశిని మథించి దానిలోని దైవిక - శారీరక కర్మల స్వరూపములను ప్రయోగ విధానములను సులభగ్రాహ్య పద్ధతిలో వివరించుచు గ్రంథములను వ్రాసిరి. సమకాలీన సమాజమున కర్థమగు పద్ధతిలో వివరించుచు విషయములను తెల్పుచు మహర్షులచే వ్రాయబడిన గ్రంథములకే కల్పసూత్రములని పేరు. అట్టి వానిలో "శ్రీమద్వైఖానస కల్పసూత్రము" ఉత్తమమైనది. దీనిని బ్రహ్మ స్వరూపుడగు విఖనస మహర్షి రచించెను.

వేదములోని మంత్రార్థములను వాని ప్రయోగములకు విపులముగ తెల్పిన మహత్తర గ్రంథములే కల్పసూత్రములు. కర్తృకర్మ సమన్వయమునకు పరిపూర్ణ స్వరూపములే కల్పసూత్రములు.

"క్లృపూ: సామర్థ్యే" అను ధాతువునుండి కల్పశబ్ద ముద్భవించినది. కల్ప శబ్దమున కనేకార్థములున్నవి. వానిలో శాస్త్రము, నిబంధనము, వేదాంగము, సంకల్పమనెడి యర్థములను యిచట గ్రహించుట యుక్తతమము. ఆనందసంహిత వ్యాఖ్యయందీ శబ్దమును వ్యాఖ్యానించుచు "కల్ప్యతే సామర్థ్య వాచినో వుత్పన్నోయం కల్పశబ్దః. సామర్థ్యంచేహ వేదార్థ జ్ఞాపకత్వమేవ, తాదృశ సామర్థ్య జనకం శాస్త్రం సౌలభ్య వద

చ్ఛందో బద్ధమేవ ప్రణీయమానం కల్పసూత్రం భవతి" యనిరి. వేద ములో చెప్పబడిన మంత్రార్థములను అర్థము చేసుకొని వాని వినియోగా దులను తెలుసుకొనుటనే యిచట సామర్థ్యముగ తలంపవలెను. అట్టి సామర్థ్య ప్రపూర్ణ శాస్త్రమును ఛందస్పర్శలేని సులభ వాక్యములలో తేలికగా నర్థమును తెల్పుటకు మహర్షులు సూత్రమార్గము నెన్నుకొనిరి. వ్యాకరణవేత్తలు సూత్రలక్షణములను వివేచించుచు—

శ్లో॥ "అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతో ముఖం
అస్తోక మనవద్యంచ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః" అని పల్కిరి

(తక్కువ అక్షరముల ద్వారా విస్తృతార్థమును స్పష్టముగ తెల్పుచు, భవ్యమై దోషరహితమైన దివ్యమగు వాక్యమునే సూత్రమనిరి) మహర్షు లందరు సులభమగు సూత్రముల ద్వారా మాత్రమే విషయములు ప్రస్తా వించిరి. ఇట్టి కల్పసూత్రములు పదునెనిమిది కలవు. వానిని రచించిన మహర్షులు పదునెనిమిది మంది కలరు. వీరినే మనం సూత్రకారు లను చున్నాము.

సకల విషయములకు సంస్కారములే స్వరూపప్రతిపాదకములై యున్నవి. సంస్కారములు లేకుండ అచేతనములగు శిలాదులే రాణించ నపుడు (శిలలను అందమైన బింబములుగా రూపొందించుట) చేతనులగు మానవుల విషయములో నిక చెప్పవలసిన పని ఏమున్నది? మానవులకు సంస్కారములు ముఖ్యములని మహర్షులు భావించిరి. భూలోకమున జనించు ప్రతి ప్రాణిని బీజసంబంధమైన, గర్భసంబంధమైన, దోషములు వెంట నంటి వచ్చును అట్టి బైజిక, గార్భిక దోషనివారణమునకు మహర్షులు కర్మమార్గమే యోగ్యమైనదని తలంచిరి. దీనిచే మహర్షులు కర్మాచరణ మార్గములనే ప్రస్ఫుటముగ ప్రవచించిరి. అవియే కల్పసూత్రములుగ నవతరించినవి. అట్టివి పూర్వాపర భేదముచే 18 గలవు.

"బోధాయనీయమాప స్తంబీయం సత్యాషాఢం గార్గేయిన
మాగస్త్యం శాకల్య మాశ్వలాయినం శాంభవీయం
కాత్యాయన మితి నవాని పూర్వసూత్రాణి"

"వైఖానసీయం శౌనకీయం భారద్వాజం యాజ్ఞవల్క్యం
జైమినీయం వాధూలం మాధ్యందినం
కౌండిన్యం కౌశికీయ మితి నవాన్యపర సూత్రాణి"

బోధాయనీయాది తొమ్మిది కల్పసూత్రములు చతుర్వేదమూలక ములై శ్రౌతస్మార్త కర్మమాత్ర ప్రతిపాదకములై సామాన్య సూత్రము లని పిలువబడినవి. వైఖానసాది తొమ్మిది సూత్రములు వేదోపనిషత్ప్ర తిపాదకములై దైవిక - శారీరక కర్మలతోపాటు విష్ణ్వర్చనను గూడ విశిష్టముగ వ్యాఖ్యానించినందున వీని నసామాన్య సూత్రములనిరి. యజ్ఞ స్వరూపుడగు విష్ణువు యొక్క పూజా విధానమును వైఖానస కల్ప సూత్రం విశేషముగ చెప్పినది. ఐహికాముష్మిక ఫలముల నిచ్చు నాచా రము లన్నియు, తుల్యన్యాయముగ వైఖానస శాస్త్రమందే చెప్పబడినవి. అష్టాదశ కల్పసూత్రములలోను శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము స్వయం సంపూర్ణము, సర్వాంగ సుందరమని పూర్వులే నొక్కి వక్కాణించిరి.

శ్లో॥ త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణు శ్శివానాంతు సదాశివః
ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మ స్స్మృతీనాం మానవ స్మృతిః
విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసోవరః
సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతమం స్మృతం

త్రిమూర్తులలో విష్ణువు, శివులలో సదాశివుడు ధర్మములలో వైష్ణవధర్మము, స్మృతులలో మనుస్మృతి, వేదవిదులైన విప్రులలో వైఖానసులు యెట్లు శ్రేష్ఠులో అట్లే కల్పసూత్రములలో విఖనస కల్ప సూత్రము శ్రేష్ఠమైనదని బ్రహ్మవైవర్త పురాణము తెల్పినది.

విఖనస మహర్షి చే విరచితమైన కల్పసూత్రమునకే శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమనియు, శ్రీసూత్రమనియు, శ్రీశాస్త్రమనియు, శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమనియు, ఔఖేయస సూత్రమనియు పేర్లు గలవు. ఈ కల్పసూత్రమునకు వివిధమైన నామములు లోకంలో ప్రచారము నందున్నవి. ఒక్కొక్క విషయమును బట్టి ఒక్కొక్క నామమేర్పడినది. ఇవి యన్నియు సార్థక నామములుగనే నిలిచినవి.

శ్లో॥ విఖనో మునయే పూర్వం సూత్రం భగవతేరితం
తస్మాద్భగవత సూత్రం లోకే వైఖానసం స్మృతం

ఆది యందు శ్రీ విఖనస మహర్షికి భగవానునిచే యీ సూత్రము ఉపదేశింపబడినది గావున నిది వైఖానస సూత్రమనబడుచున్నది. మరియు బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యుడగు విఖనస మహర్షి భగవానుని ఆదేశానుసారము గ్రహించి రచించినదగుటచే నీ సూత్రమునకు వైఖానస సూత్రమని పేరు వచ్చినది. శ్రౌతస్మార్త ధర్మరూపమగు సమస్త కర్మ విషయ ప్రతిపాదకమై, బోధాయనాది పూర్వసూత్రము లన్నింటికిని నేత్రభూతమై, వరలినదీ వైఖానస సూత్రమొక్కటియే. వేదవేదాంగములచే ప్రతిపాదింపబడిన విషయములకు కర్మలకు ప్రామాణికత్వమును కల్పించుటయేగాక భగవదర్చనా విధానమును కూడ ప్రకటించిన ఏకైక సూత్రమిదియే యగుటవలనను సర్వసూత్రముల కిది తారహారమధ్యస్థమగు మణివలె ప్రకాశించినది. అందువలననే వైఖానస సూత్రమును మహర్షులు సూత్రానుక్రమ పట్టికలో మధ్యయందు పఠించిరి. చతుర్వేద ప్రతిపాదకములగు సామాన్య సూత్రములకు, వేద వేదాంగ ప్రతిపాదకములగు అసామాన్య సూత్రములకు వైఖానస సూత్రము వారధివలె నిలిచి విష్ణ్వర్చనా విధానమును విశిష్టముగా ప్రతిపాదించింది. వైఖానస సూత్రకాంతులు దేహళీదీపన్యాయముగ సామాన్య సూత్రములకు, అసామాన్య సూత్రములకు ప్రసరించుచున్న వనుటలో సందేహం లేదు.

"లక్ష్మీ విశిష్ట ఏకఏవ నారాయణః ప్రవర్తవ్యో నాన్యః" అను వాక్య ప్రామాణ్యముచే లక్ష్మీసహితుడగు నారాయణునే యారాధింపవలె నని ప్రతిపాదించుచు విఖనస మహర్షి సూత్రమును వ్రాయుటచే దీనికి శ్రీసూత్రమని పేరు వచ్చినది. విఖనసాచార్యులవారు తన శిష్యులగు భృగ్వత్రి మరీచి కశ్యపాదులకు సమస్తాగమ విషయములను సార్ధకోటి ప్రమాణ గ్రంథముగ చెప్పిరి. మానవుల అల్పబుద్ధిని గుర్తించిన మహర్షి శిష్యులు నల్గురు యీ విషయములనే చాతుర్లక్ష గ్రంథముగా క్లుప్తీకరించి సులభ పద్ధతిలో రచించిరి. వీరు వ్రాసిన సమస్తాగమ వాఙ్మయమునకు విఖనసాచార్యుల వారి కల్పసూత్రమే భూమికయై యున్నది. కావున యీ సూత్రమును శ్రీశాస్త్రమనియు పలువురు పండితులు ప్రశంసించుచున్నారు.

ప్రథమతః శ్రీమన్నారాయణునిచే యీ శాస్త్రము సమస్తము విఖనో మునీంద్రుల కుపదేశింపబడినది గావున దీనికి వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమని పేరు వచ్చినది.

"ఉఖా స్వగ్నినాదాయ," చుల్ల్యాం కపాల మారోప్య.... తమేన ముత్తపనీయం ఇత్యుదా హరన్తి" ఇత్యాది సూత్రవాక్యముల ప్రమాణముచే ఉఖాపాత్రచే సంస్కారములు చేయువారు వైఖానసులు. ఉఖాయను పేరుగల యజ్ఞపాత్రయందుత్పన్నము చేయబడిన అగ్నియే ఉఖాగ్ని యనబడును. అట్టి అగ్ని కలవారే ఔఖేయులు. వారి విధులను నిర్దిష్టముగ చెప్పినదే ఔఖేయస సూత్రము.

ఉఖాగ్ని స్వరూపము:- ప్రాతఃకాల సూర్యకిరణ స్పర్శను పొందుచున్న వల్మీకమృత్తిక, ఊక, గంధ్ర యిసుక, పెంకుల చూర్ణము, మేక, లేడి వెంట్రుకలను కలిపి, పలాశకషాయముతో నూరి ప్రాదేశమాత్ర[1] మెత్తు, అరత్ని[2] ప్రమాణచతురస్రముగా తయారుచేసిన పాత్రనే

1 ప్రాదేశము : సుమారు 8" ఎత్తు. 2 అరత్ని: ముడిచిన పిడికిలి మూలము నుండి మోచేతి చివరవరకునుగల కొలత

ఉఖా పాత్ర యందురు. ఈ ఉఖా పాత్ర వినియోగమును గూర్చి శ్రౌత మిట్లు తెల్పుచున్నది. నేతిలో ముంచిన గో కరీషమును యీ ఉఖాపాత్ర యందుంచి ఆ పాత్రను ఆహవనీయహోమముపై నుంచి వేడిచేయుచుండ ఆ పాత్రలోని పిడకనిప్పు కణికవలె మారిన తరువాత ముంజదర్భను ఆ అగ్నినుంచి ఉత్తపనముచేసి ఆ అగ్నిని 12 దినములు రక్షించి, దానిలో అగ్న్యాధేయ యజ్ఞము చేయవలయునని చెప్పబడినది. పైనుదహరించిన సంస్కారముల నన్నింటిని పొందిన అగ్నినే ఉఖాగ్నియని పిలిచిరి. ఇట్టి సంస్కారముతో కూడిన ఉత్తపనాగ్నియే వైఖానసునకు జాతకర్మాది శవ దహనాంతము అత్యంతావశ్యకమైనదిగా చెప్పబడుటచే ఈసూత్రము నకు ఔఖేయస సూత్రమని సార్ధకనామమేర్పడినది. జాతకర్మ, అంత్యేష్టి యజ్ఞాదులయందు గూడ యీ విధముగ ఉఖాపాత్ర ప్రయోగము గలదు. దీనికే ఉఖా, శరావం, కపాలం, అని కూడా పదములను ప్రయోగించిరి.

కల్పసూత్రముల యందు సాధారణముగ గృహ్యసూత్రములు (స్మార్తము) ధర్మసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములనెడి త్రివిధ విభాగము లుండును. శ్రౌత స్మార్త ధర్మసూత్రములు మూడును కల సూత్రమునే పరిపూర్ణ కల్పసూత్ర మందురు. శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము గూడ పరిపూర్ణ కల్పసూత్రముల కోవకు చెందినదే.

గృహమనగా భార్య. గృహసంబంధమైన కర్మలు గృహ్యములు. అట్టి గృహకర్మలను ప్రబోధించునవే గృహ్యసూత్రములు. ఇవి యీ కల్పసూత్రమున 7 ప్రశ్నలలోగలవు. వీనియందు జాతకాది శ్మశానాంత కర్మలు ప్రాయశ్చిత్త సహితముగ నున్నవి. మరియు వర్ష వర్ధనము, గృహార్చాబింబ ప్రతిష్ఠ, అర్చన, నవగ్రహ యజ్ఞము, సప్త పాకయజ్ఞ ములు గృహ్యసూత్రములలో చెప్పబడినవి. ధర్మములు సర్వకాలముల యందు, సమస్తాశ్రమముల వారిచే సర్వదా ఆచరణీయములుగా ఉపదే శించుచుండుటయేగాక యత్యాశ్రమ స్వీకార ధర్మములు, ధర్మాచరణ విధానములు, వారి అంత్యేష్టి క్రమములు చాతుర్మాస్య వ్రతములు,

అష్టాంగ యోగములు, అనులోమ విలోమోత్పత్తి, వారి వారి వృత్తి విధానములు, వివరముగ నిందు చెప్పబడినవి. కావుననే వీనికి ధర్మ సూత్రములని పేరు వచ్చినది. ఇవి 3 ప్రశ్నలలో నున్నవి.

ప్రవరసూత్రమొక ప్రశ్నలో కలదు. ప్రవరసూత్రములో వైఖానస సూత్రానుయాయులైన వారి సప్తవిధ గోత్రములు వారి ఋషి నిర్ణయము, హౌత్ర ప్రశంసనమునందు యెట్లుచ్చరింపవలయునో వివరంగ చెప్పబడింది. కావున దీనికి ప్రవరసూత్రమని పేరు వచ్చింది. శ్రౌత సూత్రములు 21 ప్రశ్నలలో గలవు. వీనియందు శ్రుతి స్మృతి విహిత మగు యజ్ఞయాగాది కర్మకాండ విధానములు చెప్పబడినవి. హవిర్యజ్ఞములు, సోమయజ్ఞములు, విశేషయజ్ఞములు, వాని స్వరూపములు, అనుష్ఠేయ మార్గములు, సప్రాయశ్చిత్తముగ తెల్పబడినవి. అందుచే దీనికి శ్రౌతసూత్రమని పేరు వచ్చినది.

విఖనస మహర్షి అష్టాక్షరీ మహామంత్రాంతర్గత అక్షరముల నాశ్రయించి మంత్ర ప్రశ్నలను 8గ విభజించిరి. చరమ శ్లోకమును దృష్టి యందుంచుకొని దానిలోని అక్షరములను జ్ఞప్తికి తెచ్చునట్లుగ కల్ప సూత్రమును 32 ప్రశ్నలుగ విభజించిరి. సమస్త వైఖానసాగమ వాఙ్మయావిర్భావమునకు యీ వైఖానస కల్పసూత్రమే భూమికయైనది, విఖనస మహర్షి శిష్యులగు భృగ్వత్రిమరీచికశ్యపులు దీనినాశ్రయించియే దైవిక భాగములను బోధించు గ్రంథరచన కుపక్రమించిరి.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర వైశిష్ట్యమును గూర్చి యితఃపూర్వమే పలువురు పండితులు పలురకములుగ వివరించిరి. వైఖానస సూత్రము పది కారణములచే తన విశిష్టతను నిలబెట్టుకొనినదనుచు శ్రీ శ్రీనివాసమఖి శ్రీ సూత్ర భాష్యోపోద్ఘాతమున తెల్పిరి. "దశవిధహేతు నిరూపణ" మను పేర నొక గ్రంథమే వారి లేఖిని నుండి వెలువడినది.

1. అఖిల జగత్కారణం భూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్

మత్స్యావతారకాలమున బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన మేరకు శ్రీ మహా

విష్ణువు యజ్ఞనిర్వహణమునకు లోక ప్రీతికి, వేదపురాణ ధర్మ శాస్త్రము లకు మూలమైనదియు, సాంగోపాంగముగ నున్నదియు, పది యర్పుద ముల నిడివికలదియునగు వైఖానసమను పేరుగల వేదరాశిని రచించి, దానిని విపులముగ బ్రహ్మదేవున కుపదేశించినాడు. విఖనస్బ్రహ్మ జటా కషాయ దండకమండల మండితుడై నైమిశారణ్యమును ప్రవేశించి ముని బృందపరివృతుడై విష్ణుధ్యానము చేయుచు వేదమంత్ర సహితమై బహు విస్తృతముగ నున్న వైఖానస సూత్రమును చూచి దానిలోని సారమును గ్రహించి సార్ధకోటి ప్రమాణముగా సంక్షేపించి తనశిష్యులగు మరీచ్యాది మహర్షుల కుపదేశించిరి. విఖనస బ్రహ్మచే నుపదేశింపబడిన వైఖానస సూత్రము నింకను సంక్షేపించి నాల్గు లక్షల గ్రంథముగ మరీచ్యాదులు ప్రపంచమున కందించిరి. వైఖానస శాఖయను పేరుగల వేదరాశి నుప యోగించి సకల జగత్కర్తయగు శ్రీ విఖనస బ్రహ్మచే వైఖానస సూత్రము రచింపబడుటచే విశిష్టమైనదిగ పేర్కొనబడుచున్నది.

2. సర్వసూత్రాణా మాదిమత్త్వాత్

సమస్త కల్పసూత్రములకు ఆద్యమైనదీ వైఖానస సూత్రము, దైవిక-శారీరక సంస్కారములను ప్రవచించిన సకలసూత్రములలో నిది మొదటిది.

శ్లో॥ వైఖానస మతతస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్ష దర్శనం।
స్మర్యతే మునిభి ర్నిత్యం వైఖానస మతః పరం॥

సమస్త శాఖలకు వైఖానసమే ప్రత్యక్షమైనది. దీనిచే మునులందరును వైఖానస మతమునే నిరంతరము స్మరింతురు.

శ్లో॥ "వైష్ణవం సూత్రమే తద్ధి, సర్వసిద్ధి కరంపరం।
అద్యత్వా త్సర్వ సూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్త్వవై
మయాను వర్తితం తద్వత్కాశ్య పాత్రి మరీచిభిః"

మొ॥ ప్రామాణికవాక్యములచే శ్రీ వైఖానస సూత్రము వైష్ణవత్వమును

ప్రతిపాదించుటయేగాక సమస్త సూత్రములకు ఇదియే ఆద్యమైనదై యున్నది. కావుననే దీనినందరు మహర్షులు ఆచరించుటకు ప్రయత్నించారు. ఈ వైఖానస సూత్రము ఐహికాముష్మిక సకల ఫలములు దీనిచే లభించుననుటచే ఇదియే సర్వసూత్రములకు మొట్టమొదటిదియగుచున్నది. ఇది వైష్ణవత్వమును బోధించుననుటచే మిగిలిన సూత్రము లేవియు వైష్ణవ ధర్మమాత్ర ప్రతిపాదకములు గావు కావుననే మరీచి కశ్యపాది మహర్షులును దీని ననుష్ఠించుచున్నారని స్కాందపురాణము వివరించింది. వేదసమిష్టి స్వరూపమగు సూత్రమునందు పరమేష్ఠియగు విఖనస మహర్షిచే ప్రవచింపబడిన త్రివిధార్చనలు, వైదికాచారములు, బ్రాహ్మణాది భేదములు, ఆచారములు మొ॥ వానిని మొదటిగ నిరూపించినదిదియే. కావున నిది సమస్త సూత్రాలకు మొట్టమొదటిదైనది. ఇది యొక విశిష్ట లక్షణము.

3. ప్రధానాది కర్మసు శ్రుతిమార్గాను సారిత్వాత్

శ్రీ వైఖానస సూత్ర మితర సూత్రాలవలె గాక ప్రత్యక్షముగ వేదములే మూలముగ దీసుకొని ప్రవర్తించింది. సమస్త సంస్కారములు వేదవిహితముగ నిర్వచింపబడినవి. శుద్ధాచమనమును ఆచరించు సమయాన ఋగ్వేదః ప్రీణాతు యని శ్రుత్యాచమనమును నిర్దేశించిన దీ సూత్రము. ఇతర సూత్రకారులందరు కేశవాది నామములచే స్మృత్యాచమనమును, అచ్యుతానంత గోవింద నామములచే పురాణాచమనముననే విధింపగ యీ సూత్రము శ్రుత్యాచమనము పల్కి తన విశిష్టతను చాటుకొనినది. బోధాయనుడు అర్ఘ్యప్రదానమును చెప్పలేదు. సంధ్యోపస్థానాదులకు ప్రధానమైన అర్ఘ్యప్రదానాదులను కూడ యీ సూత్రము శ్రుతివిహితముగనే పల్కినది, "వేదో నారాయణ స్సాక్షాత్స్వయం భూరితి శుశ్రుమః" అను ప్రమాణముచే వేద ధర్మం శ్రేష్ఠమైనదనియు ఆ వేదం నారాయణ స్వరూపమనియు తెలియనగును, "అగ్నిర్వై దేవనామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణ సర్వా అన్యాదేవతాః" అను శ్రుతి ననుసరించి

విష్ణువు దేవతలలో నుత్తముడని వేదము ఘోషించుచుండుటచే నట్టి వేద స్వరూపుడైన నారాయణ దేవుడే ముఖ్యునిగా ప్రతిపాదించుట చేతను శ్రుతి మార్గానుసారిత్వమునే స్వీకరించుట చేతను శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రం విశిష్టమైనది.

4. సమంత్రక సర్వక్రియా వత్త్వాత్

విఖనస సూత్రం సమస్త సంస్కారాలను కర్మలను సమంత్రకముగ నిర్దేశించుట విశిష్టమైన లక్షణము. నిత్యానుష్ఠాన విధియందు "ఇంద్రోహ ముఖాభ్యాం"యని యారంభించి కర ప్రక్షాళనాదులనుగూడ సమంత్రకము గనే విధించిన దీ సూత్రం. ఇతర సూత్రకారులెవరును చెప్పనట్టి యౌపా సనాగ్నికుండ విధానమిందు స్పష్టంగ చెప్పబడింది. ఆఘార హోమ విధిలో మంత్రరహితముగ నే కర్మను మహర్షి ప్రతిపాదించలేదు. నాందీ ముఖ పూర్వకముగ ఉపనయనాది శారీరక కర్మలన్నియు సమంత్రకము గనే ప్రవచింపబడినవి. ఇతర సూత్రకారులు చెప్పని పలుతావులయందు విఖనస మహర్షి మంత్ర నిర్దేశము గావించినారు గాన సర్వ సూత్రోత్త మత్వ మీ సూత్రమునకు దక్కింది.

5. నిషేక సంస్కారాది మత్త్వాత్

విఖనస సూత్రం నిషేక సంస్కారమును ప్రథమ సంస్కారముగ ప్రవ చించింది. విఖనస సూత్రమున నిషేకాది శ్మశానాంత సంస్కారములు మంత్రపూర్వకముగ చెప్పబడినవి.

శ్లో॥ నిషేకాది శ్మశానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితో విధిః
తస్య శాస్త్రేఽధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్య కస్యచిత్"

నిషేకమాదిగా గల సర్వ సంస్కారములు మంత్రసహితముగ నెవరికి చెప్పబడినవో వారు మాత్రం యీ మను ధర్మశాస్త్రము ననుసరించుట యందు అర్హులై యున్నారని సూచించుటవలనను, శ్రీ సూత్రమునందు నిషేకమాది సంస్కారముగ చెప్పబడి యుండుటచే అట్టి అధికారమును వైఖానసులే కల్గియుండుటగాక, మనువుకూడ వైఖానసుడై యీ విఖనస

సూత్రావలంబకుడగుట వలన యీ సూత్రమునకు ఇతోధికమగు విశిష్టత ఏర్పడింది.

6. అష్టాదశ శారీర సంస్కారాత్మ కత్వాత్

ఇతర సూత్రములలో కన్పించనివియు, శ్రుతిసిద్ధమైనవియునగు అష్టాదశ సంస్కారములను విఖనస సూత్రము తెల్పినది. "నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః" యని యారంభించి నిషేక, ఋతు సంగమన, గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంత, విష్ణుబలి, జాతకర్మ, ఉత్థాన, నామకరణ అన్నప్రాశన, చౌళ, ఉపనయన, పారాయణ, వ్రతబంధ విసర్గ సమావర్తన, పాణిగ్రహణములను పదునెనిమిది సంస్కారాదులను వివరించినారు. ఇవి యన్నియు శారీరక సంస్కారములు.

7. సాంగక్రియా కలాప వత్త్వాత్

విఖనస మహర్షి చెప్పిన అష్టాదశ సంస్కారములు సాంగక్రియాపూర్వకముగ నున్నవి. అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమను న్యాయమున కీ సూత్రమున తావులేదు. సమస్త కర్మలకు విధి విధానములు మంత్రపూర్వకంగ చెప్పబడినవి. ఆపస్తంబ బోధాయినాది సూత్రాంతరములన్నియు న సంపూర్ణముగనే యున్నవి కాని వైఖానస సూత్రమేమాత్రము సూత్రాంతర విషయాపేక్ష లేకుండ సర్వ సంపూర్ణమై, విలసిల్లుచున్నదనుటలో సందియము లేదు. కావున నిది విశిష్ట సూత్రముగ పేర్కొనదగినది.

8. మన్వాద్యైః స్వీకృతత్వాత్

శ్లో॥ పుష్పమూల ఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా
కాలపక్వై స్స్వయంశీర్ణైః వైఖానస మతేస్థితః

పుష్పములు, మూలములు, ఫలములు మొ॥గు వానిని కాలపక్వములై తమంతట తాము పండి రాలినవగు వానిని మాత్రమే గ్రహించి దేహయాత్ర గడుపుడనుచు వైఖానస సూత్రమందు చెప్పబడిన ధర్మముల ననుష్ఠించుచు వానప్రస్థాశ్రమమును గడుపవలయునని మనువు తెల్పెను. ఇష్టే వానప్రస్థో వైఖానస శాస్త్ర సముదాచారః యని బోధాయనుడు

"శ్రామణకేన విధానేన సాయం ప్రాతరుపస్పృశేత్" యని యముడు అపస్తంబుడు, జైమిని, శంఖ లిఖితుడు, వశిష్ఠాదులు మనువు ననుసరించియు వైఖానస సూత్రము ననుసరించియు, వానప్రస్థాది ఆశ్రమధర్మములను వివేచించిరి. దీనివల్ల వైఖానస సూత్రమునకు యెంతటి ప్రాముఖ్యమున్నదో తెలియుచున్నది.

9. అఖిల జగదేక కారణభూత, శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వాత్॥ విఖనస సూత్రములో ప్రథమ ప్రశ్న ప్రథమ ఖండాంతమున నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిః అనియు, ఆచమన విధియందు విష్ణుః ప్రీణాతు అని హృదయప్రదేశావాస శ్రీయుతుడగు శ్రీమన్నారాయణుని నామ ముపదేశింపబడుటయు, సన్న్యాస విధియందు "సదాధ్యాత్మ నరతో ధ్యాన యోగీ నారాయణ పరంబ్రహ్మ పశ్యన్, ధారణాం ధారయేదక్షరం పరంబ్రహ్మాప్నోతి" యనుటచే సర్వకాల సర్వావస్థలయందును అధ్యాత్మ రతుడై ధ్యానయుక్తుడై పరంబ్రహ్మయగు నారాయణుని దర్శించుచు ధారణమును చేయవలెను. అతడు అక్షరమగు పరబ్రహ్మను పొందు చున్నాడు. అట్టి పరబ్రహ్మయు నారాయణుడే. సన్న్యాస విధియందు నారాయణపారమ్య ముపదేశింబడింది. పుణ్యాహ అఘారాంత హోమ నాందీ పాణిగ్రహణాది అంత్య కర్మల వరకును, అతో దేవాది వైష్ణవ మంత్రములే ప్రయోగింపబడినవి. నారాయణ పరంబ్రహ్మ, ఏకోహవై నారాయణః, నారాయణ పరాయణః, నారాయణం ధ్యాయన్, భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్ మొ॥ వాక్యములన్నియు నారాయణ పరత్వమునే బోధించుచున్నవి. సర్వదేవ నమస్కారాః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి యనునట్లు సమస్తవిషయములును నారాయణపరముగనే ప్రతిపాదింపబడినవి. గావున అఖిల జగదేక కారణభూతుడగు శ్రీమన్నారాయణుడే సర్వాంతర్యామియై యుండును గావున నాతనినే ఆరాధింపవలెనని నిర్దేశించిన ఏకైక సూత్రమిదియే యగుటవలన మిక్కిలి విశిష్టమైనదిగా సంభావింపబడినది.

10 తత్సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానవతామేవ భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తేశ్చ

మహాత్ములగు వైఖానసులు శ్రీమన్నారాయణునకు అత్యంత ప్రియతములగుచున్నారని ఛాందోగ్య బ్రాహ్మణము తెల్పుచున్నది.

శ్లో॥ "అశ్వత్థః కపిలాగావ స్తులసీ విఖనా మునిః
చత్వారో మత్ప్రియా రాజ స్తేషాం వైఖానసో వరః"

రావిచెట్టు, నల్లని గోవులు, తులసి, వైఖానసులు నను నల్వురును నాకు ప్రియమైనవారు. అందునను వైఖానసులు శ్రేష్ఠులు. అని వరాహ పురాణమున తెల్పబడింది. దీనిబట్టి శ్రీమన్నారాయణుని ఎవరు ఆరాధింతురో (వైఖానసులు)వారు విష్ణువునకు ప్రీతిపాత్రులని దీనియర్థము. శ్రీమన్నారాయణుడే తాను శ్రీ వైఖానసులను అత్యంత ప్రియతములుగా చూచుచున్నట్లు సంకల్పించినాడు, అట్టి సూత్రానుయాయులైన వైఖానసులే భగవానుని ప్రేమకు పాత్రులగుచుండిరి. అందుచే వారి సూత్రముగూడ భగవత్ప్రీతియై యుండుట యుక్తమై యున్నది.

శ్లో॥"మద్భక్తి యుక్తస్య మదౌరసస్య । నిషేక కర్మాది విరాజితస్య
వైఖానసస్యాస్య నతప్తముద్రా । న మంత్రదీక్షా నగురుర్మయా వినా॥

అని శ్రీభాష్యము తెల్పు, వైఖానసాస్తు మత్పుత్రాదాసాశ్చాన్యే వరాననే" అనియు చెప్పెడి భగవద్వాక్య ప్రమాణములచే సది భగవత్ప్రియతమమై యున్నది. మరియు వైఖానసులు శ్రీమన్నారాయణునకు ప్రీతిపాత్రులై యున్నారు.

11. శిఖా యజ్ఞోపవీత త్రిదండయుతమగు విశిష్టాద్వైత సన్యాసాశ్రమ స్వీకార పద్ధతులను శ్రీమన్నారాయణ పరత్వముగ విఖనసమహర్షి యొక్కరే చెప్పిరి. ఇది అన్యసూత్రముల యందెచ్చటను కానరాదు.

12. సమస్త యజ్ఞములను ఆచరించిన పిదప సర్వ పాప పరిహారార్థము, సర్వులును ఆచరింపదగిన 'మృగారేష్టి' యజ్ఞమును విపులంగా చెప్పింది విఖనస మహర్షి యొక్కరే. ఇతర సూత్రానుయాయులు కూడ దీనినే యనుష్ఠించుట నేటికిని మనము చూచుచునే యున్నాము.

13. అథాగ్నౌ నిత్య హోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చా భవతి" యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతి, ద్విజాతి రతంద్రితో నిత్యంగృహే దేవాయతనేవా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్" అని విష్ణ్వర్చనమును, ప్రతిష్ఠావిధిని సూత్రప్రాయముగ చెప్పి, సార్ధ కోటి ప్రమాణగ్రంథముగ శిష్యులకు తెలుపగవారు నాల్గు లక్షల గ్రంథ ముగ విషయమును సూక్ష్మీకరించి విపులీకరించుటచే అసామాన్య సూత్ర ములలో నిది ప్రధానత్వమును బొంది 'సర్వసూత్రాణామాది మత్వాత్' అను హేతువునకు సరిపోవుచున్నది.

14. "వైష్ణవం సూత్రమేతద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం' అను భగ వానుని వాక్యముచే యీ వైఖానస సూత్రానుయాయులకు వైష్ణవత్వ సిద్ధికి తప్త ముద్రాదులతో పనిలేకుండ విష్ణుబల్యాది కర్మలచే వైష్ణవత్వ సిద్ధిని ప్రసాదింపజేయుటచే ఉత్కర్ష ఏర్పడినది. భగవానుడు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు గనుక గర్భరక్షణార్థమని సంకల్పించి విష్ణుబలి కర్మచేయగా 'గర్భస్థ శిశువు చక్రాంకితుడగుగాక' యని శ్రీమన్నారాయణుడు సంక ల్పించుటయే వైఖానసులకు గర్భ వైష్ణవత్వ సిద్ధి హేతువుగా ప్రతిపా దింపబడుట గొప్పదైన యుపదేశము. ప్రహ్లాదుడు యిందుకు దృష్టాంత ముగా నున్న విషయమందరికి తెలిసినదే. రామాయణములోని పుత్ర కామేష్టిలో యజ్ఞ పాయస భక్షణము నిట్టిదే.

15. విఖనస సూత్రమున కేవలం వైఖానస ధర్మములేగాక, బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులకు గూడా చేయదగు సంస్కార ములు తెల్పబడినవి. ఉపనయనకాల, దండధారణ, అజిన, మౌంజీ భేద ములు, వారి కుపదేశింపదగిన మంత్రములు మొదలగునవియు, వారి వారికి ఉత్తమమైన వివాహ భేదములు వివరముగ నుద్బోధింపబడి యుండుటవలన నీ సూత్రం సర్వులకు ధర్మమార్గాదర్శకముగా నున్నది.

16. విఖనస సూత్రము భగవత్ప్రతిష్ఠా, సందర్భమున బింబ శుద్ధికై 'అష్టకలశ స్నపనమును' విశిష్టముగా బోధించినది.

17. ఈ సూత్రము వరిష్టమగు అంశములను కొన్నింటిని ప్రతిపాదించినది. 'వర్ష వర్ధన మహోత్సవమును' అష్టాదశ సంస్కారాంతర్గతము కాకుండ విశేషముగ చెప్పినది. ఈ ఉత్సవము ఉపనయన పర్యంతము జన్మ నక్షత్రము నందును, తదాది ఉపనయన నక్షత్రము నందును, వివాహానంతరమా నక్షత్రమునందును, యత్యాశ్రమ స్వీకారానంతరము ఆ నక్షత్రము నందును, (వర్ష వర్ధనోత్సవము) చేయుచు సహస్ర చంద్ర దర్శన మహోత్సవమును గూడ విశేషముగ తెల్పి విశిష్ట సూత్రమైనది. మరియు అగ్నిష్టోమాది క్రతువుల నాచరించు వారు ఆధాన నక్షత్రమందును ఈ మహోత్సవం చేసుకొనవచ్చునని తెల్పినది.

18. అగ్నిప్రతిష్టాపనమున (ఆఘారము) ఇతర సూత్రములన్నియు చతుష్పాత్ర ప్రయోగమును చెప్పుచు విశేష క్రతువులలో విశేష సంస్కారములలో మాత్రము షట్పాత్ర ప్రయోగమును నిర్దేశింప విఖనసమహర్షి సర్వత్ర 'ద్వాదశపాత్ర ప్రయోగమునే చెప్పి తమ సంస్కార విశిష్టతను చాటుకొనినారు. అట్లే మరే సూత్రము చెప్పనట్టి 'శ్రామణకాగ్ని' విధానమును తెల్పిరి. ఇది యొక కుండభేదము. దీనియందు ఆశ్రమ స్వీకారము చేసిన వానప్రస్థులు మాత్రమే నిత్యాగ్ని వేల్చుదురు.

19. ఈ సూత్రకారులు శ్రౌత స్మార్త భాగములలో చెప్పిన హోమకుండ, పాత్రస్రువాదుల నిర్ణయములు ప్రశంసనీయమైనవి. మరి ఏ ఇతర సూత్రములందును యిట్టి విశిష్టత కానరాదు.

20. యజ్ఞము చేయునపుడు పదునెనిమిది సూత్రములవారికి పదునెనిమిది స్థానములు గలవు. కొన్ని స్థానములను కొన్ని గోత్రముల (సూత్రములవారే) వారే స్వీకరింపవలయునను నిర్ణయముచే "ప్రస్తోతారం వైఖానసం" అను దానిని బట్టి వైఖానస సూత్రానుయాయులు ప్రస్తోత్ర 'ప్రస్తోతార' స్థానమును నిర్వహించుదురని తెలియుచున్నది.

21. ఇతర సూత్రకర్తలు స్నాతకునకు స్నాతకమైన వెంటనే వివాహము తప్పక చేయవలయునని నిర్ణయించిరి. అట్లు కుదరని యెడల

స్నాతకుడు ప్రత్యేకంగా చేయవలసిన నిత్యహోమ విధానమును చెప్ప లేదు. అట్టి స్నాతకునకు విఖనస ఋషి స్నాతక ప్రభృతి పాణిగ్రహణ ములో ఔపాసనమును ఉత్పత్తియగువరకు వ్యాహృతి మంత్రములతో ఆజ్యహోమం చేయవలసిన విధానము చెప్పియున్నారు.

ఇట్లు వివిధాంశములలో నుత్కృష్టతను ప్రదర్శించినదగుటచే వైఖానససూత్ర ముత్తమోత్తమమై సర్వసమగ్రమై స్వయం సంపూర్ణ ముగా వెలుగొందుచున్నది.

శ్రీ వైఖానస సూత్రమును ప్రచురించిన వారి వివరములు :

1. క్రీ. శ. 1914లో గ్రంథాక్షర లిపిలో ఏకాదశ ప్రశ్నాత్మక ముగా కుంభకోణమునందు ముద్రించిరి.

2. క్రీ. శ. 1927లో డాక్టర్ విలియం కెలాండు అను ఆంగ్ల పండితుడు పరిశోధించిన ప్రతిని బెంగాల్ రాష్ట్రంలోని రాయల్ ఏషి యాటిక్ సొసైటీవారు 'నాగరలిపి'లో ప్రచురించిరి. పది ప్రశ్నల స్మార్త బాగం మాత్రమే యిది. దీనినే మరల 1929లో ఆంగ్లానువాదము గాను వారే ప్రచురించిరి.

1941లో వారే 12వ ప్రశ్ననుండి 32వ ప్రశ్నాంతము గల శ్రౌత భాగమును 'నాగరలిపి'లో ప్రకటించిరి.

3. క్రీ. శ. 1943లో గుంటూరు జిల్లా యడ్లపల్లి వారిచే కొద్ది వాక్య భేదములతో తెలుగు లిపి యందు ప్రవర సూత్ర సహితముగా 11 ప్రశ్నలు ప్రకటింపబడినవి.

4. క్రీ. శ. 1960లో గుంటూరు జిల్లా పొన్నూరులోని విఖనస గ్రంథమండలివారు సప్తమ ప్రశ్నాంతము అష్టాదశ కల్ప సూత్ర సమీక్ష పరంపరలో సమీక్షా వ్యాస రూపకముగా ఆంధ్రమున ప్రకటించిరి.

5. క్రీ. శ. 1967లో శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము వారు శ్రీ శ్రీనివాస మఖి వేదాంత దేశిక విరచిత "శ్రీ సూత్ర తాత్పర్య చింతా మణి" అను వ్యాఖ్యతో కలిపి నాగరలిపిలో 10 ప్రశ్నలు ప్రకటించిరి.

6. క్రీ.శ 1973లో కృష్ణాజిల్లా ఉయ్యూరు శ్రీ కృష్ణవేణీ గ్రంథ మాల వారు శ్రౌత సూత్రమును సప్తమ ప్రశ్నాంతము (వైఖానస కల్ప సూత్రమందు 12 నుండి 18 ప్రశ్నాంతం) తెలుగు లిపిలో ప్రకటించిరి.

7. 1984లో శ్రీ వైఖానస మహామండలి విజయవాడ ప్రాంతీయ శాఖ వారి ఆధ్వర్యమున శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీ కృత భాష్య సహిత సూత్రము తెలుగు లిపిలో 1 నుండి 5 ప్రశ్నలవరకు ప్రచురింప బడినది.

8. ప్రస్తుతము విజయవాడ శ్రీ వైఖానస మహామండలి వారు 6వ ప్రశ్ననుండి 11వ ప్రశ్నాంతము (శ్రీనృసింహవాజపేయయాజికృత భాష్య సహిత సూత్రమును) తెలుగులిపిలో ప్రచురించిరి.

అదియే యీ మహోన్నత గ్రంథము.

శ్రౌతసూత్రములోని 14వ ప్రశ్నయు 15వ ప్రశ్నయందు కొంత భాగమునకు శ్రీనివాస దీక్షితులవారి వ్యాఖ్యతో నున్న ప్రతి యొకటి మద్రాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీ యందున్నట్లుగా శ్రీ పండిత విలియం కెలాండ్ వారు పీఠికలో వ్రాసిరి. దానిని కూడ సంపాదించి ప్రకటింప వలసిన బాధ్యత స్వశాఖీయులందరిపై నున్నది. భగవానుని కృపవలన అదియు అనతికాలములోనే వెలుగు చూడగలదని ఆశించుచున్నాను.

(సం॥) ఆత్రేయ శ్రీనివాసః

—)o(—

అత్తిలి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు నరసాపురం
ఎం. ఏ. (సంస్కృతం) ఎం. ఏ., (తెలుగు) బి. యిడి., ది 27-8-87
భాషాప్రవీణ, సాహిత్య విద్యాప్రవీణ, లెక్చరర్ & హెడ్ ఆఫ్
ది డిపార్టుమెంట్ ఆఫ్ సంస్కృత శ్రీ Y. S. కాలేజి, నరసాపురం

వాచావిచిక

శ్రీ వైఖానస వాఙ్మయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. అష్టాదశ కల్పసూత్రములలో ఒకటియు యజుశ్శాఖీయమునైన యౌఖేయము సుప్రసిద్ధము. సుప్రసిద్ధమే కాదు, సుప్రశస్తము, సర్వసమగ్రము, అన్యానపేక్షమునై సర్వ తంత్రమైన సూత్రరాజముగా దీనిని పేర్కొనుటలో నెట్టి విప్రతిపత్తియు నుండబోదు.

కొందరు పాశ్చాత్య దేశీయులైన ఆంగ్ల పండితులు Dr. Ram Gopal, A. A. Macdonell, T. Gowdrian, W. Caland ప్రభృతులు. భారతదేశమునకు వచ్చి భారతీయ సంస్కృతికి మూలములైన అష్టాదశ కల్పసూత్రములను పరిశీలించి పరిశోధన చేసి శ్రౌత స్మార్త భాగముల నన్నిటిని ముద్రింపచేసి ప్రకటించు సమయమున శ్రీవైఖానస సూత్రము నందలి ఉత్కృష్టతను గ్రహించి వైఖానస స్మార్తసూత్రమును ఆంగ్లానువాదము చేసి విశ్వవిద్యాలయములందు ఉపవాచకముగా నిర్ణయించి పఠింపచేసిరి. ఇతరదేశీయులై యుండియు ఈ సూత్రమునకు సర్వ సమగ్రతలో ప్రాధాన్యము కలదని వారందరు ఏక కంఠముగా వక్కాణించిరి. ఇంతటి మహోత్కృష్టమైన కృషిసల్పి మన వైదిక ధర్మములకు దోహద మొనర్చినట్టివారికి మనమెంతయో ఋణపడియున్నాము.

"కల్పము" వేదాంగము లారింటిలో నొక్కటి కల్పవాఙ్మయము సూత్రాత్మకమగుటచే "కల్పసూత్రముల"నుట పరిపాటి. వేదశరీరమునకు కల్పము కరయుగ సదృశము కావున కార్యనిర్వాహోపయోగి 'కల్పః కరౌ' అను భాస్కరాచార్యుల సిద్ధాంత శిరోమణి సూక్తి యీ భావమునే స్పష్టీకరించుచున్నది.

కల్పసూత్రములలో 1 గృహ్య (స్మార్త) 2 ధర్మ 3 శ్రౌత 4 శుల్బల సంజ్ఞలు కల్గిన నాల్గు విభాగములుండును. ఈ నాల్గు భాగములు కల్గిన కల్పసూత్రములు మాత్రమే పరిపూర్ణ కల్పసూత్రములు. 1 గృహ్య మనగా ఆధ్యాత్మిక విధాన గర్భితమైన అష్టాదశ సంస్కారములు సప్త పాకయజ్ఞములను వివరించునది. 2. ధర్మమనగా చాతుర్వర్ణ్యముల వారి యొక్కయు చాతురాశ్రమములును, వాటి స్వీకరణ నియమములు వగైరాలు కూలంకషముగా విశదీకరించునది. 3 శ్రౌతమనగా సర్వ యజ్ఞములను సప్రాయశ్చిత్తముగ నిర్ణయించునది. 4 శుల్బమనగా యజ్ఞపరికరములు, యజ్ఞకుండములు యాగశాల మొదలైనవాటి పరిమాణములు, తూకములు, కొలతలు నిర్ణయించునది. శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమున శుల్బము వేరుగా లేక ఏఏ క్రియలకు అవసరమగు వాట్లను ఆయా క్రియలయందే నిర్దిష్టముగా విశదీకరింపబడినది. భగవదంశ సంభూతుడైన విఖనసముని కల్పవాఙ్మయముగా సూత్రగ్రథితము కావించిన శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రము నాల్గు సూత్రములు (1 గృహ్య, 2 ధర్మ, 3 శ్రౌత, 4 శుల్బ సూత్రములు) కల్గియుండుటచే పరిపూర్ణ సిద్ధి కల్గియున్నది. సూత్రమనగా "అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం; అస్తోభమనవద్యం చ సూత్రం సూత్ర విదో విదుః" అనుచు నిబంధింపబడిన దాని నిందు సూత్రకారశ్రేష్ఠుడైన విఖనసముని యన్వర్థము గావించెను. భాష్యమనగా "భాషణాద్భాష్య"మని కావ్య మీమాంసలో రాజశేఖరుడు సంక్షేపముగా లక్షణమును చెప్పెను. ప్రాచీనాచార్యులు దీనినే "సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యైః సూత్రానుసారిభిః । స్వపదాని చ వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్య విదో విదుః॥" ఈ నిర్వచనముల ప్రకారమే సూత్ర గ్రంథములకు భాష్యములు వ్రాయబడుచు వచ్చినవి. శాస్త్రాభ్యాసమునకు ఈ సూత్రభాష్య ప్రక్రియ మిక్కిలి యుపయుక్తమైనది.

వాజపేయమనగా సోమయాగము లేడింటిలో ఇదొకటి "వాజమన్నం పేయం సురాద్రవ్య మస్మిన్నితి వాజపేయః" అను వ్యుత్పత్తిచే అన్నం

సురాద్రవ్యము ప్రధానములుగా చేయబడు సోమయజ్ఞ విశేషము వాజపేయము. వాజపేయ విధానము శ్రీ వైఖానస శ్రౌతసూత్రములో (240-48 పుటల్లో) విపులంగా ప్రతిపాదింపబడినది. "వాజపేయేన బ్రాహ్మణో రాజన్యోవా బుద్ధి కామో యజేత" అనుటచేత వాజపేయ ఫలము సర్వ సమృద్ధియని స్పష్టమౌచున్నది. ఈ భాష్యకర్త వాజపేయ యజ్ఞము చేయగా వీరికి వాజపేయయాజి నామధేయము కల్గినది. వీరిచే రచింపబడిన గ్రంథములలో 1 శ్రీ వైఖానస సూత్ర దర్పణము, 2 శ్రీ సూత్ర భాష్యము, 3 ప్రతిష్ఠా విధి దర్పణము, 4. భగవదర్చా ప్రకరణము, 5 బ్రహ్మోత్సవానుక్రమణిక గ్రంథములు మాత్రం ముద్రింపబడినవి. ఈ మహామహుడు ఇంకను ఏమి గ్రంథములు వ్రాసెనో ఈ పండిత ప్రకాండుని దేశకాలాదుల నిర్దేశమేమియో తెలియవలసి యున్నది. ఈ యాచార్యవర్యుడే తన గురువు (ఆరాధ్యుడు) మరీచియని ప్రతిష్ఠా విధి దర్పణంలో పేర్కొనెను. తాను మాధవాచార్యుల పుత్రుడననియు— నృసింహ శబ్ద పూర్వుడనైన అగ్నిచిత్తు (అగ్నిచయనము చేసినవాడు) అనియు తన రచనలలో నన్నింటను కంఠోక్తిగానే పేర్కొనెను. ఈ మహావిద్వాంసుడిన్ని గ్రంథములు వ్రాసి శ్రీ వైఖానస శాస్త్రముయొక్క అస్థిత్వమును స్థాపించుటయేగాక దీనియొక్క ప్రచుర ప్రచారమున కెంతగానో దోహదం కావించెను.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారు వైయాకరణ పంచానన పార్థసారథి భట్టాచార్యుల వారి ప్రోత్సాహంచే ముద్రించిన "శ్రీనివాస దీక్షితీయ" నామధేయ ప్రసిద్ధమై శ్రీ వైఖానస స్మార్త (గృహ్య) సూత్ర భాష్యమైన "తాత్పర్య చింతామణి" సంపూర్ణంగా లభ్యం కాకపోటవుచే సప్తమ ప్రశ్ననుండి చివరివరకును నృసింహవాజపేయ యాజీయ భాష్యమునే సీకరించిరి. అంతేకాదు, ప్రతిప్రశ్నాంతమున నృసింహవాజిపేయ భాష్య విశేషములను ప్రత్యేకంగా ముద్రింపించిరి. శ్రీనివాస దీక్షితీయం (తాత్పర్య చింతామణి) బృహద్గ్రంథమేయైనను దానిలోని అసమగ్రత్వ

మును. ప్రత్యంశవ్యాఖ్యానావరోధ రూప శ్లోక బాహుళ్యము గాన ఆ క్లేశమును శ్రీ నృసింహవాజపేయభాష్యము తీర్చినది. ఇట్లని తాత్పర్య చింతామణి స్వీకార్యము కాదని ఈ యల్పజ్ఞుని తాత్పర్యము కాదు— శ్రీ సూత్ర సూక్ష్మాంశములను జిజ్ఞాసువులైన ఔఖేయ శాఖీయులకు ఈ భాష్య ద్వయం నిత్యం నధ్యేతవ్యమేకాని వేరొండుగాదు.

తాత్పర్య చింతామణిలో సూత్రోపరిభాగమునందా యా సూత్రస్థమైన యంశము పశీర్షికగా (Sub-headding) చూపబడలేదు. మరియు గ్రంథము రెండు భాగములుగా నుండి విషయానుక్రమమంతయు ప్రథమ సంపుటములోనే చేర్చబడినది. ఈ రెండు విషయములును పఠితల కించుకంత అసౌకర్యమును కల్పించుచున్నవి. ఇట్టి లోపము నృ. వా. భాష్యముల రెండింటిలోను తీర్చబడినది. ఉపశీర్షికలు సూత్రోపరి భాగమున చేర్చుట ఏ భాగంలోని విషయములా భాగమునందే వేరుచేసి ముద్రించుట చక్కని మార్పుమాత్రమేకాక ఇది కూర్పరుల యోర్పు నేర్పులకు మంచి తార్కాణం. అంతేకాదు. ఇది పరిష్కర్తల అనుభవదృష్టికి దృష్టాంతం. బహుధా అభినందనీయము. ముఖ్యంగా మహోపకారకము. శ్రీ వైఖానస మండలివారు చేసిన, చేయుచున్న కృషి అద్భుతము. గొల్లప్రోలు వాస్తవ్యులైన కీ. శే. వాడపల్లి రంగనాథాచార్యులు వారిచే సంకలనము చేయబడియున్న శ్రీ వైఖానస మంత్ర ప్రశ్న భాష్యమును కూడ అతి త్వరలో ముద్రించి స్వశాఖీయులకు మేలు చేయగలరని ఆకాంక్షింపుచున్నాను. అలభ్యములును, అముద్రితములునైన స్వశాఖీయ గ్రంథములను క్రమంగా ప్రకాశింపచేయవలసిన బాధ్యత మండలి వహించి శ్రీ వైఖానస దీప్తి దిగ్దిగంత వ్యాప్తి గావించి ప్రాచీనౌన్నత్యమును, సంప్రదాయ వైభవమును మరియొకమారు విజృంభింప చేయవలయునని భావుక భావ వాచా వీచికల దేలుటయే ప్రస్తుత కర్తవ్యమని యింతటితో విరమించుచున్నాను.

(సం॥) అత్తిలి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

"ఆంధ్రపత్రిక" ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచికలో (1931 సంగర)

కల్ప సూత్రములు

అను వ్యాసమున

దై. కోటీశ్వర దీక్షితులుగారు

వైఖానస కల్ప సూత్రము

వైశిష్ట్యమును గూర్చి వ్రాసిన విషయములు

వైఖానస కల్పసూత్రము కూడ తైత్తిరీయ శాఖకు సంబంధించిన కల్ప సూత్రములలో నొకటియే. గృహ్య ధర్మ శ్రౌత విభాగములు మూడున్నూ లభించుచున్నవి. గృహ్య ధర్మ విభాగములు మాత్రము ముద్రితములు. శ్రౌత సూత్రము అముద్రితము. ఈ సూత్రము ననుసరించు బ్రాహ్మణులను "వైఖానస వైష్ణవులని" అందురు. ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక దేశములందే యీ సూత్రము నమసరించువారు గలరు. మహారాష్ట్రులందుగాని, ఇతర దేశములందుగాని యీ సూత్రము ననుసరించు బ్రాహ్మణులు లేరు. స్మార్తబ్రాహ్మణులలోగాని, మధ్వ బ్రాహ్మణులలోగాని యీ సూత్రము ననుసరించువారు ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక బ్రాహ్మణులలో కూడ లేరు.

ఈ కల్పసూత్రమునకు నృసింహకృత ప్రయోగదర్పణ గ్రంథముగలదు. శ్రీనివాస దీక్షితీయ వ్యాఖ్యానము కూడ లభించుచున్నది. ఈ వైఖానస గృహ్య సూత్రమునందు ఇతర సూత్రములకువలె సూత్రాంతర సహాయమక్కరలేదనియు సకల విషయములను తమ సూత్రకారుడే చెప్పియున్నాడనియు ఇతరసూత్రముల కంటె ఇదియే ఈ సూత్రమునందుగల విశేషము అనియు తత్సూత్రానుసారులు సగౌరవముగ చెప్పుకొందురు. ఈ గృహ్య సూత్రములకు సంబంధించిన మంత్రములన్నియు "వైఖానస మంత్ర ప్రశ్నాష్టకము" అను పేరుతో ఆంధ్రాక్ష రములలో ముద్రితమైయున్నది.

ఈ గృహ్యసూత్రమునందు బ్రాహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రాజాపత్య, గాంధర్వ, రాక్షస, ఆసుర, పైశాచములను అష్టవిధ వివాహ లక్షణములు చెప్పబడినవి.

వీనిలో బ్రాహ్మణునకు దానపూర్వకములగు బ్రాహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రాజాపత్య వివాహములే శస్త్రములనియు, గాంధర్వ, రాక్షస, పైశాచ, ఆసురములను నాల్గు వివాహములు నింద్యములు కావున తగవనియు చెప్పబడియున్నది. బ్రహ్మ, క్షత్రియ వైశ్య జాతులవారు నగ్నికయగు కన్యనుగాని, గౌరియగు కన్యనుగాని పెండ్లాడవలయుననియు, నగ్నిక యనగా 8, 9, 10 సం॥ వయస్సుగల పిల్ల యనియు, గౌరి యన 10 మొదలుకొని 12 సం॥రల లోపల వయస్సు కలిగి ఋతుమతి కాని పిల్లయనియు నిర్ణయింపబడినది. ప్రథమ ఋతుస్నానము చేసిన వెంటనే మొట్టమొదట భర్తను సందర్శింపవలెనని, ఈ గృహ్యసూత్రమునందు ప్రతిపాదింపబడియున్నది. ఈ కల్పసూత్రమునకు శ్రీనివాసదీక్షితీయ వ్యాఖ్యయు నృసింహవాజపేయ కృతమగు దర్పణమను వ్యాఖ్యయు గలవు.

—)o(—

1965 ఆంధ్రపత్రిక స్వర్ణోత్సవ సంచికలో పునర్ముద్రితమైన వ్యాసము నుండి యధాతథముగ గ్రహింపబడినది.

అభ్యర్థన

స్వ సంఘీయులందరకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనాలు !

మన వైఖానస శాఖీయుల అండదండలతో మన వైఖానస మహా మండలి పదునైదు వసంతాలను చవి చూచి పదునారవ వసంతంలోకి అడుగిడుతోంది. ఇప్పటివరకు మన మండలి అభ్యుదయానికి ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను పాటుపడుతున్న ప్రతి ఒక్క సభ్యునికి నా ధన్యవాదాలు.

మండలి ఆశయాచరణలో సద్గురువులై, రథసారథులై, సదా ఉత్తేజపరుస్తూ నా వంటి యువకులకు నూతనోత్సాహాన్ని కల్గిస్తూ మండలి కార్యవర్గమును సన్మార్గములో పయనింపజేస్తున్న మా మండలి అధ్యక్షులు డా॥ దీవి లక్ష్మణాచార్యులు (వణుకూరు) వారికి నా నమోవాకములు.

మండలి కార్యకలాపములందు సదా నాకు సహకరించి శ్రమిస్తున్న సహ కార్యదర్శి, నా సోదరుడు చి॥ అగ్నిహోత్రం యోగానంద నృసింహాచార్యులుకు కృతజ్ఞతాపూర్వక అభినందనలు, ఆశీస్సులు— అనుంగుసోదరుడైనా, ఆతని కార్యదీక్షాదక్షతకు విశేషించి ఈ వైఖానస సూత్ర భాష్య గ్రంథ ముద్రణకు శ్రమించిన నిరంతర కృషికి అంజలిఘటిస్తున్నాను.

మాననీయులు, మహోదారులైన దాతల సహాయ సహకారాలతో 25 వేల రూపాయల వ్యయంతో శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్ర భాష్య గ్రంథాన్ని రెండు భాగాలుగ ముద్రించటం పూర్తయింది. భాష్య గ్రంథ ప్రచురణ మహత్కార్యంలో మాతోపాటు పాలుపంచుకున్న వారందరికి కృతజ్ఞతలు.

శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్ర భాష్య గ్రంథం మన శాఖీయులకు పరమ పవిత్రమైనది. పరమ ప్రామాణికమైనది. గ్రంథారంభములలో

సూత్ర విశిష్టతను గూర్చి విశ్లేషణాత్మకముగ విషయములను విశద పరచుచు పండితులు వ్రాసిన వ్యాసములను సంఘీయులు తప్పక చదువ గలరనియు, చదువవలయుననియు ప్రార్థించుచున్నాను.

సంఘీయులెల్లరు యీ రెండు భాగములను స్వీకరించి ఈ గ్రంథ వైశిష్ట్యాన్ని తెలుసుకొని ఆచరించి ఆనందింపగలరని ఆశిస్తున్నాను. మనకు సంబంధించిన యింకెన్నియో మహోత్తమగ్రంథములు సంఘీయు లకు అందించాలనే మండలి ఆశయాన్ని అందరూ సహృదయతతో స్వీక రించగలరని ఆశిస్తున్నాను. "శ్రీ వైఖానస సంధ్యావందనము", "శ్రీ వైఖానస నిత్యార్చనా విధానము" మొ॥ ముఖ్యవిషయాలను వీడియో, ఆడియో కాసెట్ల ద్వారా సంఘీయులకు అందించాలని సంకల్పించాము. యాంత్రికయుగంలో జీవిస్తున్న మన శాఖీయులకు ఇవి చాల ఉపయోగ కారకములు కాగలవని ఆశిస్తున్నాను. ప్రస్తుత తరుణంలో పాలకులు అనుసరిస్తున్న విధానాల ద్వారా అర్చక ఉనికికి, దేవాలయ వ్యవస్థకు మిక్కిలి భంగం వాటిల్లే పరిస్థితులు ఆసన్నమౌతున్నాయన్నది నిర్వివా దాంశంగతోస్తోంది. కాబట్టి "సంఘేశక్తిః కలౌ యుగే" అనే ఆర్యోక్తిని మనం కలలో కూడ విస్మరించరాదని సంఘీయులకు సవినయంగా మనవి చేసుకుంటూ ఇకముందు యిప్పటికన్న మిన్నగ కలిసి మెలిసి మెలగగలమని విశ్వసిస్తూ మీ ముందు సెలవు తీసుకుంటున్నాను.

సదా సంఘ సేవలో గడిపే
మీ వాడు,

యం. సి. ఏ. మోహన్
కార్యదర్శి
శ్రీ వైఖానస మహా మండలి
రిజిస్టర్ నెం. 234/84
విజయవాడ

వైద్య సేవా సదన్
విజయవాడ-3
9-8-87

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

శ్రీ సూత్రం

అదొక మహోత్కృష్ట సమయం.

సర్వ ప్రపంచం మహాప్రళయంలో లయమైంది. కాని వేదం, ధర్మం అనేవి రెండూ స్థిరంగా శాశ్వతంగా, నిశ్చలంగా నిలబడ్డకాలమది. భగవంతుడు తన సంకల్పానుసారం పునః సృష్టి చేయటానికి తిరిగి ఉపక్రమిస్తున్న తరుణం అది. ఈ కాలాన్నే మన మహర్షులు వేద కాలంగా అభివర్ణించారు. ఈ వేదకాలంలో ఉన్న అపారమైన అఖండ వేదరాశి సమస్తం యజుర్వేదం అనే పేరుతోనే గౌరవింపబడింది. దీనికే వ్యాసమహర్షి "ఏకాయన శాఖ" యని నామకరణం చేశారు.

ఆ అఖండ వేదరాశినే ఋగ్యజు స్సామాధర్వ వేదములుగ విభాగించియే వ్యాస భగవానుడు వేదవ్యాస బిరుదాన్ని పొందాడు. వేదాలు అపార విజ్ఞాన సముద్రాలు. అనంత వేద విజ్ఞాన ఖనిని ఏ ఒక్క పురుషుడు సర్వ సమగ్రంగా అవగాహన చేసుకోలేడని మహర్షులు గ్రహించారు. సమస్త వేద వాఙ్మయాన్ని లోకంలో వ్యాప్తి పొందించటానికి పఠన పాఠనాదులే సాధనాలని మహర్షులు గుర్తించారు. వెంటనే యీ సువిశాల భరతఖండంలోని వారిలో కొందరిని ఋగ్వేదాధ్యేతలుగాను, మరికొందరిని యజుర్వేదాధ్యేతలుగాను, ఇంకొందరిని సామవేదాధ్యేతలుగాను, ఇంకా కొందరిని అధర్వవేదాధ్యేతలుగాను విభజించారు. ఇలా వేదాధ్యేతల్ని విభాగించిన తరువాత ఏ వేదశాఖకి చెందినవారు ముందుగ ఆ వేదాన్నే చదవాలని కఠోర శాసనం చేశారు. అభిరుచి, ఉత్సుకత కలవారు తమ వేదాధ్యయనం తరువాతనే యితర వేదాలను చదవటం మంచిదని నిర్ణయించారు. పై నియమాన్ని ఉల్లంఘించి పఠన పాఠనాదులు చేసినవారిని శాఖారండులుగాను, స్వధర్మ కర్మ విదూరులుగాను

పరిగణింపబడతారని పెద్దలు శాసించారు. ఇట్టి కఠిన నియమ నిబంధనల నేర్పరచటంవల్లనే భరతఖండంలో అంతటా దేశ భాషా భేదాలకి అతీతంగా నాటినుండి నేటివరకు వేదాధ్యయనం అవిచ్ఛిన్నంగా, అజస్రంగా కొనసాగుతోంది. వేదాధ్యయనమే భారతదేశానికి వే వెలుగులను ప్రసాదిస్తోంది.

పతంజలి మహర్షి తన వ్యాకరణ మహాభాష్యంలో ఋగ్వేదానికి 21 శాఖలు, యజుర్వేదానికి 101 శాఖలు సామవేదానికి 1000 శాఖలు అధర్వవేదానికి 9 శాఖలున్నట్లు వివరించారు. అలనాటి వేదశాఖలు యిప్పుడు చాలవరకు కాలగర్భంలో కలిసిపోయాయనే చెప్పవచ్చు.

విశిష్ట వేదవిజ్ఞాన ఖనిని మహర్షులు తరచితరచి వానిలోని దైవిక శారీరక కర్మల స్వరూప స్వభావాలని, ప్రయోగ పద్ధతుల్ని సులభ గ్రాహ్య విధానంలో వివరిస్తూ గ్రంథాలను నిబంధించారు. ఆ గ్రంథాలకే "కల్పసూత్రాలు" అని పేరు. వేద మంత్రాలతో యీ యీ కర్మలు చేయదగునని సూచిస్తూ మంత్రారంభ వాక్యాలతో కర్మకలాపాలను ఉపదేశించిన మహత్తర గ్రంథాలనే మహర్షులు "కల్పసూత్రాలు" అని పిలిచారు. సమంత్రక సంస్కార వివరణ సముచ్చయమే కల్పసూత్రం అని తేలింది. ఇలాంటి కల్పసూత్రాలు 18 ఉన్నాయి.

1) బోధాయనం 2) ఆపస్తంబం 3) సత్యాషాఢం 4) ద్రాహ్యాయణం 5) ఆగస్త్యం 6) శాండిల్యం 7) ఆశ్వలాయనం 8) శాంభవీయం 9) కాత్యాయన మితి నవాని పూర్వ సూత్రాణి.

1) వైఖానసీయం 2) శౌనకీయం 3) భారద్వాజం 4) అగ్నివైశ్యం 5) జైమినీయం 6) వాధూలం 7) మాధ్యందినం 8) కౌండిన్యం 9) కౌషీతకమితి నవాన్యపర సూత్రాణి.

అని వైద్యనాథీయ వర్ణాశ్రమాచారకాండ యందును, స్మృతిరత్నాకరంలోను "కల్పసూత్రాల" పేర్లు పూర్వసూత్ర పరసూత్ర విభాగంలో 18 ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది.

పై సూత్రాలన్నీ ఋగ్యజుస్సామాధర్వ వేదశాఖలలో దేనికో ఒకదానికి చెందిన వానినిగనే తలంచవచ్చును.

అశ్వలాయన, శాంఖ్యాయన గృహ్య సూత్రాలు ఋగ్వేదానికి సంబంధించినవి. శాంఖ్యాయన గృహ్య సూత్రానికే కౌషీతకీ గృహ్యసూత్రమనెడి మరొక పేరు లోకంలో ప్రచురంగా వుంది.

అశ్వలాయన సూత్రానుయాయులు ఎక్కువగ పంచగౌడులలోను, పంచద్రావిడులలోను ఉన్నారు. ఆంధ్రదేశంలోని వెలనాడులు, వేగినాడులవారి సూత్రమునే అనుసరించుచున్నారు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణుల లోని నందవరీక బ్రాహ్మణులు, కంణకమ్మలు అనువారు కేవలం అశ్వలాయన సూత్రానుసారులే.

శాంఖ్యాయన సూత్రానుయాయులు కేరళలోను, ఉత్తర హిందూదేశం లోను వున్నారు. ఆంధ్ర తమిళనాడులలో యీ శాఖవారు లేరనియే చెప్పవచ్చును. దీనికి కౌషీతకీ గృహ్యసూత్రమను నామాంతరము వుంది. శ్రౌత సూత్రానికి మాత్రం శాంఖ్యాయన శ్రౌత సూత్రమనే ప్రసిద్ధి.

యజుర్వేదం కృష్ణ యజుర్వేదమని, శుక్ల యజుర్వేదమని రెండు విభాగాలుగా చీలింది. కృష్ణ యజుర్వేదశాఖ మరల తైత్తిరీయశాఖ, మైత్రాయణీయశాఖ, చరకశాఖ యని మూడుగ విడివడ్డాయి. ఇదే లోకంలో ప్రచురంగా ప్రసిద్ధిని, ప్రచారాన్ని పొందాయి.

ఆపస్తంబ, సత్యాషాఢ, బోధాయం, భారద్వాజ, వైఖానస, వాధూల కల్ప సూత్రాలు ఆరు కృష్ణ యజుర్వేదీయ, తైత్తిరీయ శాఖకు చెందినవి.

ఆపస్తంబ సూత్రానుయాయులు భారతదేశ మందంతటను ఉన్నను ఆంధ్ర తమిళనాడు రాష్ట్రాలలో అత్యధిక సంఖ్యాకులున్నారు.

సత్యాషాఢ సూత్రానుసారులు తమిళనాడు, కేరళ, మహారాష్ట్రలలో

ఉన్నారు. మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణులు యీ సూత్రాన్ని అత్యంతాదర ప్రపత్తులతో గౌరవిస్తారు.

బోధాయన సూత్రంవారు ద్రావిడులలోను, కర్ణాటకలోను అధికంగా వున్నారు. ఆంధ్రదేశంలోని ఆదిశైవులు, శివద్విజులు ఈ సూత్రాను యాయులమనే చెప్తారు.

భారద్వాజ సూత్రంవారు తమిళనాడులో ఒకటిరెండుచోట్ల ఉన్నారని వినికిడి. ఈ సూత్రానుయాయులు అల్పసంఖ్యాకులుగ నున్నారు.

వైఖానస సూత్రానుయాయులు, ఆంధ్ర, తమిళనాడు, కర్ణాటక రాష్ట్రాలలో అధిక సంఖ్యలో వున్నారు.

వాధూల సూత్రంవారు కేరళలో చాల తక్కువమంది ఉన్నారట.

3 మానవ, వారాహ కల్ప సూత్రాలు యజుర్వేదీయ మైత్రాయణీయ శాఖకు సంబంధించినవి.

మానవ సూత్రానుయాయులు, బొంబాయి, నాసిక్ నగరాలలోను, గుజరాత్ రాష్ట్రంలోను వున్నారు.

వారాహ సూత్రం వారు ఆంధ్ర, తమిళ కర్ణాటాది రాష్ట్రాలలో లేరు. వీరు గుజరాత్ రాష్ట్రంలో వుండవచ్చునట.

4 కరక కల్పసూత్రం. యజుర్వేదీయ చరక శాఖకు చెందినది. ఇది చరకాధ్వర్యు ద్వాదశశాఖల్లో ఒకటైన కాఠకశాఖకు సంబంధించింది. దీనినే లోగాక్షి సూత్రమని కూడ పిలిచెదరు. కాశ్మీరు బ్రాహ్మణులు ఈ శాఖీయులే.

5 కాత్యాయన కల్పసూత్రం శుక్ల యజుర్వేద సంబంధి. దీనికే కాతీయ సూత్రమని, పారస్కర సూత్రమని కూడ దీనికి పేర్లు గలవు. యజుర్వేద శాఖలోని పదిహేనవ శాఖయైన కాణ్వ మాధ్యందిన శాఖలు రెండింటికి కాత్యాయన కల్పసూత్రమే ప్రామాణికమైంది. ఆంధ్ర,

తమిళనాడుల్లోని యీ శాఖవారిని ప్రథమశాఖీయులని పిలుస్తారు. దేశమంతా వున్నారు వీరు.

6 సామవేదానికిప్పుడు రాణాయనీయ, కౌథుమ, జైమిని యను మూడు శాఖలే ప్రచారంలో వున్నాయి.
ద్రాహ్యాయణ కల్పసూత్రం **సామ**వేదీయ రాణాయనీయ శాఖకు చెందింది. భరతఖండంలోని, పంచద్రావిడులు, పంచ గౌడులలోను వీరు కలరు.

7 గోభిల కల్పసూత్రం సామవేదీయ కౌథుమ శాఖకు, జైమినీయ కల్పసూత్రం జైమినీయ శాఖకు సంబంధించినది. గోభిల సూత్రీయులు గుజరాత్, ఉత్తర హిందూదేశాలల్లోను, జైమినీయ సూత్రం వారు తమిళనాడు, కేరళ, కర్ణాటకలో చాల తక్కువమందున్నారు.

8 అధర్వణ వేదానికి తొమ్మిది శాఖలున్నట్లు పతంజలి మహర్షి సూచించినా శౌనకశాఖ ఒక్కటే లోక వ్యవహారంలో దర్శనమిస్తోంది.

9 కౌశికకల్పసూత్రం అధర్వణవేదానికి సంబంధించింది. ఈ సూత్రానుయాయులు గుజరాత్, కాశ్మీర్ రాష్ట్రాలలోను ఎక్కువ ఉన్నారు.

ప్రాచీన సూత్ర వ్యాఖ్యాతలు పై నుదహరించిన వానినేకాక, మరికొన్నింటి పేర్లను తమ తమ వ్యాఖ్యాన గ్రంథాలలో సందర్భానుసారం స్మరించటం జరిగింది. వానిలో 1) శాండిల్య గృహ్య సూత్రం 2) శాకటాయనసూత్రం 3) జాబాలి గృహ్యసూత్రం 4) పైంగిగృహ్యసూత్రం 5) బైజావాప గృహ్యసూత్రం 6) అధర్వణ గృహ్యసూత్రం 7) శౌనక గృహ్య సూత్రం 8) పరాశర గృహ్యసూత్రం 9) శార్దూల గృహ్య సూత్రం 10 శ్వేతాశ్వతర గృహ్యసూత్రం 11 నిదానసూత్రం ఉన్నాయి. పై సూత్రాలిప్పుడు లభించని కల్పసూత్రాల జాబితాలో చేర్చబడ్డా, ఒకనాడు అవి విశ్వవిఖ్యాతి నార్జించినట్లు వ్యాఖ్యాతలనుబట్టి తెలుస్తోంది.

శ్రౌతస్మార్త విధులకు మంత్రపూర్వక ప్రయోగాలను నిర్దేశించినవారు గృహ్య సూత్రకారులు. ఆ సూత్రకారులచే రచింపబడిన 18 సూత్రాలు

ప్రామాణిక సూత్రాలుగా నిలిచాయి. భారతీయ సంస్కృతిలో అష్టాదశ సంఖ్యకు అద్వితీయ చరిత్రముంది. ఆ అష్టాదశ సంఖ్యలోనే ప్రామాణిక కల్పసూత్రాలు కూడ ఒదిగివున్నాయి. వానిలో "శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రం" పూర్వాపర సూత్ర క్రమంలో తారహార స్థానంలో వుంది.

వేదానికి కల షడంగాలలోను కల్పమొకటి. వేద పురుషునకు ఛందము పాదములు కాగా, కల్పము చేయి యని పెద్దలు నిర్ణయించారు.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రం సమస్తం శ్రీ విఖనసమహర్షి ప్రోక్తమైంది. శ్రియఃపతి మనస్సునుండి ప్రప్రథమంగా యే మూర్తి సృజింపబడిరో వారే విఖనస మహర్షిగ వెలుగొందిరి. విఖనస మహర్షి శ్రీహరి మానస పుత్రులు. విఖనసుడే బ్రహ్మస్వరూపుడని అందరూ అనుకుంటారు కాని విఖనస మహర్షికి బ్రహ్మకు చాల విషయాలలో యెన్నో వ్యత్యాసాలున్నట్లు పురాణ పరిశోధకులు కనుగొన్నారు.

విఖనసమహర్షి	సూత్రకర్త	పద్మనాభమనస్సంజాతుడు	ఏకముఖుడు	అగ్రజుడు
బ్రహ్మదేవుడు	సృష్టికర్త	పద్మసంభవుడు	చతుర్ముఖుడు	అనుజుడు

అని పురాణాలు ప్రవచిస్తున్నాయి.

ప్రప్రథమంగా శ్రియఃపతి మనస్సంజాతుడైన విఖనస మునియే ఆరుజన్మల అనంతరం చతుర్ముఖుడై (బ్రహ్మయై) సర్వప్రపంచ స్రష్టయైనాడని నృసింహ పురాణం స్పష్టంచేస్తోంది. కావున విఖనసమహర్షియే బ్రహ్మకన్న పూర్వీకుడని పౌరాణికపరిశోధకులు కంఠోక్తిగచెప్పినారు.

విష్ణుపూజా విశారదుడు, హిరణ్య గర్భుడునగు విఖనస మహర్షికి "అపాంతర తమ వేదాచార్య" బిరుదం ఉన్నట్లు వేదవ్యాస మహర్షి మోక్షధర్మ పర్వంలో సూచించినట్లున్నది. మహర్షి విశేష శాస్త్రములను సృజించినందువల్ల "శాతాతపులు" అనే పేరొందినట్లు ఆగమశాస్త్రం ప్రస్తుతిస్తోంది. విఖనసమహర్షికి భృగువు, మరీచి, అత్రి, కశ్యపుడను నల్గురు శిష్యులున్నారు.

విఖనస మహర్షి విష్ణ్వర్చనను తన శిష్యుల కుపదేశింపగ వారు భగవద్యజనవిధిని విస్తృతపరచి విపులీకరించారు.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రం అన్యసూత్రానపేక్షితమై, సర్వ సమగ్రమైన సూత్రంగా విజ్ఞులచే కీర్తించబడుతోంది. బహుకల్పద్రష్ట, అతి పురాతనుడునైన మార్కండేయమహర్షి వైఖానస సూత్ర మహాత్మ్యాన్ని వేవిధాల వినుతించటంవల్ల దాని ఔన్నత్యం - వైశిష్ట్యం విశిష్టమైనవని స్పష్టపడుతోంది.

శ్రౌతస్మార్త క్రియలను మంత్రవత్ప్రయోగపూర్వకంగా ఉపదేశించబడిన ధర్మాన్ని అత్యున్నతము, అత్యుత్తమునైన ధర్మంగా మహాభారతం పేర్కొంది.

ఇట్టి సమంత్రక ప్రయోగాలనుపదేశించిన వారిలో విఖనసుడు, బోధాయనుడు అగ్రేసరులు. బోధాయన మహర్షికి కల్పసూత్రకారులలో సముచిత స్థానం లభించింది. కల్పసూత్రకారులలో బోధాయనుడు ప్రాచీనుడు - ప్రామాణికుడు. బోధాయన కల్ప సూత్రంలో వైఖానస సూత్ర ప్రస్తావన-ప్రస్తుతి పలుతావుల కన్పిస్తోంది. కనుక వైఖానస సూత్రం బోధాయనీయంకన్న ప్రాచీనమైందిగను, ప్రథమమైందిగను, ఉత్తమోత్తమమైందిగను భావించవచ్చు.

వైఖానస కల్పసూత్రంలో యే సూత్రకారుని ప్రస్తావన లేదు. మిగిలిన ధర్మసూత్ర-కల్పసూత్రాలన్నీ వైఖానస సూత్రాంతర విషయాలని, ధర్మాలని, సప్రమాణంగా స్వీకరించాయి. మన్వాది ధర్మసూత్ర శాస్త్ర రచయితలకు, తద్వ్యాఖ్యాతలకు కూడ యీ వైఖానస సూత్రంపై పరమప్రత్యయముంది. మనువునకు మహర్షిచే ప్రతిపాదింపబడిన వైఖానసాశ్రమంపైన, నిషేక సంస్కారంపైన అచంచల గౌరవ విశ్వాసాలున్నాయి. శైవ శాక్తేయాదులు, ఇతర తంత్రాలు కూడ పలుతావులలో

1 వైఖానస కథామథనం - పండిత పరాశరం వేంకటరామాచార్యులుగారు దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభ రజతోత్సవ సంచిక 1984 పుట 131

వైఖానసాన్నే ప్రమాణంగా స్వీకరించాయి. ఇటు కల్ప సూత్రాలలోను, అటు ఆగమసూత్రాలలోను కూడ వైఖానస సూత్రానికి విశిష్టమైన స్థానం వుంది.

వైఖానస కల్పసూత్రం ఎన్నెన్నో సంస్కారాలను ప్రతిపాదించింది. ఎన్నెన్నో ప్రాయశ్చిత్తాలను సూచించింది. విఖనస మహర్షి అఖండ వేదరాశినుండి యెన్నెన్నో మంత్రాలను ఉద్ధరించి, సంధ్యావందనం నుండి భగవద్యజనవిధి వరకును, నిషేకాది సంస్కారంనుండి ఆప్తోర్యామ యజ్ఞంవరకు గల 40 శారీరక సంస్కారాలను వేదమంత్ర పునీతం గావించాడు. అమంత్రక క్రియ యెచ్చటను కానరాదు. మహర్షి ప్రతిపాదించిన ప్రతి సంస్కారం ఒక అనర్ఘరత్నం.

శ్రీమన్నారాయణ భక్తివిహీనమైన వర్ణాశ్రమాచారాలు, దానధర్మాలు, యజ్ఞయాగాది క్రతువులు, తపః పాండిత్యాలు నిష్ఫలాలు-నిష్ప్రయోజకాలు అని మహర్షి ప్రగాఢంగా విశ్వసించారు. కావుననే శ్రీమన్నారాయణుని నిత్యం అర్చించాలని కఠోరంగా శాసించారీమహర్షి. మరియు శ్రియఃపతి ప్రతిష్ఠార్చనా పద్ధతులనన్నింటిని వేదమంత్రపూతంగాను వైదిక క్రియా ప్రపూర్ణంగాను ఉపదేశించారు. వైఖానస సూత్రం సమస్తాన్ని శ్రీహరిపరంగానే ఉపదేశించటాన్ని బట్టి యీ సూత్రాన్ని నారాయణపరాయణ సూత్రంగాను, వేదప్రధానపరమవైష్ణవసూత్రంగాను కూడ మహర్షులు గౌరవించారు. సమస్త సంస్కారాలుకూడ శ్రీమన్నారాయణ పరంగానే ఉపదేశింపబడ్డాయి. విఖనస మహర్షి ఉపదేశించిన విష్ణ్వర్చన సౌవర్ణ గిరిశిఖర సమున్నతమైంది.

విఖనస మహర్షి ప్రసాదిత వైఖానసాశ్రమానికి వానప్రస్థం, శ్రామణాకాగ్ని రెండూ రెండు వేగుచుక్కలు. శ్రీవైఖాన కల్పసూత్రం సర్వవిధాల అన్యసూత్రాపేక్షలేని సర్వోత్తమ కల్పసూత్రం.

ఈ గ్రంథంలోని మొదటి 7 స్మార్త ప్రశ్నలకు 3 ధర్మ ప్రశ్నలకు శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజులవారు భాష్యాన్ని ప్రసాదించారు.

11వ ప్రవర ప్రశ్నకు భాష్యంలేదు. మన వైఖానస సంఘీయులకు అది చాల ముఖ్యమైనది. ఆ ఉదేశ్యంతోనే ప్రవరప్రశ్నను భాష్యగ్రంథంలో ముద్రించటం జరిగి వుంటుంది. ఇది బహుధా ప్రశంసనీయకృత్యము.

మన కల్పసూత్రానికి భట్టభాస్కరుడు, శ్రీరామసూరి, వేంకట యోగి, సంజీవయాజి, శ్రీనివాసదీక్షితులు, నృసింహవాజపేయయాజివంటి మహోద్దండ పండితులు వ్యాఖ్యలు వెలయించినను, అవి అన్నియు నేడు అలభ్యములు. అథవా లభించినను అసమగ్రములు. అందుచే నృసింహ వాజపేయయాజిగారి భాష్యగ్రంథమునే మన పూర్వీకులు పరంపరాగత ముగ అనుసరించుచున్నారు. మహత్తర విషయ వివరణ పూర్వక సమగ్ర భాష్యంగా పేరొందిన నృసింహవాజపేయ కృత కల్పసూత్ర భాష్యాన్ని సంఘీయులకు, మానవాళికి అందించటానికి శ్రీ వైఖానస మహామండలి విజయవాడవారు చేసిన ప్రయత్న ఫలమే యీ గ్రంథ రూపంగా మీ ముందు నిలిచింది.

డా॥ అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహాచార్య ఎం. ఎ.
భాషాప్రవీణ

విజయవాడ — ఆంధ్రోపన్యాసకులు - శారదా కళాశాల

4-8-1987 — సహ కార్యదర్శి, శ్రీ వైఖానస మహా మండలి, విజయవాడ

ఈ విషయ రచనకు ఉపయోగపడిన వ్యాసాలు :-

1 కల్పసూత్రాలు. శ్రీ వై. కోటీశ్వర దీక్షితులు -1931.
ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచిక.

2 వైఖానస కథామథనం. పండిత శ్రీమాన్ పరాశరం వేంకటాచార్యులు. 1984. దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభ - తిరుమల, రజతోత్సవ సంచిక

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

అభిప్రాయము

ఆస్తిక మహాశయులకు నమస్కారాలు !

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ భాష్య సహిత "శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్ర ద్వితీయ భాగము నామూలాగ్రము పఠించి ఆనందభరితుడనైతిని. ఎందరో మహాపురుషుల చిరకాల ప్రయత్న ఫలముగ భాష్యగ్రంథమిప్పటికి వెలుగుచూచినది. ఈ గ్రంథము భావితరాలవారికి వైఖానస సంప్రదాయ కరదీపిగ వెలుగొందగలదు.

పురాకృత జన్మ సుకృత విశేషమున మనము వైఖానస జన్మము నొంది నిరంతరము విష్ణ్వర్చనారాధనము నందే నిమగ్నమై భుక్తి ముక్తుల నొందుచున్నాము. విఖనస మహర్షి విశిష్ట సంప్రదాయానుయాయులమైన మనకీ భాష్య గ్రంథము పరమ పవిత్రమైనది, పరమ ప్రామాణికమైనది.

అష్టాదశ శారీరక సంస్కారములనుండి యత్యాశ్రమ స్వీకారము వరకుగల సమస్త సంస్కారములను, వానిలో సంభవించు దోషములకు పరిహారముగ చేయదగిన ప్రాయశ్చిత్తములను, విస్తృతముగ విపులీకరించిన శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమే శ్రామణకాగ్ని విధానము నుండి యోగ విధానమువరకు గల సమస్త విషయములను సర్వసమగ్రముగను సంపూర్ణముగను వివరించినదీ సూత్ర మొక్కటియే. తృతీయాశ్రమ స్వీకర్తలందరు విఖనసమహర్షి ప్రణీత కల్పసూత్ర ప్రతిపాదితాంశము లనే అక్షరశః అనుష్ఠించుటచే వారిని ప్రాచీనులందురు "వైఖానసులు" అనియే పిలుచుట సర్వసాధారణమైనది.

మన వైఖానస కల్పసూత్రము అన్యసూత్రానపేక్షితమైనట్టిదని అన్యసూత్రానుయాయులు పలువురు ఇతః పూర్వమే ప్రశంసించినారను

విషయమును మన శాఖీయులు విస్మరించరాదు. వైయాకరణ పంచానన భారత రాష్ట్రపతి బహుమతి గ్రహీత, శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారి శ్రమ ఆశయము, సంకల్పము నేటికి ఫలవంతము లైనవి, ఆచార్యులవారి కోరిక ఫలరూపము నొందుటకు అహర్నిశలు శ్రమించిన సుప్రసిద్ధాగమ సూత్ర పండిత ప్రకాండులైన "ఆత్రేయ సోదరుల" కృషికి నా నమోవాకములు.

ఆత్రేయ సోదరులలో ఒకరైన శ్రీమాన్ వేదాంతం విప్రనారాయణాచార్యులవారి సూచనలను స్వీకరించి, భాష్యమునకు అనువగురీతిలో సూత్రమును జోడించి, అవసరమైన తావుల కఠినపదములకు అధసూచికలలో తెలుగర్థములను కూర్చి పాఠకులకు సుగమముగ నుండునట్లు శుద్ధ ప్రతిని తయారుచేసి, ప్రథమ, ద్వితీయ భాగములను రెండింటిని ప్రచురింపజేయుటకు ప్రధాన కారణభూతులైన కొంకేపూడి వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులవారికి నా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతాభివందనములు. మన కల్పసూత్ర మహోత్కృష్టతను భావితరాలవారికి అందించాలనే తపనతో ఇట్టి ఉత్తమోత్తమ గ్రంథమును ఎన్నో కష్ట నష్టములకోర్చి ప్రచురించిన విజయవాడ శ్రీ వైఖానస మహామండలి వారికి మన జాతిఎంతయో ఋణపడి యున్నది. శ్రీ సూత్ర భగవచ్ఛాస్త్ర గ్రంథములను ఇతోధికముగ ముద్రింపించు శక్తి సంఘమునకు శ్రియఃపతి ప్రసాదించుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను.

సుధీజన విధేయుడు,

(సం) దీవి వేంకటనరసింహాచార్యులు

సాహిత్య విద్యా, భాషా, రాష్ట్రభాషాప్రవీణ

విశ్రాంత ఆగమ సంస్కృత పండితులు

శ్రీ వేంకటేశ్వర వైఖానసాగమ పాఠశాల,

ద్వారకాతిరుమల

ప్రభవ శ్రావణ పూర్ణిమ

9-8-1987

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు సహకరించిన దాతలు

(మహామండలి నిర్ణయము ప్రకారము రు. 100/- లు మరియు ఆ పైబడిన మొత్తములను యిచ్చిన వారి నామధేయములను మాత్రము ప్రకటించటమైనది.)

ప్రథమ భాగమందలి దాతల నామముల తరువాత చేరిన దాతల నామములు ఇందు ప్రకటించుచున్నాము.

సవరణ :- ప్రథమ భాగములో ప్రకటించిన దాతల పేర్లలో దీవి కోదండ రామాచార్యులు (వణుకూరు) వారి ధర్మము. వారి పితరులైన దీవి శ్రీనివాసాచార్యులు, అలమేలు మంగమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం రు. 1000/- లు నొసంగిరి.

శ్రీమాన్ పేరు	గ్రామము	విరాళము
అంగర వేంకటాచార్యులు & లక్ష్మణాచార్యులుగారు,	పెనికేరు	రు. 116
పరాశరం రామకృష్ణమాచార్యులుగారు,	కుమ్మమూరు	116
దీవి భార్గవ గోపాల కృష్ణమాచార్యులుగారు,	చాగంటిపాడు	116
వేదాంతం శ్రీరామాచార్యులుగారు,	బెంగుళూరు	100
రొంపిచర్ల రామాచార్యులుగారు,	విన్నకోట	100
వేదాంతం సత్యనారాయణాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం భార్య రాజానుజమ్మగారు,	ఏలూరు	125
గుడిపూడి వేంకటాచార్యులుగారు,	తిరువూరు	250
డా॥ దీవి లక్ష్మణాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం కుమారులు ఆంజనేయమూర్తి & సోదరులు,	నూజెళ్ళ	116
శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధనీ సభ,	తిరుమల (2వ పర్యాయం)	1000
దీవి జనార్థనాచార్యులుగారు,	తమిరిశ	116
అగ్నిహోత్రం కృష్ణమాచార్యులుగారు,	చిన్నాపురం	116
నల్లపాటి గోపాలాచార్యులుగారు,	గుడివాడ	116
వేదాంతం వేణుగోపాల్‌గారు,	ఏలూరు	116

శ్రీమాన్ పేరు	గ్రామము	విరాళము
ముత్తేవి శేషభట్టాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం		
కుమార్లు రామకృష్ణసింహాచార్యులు & సోదరులు, సర్కిల్ పేట,	బందరు	116
ఖండవల్లి సీతారామాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం		
భార్య లక్ష్మీకాంతమ్మగారు,	విజయవాడ	116
"ఆయుర్వేద విశారద", డా॥ చక్రవర్తుల నరసింహాచార్యులు,		
మంగతాయారమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం, వారి కుమార్తెలు		
వేదాంతం భానువాణీసీతామహాలక్ష్మీగారు,	విజయవాడ	116
వేదాంతం వేంకట రామలక్ష్మమ్మగారు,	విజయవాడ	116
"రాజవైద్య" పెద్దింటి కేశవాచార్యులుగారు, అనంతలక్ష్మీగార్ల స్మృత్యర్థం		
కుమారుడు డా॥ పెద్దింటి సీతారామభార్గవగారు,	కోరుకొండ	1000
నారాయణం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు,	పామూరు	116
పండిత వేదాంతం రామచంద్రాచార్యులుగారు,	ఉయ్యూరు	116
,, గుడిపూడి రంగాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం,		
వారి కుమార్లు,	వెణుతురుమిల్లి	100
పులిపాక లక్ష్మీనృసింహాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం-		
కుమారుడు వేంకటాచార్యులుగారు,	పైడూరుపాడు	116
నారాయణం పురుషోత్తమాచార్యులుగారు,	కుమ్మమూరు	116
డా॥ రొంపిచర్ల శ్రీరామాచార్యులుగారు,	కొడాలి	116
అగ్నిహోత్రం రాజగోపాలాచార్యులుగారు,	శ్రీకాకుళం	116
"న్యాయాచార్య" పెద్దింటి భావనాచార్యులుగారి కుమారుడు		
నరసింహాచార్యులుగారు,	గుంటూరు	558
రొంపిచర్ల వేంకట కృష్ణమాచార్యులుగారి కుమారుడు		
డా॥ ఆర్. సత్యశ్రీనివాసాచార్యులుగారు,	కొడాలి	116
డా॥ రత్నాకరం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు,	తెనాలి	116
ముత్తేవి విఖనసమూర్తి & వారి కుమారుడు రవిప్రసాద్‌గార్లు,	కురుమద్దాలి	116
అగ్నిహోత్రం ముదిత నరసింహాచార్యులుగారు (కొంకేపూడి)	బందరు	116

శ్రీమాన్ పేరు	గ్రామము	విరాళము
వేదాంతం యోగానంద నరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్లు ఆదిశేషభట్టాచార్యులుగారు,	మచిలీపట్నం	116
ముత్తేవి రాధాకృష్ణమాచార్యులుగారు,	గోకవరం	116
వేదాంతం బలరామాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్డు శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు,	మచిలీపట్నం	116
ముత్తేవి అనంత వెంకట లక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్డు వెంకటరంగాచార్యులుగారు,	కొరిమెర్ల	116
డా॥ అగ్నిహోత్రం కృష్ణమాచార్యులుగారు,	శ్రీకాకుళం	116
పరాశరం వెంకటనరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్లు వేణుగోపాలాచార్యులు & సోదరులు,	వీరంకిలాకు	116
గుడిపూడి విఖనస అప్పలాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం సోదరుడు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారు,	మచిలీపట్నం	116
దీవి భావనాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్డు గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు,	బార్లపూడి	116
వేదాంతం వేణుగోపాలాచార్యులుగారు,	బల్లిపర్రు	116
వేదాంతం సత్యనారాయణాచార్యులుగారు,	బల్లిపర్రు	116
వేదాంతం వెంకట విజయసారథిగారు,	మచిలీపట్నం	116
వేదాంతం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు,	కపిలేశ్వరపురం	116
వేదాంతం రాధాకృష్ణమాచార్యులుగారు,	వుయ్యూరు	116
పెద్దింటి రామచంద్రదవరప్రసాద్‌గారు,	లబ్బీపేట, విజయవాడ	116
శ్రీనివాసుల రఘురామాచార్యులుగారు,	వడాలి	116
వేదాంతం వి. రామాచార్యులు, S/o కేశవాచార్యులుగారు,	శివగంగ	116
ఆయుర్వేద విశారద డాక్టర్ చక్రవర్తుల నరసింహాచార్యులు, తుంగతాయరమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం వారి కుమార్తె శ్రీమతి ఖండవల్లి పద్మావతి		116

విషయానుక్రమణికా

అథః షష్ఠః ప్రశ్నః

శ్రీ జ్వాల సాలగ్రామ పీఠ యోగానంద లక్ష్మీనృసింహాయ నమః

అథ షష్ఠః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

నిషేకాదీనాం ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథ నిషేకాది సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

స్నానాదిసూత్రమాభాష్య వాజపేయ కృదగ్నిచిత్.
రామం నత్వాథ వక్ష్యే తత్ప్రాయశ్చిత్తస్య భాష్యకమ్

అథేతి, నిషేకాదీనుక్త్వా అథానన్తరం నిషేకాదయశ్చ తే సంస్కారాః నిషేకాది సంస్కారాస్తేషాం నిషేకాది సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్తమితి ప్రాయో వినాశః కథం ప్రాయముపదిష్టం వినాశకమాత్మనః ఉపదిష్టమితిలోకేదర్శనాత్. చితీ సంజ్ఞాన ఇత్యస్య ధాతోః చిత్తం అనేకార్థత్వాత్ ధాతోః సంధానం చిత్తమిత్యుచ్యతే. ప్రాయస్యచిత్తం ప్రాయశ్చిత్తం వినష్టకర్మణః సన్ధానం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యుచ్యతే. ప్రాయశబ్దస్య వినాశపర్యాయస్య అకారాన్తత్వాచ్చిత్తిచిత్తయోః సుడస్కారోపేతి సుడాగమః. తదేతత్ప్రాయశ్చిత్తం వ్యాఖ్యాస్యామః.

స్నాత్వా సంకల్ప్య పుణ్యాహే విధివత్సంస్కారాన్కుర్యాత్ ౨

స్నాత్వా సంకల్ప్యేతి యజమానః పూర్వం నిత్యంనైమిత్తికం స్నానం కృత్వా ప్రాణానాయమ్య ఇదం కర్మ కరిష్యామీతి సంకల్ప్య పుణ్యంచ తదహస్తస్మిన్ పుణ్యాహే శుభేదినే విధివత్ తత్తదుక్త ప్రకారేణ సంస్కారాః నిషేకాది కర్మాణి క్రమేణ కుర్యాత్.

గోచర్మ నిర్వచనమ్

చతుర్ద్విశం చతుర్హస్తం గోచర్మేత్యుక్తమ్ ౩

చతస్రో దిశో యస్య తత్ చతుర్దిశం చతుర్ణాం హస్తానామాయతం విస్తారం యస్య తచ్చతుర్హస్తం భూతలం గోచర్మాకృతిః తస్యప్రమాణః గోచర్మేత్యుక్తం మునిభిరుదితం సంజ్ఞితం భవతి.

గోచర్మ మాత్రోపలిప్తే పూర్వవదగ్నిం నిధాయాభిముఖ
మాసీన మగ్నిం ధ్యాత్వాఽఽఘారం జుహుయాత్ ౪

గోమయేన గోచర్మమాత్రముపలేపయిత్వా తస్మిన్ గోచర్మమాత్రోపలిప్తే దేశే పూర్వవత్ స్థండిలాదీన్ కృత్వా తత్రాగ్నిం నిధాయ అభిముఖమితి హోమకాలే కర్తా యస్యాం దిశ్యాసీనో జుహోతి తద్దిఙ్ముఖం స్వస్యాభిముఖ మాసీనం పద్మాసనస్థం యథాస్యాత్తథా చత్వారిశృంగేతి మంత్రేణ ధ్యాత్వా పరితః పుష్పాక్షతాదిభిరిన్ద్రాది నామభిరభ్యర్చ్య ఆఘారం జుహుయాత్.

ఆఘారే క్రియాలోపే ప్రాయశ్చిత్తం

సర్వస్యాదావాఘారే క్రియాలోపే విపర్యాసే చవ్యాహృతి
ర్గాయత్రీం సావిత్రీం మిన్దాహుతీ వైష్ణవం చ ద్విరావర్త్య
హుత్వా పున రాఘారం జుహోతి. ౫

సర్వస్య కర్మణః ఆదౌ ప్రధానే ఆఘారే హీనే క్రియేతి తదన్తర్భూతాయాః కస్యాశ్చిత్క్రియాయాః లోపోహీనః తత్క్రియాలోపేచ విపర్యాసే తన్త్రవైపరీత్యేచ వ్యాహృతిం మహావ్యాహృతిం గాయత్రీం సావిత్రీం మిందాహుతిం వైష్ణవంచ ద్విరావర్త్య ద్విః కృత్వః ఆవర్తనం కృత్వా ఆజ్యేనహుత్వా పునస్తదాద్యాఘారం జుహోతి.

స్థణ్డిలే పరిస్తరణాది సంభారేచ ప్రమాణవర్జితే హీనే
మిన్దాహుతీ సావిత్రీం వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్ ౬

స్థండిలేకుండే చవా పరిస్తరణ మాదిర్యేషాం ప్రోక్షణ కూర్చ పవిత్రాదిబర్హిషా మిధ్మానాం పరిధ్యాదీనాం ప్రణీధిపాత్రాదీనాం అన్యేషామపి సంభారాణాం తస్మిన్ పరిస్తరణాది సంభారేచ ప్రమాణ వర్జితే తత్తదుక్తప్రమాణరహితే ప్రమాణాధికే హీనేచ సర్వేషా మభావే ఏకైకస్యవా సంభారస్య అభావే విపర్యాసేచ మిందాహుతీ సావిత్రీం వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్.

ఋత్విజోరభావే దక్షిణోత్తరయోః ప్రాగగ్రం కూర్చం
నిధాయ బ్రహ్మ సోమౌ సంకల్పయతి. ౭

ఋత్విజోరభావే బ్రహ్మసోమయోః ఏకస్యాభావే చేద్విద్యమానం బ్రహ్మాణం వృత్వా అన్యస్య స్థానే కూర్చం విదధ్యాత్. ఉభయోః ఋత్విజోరభావే అసంభవే స్థండిలస్య కుండస్యవా దక్షిణోత్తరయోఽర్భోవేద్యాం ప్రాగగ్రం యథాస్యాత్తథా ప్రత్యేకం కూర్చం హస్తమాత్రప్రమాణం నిధాయ తత్ర బ్రహ్మాణం సోమమావాహ్యపనాద్యైరభ్యర్చ్య బ్రహ్మసోమౌ ఋత్విజౌ సంకల్పయతి. సంకల్ప్య స్వయమేవ తత్తన్మంత్రానుక్త్వా తత్తత్కర్మకుర్యాత్.

దైవికాదిషు సంభార నిక్షేపణం

సర్వం యుగ్మం ప్రాచ్యా ముదీచ్యాంవాఽగ్రమన్తం చ దైవికే కరోతి. ౨

సర్వం యుగ్మమితి మయాదేవాదిభిశ్చతుర్దిశం దర్భానుక్షయేదిత్యత్ర సర్వం బర్హిః ప్రత్యేకం యుగ్మం యుగళం ద్వౌద్వౌ చతురశ్చతురోవా పరిస్తరణ బర్హిషః పరిధీంశ్చ సర్వం పరిమార్జనం పరిషేచనం కుండస్య స్థండిలస్య వా ప్రాచ్యాం చోదీచ్యాం వా శబ్దశ్చార్థే అగ్రమితి పరిస్తరణాదీనాం బర్హిషాం పరిధీనాం చాగ్రాణి అన్తమితి అదితేనుమన్యస్వ దక్షిణతో వేదిం పరిమృజామీత్యాది పరిమార్జనాని. ఉద్ధన్యమానమితి ఖననం తత్ షల్లేఖానాం చాస్తమవసానాని చ తత్సర్వ మగ్రమన్తం చ దైవికే కర్మణి కరోతి.

సర్వమయుగ్మం దక్షిణస్యాం పశ్చిమస్యాం వాఽగ్రమన్తం చ పైతృకే కరోతి ౩

తథైవ సర్వమయుగ్మం అయుగళమేకైకం త్రీం త్రీన్వామయాదేవాదిభిః దర్భాన్ సర్వమన్యత్పరిస్తరణాదికం చ దక్షిణస్యా మిత్యనేన పశ్చిమస్యాం వేత్యేతస్య గ్రహణం భవతి. సాహచర్యాత్. యద్దైవికే తద్విపరీత్యేన పైతృకే భవతీతి న్యాయాచ్చ నైరృత్యాద్యన్త మితి నిర్దిష్టత్వాచ్చ. తస్మాద్దక్షిణస్యాం పశ్చిమస్యామగ్రమంతం చ తత్సర్వం పైతృకే ప్రేతకేచ కర్మణికరోతి. బ్రహ్మసోమ కూర్చ ముత్పవన పవిత్రం ప్రణీధి పవిత్రేచ వర్హిష సమిధా పూర్ధ్వ సమిధా వాఘారాహుతీయుక్తోవహోద్యా హుతీశ్చ పూర్వవదేవ దైవికే పైతృకేప్యేతేషా మగ్రమంతం చ కరోతి. విపరీతో నకర్తవ్యః తేషాం సర్వదా దైవికత్వాత్.

హోమేన్యూనే అతిరిక్తే చ ప్రాయశ్చిత్తం

హోమేన్యూనేఽతిరిక్తే చ పూర్ణాహుతి మిన్ద్రాహుతిం జుహోతి ౧౦

హూయత ఇతి హోమః తస్మిన్ హోమే సర్వత్ర న్యూనే సంఖ్యాహీనే తత్తదాహుతి ప్రమాణహీనే చ అతిరిక్తే చ అధికే సంఖ్యాధికే ఆహుతి ప్రమాణాధికే చ పూర్ణాహుతిం మిందాహుతిం జుహోతి.

విశేషానుక్తౌ ప్రాయశ్చిత్తం

విశేషేఽనుక్తే స్రువేణ హోతవ్య మాజ్యం హవిర్వ్యాహృతి ర్మన్త్రః ప్రాయశ్చిత్తేఽనుక్తే వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తమ్ ౧౧

విశేష ఇతి అనేనజుహుయాదితి యత్ర పాత్రాణాం విశేషేఽనుక్తే సతి స్రువేణ హోతవ్యం తత్రపాత్రం స్రువః తేన స్రువేణ హోమః కర్తవ్యః హూయతేఽనేనేతి హవిరన్నాది యత్రేదం హవిరిత్యనుక్తం భవతి. తత్ర ఆజ్యంగవ్యమాజమావికం మాహిషంవా ఘృతం హవిర్భవేత్. ఏతేషా ముక్తస్యాలాభే శుద్ధతైలేనవా ఆజ్యమిశ్రేణాన్నేనవా యవాగ్వా పైష్టికేనవా క్షీరేణ దధ్నా తండులేనాన్యేనాగ్నిహోత్ర హవిషా వా శ్రౌతోక్తేనాన్యేన హోమః కర్తవ్యః మంత్రమితి యత్రాస్యాయం మంత్ర ఇతి విశేషేణానుక్తం తత్రవ్యాహృతి ర్మంత్రం భవేత్. యత్రాస్యేదం ప్రాయశ్చిత్తమితి విశేషేణ ప్రాయశ్చిత్తేఽనుక్తే సతి తత్రవైష్ణవ మతోదేవాది షడ్వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తం భవతి.

అగ్న్యాదౌ మక్షికాది పతనే ప్రాయశ్చిత్తం

అగ్నౌ వాజ్యే చరౌ వా హోమే మక్షిక క్రిమిరోమ పిపీలికాది పతనే తద్వ్యపోహ్య బర్హిషోద్ధృత్య ప్రాజాపత్య మాగ్నేయమ్

అగ్నౌవా ఆజ్యే వా చరౌవా అన్యస్మిన్ హోమ్యేవా హోమకాలే మక్షికా మశకాది క్రిమిక్షుద్రజన్తు శిథిలాది రోమకేశాది తనూరుహం పిపీలికా రక్తకృష్ణ వర్ణాః ఆదిశబ్దేన సాస్థయోఽనస్థయోవా సర్వేస్వేదజాః శలభాదయశ్చ తేషాంపతన మవస్రగమనం తస్మిన్ మక్షికాక్రిమిరోమపిపీలికాది పతనే సతి పతితం తద్వ్య

హోహ్యా అపోద్ధృత్య బర్హిర్దగ్ధ్వా తేన బర్హిషా యథా జ్వాలాఽన్తః ప్రవిశతి తథా హోమ్య ముద్దీప్య ఉజ్జ్వాల్య అగ్నౌ ప్రాజాపత్య మాగ్నేయం చ హుత్వా తేన హోమ్యేన జుహుయాత్.

అగ్న్యాయతనే గవాదిగమనే ప్రాయశ్చిత్తం

అగ్న్యాయతనే గోవరాహాశ్వ సర్ప మణ్డూక మార్జారాద్యై ర్గమనే తత్పదాని "ఇదం విష్ణుః" ఇతి ప్రోక్ష్య వైష్ణవం రౌద్రం చ. ౧౩

అగ్న్యాయతనే సండిలాదావగ్న్యాగారే చ గోవరాహ శ్వ సర్ప మండూక మార్జారా ద్యైరాదిశబ్దేన మహిషరాసభ కాకాదిభిశ్చ గమనేసతి తస్యపదాని పాద నిక్షేపణ స్థానాని తత్పదాని ఇదం విష్ణురితి ప్రోక్ష్య భస్మ వికీర్య వైష్ణవం రౌద్రం చ హునేత్.

పరిస్తరణాదీనాం దాహాదౌ ప్రాయశ్చిత్తం

పరిస్తరణాది సమ్భారాణాం దాహే భేదే ఛేదే నాశేచ తత్తత్ స్థానే సంయోజ్య మిన్దాహుతీ ద్విరావర్త్య జుహుయాత్ ౧౪

పరిస్తరణాదీతి. ఆదిశబ్దేన పరిధి వర్హిష సమిద్భూర్ధ్వ సమిదాదయో అన్యేచ వేదకూర్చ పవిత్రాదయః సంభారాః తేషాం పరిస్తరణాది సంభారాణాం దాహే సర్వం దగ్ధే యత్రకుత్ర చిద్దాహే భేదే యతస్తతో గతే ఛేదే ఛిన్నే. నాశే నష్టే చసతి సర్వనాశే పునరన్యద్గృహీత్వా తథా విదధ్యాత్. నోచేత్తం తమేవ తత్తత్స్థానే సంయోజ్య మిందాహుతిం ద్విరావర్త్య జుహుయాత్.

ఆఘారేకృతే తస్మిన్నగ్నౌ సముత్పన్నేఽగ్నిం ధ్యాత్వా తద్భస్మ "అయంతేయోని" రితి సమిధమారోప్య ఉద్బుధ్య స్వేతి లౌకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయో జ్జ్వాల్య పరిషిచ్య మనోజ్యోతిః అయాశ్చాగ్నే "మిన్దాహుతీ వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్. ౧౫

యస్మిన్నగ్నావాఘారే కృతే తస్మిన్నగ్నౌ సముత్పన్నేఽనుగతేఽగ్నిం ధ్యాత్వా తద్భస్మ సమూహ్య తస్మిన్ అయంతే యోనిరితి సమిధం పాలాశ మాశ్వత్థం ఖాదిరం వా ఇధ్మమారోప్య నిధాయ ఉద్బుధ్యస్వేతి లౌకికాగ్నౌ వా సమిధం నిధాయోజ్జ్వాల్య ఇంధనైరుద్దీప్య పరిషిచ్య మనోజ్యోతిరయాశ్చాగ్నే మిన్దాహుతీ వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్. పునస్తదాది తత్కర్మ కుర్యాత్.

అంతహోమహీనే ప్రాయశ్చిత్తం

సర్వహోమానామన్తే స్విష్టకృత్ప్రభృత్యన్తహోమహీనే విష్ణోర్నుకాదిమిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ జుహుయాత్ ౧౭

సర్వహోమానామితి స్మార్తానాం నాందీముఖాదీనాం సర్వేషాం హోమానామంతే హోమావసానే స్విష్టకృత్ప్రభృతి స్విష్టకృదాది అన్తహోమే హీనే అకృతే చేత్ తత్ప్రాయశ్చిత్తం విష్ణోర్నుకాది మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ తత్తత్ స్థానే జుహుయాత్. సర్వేషాం హోమానాం న్యూనాతిరిక్తస్య క్రియాలోపస్య విపర్యాసస్యచ పూర్వోక్తాహుతీః వ్యాహృతీర్మహావ్యాహృతీః గాయత్రీం సావిత్రీం మిన్దాహుతిం వైష్ణవం చ ద్విరావర్త్య గౌరవే జుహుయాత్. లాఘవే సకృదేవ జుహుయాత్. అథవా వైష్ణవ మిదం విష్ణురిత్యేకాం వ్యాహృతీశ్చ సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్.

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయః ఖణ్డః

ఋతౌ సంగమనే హీనే ప్రాయశ్చిత్తం

ఋతౌ సంగమనం నిషేక మిత్యాహుః ౧౮

ఇదానీం నిషేకాదీనాం ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్త మాహ. ఋతావిత్యాది. ఋతుకాలే సంగమనం తద్విధినా భార్యాయాం మైథునం నిషేకమిత్యాహుః. ఏకే వదన్తి వక్ష్యమాణ వత్ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్.

స్వభార్యాయామృతు స్నాతాయాం షోడశాహే సంగమనే
హీనేఽగ్ని మాధాయాఘారం హుత్వా వైష్ణవం బ్రాహ్మం
రౌద్ర మైన్ద్రి మాగ్నేయం దద్యా స్స్వాహేత్యఙ్గహోమం
జయా నభ్యాతానా న్రాష్ట్రి భృతో హుత్వాఽన్తహోమం
జుహోతి. ౧౮

స్వభార్యాయా మృతు స్నాతాయాం సత్యాం చతుర్థేఽహని పూర్వవద్ధోమం హుత్వా సంగమనం కుర్యాత్. తద సంభవే ఋతుకాలేషు షోడశాహేషు ఏకస్మిన్ దినే హోమం కృత్వా సంగమనం కుర్యాత్. తత్రాసంభవే షోడశాహే సంగమనే హీనేఽన్యస్మిన్ ఋతుకాలే అగ్నిమాధాయాఘారం హుత్వా వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్ర మైన్ద్రి మాగ్నేయం చద్యుః స్వాహా హనాభ్యాం స్వాహేత్యంగ హోమం జయా నభ్యా తానాన్ రాష్ట్రి భృతో హుత్వా పునస్తత్కర్మ కృత్వా న్త హోమం జుహోతి.

స్నాతా మలంకృతాం భార్యాం పూర్వవద్గచ్ఛేత్ ౧౯

తస్యామేవ రాత్ర్యాం స్నాతా ఋతుస్నాతా చాలంకృతా గంధాద్యైర్విభూషితా చ తాం స్నాతా మలంకృతాం భార్యాం పూర్వవద్గచ్ఛేత్. సంగమనం కుర్యాత్.

ఋతౌ హోమః

ఋతౌ ప్రథమే హోమం జుహుయాత్. ౨౦

ప్రథమే ఋతౌ హోమం జుహుయాత్.

ఋతౌ ఋతౌ సంగమనం కరోతి. ౨౧

సర్వత్ర ర్తా వృతౌ ప్రత్యృతుకాలం సంగమనం మైథునం కరోతి.

తత స్సా భార్యా గర్భ మాధాయ పుత్రం జనయతి. ౨౨

తత స్తస్మాత్కారణాత్ సేతియాకృత సంగమనా సాభార్యా గర్భమాధాయ గర్భిణీ భూత్వా పుత్రం జనయతి.

పుత్రేణ పితరః ప్రీతా భవన్తి. ౨౩

తేన పుత్రేణ పితరః తస్య పిత్రాదయః ప్రీతాః తుష్టా భవన్తి.

తేనైవ స్వర్గం గచ్ఛన్తి. ౨౪
తేనైవ తత్పుత్రేణైవ స్వర్గం దేవలోకం గచ్ఛన్తి పితరః ప్రాప్నువన్తి.

స్వభార్యాయాః వంధ్యాత్వే

తస్యాం పుత్రహీనాయాం పుత్రార్థ మన్యాం వివాహం కుర్యాత్. ౨౫

తస్యాం భార్యాయాం పుత్రహీనాయాం మృతప్రజాయా మప్రజాయాం వా సత్యాం పుత్రార్థం పుత్రోత్పాదనార మన్యాం కన్యాం వివాహం కుర్యాత్. నాన్యథా.

యస్య భార్యా పతివ్రతా పుత్రవతీ సాధ్వీ ససర్వాం సిద్ధి మాప్నోతి. ౨౬

యస్య పురుషస్య భార్యా పతిర్భర్తాతస్య శుశ్రూషైవ వ్రతం నియమో యస్యాః సాపతివ్రతా పుత్రో అస్యా అస్తీతి పుత్రవతీ సాధ్వీసతీ సర్వత్ర సాధుగుణా స్యా త్సపురుషః సర్వాం సిద్ధిం స్వర్గాదేః ప్రాప్తి మాప్నోతి గచ్ఛేత్.

తస్మా ద్దుష్టా మసాధ్వీం బాన్ధవ సన్నిధౌ త్యక్త్వాఽ న్యాముపయచ్ఛేత్. ౨౭

తస్మాత్కారణాత్ దుష్టాం దుర్గుణా మసాధ్వీ మసతీ మపతివ్రతాం భార్యాంపుత్ర వతీమపి బాంధవానాం స్వజనానాం సన్నిధిరగ్రే తస్మిన్ బాన్ధవ సన్నిధౌ ఇయమీ దృశీతి విజ్ఞాప్యతాం త్యక్త్వాఽన్యాం భార్యా ముపగచ్ఛేత్. వివాహయేత్.

నాందీ ముఖే హీనే ప్రాయశ్చిత్తం

గర్భాధానాది సంస్కారేషు నాన్దీ ముఖేఽభ్యుదయశ్రాద్ధే హీనే దైవికేన సహైకాహే పైతృకపత్క్రతే చ తత్కార్య మశుభం భవతి. ౨౮

గర్భాధానాది సంస్కారే క్రియమాణే సతి నాందీ సంస్కారదినం తస్యాముఖం పూర్వ దినం తస్మిన్ నాందీముఖేహ్ని అభ్యుదయం పితౄణాం దేవానాం చ

సంతోషకరంచ తత్ శ్రాద్ధ మభ్యుదయ శ్రాద్ధం తస్మిన్నహనే అకృతేచ దైవికేన కర్మణాసహ ఏకాహే సంస్కారకరణదిన ఏవకృతేచ పైతృకవత్ శ్రాద్ధబుద్ధ్యా పైతృక ఇవ కృతేచ తదీయం తత్కర్మ యద్యేవం కృతం తత్కార్యం కర్తుమర్హం కర్మకార్య మశుభం శుభరహితం భవతి.

తస్మాత్పూర్వేద్యు ర్దైవిక వత్కుర్యాత్. ౨౯

తస్మాత్కారణా త్పూర్వేద్యుః సంస్కారదినా త్పూర్వ దినే యద్యపరరాత్రౌ కర్మతదహ్నే పూర్వాహ్ణే దైవిక వత్కుర్యాత్.

ద్వౌ విశ్వే దేవౌ చతురః పితౄన్బ్రాహ్మణాన్వరయిత్వా నాన్దీ ముఖాః పితరః ప్రియన్తా మితిహస్తే యవోదకం దత్వాఽఘారాన్తే పూర్వవద్ధోమం హుత్వాఽన్తే బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్. ౩౦

తద్యథేత్యత ఆహ. ద్వౌ విశ్వేదేవౌ విశ్వేదేవావుద్దిశ్య ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ చతురః పితౄన్ వృద్ధప్రపితామహాదీ నుద్దిశ్య చతురో బ్రాహ్మణాన్ పూర్వ వద్వరయిత్వా పాదప్రక్షాళనాదీన్ కృత్వాఽఽసయిత్వాఽభ్యర్చ్య పూర్వాగ్రేషు దర్భేషు ప్రత్యేకమర్ఘ్య పాత్రం సంసాద్యాద్భిరాపూర్య యవాన్ నిధాయ నాందీ ముఖాః విశ్వే దేవాః ప్రియన్తామితి విశ్వేషాం దేవానాం నాందీ ముఖాః పితరః ప్రియన్తామితి వృద ప్రపితామహాదీనాం హస్తే యవైః వ్రీహిభిర్వా అక్షతై స్సహిత ముదకం యవోదకం ప్రత్యేకం దత్వా ఆఘారాన్తే పూర్వవద్ధోమం హుత్వాఽన్తే పూర్వవద్బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. భోజయితు మశక్తశ్చేత్ హోమం హుత్వా ప్రత్యేక మామదానం కుర్యాత్.

(ఉద్వ్యస్తం) ఉద్యృతం వా దదాతి. ౩౧

తదప్యసంభవే హోమాదీన్ కృత్వా భోజనారముద్యృత మితి తానుద్దిశ్య యస్మై కస్మైబ్రాహ్మణాయామం హిరణ్యం వా యద్దదాతి తదుద్యృతం వా దదాతి ఏవం శరావపూర్ణ మోదనంవా పితౄన్ స్మృత్వా శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ దదాతి. పూర్వేద్యురేవ కర్తుమశక్తో వా త్వరాన్వితోవా సద్యఏవ వా పృథగేవ హోమం

హుత్వా బ్రాహ్మణ భోజనార్థ మామ ముద్యతం వా దదాతి. ఏవం నాందీముఖం కృత్వా తదానీమేవ యాసుగంధారసావర్ణా ఇతి కుంభాద్భిరభిషిచ్య ప్రోక్ష్యవా తత్తత్కర్మ కుర్యాత్. తథా శ్రౌతే సూత్రకారః. దూర్వాక్షత యుక్తోదకుంభం విధాయ పూర్వవద్దైవికం పైతృకంచ హుత్వా తదానీముదకుమ్భాద్భిః యా సుగన్ధా రసా ఇతి యజమానమ[నో౬]భిషిచ్య పుణ్యాహం వాచయతీతి. తస్మా దేవం నాందీ ముఖం కృత్వా తత్తత్కర్మ కర్తవ్యమ్.

అన్యథా నాన్దీముఖే హీనే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం ఏతేయ ఇహ పితరః, ఉశన్తస్త్వా, సానోదదాతు పృథివీ గతేభ్యః ఇత్యాది పితృదైవత్యా హుత్వా తథా నాందీ ముఖం కృత్వా పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్. ౩౨

అన్యథేతి. యద్యకృతే నాందీముఖే యత్కర్మకృతం తదశుభం భవేత్. తస్మాత్పునర్నాంది ముఖంకృత్వా పునశ్శుభ కర్మేతి. కృతమపి తచ్ఛుభకర్మ గర్భాధానాది దైవికం కర్మ పునః కుర్యాత్.

నాందీముఖ వర్జనీయాని

జాతకర్మోత్థానయో ర్నాన్దిముఖం వర్జయే దిత్యేకే ౩౩

జాతకర్మోత్థానయోః కర్మణోః నాందీముఖం వర్జయేదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే ప్రథమః పటలః -

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ తృతీయః ఖణ్డః

గర్భాధాన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తం

గర్భాధాన కాలేఽతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసే చ పూర్వ వదాఘారాన్తే సువర్ణేన గర్భపత్కృత్వా తస్యాః కుక్షౌ సంన్యస్య వర్భేణ బన్ధయేత్. ౩౪

గర్భాధాన కాలేఽతీతేచ క్రియాహీనేచ విపర్యాసేచ పూర్వవదా ఘారాన్తే గర్భాధాన కాలాతిపన్న ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్య ఇతి సంకల్ప సువర్ణేన యథా శక్తి హిరణ్యేన నిష్కేన నిష్కార్ధేనవా గర్భవత్ తస్యా గర్భరూపమివకృత్వా కారయిత్వావా తస్యాః భార్యాయాః కుక్షౌ వుదరోపరిసన్న్యస్య దర్భేణ బనయేత్.

పరిషిచ్య వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్ర మైన్ద్రీ మాగ్నేయం బార్హస్పత్య మజ్గహోమంచ హుత్వా పూర్వవద్గర్భాధానం కుర్యాత్. ౩౫

వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్ర మైన్ద్రి మాగ్నేయం బార్హస్పత్య మంగహోమంచ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవ ద్గర్భా ధానం కృత్వా.

విష్ణు సూక్తేనోదర మభిమృశతి. ౩౬ - ఎ

విష్ణు సూక్తేనోదరం తస్యా గర్భ మభిమృశ్య.

సుపర్ణ గర్భ మాదాయ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా తాన్ భోజయతి. ౩౬ - బి

సువర్ణ గర్భమాదాయ బ్రాహ్మణేభ్యః ఆచార్యాదిభ్యో దత్వా తాన్ బ్రాహ్మణా నష్టాభ్యోఽహీనాన్ భోజయతి.

<u>పుంసవనే సీమన్తేచ అతీతే ప్రాయశ్చిత్తం</u>

పుంసవన సీమన్త యోశ్చ గర్భాదానప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తౌ కరోతి. ౩౭

పుంసవన సీమన్తయో రన్యతరస్య ద్వయోర్వా తదుక్తకాలే తీతే క్రియాహీనే విపర్యాసేచ ఆఘారాంతే ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య గర్భాధానవ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తౌ పుంసవన సీమంతౌ పూర్వవత్కరోతి.

అన్తః పుంప్రరూపయుతం సువర్ణగర్భం పురుషసూక్తేనో దరమభిమృశతీతి విశేషః ౩౮

అన్తః గర్భప్రతి కృతేర్మధ్యే పుంవత్పురుష ప్రరూప మాకార స్తేనయుత

మన్వీత మ_న్త్రః పుంవ(ద్రూపయుతం సువర్ణగర్భం కారయిత్వా తస్యాః కుక్షౌ సన్న్యస్య పురుషసూ_క్తేనోదరాభిమర్శనం కుర్యాదితి విశేషః. అన్యత్సర్వం గర్భాధానవత్.

విష్ణుబలౌ హీనే ప్రాయశ్చి_త్తం

విష్ణుబలౌ హీనే వైష్ణవం విష్ణుసూ_క్తం చతురావ_ర్త్య హుత్వా విష్ణు బలిః క_ర్తవ్యః. ౩౯

విష్ణుబలౌ హీనే కాలేఽతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసేచ వైష్ణవం విష్ణుసూ_క్తం చతురావ_ర్త్య చతుష్కృత్వో హుత్వా పూర్వవద్విష్ణు బలిః క_ర్తవ్యః. ఇతి విధి ప్రత్యయ బలాద్గర్భ రక్షణార్థం ప్రయత్నేన విష్ణుబలిః కార్యః పూర్వపూర్వస్య గర్భాధానాదేః కాలాతి పన్నస్య ఉ_త్తరో_త్తరేణ పుంసవనాదినా క_ర్తవ్యః. తద సంభవే ప్రసవకాలా త్ప్రాగేవ వా క_ర్తవ్యః. తదభావే జాతకర్మాదినా సహగర్భ సంస్కారాః క_ర్తవ్యాః. గర్భాధానాది చౌళకాంతేషు హీనేష్వితి నిర్దిష్టత్వాత్.

గర్భ సంస్కార హోమాగ్ని నిర్ణయం

లౌకికాగ్నౌ గర్భ సంస్కారా ఙ్జుహోతి. ౪౦

లౌకికాగ్నౌ గర్భం సంస్క్రియత ఇతి గర్భసంస్కారో గర్భాధానాదయః తాన్ గర్భ సంస్కారాన్ జుహోతి.

పితురౌపాసనాగ్నా విత్యేకే. ౪౧

పితురితి గర్భస్థ మపత్య ముద్దిశ్యోచ్యతే. గర్భ సంస్కారాః పితుః గర్భస్థస్య జనకస్యౌ పాసనాగ్నౌ జుహు యాదిత్యేకే ఆచార్యా వద_న్తి.

గర్భిణ్యాః భ_ర్తృ మరణే

భ_ర్తుర్మరణే తత్పితా భ్రాతా సపిణ్డో యోనిబన్ధు ర్వా కుర్యాత్. ౪౨

భ_ర్తుః గర్భిణ్యా పత్యుర్మరణే తస్య భ_ర్తుః పితా జనకః తత్పితా, తస్యాభావే భ్రాతా తస్యసోదర్యః, తస్యాభావే సపిండ_స్తస్య జ్ఞాతిః, తస్యాభావే యోనిబన్ధుః

తస్యాః పత్న్యాః పిత్రాదిభిర్వా గర్భ సంస్కారాన్ యజమానస్య పత్నీమనేన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య కుర్యాత్.

సర్వ గర్భ సంస్కార నిర్ణయః

గర్భిణ్యాః ప్రథమే గర్భే కృతాగర్భ సంస్కారా స్తస్యా స్సర్వ గర్భాణాం సంస్కారా భవంతీ త్యేకే. ४३

యస్యాః గర్భిణ్యాః స్త్రియాః ప్రథమ గర్భే కృతాః సంస్కారాశ్చతే గర్భ సంస్కారాః తస్యాః గర్భిణ్యాః సర్వగర్భాణాం ప్రతిగర్భం సంస్కారా స్సంస్కర్తు మర్హా భవంతీత్యేకే ఆచార్యా వదన్తి.

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్థః ఖణ్డః

సపిండత్వ నిర్ణయః

కుమారస్య కుమార్యాశ్చ జననే సపిణ్డానాం దశాహమాశౌచం విధీయతే. ४४

కుమారస్య పుత్రస్య కుమార్యాశ్చ పుత్ర్యాశ్చ జననే జన్మని సపిండానాం దశాహం జన్మకాలాది దశదినాని అహుచేర్భావ ఆశౌచం విధీయతే. శ్రోత్రియ స్యాహితాగ్నే రేకాహ మాశౌచం, అనాహితాగ్నే శ్శ్రోత్రియస్య త్ర్యహమన్యే షాం దశరాత్రమితికేచిద్వదన్తి. చతుర్థే దశరాత్రం పంచమే షడ్రాత్రం షష్ఠే చతూరాత్రం సప్తమే పుంసి సూతకం ఆశౌచం నాస్తీతి పరాశరః.

పురుషస్య సపిణ్డతా షష్ఠ పురుషావధిః కన్యాయా స్త్రిపురుషావధి ర్భవతి. ४५

పురుషస్య పుంసః సపిండస్య భావః సపిండతా తస్య భావ స్త్వతలా వితి తత్ ప్రత్యయః. సపిండత్వం షష్ఠశ్చాసౌ పురుషః సఏవావధిరవసానం షష్ఠ పురుషావధిర్భవతి. కన్యాయా స్సపిండతా త్రిపురుషావధిర్భవతి.

ఆశౌచే వర్జ్య నిర్ణయః

ఆశౌచే సూతకే ప్రేతకేచ సన్ధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మాణ్యన్యాని దైవిక పైతృకాణిస్వాధ్యాయ దానప్రతిగ్రహాణి చ వర్జయతి. ౧౬

సూతకే జాతకే ప్రేతకే శావాశౌచే చ సంధ్యోపాసనాదీత్యాది శబ్దేన జపతర్పణ బ్రహ్మయజ్ఞ నిత్యోపాసన వైశ్వదేవాది పూర్వోక్తాని నిత్యకర్మాణి, అన్యాని నైమిత్తికాని దైవిక పైతృక కర్మాణి చ స్వాధ్యాయో వేదస్వాధ్యయన మధ్యాపనం దానమన్న దానాదికం తస్య ప్రతిగ్రహంచ తాని స్వాధ్యాయదాన ప్రతిగ్రహాణి చ వర్జయతి. యావదాశౌచం తావత్పరిత్యజేత్. గ్రహణకాలే దానం కర్తవ్యమితికేచిత్. స్నాన మమంత్రకం సర్వదా కర్తవ్యమ్. అగ్నిహోత్రాది నిత్యహోమమన్యేన బ్రహ్మచారిణా వా యష్టవ్య మితి కేచిత్.

కుమారే జాతే జాతకాగ్నౌ ప్రాతర్హోమే హీనే వ్యాహృతీశ్చతురావర్త్య హుత్వా సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణం పూర్వవదాదశాహాజ్జుహోతి. ౧౭

కుమారే జాతే పూర్వవత్ జాతకాగ్నిం పరికల్ప్య తస్మిన్ జాతకాగ్నౌ సాయం ప్రాతర్జుహుయాత్. ప్రాతర్హోమేహీనే వ్యాహృతీశ్చతురావర్త్యహుత్వా సాయం ద్విగుణం హునేత్. సాయంహోమే హీనే వ్యాహృతీశ్చతురావర్త్య హుత్వా ప్రాతర్ద్విగుణం జుహుయాత్. పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా ఆదశాహా ద్విగుణావి వృద్ధ్యా జుహోతి.

అతీతేఽప్యేవం జాతకర్మ కుర్యాత్. ౧౮

దశాహేఽతీతేపి ఏవ మనేన ప్రకారేణ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవత్ జాతకర్మ కుర్యాత్.

జాతకాగ్నౌ సముత్పన్నే ప్రాయశ్చిత్తం

జాతకాగ్నౌ సముత్పన్నే తదుపస్థాని పూర్వవత్సమిధ మారోప్య లౌకికాగ్నౌ నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తథైవ జుహుయాత్. ౧౯

జాతకాగ్నౌ సముత్పన్నే సద్యోవానుగతే తద్భస్మ సమూహ్య తస్మిన్ పూర్వవత్సమిధ మారోప్య నిక్షిప్య తాం సమిధమాదాయ లౌకికాగ్నౌ నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం మనోజ్యోతిరయాశ్చాగ్నే ఋందాహుతిం వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా యథోక్తం తథైవ జుహుయాత్ చిరకాలేనుగతే పూర్వవదగ్నిం సంసాధ్య అస్మిన్నగ్నావేవ తత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తథైవ జుహుయాత్.

దశమేఽహని జాతకాగ్నిం మరణ్యామిధ్మే వా సమారోప్య తమేవాగ్నిం మథిత్వాఽధాయ వాస్తుహోమోత్థాన హోమౌ హుత్వాఽగ్నిం సమారోప్యాప్రమాదం నిదధాతి

దశమేఽహని హోమావసానే జాతకాగ్నిం మరణ్యాం మిధ్మేఽశ్వత్థాది సమిధివా పూర్వవత్సమారోప్య తమేవాగ్నిమితి దశమేహస్యుత్థానం చేత్తస్మిన్నహ్న్యేవ తమేవాగ్నిం అరణ్యారోపితం చేన్మథిత్వా సమిధారోపితం చేత్తాం సమిధం లౌకికాగ్నౌ ప్రజ్వాల్య ఆధాయ తమగ్నిం స్థండిలే నిధాయాఘారం కృత్వా వాస్తుశుద్ధ్యర్థం వాస్తు హోమం హుత్వా అస్మిన్నగ్నావేవోత్థాన హోమం జుహుయాత్. ఏవం వాస్తుహోమోత్థాన హోమౌ హుత్వా అగ్నింతథా సమారోప్య అప్రమాదం నామకరణాద్యర్థం సురక్షితం నిదధాతి. యది ద్వాదశేహన్యుత్థాన మేకాదశేఽహ్ని లౌకికాగ్నౌ వాస్తు హోమం హుత్వా ద్వాదశేఽహ్ని జాతకాగ్నౌ వుత్థాన హోమం కుర్యాత్.

ఉత్థాన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఉత్థానస్య కాలేఽతీతే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవదుత్థానం కుర్యాత్. ౫౧

ఉత్థానస్య కర్మణః కాలేఽతీతే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వోక్తోత్థానం కుర్యాత్.

నామకరణ కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నామకరణస్య వైష్ణవం మూలహోమం యద్దేవాది ద్వైపత్యశ్చ హుత్వా నామకరణం కరోతి. ౫౨

నామకరణస్య కాలేఽతీతే హీవేచ వైష్ణవం మూలహోమం యద్దేవాదీన్ దిగ్దైవత్యం చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవన్నామకరణం కరోతి.

ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే షష్ఠప్రశ్నార వివరణే ద్వితీయః పటలః

అథ పంచమః ఖణ్డః

నక్షత్రహోమే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నక్షత్రహోమే హీనే స్కన్ద దైవత్యం నవగ్రహ దైవత్యం వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౫౩

నక్షత్రహోమే హీనే స్కన్ద దైవత్యం నవగ్రహ హోమం వైష్ణవంచ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా అతిక్రాన్త హోమ ముత్తరేణ సహ జుహుయాత్. పూర్వవన్నక్షత్ర హోమం జుహుయాత్.

అన్నప్రాశన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అన్నప్రాశనే కాలేఽతీతే బాలేనైవాన్నే భుక్తేచ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం బ్రాహ్మమాగ్నేయ మైన్ద్రం సౌమ్యం బార్హస్పత్యంచ హుత్వా జాతకాద్యష్టమే దశమేద్వాదశేవా మాసేఽన్నప్రాశనం బ్రాహ్మణభోజనం చ కుర్యాత్. ౫౪

అన్నప్రాశనే కాలేఽతీతే బాలేనైవేతి స్వయమేవ కుమారేణాన్నే భుక్తే చ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం బ్రాహ్మమాగ్నేయం ఐంద్రం సౌమ్యం బార్హస్పత్యం చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా జాతకాద్యష్టమే దశమే ద్వాదశేవా మాసే పూర్వస్యా సంభవేఽన్యస్మిన్ మాసే పూర్వవదన్నప్రాశనం కృత్వా యథాశక్తి బ్రాహ్మణ భోజనం చ కుర్యాత్.

ప్రవాసాగమన పిండవర్ధన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

తత్తత్కాలే ప్రవాసాగమన పిణ్డవర్ధన యోర్హీనే మూలహోమం జుహోతి. ౫౫

తస్యాన్న ప్రాశనస్యకాలః తస్మిన్ తత్ కాలే అన్నప్రాశన కర్మావసాన కాలే ప్రవాసాగమన పిండవర్ధనయోః కర్మణో రన్యతరస్యవాహీనే మూలహోమం ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి. తావపి పూర్వవత్కుర్యాత్.

చౌళకే కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

చౌళకే కాలేఽతీతే మన్త్రివర్జం కృతేచ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం మూలహోమం బ్రాహ్మం వారుణ మాగ్నేయం రౌద్రం చ హుత్వా యథాశక్తి సువర్ణ పశుదాన బ్రాహ్మణ భోజనాని కృత్వా చౌళకం కుర్యాత్. ౫౬

చౌళకే కాలేఽతీతే చ మన్త్రివర్జ మమన్త్రికం యథాస్యాత్తథాస్య చౌళకే కృతేచ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం మూలహోమం బ్రాహ్మం వారుణ మాగ్నేయం రౌద్రం చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా యథాశక్తి సువర్ణ పశుదాన బ్రాహ్మణ భోజనాని కృత్వా పూర్వవ చ్చౌళకం కుర్యాత్.

ఇతిః పంచమః ఖణ్డః

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

నిషేకాదీనాం సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథ నిషేకాదీనాం సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౫౭

మహాప్రాయశ్చిత్తాన్యుక్త్వేదానీం పక్షాన్తరేణ సామాన్య ప్రాయశ్చిత్త మథా రభ్యతే. నిషేకాదీనా మష్టాదశ సంస్కారాణాం కాలాతి పన్నానాం సమానమేవ సామాన్యం చ తత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్.

విష్ణోర్నుకాది మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ద్విరావర్త్య హుత్వా తత్తత్కర్మ కుర్యాదితి కేచిత్. ౫౮

విష్ణోర్నుకాది మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ ద్విరావర్త్య ప్రత్యేకం హుత్వా పూర్వవత్తత్తత్కర్మ కుర్యాదితి కేచిద్వదన్తి.

అథాప్యుపనయనం యావత్తావత్కాలం గర్భాధానాది చౌళకాన్తేషు హీనేషు తన్త్రయిత్వైక హోమే కుర్యాచ్చేత్పితా చాన్ద్రాయణం పుత్రః ప్రాజాపత్యం చరిత్వా బ్రాహ్మణ భోజన సువర్ణ పశుదానాని కృత్వా విష్ణోర్నుకాది మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ రౌద్రం మూలహోమం వైష్ణవం చ ద్విరావర్త్య ప్రత్యేకం హుత్వా తన్త్రయిత్వైక హోమే గర్భాధానాదీన్కుర్యాత్. ౫౯

అథవేతి వికల్పమాహ. ఉపనయనం కర్మయావత్కాలం భవేత్తావత్కాలం గర్భాధానాది చౌళకాన్తేష్వేకాదశసు కర్మసు హీనే ష్వకృతేషు సత్సు తంత్రయిత్వా ఉపనయనేన సహ సమూహీకృత్య ఏకోముఖ్యః ప్రధానం సహాయం హోమస్తస్మిన్ ఏకహోమే కాలాతీతాంస్తాన్ కుర్యాచ్చేత్ పితా కుమారస్య జనకః చాంద్రాయణమితి కృచ్ఛ్రనామ చాంద్రాయణ వ్రతం :- తద్ద్వివిధం చాంద్రాయణమ్. యవమధ్య చాంద్రాయణం పిప్పలిమధ్య చాంద్రాయణం చేతి. తత్రప్రథమో యథాశుక్లప్రతి పదమారభ్య శిఖ్యండ పరిమితైకైక గ్రాసవృద్ధ్యా చరన్ పౌర్ణమాస్యాం భుక్త్వా పునరపి కృష్ణప్రతిపద మారభ్య తద్వదేకైక గ్రాసహ్రాసేన చరన్ అమావాస్యా యాం న భుంజీతేతీదం యవమధ్య చాంద్రాయణం. ఏకైకం వర్ధయే త్పిండానితి వశిష్ఠ స్మరణాత్/ ద్వితీయో యథా కృష్ణ ప్రతిపద మారభ్య చంద్రగత్యానుష్ఠీయతే. తథా పిప్పలికా మధ్యమితి వసిష్ఠః. యథా కథం చిత్ ప్రతిదినం మధ్యాహ్నే అష్టకబలానశ్నీ యాదథవా నక్తం దివసయోశ్చతురశ్చతురః పిండానశ్నీయాత్తథైకస్మింశ్చతురో౽పరస్మిన్ ద్వాదశ తథైకరాత్ర ముపోష్యా పరస్మిన్ షోడశేత్యాది ప్రకారాణా మన్యలమేన శక్త్యా ద్యపేక్షయా భుంజీతేత్యపరం చాంద్రాయణం ప్రత్యహం మధ్యందినే హవిష్యా

న్యనాన్యన్యష్టౌపిండాన్ భుక్త్వా యద్వ్రత మాచరేత్తద్యతిచాంద్రాయణ మిత్యాహుః ప్రతిదినం ప్రాతశ్చతురః పిండాన్ అస్తమితే సూర్యే చతురః పిండాన్ భుక్త్వా యశ్చరతి తచ్ఛిశు చాంద్రాయణ మిత్యాహుః ప్రతిదినం దివైవ త్రీన్ పిండాన్ ప్రాశ్య నియతాత్మా యచ్చరతి తదృషిచాంద్రాయణమితి వదన్తి. ఏతేషాం మధ్యే తస్యపితా యవమధ్య చాంద్రాయణమన్యతమం వా చరేత్. పుత్రః ప్రాజాపత్యమ్:- ప్రాజాపత్యమితి కృచ్ఛ్రనామ తద్యథా పంచదశగ్రాసైరేక భుక్తం ద్వాదశగ్రాసైర్నక్తం చతుర్వింశతి గ్రాసైరయాచిత మేకాహమపర ముపవాస ఇతి పరాశరోక్త ప్రకారేణవాన్యేన వా ఏక భక్తా యాచితోపవాసరూపేణ చతురహసాధ్యః పాదకృచ్ఛ్రః ఏవం త్రిగుణం ప్రాజాపత్యం త్రిదినమేకభుక్తం త్రిదినం నక్తం త్రిదినమయాచితం త్రిదినముపవాస మిత్యేతత్ప్రాజాపత్యం ఇత్యాపస్తంబః మనుశ్చ. ఏతత్ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రం పుత్రశ్చ చరేత్. అశక్తశ్చేద్ధేనుం వా ఆచార్యాయ దద్యాత్. ఏవం పితా చాంద్రాయణం పుత్రః ప్రాజాపత్యం చరిత్వా బ్రాహ్మణభోజన మితి ద్వాదశ సంఖ్యాక భోజన మేక మన్న కృచ్ఛ్రం సువర్ణమితి త్రిగుంజాభిస్తులితం సువర్ణ మేకం సువర్ణకృచ్ఛ్రం పశుస్సవత్సా గౌరేతాని బ్రాహ్మణభోజన సువర్ణపశుదానాని యథాశక్తి కృత్వా విష్ణోర్నుకాది మన్త్రాహుత్యా శ్రావితాదీన్ రౌద్రం మూల హోమం వైష్ణవంచ ద్విరావర్త్య ప్రత్యేకం హుత్వా తంత్రయిత్వా ఏకతంత్రం కృత్వా ఏకహోమే ముఖ్యహోమే ప్రత్యేకం పూర్వవత్సంకల్ప్య క్రమేణ గర్భాధానాదీన్ సంస్కారాన్ కుర్యాత్.

ఆఘారోఽన్త హోమశ్చైకో భవత్యాదావన్తే చ ప్రత్యేకం పరిషేకం కరోతీతి విశేషః. ౨౦

ఆఘారశ్చాన్త హోమశ్చైకో భవతి. ఆదావితి తస్య తస్య కర్మణః సంకల్పానన్తరం అదితేనుమన్య స్వేత్యాదిభిరస్త ఇతి తస్య తస్య కర్మణోఽవసానే అదితేను మగ్ంస్థా ఇత్యాదిభిరేవ మాదావన్తే చ ప్రత్యేకం ప్రతికర్మ పరిషేకం పరిషేచనం కరోతీతి విశేషోన్యత్సర్వం తత్తత్కర్మోక్తం కర్తవ్యమితి.

షష్ఠః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే
తృతీయః పటలః -

అథ సప్తమః ఖణ్డః

బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణా జ్ఞాతమాత్రే బ్రాహ్మణస్య ప్రథమ జన్మస్యాత్. ౭-౧

బ్రాహ్మణ్యాం విధి వదూఢాయాం బ్రాహ్మణా జ్ఞాత మాత్రేణ బ్రాహ్మణస్య ప్రథమ జన్మస్యాత్. భవేత్.

ఉపనయన సంస్కారే ద్వితీయం భవతి. ౭-౨

ఉపనయన సంస్కారే కృతేసతి తస్యైవ బ్రాహ్మణస్య ద్వితీయం జన్మభవతి.

ద్వితీయే జన్మన్యాచార్యః పితా, సావిత్రీమాతా, ద్వాభ్యాం జన్మభ్యాం ద్విజో భవతి. ౭-౩

ద్వితీయే జన్మని ఆచరతి కర్మేత్యాచార్యః, సావిత్రీప్రదః, తస్యపితా భవతి. సావిత్రీ గాయత్రీ తస్యమాతా భవతి. తస్మాద్ద్వాభ్యాం జన్మభ్యాం ద్విజోభవతి.

ఉపనయన కాలావధి నిర్ణయః

అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ ముపనయీతేతి శ్రుతిః. ౭-౪

అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ ముపనయీతేతి శ్రుతిః.

తస్మా ద్గర్భాధానాద్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం శ్రేష్ఠం తదసంభవే నవమే దశమేవా ప్యాషోడశాత్కుర్యాత్

తస్మాత్కారణాత్ గర్భాధానాద్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కార్యం. తత్ శ్రేష్ఠ ముత్తమమ్. తత్తస్మిన్ అష్టమే వర్షే కర్తు మసంభవస్తస్మింస్తద సంభవే గర్భాధానాది నవమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం మధ్యమం. తద సంభవే గర్భాధానాది దశమేవా వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కనిష్ఠమ్. తద సంభవే గర్భాధానాద్యేకాదశే త్రయోదశే చతుర్దశే పంచదశే షోడశేవా వర్షే పూర్వ స్యాలాభే సత్యుత్తరస్మిన్ ఉపనయనం కుర్యాత్ ఇతి ఆషోడశాద్వర్షాత్ప్రాక్ ఏకస్మిన్ వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కుర్యాత్.

ఉపనయన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

షోడశే వర్షేఽతీతే పూర్వోక్త ముద్దాలక ప్రాయశ్చిత్తమ్ గర్భాధానాది సంస్కారంచ కృత్వా శుద్ధే బ్రాహ్మణభోజన సువర్ణ పశుదానాని కుర్యాత్. ౬౬

షోడశే వర్షేఽతీతే పూర్వోక్త ముద్దాలక వ్రతం కారయిత్వా పునః గర్భాధానాది సంస్కారాన్ కృత్వా శుద్ధే తస్మిన్ కుమారే వ్రతాదినా పూతాత్మనిసతి బ్రాహ్మణ భోజన సువర్ణ పశుదానాని బహూని యథాశక్తి కుర్యాత్.

పితా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా తస్య జాతకాగ్ని మాధాయాఘారం హుత్వా మిన్ద్రాహుతీ పూర్ణాహుతీ బ్రాహ్మం వైష్ణవం చాష్టశతమావర్త్య హుత్వా పూర్వవదుపనయనం కుర్యాత్

పితా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా తస్య కుమారస్య జాతకాగ్ని మాధాయాఘారం హుత్వా మిన్ద్రాహుతీ పూర్ణాహుతిం బ్రాహ్మం వైష్ణవం చాష్టశత మష్టోత్తర శత మావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదుపనయనం కుర్యాత్.

ఉపనయన కర్తృ నిర్ణయః

పితృ భ్రాతృ జ్ఞాతి సగోత్ర మాతులాదిషు యశ్శుచి ర్విద్వా నుపనయనం కరోతి. ౬౭

ఇదానీ ముపనయన కర్తౄనాహ. పితాచ పితృభ్రాతా పితృవ్యః చ. భ్రాతా సహోదరః, జ్ఞాతి స్సపిండః, సగోత్ర ఏకగోత్రః మాతులో మాతృభ్రాతా ఆది శబ్దేన పితామహ ప్రపితామహ స్వజనాదయో గృహ్యన్తే. తేషు పితృ భ్రాతృ జ్ఞాతి సగోత్ర మాతులాదిషు యః పిత్రాదిః శుచిర్మహారోగాది దోషరహితః పతితః శుద్ధాత్మా విద్వాన్ విధిజ్ఞః స ఉపనయనం కరోతి.

అన్యథా మలాన్ధ కారౌ తేన యోజయతి. ౬౮

అన్యథేతి. అశుచిర విద్వాన్ యద్యుపనయనం కుర్యాత్ మలం పాపమన్ధతాఽజ్ఞానం తౌ మలాంధకారౌ తేన ఉపనీతేన సహ యోజయతి.

పిత్రాది బాన్ధవా భావేఽన్యం బ్రాహ్మణముపనయనార్థం భజేత

పిత్రాది బాంధవా భావే సతి అన్య మితరజాతిజం శుచిం విద్వాం సమాచారాన్వయ వేదశాస్త్రి సంపన్నం సర్వలక్షణాన్వితం బ్రాహ్మణ ముపనయనార్థ ముపనయన కర్మ కరణాయ భజేత. స్వీ కుర్వీత. సోపియజమానస్య సూత్రేణో పనయనం కుర్యాత్. తద సంభవే స్వసూత్రేణ వా ఉపనయనం కుర్యాత్.

వ్యాధి దుర్భిక్షాద్యై ర న్త్య జాతౌ న్యూనే సమాశ్రితే సువర్ణ పశు భూమ్యాదీ న్దత్వాఽగ్ని మాధాయ వైష్ణవం యద్దేవాదీ న్బ్రాహ్మ మైన్ద్రం వారుణం మూలహోమం వ్యాహృత్య న్తం హుత్వోపనయనం కుర్యాత్. ౬౧

వ్యాధి రపస్మారాదిః దుర్భిక్షం క్షామః ఆదిశబ్దేన రాజ విద్వరాదయః. తైర్వ్యాధి దుర్భిక్షాద్యైః అన్త్యజాతౌ చండాలాదౌ న్యూనే స్వకులదావరజే శూద్రాదావను లోమ ప్రతిలోమాదౌ వా సమాశ్రితే తదన్న పానాదిభిర్మిశ్రితే సతి బ్రాహ్మణా నుజ్ఞామధిగమ్య తైరుక్తాని తదనురూపాణి కృచ్ఛ్రాణి ఆచరిత్వా సువర్ణ పశు భూమ్యాదీనితి ఆదిశబ్దేన పాపాపనోదనాని తిలపాత్రాదీని చ తాని సువర్ణ పశు భూమ్యాదీని దానాని బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వాగ్నిం లౌకికాగ్ని మాధాయ వైష్ణవం యద్దేవాదీన్ బ్రాహ్మ మైన్ద్రం వారుణం మూలహోమం వ్యాహృత్యన్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవద్గర్భాధానాదీన్ కృత్వా గురుః ఉపనయనం కుర్యాత్.

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః

అథాష్టమః ఖణ్డః

ఉపనయన ప్రభృతి బ్రహ్మచారీ పూర్వపక్షాన్నిత్వా సన్ధ్యా మాదిత్యం చోపస్థాయ తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా సాయం ప్రాతరాసమావర్తనాన్నిత్యమగ్నౌ సమిద్భి ర్జుహుయాత్. ౬౨

ఉపనయన ప్రభృత్యుపనయన కాలాదారభ్య బ్రహ్మచారీ పూర్వవత్ స్నాత్వా సంధ్యా ముపాస్యాదిత్యం చోపస్థాయ తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా సాయం ప్రాతరా సమావర్తనాన్నిత్యమగ్నౌ ఉపనయనాగ్నౌ తదభావే లౌకికాగ్నౌ సమిద్భిః యైః కైశ్చిద్భి రష్టాభి రిధ్మై ర్జుహుయాత్.

నిత్యస్నానే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నిత్యస్నాన విహీనే పూర్వవత్స్నాత్వా జుమ్బకాయ స్వాహేతి నిమజ్జ్య నారాయణం ధ్యాయన్ జుమ్బకేనాఽఘమర్షణ సూక్తేనాఘమర్షణంకృత్వా వైష్ణవం మన్త్రాంశ్చజపతి

ఇదానీం స్నానాది నిత్యకర్మహీన ప్రాయశ్చిత్త మాహ. నిత్యం యత్కర్తవ్యం స్నానం తస్య విహీనమనాచరణం తస్మిన్ నిత్యస్నాన విహీనే కాలేఽతీతే చ మధ్యం దినాదర్వాగా సాయమస్త మయా త్ప్రాగేవ వా పూర్వవత్స్నాత్వా చమ్య పునర్జుంబకా యస్వాహేతి శరీరార్ధం నిమజ్జ్య నిమగ్నో భూత్వా నారాయణం ధ్యాయన్ కేశవాద్యైర్నామభిర్విష్ణుస్మరణం కుర్వన్ సజుంబకేన జుమ్బకాయ స్వాహేతి మంత్రాన్వితేన ఋతంచ సత్యం చేత్యఘ మర్షణ సూక్తేన అఘం పాపం మృష్యతే హింస్యతే అఘమర్షణం పాపాపనోదనం కృత్వా తీరం గత్వా వాసః పరిధాయాచమ్య వైష్ణవానతో దేవాదీన్ మంత్రాంశ్చ జపతి.

సంధ్యోపాసన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సన్ధ్యోపాసన విహీనే స్నాత్వా దశప్రాణాయామాన్కృత్వాఽష్టశతం సావిత్రీ మధీత్య సన్ధ్యా ముపాస్య వైష్ణవా న్సౌర మన్త్రాం శ్చ జపతి. ౨౪

సంధ్యోపాసన విహీనే కాలాతీతేవా స్నాత్వా చమ్య దశప్రాణాయామాన్ కృత్వాష్ట శతమష్టోత్తర శతం సావిత్రీ మధీత్య జప్త్వా కాలాతీతాం సంధ్యా ముపాస్య వైష్ణవాన్ సౌరానుద్వయ మిత్యాదీన్ మంత్రాంశ్చ కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తార్ధం జపతి.

పునస్సన్ధ్యా గమా దనశనం కృత్వా సన్ధ్యా ముపాసీతేత్యేకే.

మతాన్తరమాహ. పునః సంధ్యాగమాదితి ప్రాతస్సంధ్యా హీనే ఆమధ్యందిన సంధ్యాగమాత్. మధ్యందిన సంధ్యాహీనే ఆసాయం సంధ్యాగమాత్ సాయం సంధ్యా హీనే ఆప్రాతస్సంధ్యాగమాత్ ఏవం పునః సంధ్యాగమాత్ అనశన మభోజనం కృత్వా పూర్వవత్స్నాత్వాఽచమ్య అతీతాం సంధ్యాముపాస్య తాత్కాలికీ మపి సంధ్యా ముపాసీతేతి ఏకేవదన్తి. సంధ్యావందన కాలాతీతే పూర్వవత్సంధ్యా ముపాస్య అతీత ప్రాయశ్చిత్తార్థం చతుర్థమర్ఘ్యం సప్తవ్యాహృతిభి రభిమన్త్ర్య నిక్షిపేదిత్యేకే.

తర్పణే హీనే ద్విగుణం తర్పయతి. ౭౬

ప్రాత స్తర్పణే హీనే మాధ్యం దినే ద్విగుణం మాధ్యందిన తర్పణే హీనే సాయం ద్విగుణం ఏవం తర్పణే హీనే ద్విగుణం తర్పయతి. అపివా పూర్వేద్యు స్తర్పణౌ హీనేఽపరేద్యుర్ద్విగుణం తర్పయతి.

బ్రహ్మయజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

బ్రహ్మయజ్ఞ విహీనే పురుషసూక్త పూర్వం యజుస్సంహితాయాం స్వాధ్యాయం కరోతి. ౭౭

బ్రహ్మయజ్ఞ విహీనేఽపరేహని పురుషసూక్తం పూర్వం ప్రథమం యస్మింస్త త్పురుష సూక్త పూర్వం యజుస్సంహితాయా మిషేత్వో ర్జేత్వేత్యాది యథాశక్తి స్వాధ్యాయం కరోతి.

సమిద్ధోమే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతస్సమిద్ధోమే హీనే సాయంద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణమ్. ౭౮

ప్రాత స్సమిద్ధోమే హీనే సాయం ద్విగుణం కుర్యాత్ సాయం సమిద్ధోమే హీనే పరేద్యుః ప్రాతర్హోమకాలే ద్విగుణ మితి పూర్వవత్ యథా హతదిత్యాది సర్వతంత్రం సకృదేవ కృత్వా సమిధో ద్విగుణం మన్త్రావృత్త్యా షోడశ సమిద్ధోమం కుర్యాత్. ఏవం సర్వం ద్వితీయే ద్విగుణం తృతీయే త్రిగుణం స్నానాదీన్ కుర్యాత్.

దినత్రయే స్నానాదౌ హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

దినత్రయే స్నానాదౌ హీనే పూర్వవత్స్నాన జపౌ కృత్వా సౌరమాగ్నేయం చ హుత్వా సమిద్భి ర్జుహుయాత్. ౭౯

దినత్రయే స్నానాదావితి. పూర్వోక్తస్నాన సంధ్యోపాసన తర్పణబ్రహ్మయజ్ఞ సమిద్ధోమేష్వన్య తమస్య సర్వస్యవా హీనే అకృతేసతి చతుర్థేఽహని పూర్వవత్స్నాన జపౌ కృత్వా తదగ్నౌ సౌరమాగ్నేయం చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా అష్టాభిస్సమిద్భి ర్జుహుయాత్.

సప్తరాత్రౌ హీనే నిత్యకర్మణ్యవ కీర్ణీ భవతి. ౮౦

ఏవమాసప్త మాహాత్ ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా సమిద్భిః జుహుయాత్. సప్తరాత్రౌ స్నానాదౌ నిత్యకర్మణి హీనే సతి అవకీర్యన్తే విచ్ఛిద్యన్త ఇత్యవకీర్ణం తత్ అస్యాస్తీ త్యవకీర్ణ క్షతవ్రతో భవతి.

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

అవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథావకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౮౧

అథావకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్త మారభ్యతే. అవకీర్ణానాంగవితా (అంతరితానాం) నాం నిత్యకర్మణాం ప్రాయశ్చిత్త మవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్.

సప్తరాత్రం స్నాన సన్ధ్యోపాసన స్వాధ్యాయ సమిద్ధోమ భైక్ష చర్యాది హీనే మేఖలోపవీతాఽజిన దణ్డ ధారణాది బ్రహ్మచర్య విపత్తౌ చ పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసంవా కృత్వా ఽగ్ని మాధాయ పరిస్తీర్య పరిషిచ్యాఽజ్యేన స్వాహినో ఽగ్నవేన సే; స్వాహినో విశ్వవేదసే; యజ్ఞం స్వాహా, సర్వం

పాహి కామావకీర్ణః, కామాభిద్రుగ్ధః, సంమాసించం త్వితి గ్రహీభిః, హుత్వా, పునరూర్జా, సహరయ్యా, పాహి చత సృభిః, స్వాహే, త్యతోదేవా ఇదం విష్ణు రితి జుహుయాత్.

సప్త చతా రాత్రయశ్చ సప్తరాత్రం ద్విగురేకవచనం సప్తసురాత్రిషు పూర్ణాసుస్నానం సంధ్యోపాసనం స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః సమిద్ధోమః భైక్ష చర్యం బిక్షాటనం ఆదిశబ్దేన గురుశుశ్రూషాదయస్తేషాం హీన మకరణం తస్మిన్ మేఖలా మౌంజీరశనా ఉపవీతం యజ్ఞసూత్రం అజినం కృష్ణమృగచర్మ దండః పాలాశదండః తేషాం ధారణం తదాది చ తద్బ్రహ్మచర్యం యోనావయోనౌ వా అరేతః స్ఖలన మతాంబూల చర్వణ మగంధాంజనాద్యనులేపన మపుష్పాది ధారణ మిత్యాది వ్రతం తేన వర్జితః పరిత్యక్తస్తస్మిన్ స్నాన సంధ్యోపాసన స్వా ధ్యాయ సమిద్ధోమ భైక్ష చర్యాది హీనేచ మేఖలోపవీతాజిన దండ ధారణాది బ్రహ్మచర్య వివర్జితేచ సతి పాద కృచ్ఛ్రమితి ఏకభక్త నక్తాయాచితానశన వ్రతేన చతుర్దిన స్సాధ్యః ప్రాజాపత్యస్య చతుర్థోభాగః పాదః కృన్తతి పాప మితి కృచ్ఛ్రం తత్పాద కృచ్ఛ్రం చరేత్. అశక్త ఉపవాసమేకదిన మనశనంవా అగ్ని ముపనయాగ్ని మాధాయ దర్భైః పరిస్తీర్య ఆఘారం కృత్వాగ్నిం పరి షిచ్య ఆజ్యేన పాహినో అగ్న ఏనసే, పాహినో విశ్వవేదసే, యజ్ఞం పాహి సర్వం పాహి కామావకీర్ణః, కామాభిద్రుగ్ధః. సం మాసించ న్త్వితి, గ్రహీభిః పునరూర్జా సహరయ్యా, పాహి చతసృభిః స్వాహేత్యతోదేవా ఇదం విష్ణు రితి జుహుయాత్. ఏవం పంచదశరాత్రం స్నానాదౌహీనే ద్విగుణంమాసే చతుర్గుణం ఏవం ప్రతిమాసం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రం చతుర్గుణాది వృద్ధ్యా అవకీర్ణ ప్రాయ శ్చిత్తమ్ చాసమావర్తనాత్కర్తవ్యమ్. సంధ్యావందన హీనస్య నాస్తి ప్రాయ శ్చిత్తమ్ సన్ధ్యాహన్దన హీనః శూద్ర ఏవేతి సూత్రకారైరుక్తత్వాత్.

అభోజ్య భోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పితృ జ్యేష్ఠ యోరన్యేషాముచ్ఛిష్ట భోజనే మధు మత్స్యా మాంస సూతక ప్రేతకాన్నాద్య భోజ్య భోజనే చ పునరుప నయనం కరోతి. ౭౩

పితాజనకః జ్యేష్ఠో గ్రజో భ్రాతా తయోః పితృజ్యేష్ఠయోః అన్యేషా మితరేషాం పితృవ్య కనిష్ఠ భ్రాతాదీనాం వయో వృద్ధానామప్యు చ్ఛిష్టస్య భుక్త భక్షితాది శేషస్య భోజనం తస్మిన్ ఉచ్ఛిష్ట భోజనే కృతేచ మధుక్షౌద్రం మత్స్యాః మీనాది జలచరాః మాంసమన్యేషాం మృగపక్షిణాంచ పలలం సూతకస్య ప్రేతకస్య చాన్నమాదిర్యేషామభోజ్యానాం తేషాం భోజనం తస్మిన్ మధు మత్స్య మాంస సూతక ప్రేతకాన్నాద్య భోజ్య భోజనే కృతేచ భోక్తుః బ్రహ్మచారిణః పునరుపనయనం కరోతి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః పటలః.

అథ దశమః ఖణ్డః

పునరుపనయనమ్

అథాతః పునరుపనయనమ్. ౧౪

యతః పునరుపనయన ముక్తం అతః కారణాత్పున రుపనయన మథారభ్యతే.

పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసంవా కృత్వాగ్ని మాధాయాఘారాన్తే వ్యాహృత్యా పాలాశ సమిధో హుత్వాఽజ్యేన విష్ణుసూక్త మిన్ద్రా హుత్వా శ్రావితాదీ న్పూర్ణాహుతీ వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా పూర్వవదుపనయనం కరోతి. ౧౫

తద్యథేత్యత ఆహ. పూర్వవద్బ్రహ్మచారీ పాదకృచ్ఛ్రం చరేత్. అశక్తశ్చే దుపవాసం వా కృత్వా అగ్ని ముపనయనాగ్నిం లౌకికాగ్ని మపివా ధాయాఘారం హుత్వా ఘారాన్తే వ్యాహృత్యా ష్టోత్తర సహస్ర మష్టోత్తర శతంవా పాలాశ సమిధోహుత్వా ఆజ్యేన విష్ణుసూక్తం మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ పూర్ణాహుతిం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా పూర్వవదుపనయనం కరోతి.

వపన మేఖలాఽజిన దణ్డ ధారణ వ్రత భైక్షా చరణాని పునస్సంస్కారే వర్జన్తే. ౨౬

వపనం మంత్రవత్ క్షౌరం తథా మేఖలాజిన దండానాం ధారణంచ వ్రతం సావిత్ర వ్రతబన్ధ విసర్గాది పారాయణవ్రత మక్షారలవణాశన వ్రతంచ భైక్షచరణంచ తాని వపన మేఖలాజిన దండ ధారణవ్రత భైక్షా చరణాని మేఖలాజినేత్యేతదేవోప లక్షణం అశ్మాధిరోహణాదేరపి అశ్మాధిరోహణ వస్త్రోత్తరీయ యజ్ఞోపవీతధారణ దేవస్య త్వేత్యుపనయనాచార కథన సావిత్ర్యుపదేశాశ్చ పునస్సంస్కారే పునరుపనయన కర్మణి వర్జన్తే. వర్జ్యా స్త్యాజ్యా భవన్తి.

అథవా సావిత్రీ మష్టశతమావర్త్యాభి మృశ్యతయైవ ఘృతం ప్రాశ్నీయాత్. ౨౭

అధవేత్యశక్తి విషయ వికల్పః. పునరుపనయనం కర్తుమశక్తశ్చేత్ గవ్యం ఘృతం పాత్రే సంగృహ్య ఉత్పూయ పర్యగ్నిం కృత్వా సావిత్రీ మష్టోత్తర శతమావర్త్య జప్త్వా ఘృతం కుశేనాభి మృశ్యాభిమన్త్ర్య తయైవ సావిత్ర్యా తద్ఘృతం ప్రాశ్నీయాత్. భక్షయేత్.

గురో రుచ్ఛిష్టంవా భుంజీత. ౨౮

ఏవం కర్తుమశక్తశ్చేత్ గురోః పిత్రాదేః ఆచార్యస్య ఉచ్ఛిష్టం భుక్తశేషం వాభుంజీత.

తతగ్ం పూతో భవతి. ౨౯

తత స్తస్మాత్స బ్రహ్మచారీ పూతః శుద్ధాత్మా భవతి.

ఇతి దశమః ఖణ్డః

అథైకాదశః ఖణ్డః

పారాయణ వ్రతబన్ధ విసర్గకాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పారాయణ వ్రతబన్ధ విసర్గే చ కాలేఽతీతే హీనేఽప్యుపసము

నాగ్ని మాధాయాఘారాన్తే తద్వ్రత సూక్తం వైష్ణవం చతురావర్త్య హుత్వా వేదవ్రతానాం బన్ధం విసర్గంచ కుర్యాత్

పారాయణ వ్రతానాం ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతానాం బంధశ్చ విసర్గశ్చ తస్మిన్ పారాయణవ్రత బన్ధ విసర్గే కర్మణి క్రియాలోపే విపర్యాసే చ కాలేఽతీతే చ హీనే అకరణేపి ఉపనయనాగ్ని మాధాయాఘారం కృత్వాఽన్తే యత్ వ్రతస్య కాలాతీతాదిర్భవతి. తద్వ్రత సూక్తం పూర్వోక్తం వైష్ణవం చతురావర్త్య హుత్వా తస్య వ్రతస్య బంధం విసర్జనం వా కుర్యాత్. ఏవం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా కాలాతీతానాం అకృతానాంచ వేదవ్రతానాం బంధం విసర్గం చకారాత్ వ్రతకాండాధ్యయనం చ పూర్వవత్కుర్యాత్.

<u>ఉపాకర్మ హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్</u>

ఉపాకర్మణి చతుర్వేదాది మన్త్రాన్బ్రాహ్మ మార్షం చతురావర్త్య హుత్వోపాకర్మ కుర్వీత. ౯౧

ఉపాకర్మణి కాలేతీతే హీనే విపర్యాసేచ ఉపనయనాగ్నౌ చతుర్వేదాది మన్త్రాన్ బ్రాహ్మమార్షం చతురావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్హుత్వా పూర్వవదుపాకర్మకుర్వీత.

శ్రావణహోమం హుత్వాఽన్తే సావిత్ర్యా సహస్ర సమిధో

శ్రావణస్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యయన పారాయణార్థం శ్రావణహోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఉపనయనాగ్నావాఘారాన్తే పూర్వవత్ శ్రావణహోమం హుత్వా ఽన్తే హోమావసానే అస్మిన్నేవాగ్నౌ సర్వ ప్రాయశ్చిత్తార్థం సావిత్ర్యా సహస్ర సమిద్ధోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పాలాశాది యజ్ఞవృక్షజానాం తద్వా దశాంగుల ప్రమాణానాం సమిధాం సంగృహ్యాజ్యేనాభ్య జ్య ప్రత్యేకం మన్త్రావృత్త్యా సావిత్ర్యా స్వాహాన్తయా సహస్ర సమిధః క్రమేణ జుహోతి. ఏవం ప్రతి సంవత్సరమాసమావర్తనాత్కర్తవ్యమ్. త్రైవార్షిక మిత్యేకే. తతః పరేష్వబ్దేషు సహస్ర సంఖ్యాకః సావిత్రీ జపః బ్రహ్మచారిణా కర్తవ్యః.

శ్రావణే చోపాకర్మ ప్రాయశ్చిత్తమ్ విధీయతే. ౯౩

శ్రావణే హోమే హీనే కాలేతీతేచ ఉపాకర్మవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ విధీయతే. చతుర్వేదాది మన్త్రాన్ బ్రాహ్మమార్షం చతురావర్త్య హుత్వా శ్రావణంహోమం జుహోతీ త్యుచ్యతే.

ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతాన్యా చరన్వేదానధీయీత. ౯౪

ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతాని పూర్వోక్తాన్యాచరన్ క్రమేణ వ్రతచరణం కుర్వన్ వేదాన్ ఋగ్య జుస్సామాఖ్యాన్ క్రమేణాధీయీత. యద్యశక్తోద్వావేకంవావేదం సూత్రసహిత మధీయీత.

అనధీయాన స్సర్వ కర్మ బహిష్కార్యో భవతి. ౯౫

కిమనేన నియమేనేత్యత ఆహ. అనధీయానః వేదాధ్యయన మకుర్వాణో బ్రాహ్మణః సర్వేషు దైవికేషు పైతృకేషుచ కర్మసుకార్యేషు బహిష్కర్తు మనర్హీకర్తుం యోగ్యః సర్వకర్మ బహిష్కార్యో భవతి.

అశక్తోపి యత్కించి చ్ఛాఖా మధీయీత. ౯౬

అశక్తోపి సంపూర్ణం వేదాధ్యయనం కర్తు మశక్తోపి యత్కించి త్స్వల్ప మపి వేదాధ్యయనం కుర్యాత్. తస్యాప్య శక్తశ్చేత్ స్వకీయాం శాఖాంవాధీయీత. అన్యథా సర్వ కర్మ బహిష్కార్య ఏవ భవేత్.

సమావర్తనం కృత్వాస్నాతకో వ్యాహృత్యాగ్నావాజ్యమా పాణిగ్రహణాన్నిత్యం జుహోతి. ౯౭

సమావర్తనం కృత్వా స్నాతక ఇతి. శీతోష్ణాభి రద్భిరాపోహిష్ఠాది మంత్రైర్యః కృతస్నానః సస్స్నాతకః వ్యాహృత్యా స్వకీయేగ్నౌ లౌకికాగ్నౌవా ఆజ్యమా పాణిగ్రహణాద్యావదౌపాసనోత్పత్తి స్తావన్నిత్యం సాయం ప్రాతర్జుహోతి.

<u>సమావర్తన క్రియా హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్</u>

సమావర్తన క్రియాహీనే పాణిగ్రహణే కృతే చాన్ద్రాయణం చరిత్వాఽగ్ని మాధాయ సావిత్రీం వైష్ణవం బ్రాహ్మమార్ష మాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా సమావర్తనం కృత్వా పునర్వివాహం కరోతి. ౯౮

సమావర్తన మేవ క్రియా సంస్కారః తస్యాహినోలోపః తస్మిన్ సమావర్తన క్రియా హీన సతి పాణిగ్రహణే వివాహే కృతేసతి కృతవివాహో విప్రైరను జ్ఞాతః చాంద్రాయణం చరిత్వాఽగ్నిం లౌకికాగ్ని మాధాయాఘారం కృత్వా సావిత్రీం వైష్ణవం బ్రాహ్మమార్ష మాగ్నేయం శతమావర్త్య శతకృత్వః ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవత్ సమావర్తనంకృత్వా పునర్వివాహం కరోతి

పునర్వివాహే పూర్వవత్సర్వం కుర్యాత్.

పునర్వివాహే కర్మణి పూర్వవత్సర్వం కుర్యాత్. కన్యాదానాభరణ వస్త్రార్పణ ద్వితీయ యజ్ఞోపవీత ధారణాని వర్జయేత్.

ఇత్యేకాదశః ఖణ్డః.

అథ ద్వాదశః ఖణ్డః

బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణీం నగ్నికాం గౌరీం వా కన్యాం క్షత్రియః క్షత్రియాం వైశ్యో వైశ్యాం వరయేత్. ౧౦౦

బ్రాహ్మణస్యాపత్యం బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణస్యాపత్యం బ్రాహ్మణీ తాం లజతే వ్రీడ యతీతి నగ్నికాం తాం మనసా వివాహం ప్రతి గురవే పిత్రే ఉద్యతతేతి గౌరీ తాంవా కసతీత్యృతుమతీ భవతీతి కన్యాతాం వరయేత్. క్షతాత్ త్రాయత ఇతి క్షత్రః తస్యాపత్యం క్షత్రియః క్షత్రియస్యాపత్యం క్షత్రియాతాం గౌరీం వరయేత్. విశోపత్యం వైశ్యః వైశ్యస్యాపత్యం వైశ్యాతాం కుమారీం వరయేత్.

అష్టవర్షా దాదశమా న్నగ్నికాం రజస్య ప్రాప్తే దశవర్షా దాద్వా దశాద్గౌరీమిత్యా మనన్తి. ౧౦౧

తాసాం వయః పరిపాకమాహ. అష్టవర్షాదారభ్య ఆదశమాద్వర్షాత్ నగ్నికా మిత్యా మనన్తి. అష్టవర్షాం నవవర్షాం కన్యాం నగ్నికామితి వదంతీ త్యర్థః. రజసి ఆర్తవే అప్రాప్తే అనాగతే సతి దశవర్షాదారభ్య ఆద్వాదశవర్షాద్గౌరీమిత్యా మనన్తి. దశవర్షా మేకాదశ వర్షాం కన్యాం గౌరీమితి వదంతీ త్యర్థః.

వివాహకాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సమావర్తనం కృత్వా వివాహకాలేఽతీతే క్రియాహీనేఽ ప్యుపనయనాగ్నా వాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం వైష్ణవ మాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వాఽగ్న్యర్థం పుత్రార్థం చ బ్రాహ్మాదిషు చతుర్షు పూర్వాలాభే పరేణ బ్రాహ్మణో వివాహం కుర్యాత్. ౧౦౨

సమావర్తనం కృత్వా వివాహే కాలే సంవత్సరే వత్సరత్రయేవాఽతీతే క్రియాహీనే ప్యుపనయనాగ్నా వాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం వైష్ణవ మాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వాగ్న్యర్థ మౌపాసనాగ్ని సిద్ధ్యర్థం పుత్రార్థం పుత్రోత్పాదన సిద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మాదిషు చతుర్షు పూర్వోక్తేషు వివాహేషు బ్రాహ్మ దైవ ప్రాజాపత్యార్షేషు మధ్యే పూర్వస్య బ్రాహ్మ వివాహ స్యాలాభః అసంభవః తస్మిన్ పూర్వాలాభేసతి పరేణోత్తరేణ దైవేన వివాహం కుర్యాత్. తదసంభవే పరేణ ప్రాజాపత్యేన వివాహం కుర్యాత్. తదసంభవే పరేణార్షేణ బ్రాహ్మణః వివాహం కుర్యాత్.

ఆసురాది వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆసురాదిష్వపత్పుత్రా జాయన్తే. ౧౦౩

రథ మాసురాదయః. తస్య నేచ్ఛన్తీత్యత ఆహ. ఆసురాదిషు చతుర్షు ఆసుర గాంధర్వ రాక్షస పైశాచేషు మధ్యేయేన తేనచిత్ కృత వివాహస్య అసత్పుత్రాః దుష్పుత్రాః జాయన్తే అసత్పుత్రైః తత్పితరోఽధః పతన్తి.

తస్మా దాసురేణ గాన్ధర్వేణ వివాహేకృతే చాంద్రాయణం చరిత్వాఽగ్ని మాధాయ బ్రాహ్మం త్రయస్త్రింశ ద్వైష్ణవం సావిత్రీమాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా బ్రాహ్మాదిష్వేకేన పునర్వివాహం కుర్యాత్. ౧౦౪

తస్మాత్కారణాత్ బ్రాహ్మాదిష్వేకేన వివాహం కుర్యాత్. తత్రాసంభవే ఆసురేణ వివాహం కుర్యాత్. తదసంభవే గాంధర్వేణ వివాహం కుర్యాత్. ఏవం పూర్వా

లాభే పరేణ ఆసురేణ గాంధర్వేణ వివాహేన యస్య వివాహేకృతే సతి తస్య బ్రాహ్మణస్య చాంద్రాయణం చరిత్వా అగ్నిం వివాహాగ్ని మాధాయాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం త్రయస్త్రింశద్వైష్ణవం సావిత్రీమాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యజ్ఞ పత్న్యర్ధం బ్రహ్మత్వ ప్రత్యర్ధంచ బ్రాహ్మది చతుర్ష్వేకేన వివాహేన తంత్రేణ సంకల్ప్య తామేవ పునః వివాహం కుర్యాత్.

ఆసురాద్ద్విగుణం గాన్ధర్వే గాన్ధర్వా ద్ద్విగుణం రాక్షసే రాక్షసా ద్ద్విగుణం పైశాచే ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి. ౧౦౩

ఆసురాత్ప్రాయశ్చిత్తా ద్ద్విగుణం గాంధర్వే కర్తవ్యమ్. తదసంభవే రాక్షసేన వా వివాహయేత్. తదసంభవే పైశాచేన వివాహయేత్. తయోః ప్రాయశ్చిత్తమ్ గాన్ధర్వాద్ద్విగుణం రాక్షసే కర్తవ్యం. రాక్షసాద్ద్విగుణం పైశాచే వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి.

ఆసురాద్యై శ్శస్తైగ క్షత్రియ వైశ్యౌ వివాహం కుర్యాతామ్

ఏవం తత్తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా బ్రాహ్మదిష్వేకేన తామేవ పునర్వివాహం కుర్యాత్. బ్రాహ్మణస్యైతే ఆసురాద్యా గౌణా ఆపత్కల్పా భవన్తి. క్షత్రియ వైశ్యయోర్యద్యాసురాద్యాః శస్తా భవన్తి. తస్మాదాసురాద్యైః చతుర్భి శ్శస్తైః శ్రేష్ఠైః శుభై ర్వివాహైః పూర్వాలాభే పరేణ క్షత్రియ వైశ్యౌ వివాహం కుర్యాతాం.

పూర్వేషా మలాభే పరేణ. ౧౦౪

పూర్వేషా మాద్యానాం బ్రాహ్మదీనా మలాభేసతి పరేణాసురాదినా బ్రాహ్మణేన పూర్వోక్త ప్రాయశ్చిత్త పురస్సరం వివాహః కర్తవ్యః.

బ్రాహ్మణేనా సుర గాన్ధర్వౌచ విధినా కర్తవ్యౌ విత్యేకే.

బ్రాహ్మణే నాసుర గాంధర్వేచ విధినా పూర్వోక్తేన విధానేన కర్తవ్యౌ విత్యేకే ఆచార్యా వదన్తి.

హోమం హుత్వా రాక్షస పైశాచౌ చేత్యపరే. ౧౦౫

హోమం హుత్వేతి ప్రసుగ్మన్తేతి నిరీక్షణాది తన్త్రం విహాయ అగ్నిరై

త్వేత్యాది హోమమేవ కృత్వా రాక్షస పైశాచౌ వివాహౌ బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యా విత్యపరే ఆచార్యా వదన్తి.

అన్యథా కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి. ౧౧౦

అన్యథేతి తదుక్త విధినా వివాహ కర్మణా వినా యః కన్యాముపగచ్ఛేత్. తస్యకన్యాయా అనూఢాయా గమనే మైథునే యత్ప్రాయశ్చిత్తం మన్వాదిభిరుక్తం తత్కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ సాంతపన కృచ్ఛ్రం సకృత్కన్యాగన్తురుక్త మేవ దినసంఖ్యయా కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ ఆచరిత్వా గోభూమి హిరణ్య దానాని కృత్వా బ్రాహ్మం త్రయస్త్రింశద్వైష్ణవం వా సావిత్రీ మాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తామేవ బ్రాహ్మదిష్వేకేన విధివ ద్వివాహం కరోతి.

ఇతి ద్వాదశః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే పంచమః పటలః -

అథ త్రయోదశః ఖణ్డః

రజస్వలా వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్

రజః ప్రాప్తౌ కన్యాం వివాహేకృతే కృచ్ఛ్రం చరిత్వాఽగ్ని మాధాయ వైష్ణవం సావిత్రీం శతమావర్త్య హుత్వా తాం పునర్వివాహం కురుతే. ౧౧౧

రజః పుష్పం తస్యప్రాప్తి రాగమనశంవా తస్యాం రజః ప్రాప్తౌ సత్యామపి వా రజః ప్రాప్తౌ సత్యమేవవా ప్రలోభ్యతా మాచ్ఛాద్య అజ్ఞానాద్వా కన్యాం వివాహేకృతే సతి పశ్చాద్యది తజ్జానాతి తత్ప్రాయశ్చిత్తం చాంద్రాయణం ప్రాజాపత్యం వాకృచ్ఛ్రం చరిత్వాగ్నిం తదౌపాసనాగ్ని మాధాయ వైష్ణవం శతమావర్త్య హుత్వా తాం కృత వివాహాం స్త్రియం పునర్వివాహం కురుతే. కుర్యాత్.

వివాహ మధ్యే రజస్యుత్పన్నే ప్రాయశ్చిత్తమ్

వివాహే హోమకాలే కన్యాయాః రజస్యుత్పన్నే తాం స్నాపయిత్వాఽన్యద్వస్త్రం పరిధాప్య పుణ్యాహంకృత్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య మిన్ద్రాహుత్యా శ్రావితాదీన్వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా కర్మ ప్రవర్తేత. ౧౧౨

వివాహే హోమకాలే యస్యాః రజసి ఆర్తవే ఉత్పన్నే ఉద్గతేయది దృష్టే సతితాం కన్యాం స్నాపయిత్వా సచేలస్నానం కారయిత్వా కుశతోయేనాభిషిచ్య స్నానవస్త్రం విసృజ్య అన్యద్ధౌతం వస్త్రం పరిధాప్యాచ్ఛాదయిత్వా గంధ పుష్పాభరణైరలం కృత్వా పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణై రాపోహిష్ఠాది మన్త్రైః ప్రోక్ష్యతాం కన్యాం పంచగవ్యం ప్రాశయిత్వా పూర్వవదాసయిత్వా ఇన్ద్రాహుత్యా శ్రావితాదీన్ వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా వైవాహిక మవశిష్టం కర్మప్రవర్తేత కుర్యాత్-

తత్క్రియా పరిసమాప్తౌ సాపధూరశుచిర్భవతి. ౧౧౩

తస్యవివాహస్య క్రియాయాః తంత్రస్య పరిసమాప్తేః పూర్ణస్తస్మిన్ తత్క్రియా పరిసమాప్తే సతి సాపుష్పిణీ వధూః స్త్రీ అశుచిరస్పృశ్యా భవతి. చతుర్థేఽహని ఋతుస్నాతయా సహ ఆగ్నేయ స్థాలీపాక నిత్యహోమ వైశ్వదేవాః కర్తవ్యాః-

జ్యేష్ఠే తిష్ఠతి వివాహేకృతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

జ్యేష్ఠే తిష్ఠ త్యనుజేన వివాహేకృతే పరివేత్తాఽనుజశ్చాన్ద్రాయణం చరిత్వా పరివిత్తిం జ్యేష్ఠం వివాహం కారయిత్వా పూర్వప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పునర్వివాహం కుర్యాత్

ఇదానీం పరివిత్తి పరివేత్తృ ప్రాయశ్చిత్త మాహ. జ్యేష్ఠే స్వస్యాగ్రజే భ్రాతః అకృతవివాహే పారాశరమతాద పరిగృహీతాగ్నిహోత్రేవా అకృతసోమయాగేవా తిష్ఠతి సుఖేనావస్థితే సతి అనుజేన తస్యావరజేన కనిష్ఠేన వివాహేఽగ్నిహోత్రాది స్వీకరణే వాకృతేసతి జ్యేష్ఠం పరిత్యజ్య వధూమగ్ని హోత్రాదికం

వా విందతి లభ్యేత ఇతి పరివేత్తా అనుజః కనిష్ఠః తద్దోష శమనార్థం చాంద్రాయణం చరేత్. అపివా పారాశర మతేన పరివేత్తా ద్వౌ కృచ్ఛ్రౌ తత్పత్నీ కృచ్ఛ్రం కన్యాప్రదాతా అతి కృచ్ఛ్రం యాజకశ్చాంద్రాయణం చరిత్వా శ్రాద్ధాదౌ పరివర్జ్యేత ఇతి పరివిత్తిః తం జ్యేష్ఠం వివాహమగ్నిహోత్రాది స్వీకరణం వా కారయిత్వా పూర్వవదితి బ్రాహ్మం ఆర్షం త్రయస్త్రింశ ద్వైష్ణవం సావిత్రీ మాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాం పునర్వివాహం పునరాధానాదీన్ కుర్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్దశః ఖణ్డః

జ్యేష్ఠే పరదేశగతే

పరదేశగతే జ్యేష్ఠే ద్వాదశవర్షేఽతీతే మృతస్యే వా కృతి దహనాది కర్మ కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వివాహం కురుతే. ౧౧౪

స్వదేశాదన్యః పరదేశః తంగతః ప్రాప్తస్తస్మిన్ పరదేశగతే జ్యేష్ఠే ధర్మార్థయోర్గతే పునః పునః శ్రూయమాణే అనాధేఽగ్రజేఽగృహీతాగ్ని హోత్రే వా ద్వాదశ వర్షేతీతే అత్రేయం వ్యవస్థా బహుశః శ్రూయమాణే ద్వాదశవర్షే కించిత్ శ్రూయమాణే దశవర్షే వివాహాదిమాసాత్ సర్వథాఽశ్రూయమాణేఽష్టవర్షే ప్రోషితేత్యన్తం వృద్ధే షడ్వర్షే త్రివర్షాతీత ఇతి వసిష్ఠ గౌతమాదయో వదన్తి. వివాహాది మాసాత్ప్రాగే కస్మిన్ మాసే బ్రాహ్మణానుజ్ఞా మధిగమ్య పూర్వవత్పాలాశ పర్ణైః మృతస్యైత స్యాకృతిం కృత్వా తదగ్నినాఽకృతి దహనాది సపిణ్డీకరణాన్తం కర్మ కృత్వా వివాహకాలే ప్రాయశ్చిత్త మపనయనాగ్నౌ బ్రాహ్మం వైష్ణవ మాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా సమావర్తనం కృత్వా వివాహం కురుతే. పరివేత్తుః కనిష్ఠస్య వివాహ మగ్నిహోత్రాది ప్రయోగం వా కుర్యాత్.

తస్మిన్పునరాగతే చానుజః పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వివాహం కరోతి. ౧౧౬

తస్మిన్ పరివిత్తౌ జ్యేష్ఠే దేశాన్తరాత్పునరాగతే సతి చ పరివేత్తా సోఽనుజః పూర్వవదితి తచ్చాన్ద్రాయణం ప్రాజాపత్య ద్వయం వా చరిత్వా పునరాగతస్య జ్యేష్ఠస్య పునర్జాతకర్మాది సమావర్తనాన్త మేకస్మిన్ హోమేవాకృత్వా వివాహం కారయిత్వా స్వయం పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వాతాం పునర్వివాహయేత్ తథైవ సర్వం కృత్వా జ్యేష్ఠస్యాగ్నిహోత్రాది గ్రహణం కారయిత్వా స్వయం పునరాధానం కుర్యాత్.

బ్రహ్మహత్యాద్యైః పతితే జ్యేష్ఠే బాన్ధవ సన్నిధౌ వారిపూర్ణ ఘటత్యాగేనైవ తం త్యక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా వివాహం కురుతే. ౧౧౭

బ్రహ్మహత్యా ద్యైరిత్యాది శబ్దేన మహాపాతకైః కుష్ఠాది మహారోగైరపస్మారో న్మాద బ్రాన్త జడ కుబ్జ వామనఖర్వ పంగుమూక జాత్యంధ క్లీబ వేశ్యాతిసక్తాతి వృద్ధ కృషి సక్త వన వృద్ధి ప్రసక్త కామచరిత్రాధికోన్మత్త గద్గదాంగ హీనా దిభిః పా (ప) రా శర్యా ద్యుక్తైర్దోషైశ్చ పతితే విందితే చ అనూఢే జ్యేష్ఠే తిష్ఠతి సతి వివాహార్థ్యర్థ మనుజోబాన్ధవ సన్నిధౌ తత్కార్యం విజ్ఞాప్యతైరను జ్ఞాతః స్వయంవారిపూర్ణ ఘటమాదాయ స్వస్య జ్యేష్ఠస్య చాన్తరే భూమ్యా ముత్ క్షిప్య తేన వారిపూర్ణ ఘటత్యాగేనైవ తం దోష దుష్టం జ్యేష్ఠం త్యక్త్వా స్వయం చాంద్రాయణం చరిత్వా వివాహం కురుతే. యది జ్యేష్ఠః కాలాన్తరేణ శుద్ధో భవేత్. తదా స్వయం పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా, జ్యేష్ఠం వివాహయిత్వా తాం పునర్వివాహయేత్.

వివాహాన్తే వధూ గృహాద్వివాహాగ్నిమౌపాసనం వధూంచ స్వగృహమానీ యోత్తరస్యాం యథోక్తేఽగ్నికుణ్డే పూర్వ వద్బర్హిషా ఖనిత్వా ప్రాదేశమాత్రాః ప్రాగన్తాశ్చోత్తరాన్తా స్త్రిస్రస్తిస్రో రేఖాషడుల్లిఖిత్వా ప్రోక్ష్య హిరణ్య శకలం వ్రీహీన్వా నిధాయ తత్రాగ్నిం విదధాతి. ౧౧౮ - ౧

వివాహాన్తే వధ్వాః పత్న్యాః గృహం తస్మాద్వధూగృహాత్ యస్మిన్నగ్నౌ వివాహః కృతః స్వవివాహాగ్నిః సోఽయముపాసతే నిత్యమనేనే త్యౌపాసనాస్త మౌపాసనం వివాహాగ్ని మరణ్యాం సమిధి స్వాత్మని వా సమారోప్య తమగ్నిం వధూంచ స్వగృహమానీయ హోమకాలాత్ప్రాగేవ సంప్రాప్య స్వగృహస్యో త్తరస్యాం వాయవ్యాం పూర్వస్యా మన్యత్రవాగ్నిశాలాం కల్పయిత్వా తత్ర యథోక్త మౌపసనాగ్నిం కుండం కృత్వా తస్మిన్ యథోక్తేఽగ్నికుండే పూర్వ వత్ అఘారోక్తవత్ బర్హిషా నవధా ఖనిత్వా ప్రాదేశమితి తర్జన్యంగుష్ఠాభ్యాం మితం మానం ప్రాదేశ మాత్రమాయతం యాసాం తాః ప్రాదేశమాత్రాః ప్రాగగ్రాశ్చ మధ్యమాధ్యాః తిస్రోలేఖా ఉత్తరాగ్రాశ్చ మధ్యమాద్యాః తిస్రో లేఖా ఏవం షల్లేఖా ఉల్లిఖిత్వా తత్సవితురితి ప్రోక్ష్య తన్మధ్యే హిరణ్య శకలం తదభావే వ్రీహీన్ వా ముష్టిమాత్రం నిధాయ తత్రాగ్నికుండ మధ్యే మథిత్వా వా లౌకికాగ్నౌ వా వరోప్య వా తమగ్నిం నిదధాతి.

సోఽగ్ని ర్నిత్యం ధార్యః ౧౧౩ - బి

య ఔపాసన స్సోఽగ్ని ర్నిత్యః ధార్యః గృహస్థే నాఽమరణాన్తం ధారయితుం యోగ్యః.

చతుర్థేఽహన్యాగ్నేయ స్థాలీపాకం వైశ్వదేవం చ కుర్యా దిత్యేకే. ౧౧౪

వివాహకాలాదారభ్య చతుర్థేఽహని రాత్ర్యాం నిషేకకర్మణః ప్రాగేవాగ్నేయ స్థాలీపాకం వైశ్వదేవం చకారాదౌపాసనంచ కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి చతుర్దశః ఖణ్డః

అథ పంచదశః ఖణ్డః

సాయం ప్రాతరౌపాసన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి గృహస్థోఽపి నిత్య స్నానం సన్ధ్యో పాసనం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా నిత్య మగ్నిధానా

ద్వివాహాగ్నావౌపాసనే పరిస్తీర్య పరిషిచ్య సాయంప్రాత ర్వ్రీహిభిః అగ్నిహోత్ర హవిషా వా హోమం జుహుయాత్

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి వివాహాదారభ్య గృహస్థోఽప్రమత్తస్సన్ నిత్యం స్నానం సంధ్యోపాసన మిత్యనేనైవ తర్పణాదీన్యపి గృహ్యన్తే. తాత్కాలికత్వాత్ బ్రహ్మయజ్ఞంచ కృత్వా నిత్యమగ్నౌ హోమాత్ప్రాగితిశేషః. ప్రాగాధానా ద్వివాహాగ్నావౌపాసనాభిధానే తస్మిన్ కుణ్డే తూష్ణీం దర్భైః పరిస్తీర్య అపివా పాణినా వేదిం పరిమృజ్య అదితేను మన్యస్వేత్యాదిభిః పరిషిచ్య సాయం ప్రాత ర్వ్రీహిభిరక్షతైర్వా అగ్నిహోత్రస్య హవిర్యత్ శ్రౌతోక్తం క్షీర మాజ్యం దధి యవాగూః అన్నం తండులాః పిష్టం సోమరసాదితేష్వన్యతమేన యథా సంభవే నాగ్నిహోత్ర హవిషా వాహోమం పూర్వవజ్జుహుయాత్.

సాయం హోమే హీనే ప్రాతః అగ్నయే స్వాహా వైశ్వానరాయ స్వాహేతి ప్రాతర్హోమేహీనే సాయం అగ్నయేస్వాహా పథికృతే స్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా పూర్వవదాత్ర్యహం జుహోతి. ॥ ౨ ॥

సాయం హోమే హీనే తద్ద్రవ్యేణ ప్రాతర్హోమకాలే అగ్నయేస్వాహా వైశ్వానరాయస్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తాహుతీ హుత్వా పూర్వవత్సాయ మాహుతీ హుత్వా ప్రాతరాహుతీచ జుహుయాత్. ప్రాతర్హోమే హీనే సాయం హోమకాలే అగ్నయేస్వాహా పథికృతేస్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తాహుతీ హుత్వా పూర్వవత్ ప్రాతరాహుతీ సాయమాహుతీచ జుహుయాత్ ఏవం ప్రాయశ్చిత్తాహుతీ హుత్వా పూర్వవత్ నిత్యహోమ మాత్ర్యహాత్త్రిదినం జుహోతి.

త్ర్యహే ఔపాసన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

<u>ఔపాసనేఽజస్రే వర్తమానే త్ర్యహే హోమే విచ్ఛిన్నే పతిరేకోపవాసం కృత్వా తత్పునరాధానం కరోతి.</u> ॥ ౩ ॥

ఔపాసనాగ్నౌ అజస్రే అవిచ్ఛిన్నే వర్తమానే చర్యమాణే సతి త్రిదినే త్ర్యహే హోమే విచ్ఛిన్నే అకృతేసతి పతిర్భర్తా ఏకోపవాసం కృత్వా తద్విచ్ఛిన్నం పునరాధీయతే సంధీయత ఇతి పునరాధానం పునస్సంధానం కుర్యాత్.

సద్యోఽనుగతే క్షిప్రం త్ర్యహాభ్యంతరేఽగ్నిం ధ్యాత్వా తద్భస్మ అయంతే యోనిరితి సమిధమారోప్య ఉద్బుధ్యస్వ ఇతి లౌకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయ పూర్ణవత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా నిత్యం జుహుయాత్. ౧౩

గమనిక :- ఇచటి రెండు సూత్రములకు ఏ ప్రతియందును భాష్యము దొరక నందున భాస్కర భట్టీయ వ్యాఖ్య వ్రాయబడుచున్నది.

"అతీతరాత్ర పశ్చిమాది రాగామి రాత్ర్యావర్త్త దైవ సద్యస్కాలః" అత్రసద్యస్కాలే అనుగతే త్ర్యహాభ్యంతరే జ్ఞాతశ్చేత్ క్షిప్రం యదా జ్ఞాతం తదైవ తమగ్నిం ధ్యాత్వా తద్భస్మాయం తేయోనిరితి సమిధమారోప్యోద్బుధ్యస్వేతి లౌకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయ మనోజ్యోతిరయాశ్చాగ్నే మిన్ద్రాహుతిశ్చ హుత్వా తాత్కాలికం జుహుయాత్.

అనుగతే త్ర్యహేఽతీతేఽన్యాగ్నినాపి సంసర్గేచ పత్నీ ప్రాజాపత్యం పాదకృచ్ఛ్రంవా పతిరేకోపవాసం కృత్వా పునరాధానం కుర్యాత్.

అగ్నావనుగతే దైవాన్మానుషాద్వా త్ర్యహేఽతీతే అన్యేన ఔపాసనేన వైదికేష గృహదాహాగ్నినా అశనివహ్నినా లౌకికేనవాఽపి సంసర్గే పత్నీ ప్రాజాపత్యం. చిరకాల విషయే. అల్పకాలేతు పాదకృచ్ఛ్రం వా చరిత్వా పతిరేకోపవాసం కృత్వా పునరాధానం కుర్యాత్.

ఇతి పంచదశః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే షష్ఠప్రశ్నార వివరణే
షష్ఠః పటలః

అథ షోడశః ఖణ్డః

పునరాధానం

అథాతః పునరాధానమ్. ౧౫

ఇదానీం పునరాధాన మాహ. అథేతి. ఆరంభార్థః అత ఇతి యతః పునరాధాన ముక్తం అతః కారణాత్ పునరాధాన మారభ్యతే.

పూర్వ వదరణ్యాం మథితం వ్యాహృత్య శ్రోత్రియాగారాదాహృతం వాగ్ని మాధాయ పూర్వవదాఘారం జుహుయాత్. ౧౨౬

పూర్వవదితిజాతవేదో భువనస్యేతి మన్త్రేణ యద్యరణ్యారోపితోఽగ్నిః తస్యామరణ్యాం మథితం తమగ్ని మథవా లౌకిక్యాం మరణ్యాం మథితమగ్నిం వా అథవా వ్యాహృత్య శ్రోత్రియాగారాత్స్వగృహాద్వాఽహృత మాసీత మగ్ని మాధాయ కుండే స్థండిలేవా విధానేన నిధాయ పత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య పునరాధానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పూర్వవదాఘారం జుహుయాత్.

అగ్నిం పరిషిచ్యోత్పూత మాజ్యం స్రువేణాదాయ స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా పూర్ణాహుతీ జుహోతి. ౧౨౭

అగ్నిం పరిషిచ్య పూర్వమేవ పవిత్రేణోత్పూతమాజ్యం స్రువేణాదాయ చతుష్కృత్వః స్రుచి సంగృహ్య తచ్చతుర్గృహీతం స్రుచమాజ్యం గృహీత్వా ద్విః కృత్వః పూర్ణాహుతీ జుహోతి.

తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా తన్తుం తన్వన్; ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే, త్రయస్త్రింశత్తన్తవః ఇతి తన్తుమతీ స్త్రిస్రః; అగ్నేఽభ్యావర్తిన్, అగ్నేఽఙ్గిరః పునరూర్జా; సహ రయ్యా ఇత్యభ్యావర్తినీశ్చతస్రః, మనోజ్యోతిః ఇతి మనస్వినీం, ప్రజాపతిర్జయాన్ ఇతి ప్రాజాపత్యం అన్వగ్నిరుషసామిత్యనుఖ్యాం అయాశ్చాగ్నేసీతి ప్రాయశ్చిత్తీ యాం ఉపస్వయం తమసేతి జ్యోతిష్మతీం ఆయుర్దా అగ్న ఆయుర్దాం మిన్దాహుతీ వ్యాహృతీశ్చ ప్రత్యేకం చతుర్గృహీతం గృహీత్వా పునరాధానం హుత్వా పూర్వవదౌపాసనం జుహోతి. ౧౨౮

యథా పూర్వం తథా చతుష్కృత్వః స్రుచి స్రువేణాజ్యం సంగృహ్య తచ్చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా తంతుమా నగ్నిర్దేవతాయాసాం తా స్తన్తుమతీ స్త్రిస్రో ఋచ స్త్రిః కృత్వః క్రమేణ హుత్వా తథా చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్వః అభ్యావర్తనీ సంజ్ఞోగ్నిర్దేవతా యాసాం తా అభ్యావర్తనీశ్చ త్రస్రో ఋచోహుత్వా పున స్తథా చతుర్గృహీతం స్రుచమాజ్యం గృహీత్వా మనస్వీ త్యగ్ని ర్యస్యాస్తాం మనస్వీనీం హుత్వా తథా చతుర్గృహీతమాజ్యం గృహీత్వా ప్రజాపతిర్దేవతా యస్య తత్ప్రాజాపత్యం హుత్వా పున స్తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా అనుఖ్యా ఇతి సంజ్ఞా యస్యాస్తామనుఖ్యాం ఋచం హుత్వా తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ప్రాయశ్చిత్త సంబంధీ యాతాం ప్రాయశ్చిత్తీయా ఋచం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా జ్యోతిష్మాన్ సూర్యోదయ స్యాస్తాం జ్యోతిష్మతీ మృచం హుత్వా పున స్తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ఆయుర్దదాతీత్యా యుర్దో యమగ్నిర్దేవతా యస్యా స్తాం ఆయుర్దామృచం హుత్వా పున స్తథాజ్యం గృహీత్వా ద్విః కృత్వః మాసం దదాతీతి మన్దః మింద ఇతి సంజ్ఞా యయోస్తౌ మిన్దాహుతీ హుత్వా పున స్తథా చతుర్గృహీతం సృచ్యమాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్వో వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్. చః సముచ్చయే ఏవం ప్రత్యేకం ప్రతిదైవత్యం చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా పునరాధానం పునస్సంధానాహుతీర్హుత్వా పూర్వవదౌపాసనం హోమం సాయం పూర్వం హుత్వాఽన్త హోమం జుహోతి.

ఔపాసనం ధార్యం కర్తు మశక్తోఽధ్వానం గమిష్యన్నపి అయంతేయోని రిత్యరణ్యాం సమారోప్య పునః జాతవేదేత్యాహరహర్మథిత్వా జుహుయాత్. ౧౭

ఔపాసన మగ్నిం ధార్యమజస్రం కర్తు మశక్తోవా అధ్వానం తీర్థ యాత్రాద్యర్థం పంథానం గమిష్యన్ గంతుమిచ్ఛన్నాపి యజమానః నిత్యహోమాన్తే పాణిభ్యా మరణిం ఆదాయాగ్నేరుపరి ధారయన్నయంతే యోనిరితి మన్త్రముచ్చరన్ యావన్మన్త్రాన్తం తావత్ప్రతి తప్యాగ్ని మాహరేత్ ఏవమరణ్యాం సమారోప్య హోమకాలే పునస్తా మరణిం ప్రాక్శీర్షం నిధాయ మన్థం సంయోజ్య

జాతవేద ఇత్యహరహః ప్రతిదినం మథిత్వా తమగ్నిం పాత్రే నిధాయ సాయం ప్రాతః ఔపాసన హోమం జుహుయాత్.

అథవా యా తే అగ్నే త్వాత్మన్యా పావరోహేతి సమిధి వా సమారోప్య తేనైవ లౌకికాగ్నా వవరోప్య జుహుయాత్.

అథవే త్యశక్త విషయే వికల్పః. యద్యరణ్యారోపణ విధానం కర్తుమశక్తో యజమానః యా తే అగ్న ఇతి పాణీ ప్రతప్య తమూష్మాణ మాఘ్రాయ యాత్మని హృదయే సమారోప్య హోమకాలే తమగ్ని ముపావరోహేతి లౌకికాగ్నా అవరోప్య సాయం ప్రాతర్జుహుయాత్. ఆత్మారోపితాగ్నిర్యజమానః నాప్సు నిమజ్జేత్. స్త్రీ శూద్రాది సంభాషణ పరివేషణాదీన్ వర్జయేత్. సూతక ప్రేత కాద్య భోజ్య భోజనానిచ వర్జయేత్. ఏవం కర్తుమశక్తశ్చేత్. అశ్వత్థ ఖదిర పలాశానామన్యతమాం సాగ్రాం సమిధ మాధాయోపావరోహేతి మన్త్రం జపన్ యావదీష త్కృష్ణ వర్ణాస్యాత్సమిత్ తావత్సంతప్యాగ్ని మాహరేత్. ఏవం సమిధివా సమారోప్య తేనై వోపావరోహేతి మన్త్రేణ తాం సమిధం లౌకికాగ్నౌ నిధాయాగ్ని మవరోప్య పూర్వవజ్జుహుయాత్. ఏవం నిత్యంహుత్వా హోమాన్తే పూర్వవదగ్నిం సమారోపయేత్.

సమారోపణే కృతే హోమే విచ్ఛిన్నే పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్త మాద్వాదశాహా జ్జుహోతి. ౧౩౧

ఏవ మరణ్యాదౌ సమారోపణే కృతేగ్నౌ హోమే విచ్ఛిన్నే సతి పూర్వవదితి సాయం హోమే హీనే ప్రాతరగ్నయే స్వాహేత్యాది పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ ప్రతిదినం హుత్వా తత్తత్కాలాహుతీశ్చ ఆద్వాదశాహా జ్జుహోతి.

ద్వాదశాహే విచ్ఛిన్నే పునరాధానం కరోతి. ౧౩౨

ద్వాదశాహే హోమే విచ్ఛిన్నే సతి పునరాధానం కరోతి సూతక ప్రేతకయోః స్వేన బ్రహ్మచారిణా అసపిండేనాన్యేన వా బ్రాహ్మణేన వా నిత్యహోమః కర్తవ్యః. తదసంభవే చేదాశౌచాన్తే మథితమగ్నిం సమిధం వా లౌకికాగ్నావవ రోప్య పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్త మాద్వాదశాహాత్కృత్వా తాత్కాలిక హోమం జుహోతి. యద్యాత్మారోపితోఽగ్నిః తస్యాశౌచాన్తే పునరాధానం కర్తవ్యమ్.

మాసేపత్సరే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

మాసే విచ్ఛిన్నే ప్రాజాపత్యం షాణ్మాసే చాన్ద్రాయణం సంవత్సరే ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛ్రం చాన్ద్రాయణం చరిత్వా దద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యోదత్వా పునరాధానం కుర్యాత్

మాసేహోమే విచ్ఛిన్నే ప్రాజాపత్యం పూర్వవచ్చరేత్. అశక్తశ్చేద్ధేనుం దద్యాత్. తదభావే నిష్కం తదసంభవే తదర్ధం పాదమేవ వేత్యయం ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రం చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్య ఆచార్యాదిభ్యో దత్వా పునస్సంధానం కుర్యాత్. ఏవమాషాణ్మాసాత్కర్తవ్యమ్. షణ్మాసే హోమే విచ్ఛిన్నే పూర్వవచ్చాన్ద్రాయణం చరేత్. అశక్తశ్చే త్ప్రాజాపత్యాష్టకం వా చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునస్సంధానం కుర్యాత్. ఏతదా సంవత్సరాత్కర్తవ్యమ్. సంవత్సరే హోమే విచ్ఛిన్నే ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛ్రం :- తప్తకృచ్ఛ్రమితి. త్ర్యహ ముష్ణోదకం త్ర్యహ ముష్ణక్షీరం త్ర్యహ ముష్ణఘృతం పీత్వా త్ర్యహ ముపవాసమేతత్తప్త కృచ్ఛ్రం చరేత్. అశక్తశ్చే త్ప్రాజాపత్య త్రయం చరేత్. పూర్వవచ్చాన్ద్రాయణం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం హోమస్య ద్రవ్యం వ్రీహ్యాది ధాన్యమాజ్యంచ తద్ద్రవ్యం షష్టి ప్రస్థమితం ధాన్యం త్రిప్రస్థ మితం ఘృతం చ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునరాధానం కుర్యాత్. ఏవం ప్రతి సంవత్సరం ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునరాధాన మా మరణాన్తం కర్తవ్యమ్. మరణాదూర్ధ్వ ముప్యేవ మేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా ప్రేతాధానం కుర్యాత్.

అగ్నౌత్యక్తే భ్రూణహా భవతి. ౧౩౪

ఏవ మకృత్వా నాస్తిక్యేన యేనాగ్ని ఔపాసనాది వహ్ని త్యక్తే విసృష్టే సతి స బ్రాహ్మణః భ్రూణం సోమయాజినం హన్తీతి భ్రూణహా భవతి.

పర్వణి పర్వణి స్థాలీపాకః ప్రసిద్ధః ఏవ మౌపాసనం హుత్వా పఞ్చ మహాయజ్ఞాన్కరోతి. ౧౩౫

తస్మాదితి నియమేన నిత్యహోమం హుత్వా పర్వణి పర్వణి ప్రతిపర్వ స్థాలీ

పాకః ప్రసిద్ధః ప్రఖ్యాతః సోపి కర్తవ్యః. ఏవమనేన ప్రకారేణ ప్రతిదిన మౌపాసన హోమం హుత్వా పంచమహాయజ్ఞాన్ బ్రహ్మయజ్ఞాదీన్ పూర్వవత్ కరోతి.

ఇతి షోడశః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే సప్తమః పటలః

అథ సప్తదశః ఖణ్డః

పంచ మహాయజ్ఞాః

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్య యజ్ఞశ్చేతి పఞ్చ మహాయజ్ఞాః. ౧౩౬

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞః చకారస్స ముచ్చయే, ఇత్యనేన ప్రకారేణైతే పంచమహాన్తో యజ్ఞాః అన్మహతః. సంయోగస్యేతి, మహచ్ఛబ్ద స్యాకారాదేశః.

సావిత్రీ పూర్వం నిత్యమిషేత్వోర్జేత్వేతి యథాకామం నైమిత్తికే సావిత్రీ పూర్వై ర్ద్వాదశ సూక్తై రగ్నిమీళే పురోహిత మిషేత్వోర్జేత్వాఽగ్న ఆయాహి శంనోదేవీ రితి చతుర్వేదాది మన్త్రైర్వా స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః.

తద్యదేత్యత ఆహ. సావిత్రీ పూర్వం ప్రథమం యేషాంతైః సావిత్రీపూర్వైః ద్వాదశ సంఖ్యాకానిచ సూక్తాని త్వమగ్నే వవస్వేత్యాదీని తైః ద్వాదశసూక్తైః స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః. పక్షాన్తర మాహ. అగ్నిమీళే ఇషే త్వోర్జేత్వా అగ్న ఆయాహి శన్నోదేవీరితి చతుర్వేదాది మన్త్రైర్వా స్వాధ్యాయో వేదపాఠో బ్రహ్మయజ్ఞో భవతి.

పక్వేనాన్నేన వైశ్వ దేవేన దేవేభ్యో హోమో దేవయజ్ఞః

పక్వేన భోజనార్థం పాచితే నాన్నేన పూర్వోక్తేన వైశ్వదేవేన దేవేభ్యోహోమో దేవయజ్ఞః భవతి.

పితృభ్యో బలిహరణం పితృయజ్ఞః. ౧౩౯

తేనైవాన్నేన పితృభ్యః పూర్వవత్ బలిహరణం బలిదానం పితృయజ్ఞో భవతి.

భూతేభ్యో బలిదానం భూత యజ్ఞః. ౧౪౦

తేనైవాన్నేన పూర్వవత్ భూతేభ్యో బలిదానం భూతయజ్ఞో భవతి.

అతిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యోఽన్న ప్రదానం మనుష్య యజ్ఞః.

న విద్యతే తిథిర్యేషాం తేభ్యోఽతిథిభ్యో గృహమభి ముఖ మభ్యాగచ్ఛంతీత్యభ్యాగతాస్తేభ్యోఽతిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యః వైశ్వదేవకాలే ఉపస్థితేభ్యః దూరాధ్వనీనేభ్యః పథిశ్రాన్తేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోఽన్యేభ్యో వాన్న ప్రదానం యథాశక్తి భోజనదానం తదలాభే అగ్రం భిక్షా మాత్రం వాన్నం ప్రదీయతే. ఇత్యన్నదానం మనుష్య యజ్ఞః భవతి.

గృహస్థో యత్పక్వం భుఞ్జీత పక్వేన తేన భోక్ష్యన్నభోక్ష్యన్నాపి స్వగృహే తస్మిన్నౌపాసనాగ్నౌ లౌకికాగ్నౌ వా సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవం జుహుయాత్. ౧౪౨

గృహస్థో యత్పక్వ మన్నాదికం భుంజీత. తేనాన్నాదినా భోక్ష్యన్ భోజనం కరిష్యన్ అభోక్ష్యన్నాపి స్వగృహే తస్మిన్నితి యస్మిన్ నిత్యహోమం కరోతి. తస్మిన్నౌపాసనాగ్నౌ లౌకికాగ్నౌ వా పూర్వవత్సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవం జుహుయాత్.

రాత్రావ మన్త్రకం బలిహరణం పత్నీ వా కరోతి. ౧౪౩

రాత్రావమన్త్రకమితి సమన్త్రకం హోమం కృత్వా అమన్త్రకం తూష్ణీం బలిహరణం బ్రహ్మణేనమ ఇత్యాది బలిదానం కుర్యాత్. పత్నీవా తూష్ణీం బలిహరణం కరోతి. ప్రాతరేవ వైశ్వ దేవమితి కేచిత్.

<u>ఏకాహే వైశ్వదేవే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్</u>

ఏకాహే వైశ్వదేవ హోమేహీనే "మనోజ్యోతి"రితి ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జుహుయాత్. ౧౪౪

ఏకాహే వైశ్వదేవహీనే విచ్ఛిన్నే సతి మనోజ్యోతి రితి ప్రాయశ్చిత్తమ్ తేనైవాన్నేన హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జుహుయాత్. ఏవమాత్ర్యహా జ్జుహుయాత్.

ఇతి సప్తదశః ఖణ్డః

అథాష్టాదశః ఖణ్డః

త్ర్యహే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

త్ర్యహే హోమే హీనే తన్తుం తన్వన్ ఇత్యాది తన్తుమతీ ర్వైష్ణవం జుహుయాత్. ౧౪౫

త్ర్యహే వైశ్వదేవ హోమే హీనే తంతుం తన్వన్నిత్యాదిం స్తంతుమతీ స్త్రిస్రో వైష్ణవంచ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జుహుయాదేవ మాద్వాదశాహా జ్జుహోతి.

ద్వాదశాహే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ద్వాదశాహేఽగ్నా వౌపాసనే స్థాలీపాకం కృత్వా పూర్వవ దవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి. ౧౪౬

ద్వాదశాహే వైశ్వ దేవహీనేఽగ్నా వౌపాసనే లౌకికాగ్నా వాఽఽఘారం కృత్వా పూర్వవదాగ్నేయం స్థాలీపాకం కృత్వానేన పక్వేన పూర్వవదవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జుహోతి. ఏవం మాసాన్తం కుర్యాత్. మాసే వైశ్వదేవే హీనే ప్రాజాపత్యం చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వవత్ స్థాలీపాకం కృత్వాఽవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జుహోతి. ఏవం షణ్మాసాన్తం కుర్యాత్. షణ్మాసే వైశ్వదేవే హీనే చాంద్రాయణం చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వవత్ స్థాలీపాకం కృత్వాఽవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జుహోతి. ఏవమాసంవత్సరాత్కుర్యాత్. సంవత్సరే వైశ్వదేవే హీనే పూర్వవత్ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో

దత్వా స్థాలీపాకం కృత్వాఽవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జుహో తీతి సూత్రకార మతమ్. పతితేనా ఽతేన వైశ్వదేవం కుర్యాత్. పరిధానీయే దృష్టత్వాత్.

ప్రవాసాదౌ వైశ్వదేవః

ప్రవాసేఽధ్వని పరస్యగేహేచ భోక్ష్యన్ లౌకికాగ్నౌ విన్ధనా భావే భస్మాఽపోహ్యాఽఙ్గారేఽఙ్గారాభావే జలేవా జుహోతి.

ప్రవాసే దేశాన్తరేఽధ్వని మార్గే పరస్య గృహే అన్యగృహేచ సముచ్చయే భోక్ష్యన్ బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వానప్రస్థః ఆహితాగ్ని రనాహితాగ్ని ర్విధురోవా తదగ్నౌ లౌకికాగ్నౌ వా వైశ్వదేవం జుహుయాత్. ఇన్ధనానాం కాష్ఠానామభావో ఽసంభవ స్తస్మిన్నింధనా భావే సతి భస్మాంగారోపరి గతం భస్మాపోహ్య అపగమయిత్వాంగారేగ్నౌ వైశ్వదేవం జుహోతి. అంగారాభావే యది జలేవా న్నేన వైశ్వదేవం జుహోతి. అగ్నేః జలయోనిత్వాత్.

అన్నాభావే జలేనైవ వైశ్వదేవం కుర్యాత్. ౧౪౭

యద్యన్నాభావే జలేనైవ జలేషు వైశ్వదేవం కుర్యాత్.

వైశ్వ దేవాన్తే యత్నేనాతిథి మభ్యాగతం చ భోజయతి.

వైశ్వదేవాంతే యత్నేన నియమేన పథః శ్రాన్తానతిథీ నభ్యాగతాంశ్చ యథాశక్తి భోజయతి.

తయోరాగతయోర్భోజనే హీనే వైశ్వదేవప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి. ౧౫౦

తయోరతిథ్యభ్యాగత యోర్గృహం ప్రత్యాగతయోః సతోః భోజనే హీనే వైశ్వదేవ వదితి తంతుమతీర్వైష్ణవం చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి.

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి గృహస్థ ధర్మాననుతిష్ఠేత. ౧౫౧

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి ధర్మే వక్ష్యమాణ ధర్మవత్ గృహస్థ ధర్మాననుతిష్ఠేత. అనుసంవర్ధేత.

చతుర్థీ వ్రతక్రియా హీనే సంగమనే కృతే చాన్ద్రాయణం చరిత్వాగ్ని మౌపాసన మాధాయ వైష్ణవం బ్రాహ్మమార్ష మాగ్నేయం బార్హస్పత్యం చ హుత్వా పునశ్చతుర్థీహోమం కుర్యాత్. ౧౫౩

వివాహాదారభ్య చతుర్థ్యాంరాత్ర్యాం యద్వ్రతముక్తం తస్య క్రియాయాహీనం తస్మిన్ చతుర్థీవ్రత క్రియాహీనే నిషేక కర్మణ్య కృతే సతి సంగమనే మైధునే కృతే సతి తస్యాః పతిః చాన్ద్రాయణం చరిత్వాఽగ్ని మౌపాసనాగ్ని మాధాయా ధారాన్తే వైష్ణవం బ్రాహ్మ మాగ్నేయ మార్షం బార్హస్పత్యం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పునశ్చతుర్థీ హోమం నిషేక కర్మ కుర్యాత్.

<u>పాకయజ్ఞ సంస్థానాం అగ్ని నిర్ణయః</u>

ఔపాసనే స్థాలీపాకాదీన్పాక యజ్ఞ సంస్థా జుహోతి. ౧౫౪

ఔపాసనాగ్నౌ స్థాలీపాకాదీన్ ఆశ్వయుజ్యన్తాన్ పాకేన యజన్త ఇతి పాకయజ్ఞాః సమ్యక్ తిష్ఠంతితి సంస్థా స్సంస్కారాస్తేచ తేతాన్ పాకయజ్ఞ సంస్థాన్ క్రమేణ జుహోతి.

ఇత్యష్టాదశః ఖణ్డః

అథైకోన వింశః ఖణ్డః

అథాతః పాకయజ్ఞ సంస్థానాం ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౧౫౪

అథ శబ్ద ఉపక్రమార్థః. యత ఉక్తాః అతః కారణాత్ పాకయజ్ఞ సంస్థానాం సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్త మథారభ్యతే.

ద్వావింశద్యజ్ఞేషు పంచమహా యజ్ఞానుష్ఠానం ప్రథమో యజ్ఞః. ౧౫౫

ద్వా వింశదితి. బ్రహ్మయజ్ఞా ద్యష్టోర్యామాన్తేషు ద్వావింశద్యజ్ఞేషు మధ్యే

పంచానాం బ్రహ్మయజ్ఞాదీనాం మహాయజ్ఞానామనుష్ఠానం కరణం పంచమహాయజ్ఞానుష్ఠానం ప్రథమో యజ్ఞానామాదిర్యజ్ఞో భవతి.

తస్య ప్రాయశ్చిత్తం పూర్వమేవోక్తమ్. ౧౫౬

తస్య బ్రహ్మయజ్ఞాదేః ప్రాయశ్చిత్తం పూర్వమేవోక్తం భవతి.

<u>స్థాలీపాకే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్</u>

పర్వణి స్థాలీపాకే హీనే పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం వా కృత్వాఽగ్నిం ప్రణమ్య ప్రాణాయామం కృత్వాఽగ్నిదైవత్యం పథికృద్దైవత్యం చ స్థాల్యాం ద్వౌ చరూపక్త్వాఽగ్నిం పరిస్తీర్య పరిషిచ్యాజ్యేనాగ్నేయం సౌమ్యం స్విష్టకారం మిన్ద్రాహుతీ వైష్ణవం వ్యాహృత్యన్తం హుత్వా పూర్వవత్స్థాలీపాకం ద్విగుణం జుహుయాత్. ౧౫౭

సంప్రతి పాకయజ్ఞానాం ప్రాయశ్చిత్త మాహ. పర్వణి స్థాలీపాక హోమేహీనే పూర్వవత్పాద కృచ్ఛ్ర మేకభుక్త నక్తాయాచిత నిరశనై శ్చతుర్దిన సాధ్యః పాదకృచ్ఛ్ర స్తం చరేత్. అపి వా ఉపవాసం కృత్వాఽగ్నిం ప్రణమ్య పత్న్యాసహ ప్రాణాయామం కృత్వా సంకల్ప్య అగ్నిర్దేవతా అస్యేత్యగ్నిదైవత్యం చరుం పథికృన్నామాగ్నిర్దేవతా అస్యేతిపథి కృద్దైవత్యం చరుం స్థాల్యాం ద్వే పూర్వవదభిమర్శనాదీన్ కృత్వాఽగ్నావధి శ్రిత్య అగ్నయే జుష్టం పథికృతే జుష్టం నిర్వపామీతి తండులాన్ నిర్వాప్య ద్వౌ చరూ పక్త్వా ఉత్తరత ఉద్వాస్యాగ్నిం పరిస్తీర్య పరిషిచ్యాజ్యేన ఉత్పూతేన ఘృతేన ఆగ్నేయం సౌమ్యం స్విష్టకారం మిందాహుతీ వైష్ణవం వ్యాహృత్యన్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా చరుమభిఘార్య అవదాయ పూర్వవత్ స్థాలీపాకం ద్విగుణం జుహుయాత్. మాసే స్థాలీపాకే హీనే ప్రాజాపత్యం షణ్మాసే చాంద్రాయణం సంవత్సరే ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరిత్వా పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా స్థాలీపాకం కుర్యాత్. ఏవం ప్రతి సంవత్సరం కుర్యాత్. ఇత్యత్రాపి సూత్రకారాభిప్రాయః.

ఆగ్రయణే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆగ్రయణ హోమే హీనే నవాన్నే భుక్తే పాదకృచ్ఛ్ర
ముపవాసం వా కృత్వా స్థాల్యాం మైన్ద్రాగ్నం చరుం శ్రప
యిత్వా పక్వేనాజ్య మిశ్రేణాగ్నేయ మైన్ద్రం వైశ్వదేవం
స్విష్టాకారం పూర్ణాహుతీ వైష్ణవం చ హుత్వా పూర్వవదా
గ్రయణం కృత్వా బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా నవాన్నం ౧౫౮

ఆగ్రయణ హోమే హీనే సప్తైః తండులైః పక్వమన్నం తస్మిన్ నవాన్నే భుక్తే సతి. పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం కృత్వా ఔపాసనాగ్నా వాఘారం హుత్వా. పూర్వవత్ స్థాలీం సంశోధ్య అధిశ్రిత్య ఇంద్రాగ్నిభ్యాం జుష్టం నిర్వపామీతి నవాన్ తండులాన్ నిర్వాప్య స్థాల్యామేవ మింద్రాగ్నీ దేవతే అస్యే త్యైంద్రా గ్నం చరుం శ్రపయిత్వా ఉత్తరత ఉద్వాస్యాభిఘార్య పూర్వవదవదాయాభి ఘార్య తేన పక్వేనాజ్య మిశ్రేణ చరుణాగ్నేయ మైన్ద్రం వైశ్వదేవం స్విష్టా కారం పూర్ణాహుతిం వైష్ణవంచ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదాగ్రయణం కృత్వా యథాశక్తి చతురోవా బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా నవాన్నం భుంజీత.

యథోక్త కాలేఽష్టకా హోమం హుత్వా పితృభ్యః పిణ్డం
నిరుప్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్. ౧౫౯

యథోక్త తిథౌ మాఘప్రోష్ఠ పదయో రపర పక్షే ష్టమ్యా మష్టకాం కుర్యాదిత్యే తస్మిన్ యథోక్తే కాలే పూర్వ వదష్టకాహోమం హుత్వా పితృభ్యః పిండాన్ నిరుప్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్.

అథవాఽష్టకేతి బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్. ౧౬౦

అథవా ఏవం కర్తు మశక్తశ్చేదియం మష్టకేతి మత్వా పూర్వవద్బ్రా హ్మణానా మన్త్రైర్య హోమం వినా పిండం నిరుప్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. అథవా సర్వం విహాయ బ్రాహ్మణాన్ యథాశక్తి భోజయేత్.

ఉద్వ్యస్తం వా దదాతి. ౧౬౧

దరిద్రశ్చే న్నమేయ మష్టకేతి శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ ఉద్వ్యంతం పూర్ణశరావమన్నం పితౄనుద్దిశ్య దదాతి.

అష్టకా హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అష్టకా హీనే వైశ్వదేవ పైతృకౌ ద్వౌ చరూ పక్త్వాఽజ్య పక్త్వా భ్యాం వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం రౌద్రం యామ్యం పైతృకహోమం చ త్రిరావర్త్య హుత్వా పూర్వ వదష్టకాం కుర్యాత్. ౧౬౨

అష్టకా హీనే పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం వా కృత్వా పూర్వవదౌపాసనాగ్నౌ స్థాలీద్వయ మధిశ్రిత్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి తండులాన్ నిర్వాప్య ఏవం వైశ్వదేవ పైతృకౌ ద్వౌ చరూపక్త్వా ఉదగుద్వా స్యాభిఘార్య ప్రథమ మాజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పశ్చాత్తేన పక్వేన ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహుయాత్. ఏవ మాజ్య చరుభ్యా ముభాభ్యాఽజ్య మిశ్రేణ పక్వేనవా వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం రౌద్రం యామ్యం పైతృకం హోమం చ త్రిరావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదష్టకాం కుర్యాత్. సంవత్సరే ఆగ్రయణాష్టక యోర్హీనే ప్రాజాపత్యం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వవచ్చరుంపక్త్వా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా ఆగ్రయణ మష్టకాం వా కుర్యాత్. ఏవం ప్రతి సంవత్సరం ద్విగుణాదివృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ కృత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వవదాగ్రయణ మష్టకాం కుర్యా దిత్యత్రాపి సూత్రకారాభిమతమ్.

ఇతి ఏకోన వింశః ఖణ్డః.

అథ వింశః ఖణ్డః

పిండ పితృయజ్ఞే మాసిశ్రాద్ధే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పిణ్డ పితృయజ్ఞే మాసిశ్రాద్ధే చ హీనే ఽష్టకావత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి. ౧౬౩

పిణ్డ పితృయజ్ఞే హీనే మాసిశ్రాద్ధే చ హీనే పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం వా కృత్వా అష్టకావత్ ప్రత్యేకం వైశ్వదేవ పైతృకౌ ద్వౌ చరూ పక్త్వాఽజ్య చరుభ్యాం వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం రౌద్రం యామ్యం పైతృకం హోమం చ త్రిరావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవత్ పిణ్డ పితృయజ్ఞం మాసిశ్రాద్ధం చ జుహోతి. షణ్మాసే హీనే ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రం సంవత్సరే హీనే ప్రాజాపత్యద్వయం ఏవం ప్రత్యబ్దం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా పూర్వవత్ పిండ పితృయజ్ఞం మాసిశ్రాద్ధం చ జుహోతీతి సూత్రకారాభి మతమ్.

చైత్రీ యజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

చైత్రీ యజ్ఞ విహీనే చరుం పక్త్వాఽజ్యేన చరుణా సౌమ్యం శ్రీదైవత్యం విష్ణుసూక్తం మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్హుత్వా పూర్వవచ్చైత్ర్యా యజేత. ౧౬౪

చైత్రీ యజ్ఞ విహీనే పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం వా కృత్వా తదుక్త వచ్చరుం పక్త్వా ద్వాసాభ్యాఖిఘార్య ఆజ్యేనతేన చరుణాచ సౌమ్యం శ్రీదైవత్యం విష్ణుసూక్తం మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ ప్రాయశ్చిత్తంహుత్వా పూర్వవచ్చైత్ర్యా యజేత. సంవత్సరే హీనే ప్రాజాపత్యమ్. ఏవం ప్రత్యబ్దం ద్విగుణాదివృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ కృత్వా చైత్ర్యాయజేత.

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞ విహీనే చరుం పక్త్వాఽజ్య చరుభ్యాం రుద్రసూక్తం మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీ న్హుత్వా పూర్వవ దాశ్వయుజ్యా యజేత. ౧౬౫

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞ విహీనే కాలేతీతేచ పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ్ర ముపవాసం వా కృత్వా తదుక్త వచ్చరుం పక్త్వావతీర్యాభి ఘార్య ఆజ్యేన చరుణాచైవ మాజ్య చరుభ్యాం రుద్రసూక్తం మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితాదీన్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదాశ్వ యుజ్యా యజేత. సంవత్సరేఽతీతే ప్రాజాపత్యం ఏవం ప్రత్య

బ్దం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ కృత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వవదాశ్వయుజ్యా యజేత. ఇత్యేవం నిత్యానాం పాకయజ్ఞా నా మకృతానాం ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యావజ్జీవం యజేత.

నిత్యార్చనే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతర్హోమాన్తే విష్ణో ర్నిత్యార్చనే హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణ మర్చనం హవిర్నివేదనం చ కుర్యాత్. ౧౬౬

ప్రాతర్హోమాన్తే విష్ణో ర్నిత్యార్చనా హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణ మర్చనం హవిర్ని వేదనంచ కుర్యాత్.

ఆద్వాదశాహాత్. ౧౬౭

ఏవ మాద్వాదశా హాద్ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి.

ద్వాదశాహేఽతీతే పురుషసూక్త విష్ణుసూక్తాభ్యాం హుత్వా పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౬౮

ద్వాదశాహేఽతీతేగ్నౌ పురుషసూక్త విష్ణుసూక్తాభ్యా మాజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతి. ఏవం మాసాంతం కర్తవ్యమ్. మాసేతీతే ఏతదేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్ ద్విగుణం కృత్వా పూర్వవదర్చయేత్. ఎవం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా సంవత్సరం ప్రత్యబ్దం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్ని వేదయతి. నివేదయతీతి వీప్సా ప్రశ్న పరిసమాప్త్యై.

ఇతి వింశతిః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే
అష్టమః పటలః.

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతాభాష్యే షష్ఠః ప్రశ్న స్సమాపితః.

ఇతి షష్ఠః ప్రశ్నః.

అథ సప్తమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

అథ మృత సంస్కార ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౧

కృత్వా భాష్యం నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్తస్య రాఘవమ్
నత్వాఽథ పితృమేధస్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భాష్యతే.

అథ నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్తానా మనన్తరం మృతసంస్కార ప్రాయశ్చిత్తం, వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతివాక్య శేషః.

సంస్కార విభాగః

జాతక సంస్కారో మృత సంస్కారశ్చేతి ద్వౌ సంస్కారౌ ౨

జాతక సంస్కారో నిషేకాదిః, మృతసంస్కారో దహనాదిశ్చ ఇత్యనేన ప్రకారేణ ద్వౌ సంస్కారౌ భవతః.

పూర్వేణేమం లోక మపరేణ పరలోకం జయతి. ౩

పూర్వోక్త జాతక సంస్కారేణ ఇమం లోక మిదం భువనం భూలోక మిత్యర్థః. అపరేణ మృత సంస్కారేణ పరమూర్ధ్వం లోకం జగత్స్వర్గాది లోక మిత్యర్థః. జయతి జీయాత్. అముత్ర పరత్రచ సర్వోత్కర్షేణ వర్తత ఇత్యర్థః.

మృతస్య సంస్కార శ్శరీరస్య దహన మిత్యాహుః. ౪

మృతస్య పురుషస్య సంస్కారః శరీరస్య శవస్య దహనం పూర్వోక్తేన విధినా పితృమేధేన దహన మిత్యాహుః ఋషయో వదన్తి.

నిర్దోష శరీరాహుతి రగ్నేః ప్రియతమా భవతి. ౫

కిమనే నేత్యత ఆహ. నిర్దోషస్య పాపరహితస్య శరీరస్యాహుతిర్విధి వద్దహనం నిర్దోష శరీరాహుతిః అగ్నేః ప్రియతమా అత్యన్త ప్రియాభవతి.

తయా హుత్వా సమ్రృతకో దేవలోకం గచ్ఛతి. ౭

తయా నిర్దోష శరీర స్యాహుత్వా సమృతకః దేవలోకం స్వర్గం గచ్ఛతి. తస్మాన్నిర్దోష శరీరస్య దహనం కర్తవ్యమ్.

మాతా పిత్రోః పుత్రోఽన్యో భ్రాతా సపిణ్డ స్సగోత్రః పితుర్మాతుశ్చ యోనిబన్ధుర్గురు శ్శిష్య ఋత్విజో వా పత్న్యాశ్చ పతి స్సుతః పత్యుః భ్రాతా సపిణ్డ స్సగోత్రః పితుర్మాతుశ్చ యోనిబన్ధుర్వా పుత్రస్య పిత్రాదయో మృతస్య శరీరం దాహయతి, ౮

ఇదానీం దహనాది శ్రాద్ధ కర్తౄనాహ. మాతా పిత్రో ర్మృత యోశ్శరీరం పుత్ర ఔరసః అన్యోదత్తకః భ్రాతృ పుత్రోవా భ్రాతా మృతస్యానుజో జ్యేష్ఠోవా సపిండో జ్ఞాతి స్సగోత్ర ఏకగోత్రః మృతస్య పితుశ్చ యోనిబన్ధుః తస్య మాతుశ్చవా యోని బంధుః గురుర్నిషేకాదికృత్. శిష్యోఽన్తేవాసీ ఋత్విగాత్మనో యజ్ఞ యాజకోధ్వర్యు ప్రభృతిర్వాదాహయతి. పత్న్యాశ్చ శరీరం పతిః తస్యా భర్తా సుతః పుత్రః పత్యుః భర్తుః భ్రాతా దేవరో భావుకో వా సపిండః జ్ఞాతిః సగోత్రః ఏకగోత్రః పితుశ్చ మాతుశ్చవా యోని బంధుర్వా దాహయతి. పుత్రస్య శరీరం పిత్రాదయః ఏవం పూర్వస్య పూర్వ స్యాలాభే పరః పరోమృతస్య పిత్రాదేః శరీరం దాహయేత్. దహనాది కర్మకరోతి. అసగోత్ర స్సగోత్రోవా పుమాన్వా స్త్రీవా యో దాహకర్తా సదశాహాన్తం కుర్యాత్. శ్రాద్ధ సపిండీకరణాది పుత్రాది శ్రాద్ధ కర్త్రా కర్తవ్యమితి కేచిత్. యదా పుత్ర ఆగతః తదాది సర్వం తేనైవ కర్తవ్యమితి కేచిత్.

మృత సంస్కార కర్తుః ఫలం

మృతస్య సంస్కారేకృతే సంస్కర్తు స్సర్వ సంపత్సమృద్ధి స్స్యాత్. ౯

కిం ఫల మనే నేత్యత ఆహ. మృతస్య పిత్రాదేః సంస్కారే దహనాదౌ కృతేసతి సంస్కర్తు స్తస్య సర్వసంపత్సమృద్ధిః సకలైశ్వర్యాభివృద్ధిం స్యాత్.

అన్యథా భ్రూణ హత్యా మవాప్నోతి. ౯

అన్యథా యద్యకృత మృత సంస్కారః కర్తా భ్రూణహత్యా మవాప్నోతి॰

ఆహితాగ్న్యాదీనాం అగ్ని నిర్ణయః

తస్మాద్బ్రహ్మ మేధేన పితృమేధేన వా విధానేన పూర్వవత్ అగ్నిర్యజుర్భి స్సేనేన్ద్రస్య వాచస్పతే విధేనా మన్, వాచస్పతే వాచోవిర్యేణ, సోమస్సోమస్య, వాచస్పతేఽచ్ఛిద్రయా, వాగ్ఘోతేతి సప్తభిర్మన్త్రైరాహితాగ్నేః శరీరం పఞ్చాగ్నిభి స్త్రేతాగ్ని భిర్వా దాహయతి. ౧౦

తస్మాత్కారణాత్ బ్రహ్మ మేధేనేతి ఇమం ప్రేతం బ్రహ్మమేధ విధానేన సంస్కరిష్యామీతి సంకల్ప్య బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరం, భృగుర్వై వారుణి రితి దక్షిణాది కర్ణయోర్జప్త్వా పూర్వవత్ స్నానాది సర్వం కృత్వా సర్వత్ర హోమకాలే చిత్తిః స్రుగాదిభిః సగ్రహైః దశహోత్రాది భిర్జుహుయాత్. మేరో రంహ ఇత్యుద్ధరణకాలే "భర్తానన్ భ్రియమాణో భిభర్తి"త్య నువాకం జపేత్. అనుమరణే భరద్వాజమతేన ఇయంనారీతి సేనేన్ద్రస్యేతి చ పత్నీం చోప నివాసయేత్. అస్యైవ మతే ప్రేతస్య హస్తయోః సువర్ణం నిక్షిప్య సువర్ణం హస్తాదితిదేవస్యత్వా సవితురితిచ సప్తదశేన తస్య ప్రేతస్యహృదయసంమార్జనం కృత్వా ప్రతిగ్రహదోష నిరసనం కరోతి. హిరణ్య శకల ప్రదానకాలే సువర్ణం ఘర్మమితి ఆస్యే. బ్రహ్మేన్ద్ర మితి మన్త్రా వృత్త్యా నేత్రయోః శతం నియుత ఇతి మన్త్రావృత్త్యా కర్ణయోః సువర్ణంకోశమితి దక్షిణే నాసాపుటే, ఇన్ద్రో రాజేతి వామేచ సువర్ణ శకలాని నిక్షిపేత్. పాత్ర చయనకాలే అగ్నిర్య జుర్భిరిత్యనువాకస్య ప్రత్యేక మేకమేకేన వాక్యేన పాత్రాణి నిక్షిప్యావశిష్టానాం పాత్రాణాం చయనం పునర్మన్త్రావృత్త్యా కరోతి. దహనకాలే జ్యోతిష్మతీం త్వా సాదయామీత్యను వాకేన దహేత్. ఉపస్థానకాలే సహస్రశీర్షా అద్భ్య స్సంభూత ఇత్యనువాకాభ్యాముపతిష్ఠేత. బ్రాహ్మణ ఏకహోతేతి హృదయం జపేత్. కేచిత్పక్షే చిత్తం సంతానేనేతి హవిరా హుతిం జుహుయాత్. ప్రయా

పాయ స్వాహేత్యనువాకేన స్రువాహుతీ ర్జుహుయాత్. హరిం హరన్తమితి మృత్యుసూక్తే నాను*శంసనం కుర్యాత్. ఆప్యాయస్వ మదింతమ ఇతి సంగాహనం కుర్యాత్. తరణిర్విశ్వ దర్శత ఇత్యా దిత్య ముపతిష్ఠేత. ఈయుష్టేయ ఇతి స్నానం కుర్యాదన్యత్సర్వం పితృమేధవత్. పూర్వం పైతృమేధికం సమంత్రం తంత్రం కృత్వా పశ్చాదనేనోక్త ప్రకారేణ బ్రహ్మమేధేన విధానేన బ్రహ్మనిష్ఠ మాహితాగ్నిం అనాహితాగ్నిం వా బ్రహ్మచారిణం వాదహేత్. నాన్యేషాం తథాహ కల్పసూత్రే భరద్వాజః. అథాత ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామోయం బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే. అథాప్యుదాహరన్తి. ద్విజాతీనామపవర్గోరస్తత్వ దర్శిభిః ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్. హోతృాంశ్చ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధిరుత్తరః. విహితశ్చ సమాసేన క్రతూనా ముత్తమక్రతురితి. ప్రకృతి వికృతీ యథా పురస్తాత్తస్య సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమః ఘర్మసూక్తేన పత్నీభిరుపవేశనం దక్షిణాప్రతిగ్రహైర్నిర్మాగ్నే హృదయే హిరణ్య శకలాన్ సంభార యజుర్భిః పాత్ర చయనం జ్యోతిష్మతీభి రుపోషణం నారాయణభ్యా ముపస్థానం బ్రాహ్మణ ఏక హోతేతి చానుమన్త్రిణం చిత్తం సన్తానేనేతి హవిరాహుతిః ప్రయాసాయ స్వాహేతి స్రువాహుతిః మృత్యుసూక్తే నానుశంసనం సౌమ్యా సంగాహనం సౌర్యేణాదిత్యోపస్థానం ఈయుష ఇత్యవగాహనం అత ఊర్ధ్వం పైతృమేధికమాయవోదన ప్రాశనాన్తాత్పరం బ్రహ్మేత్యాచక్షతే. తాం న సాధారణే ప్రయుంజీత. నానాచార ద్విజాతీనా మేవం సంతిష్ఠతే బ్రహ్మమేధ ఇతి. తస్మాదనేన బ్రహ్మమేధేన విధానేనవా పూర్వోక్తేన పితృమేధేనవా విధానేన పూర్వవత్సర్వం కృత్వా అగ్నేర్యజుర్భిః సేనేంద్రస్య వాచస్పతే విధేనామన్ వాచస్పతే వాచోవీర్యేణ సోమ సోమస్య వాచస్పతే చ్ఛిద్రయా వాగ్ఘోతేతి సప్తభిర్మన్త్రైః ఆహితాగ్నేర్మృతస్య శరీరం యథా ధానక్రమం పంచాగ్నిభిస్త్రేతాగ్నిభిర్వా దాహయతి.

అగ్నిర్యజుర్భి స్సేనేన్ద్రస్యేతి ద్వాభ్యా మౌపాసనాగ్నినా గృహస్థ మనాహితాగ్నిం తదుపనయనాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం చ దాహయేత్. ౧౧

* శంసనం : సుతించుట.

అగ్నిర్యజుర్భిః సేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యా మనువాక్యాభ్యా మౌపాసనాగ్నినా గృహస్థ మనాహితాగ్నిం దాహయతి. తదుపసయనాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం దాహయతి, చకారాన్నిర్మన్థ్యేన కపాల సంతపనాగ్నినా వా విధురం విధవాంచ సావిత్ర్యా వా దాహయేత్.

అస్మాత్త్వ మధి భూగ్ పృథివీం గచ్ఛతు భువో౽న్తరిక్షం గచ్ఛతు సువర్దివం గచ్ఛత్వితి చతుర్భిర్మన్త్రై రిత్యేకే. ౧౨

అస్మాత్త్వ మధి భూః, పృథివీం గచ్ఛతు, భువో౽న్తరిక్షం గచ్ఛతు, సువర్దివం గచ్ఛత్వితి చతుర్భిర్మన్త్రైర్దాహయే దిత్యేకే వద న్తి.

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః

అథః ద్వితీయ ఖణ్డః

<u>పత్న్యాః మరణే అగ్నినిర్ణయః</u>

ఆహితాగ్ని రనాహితాగ్ని శ్చ పూర్వం పత్న్యా మరణే స్వకీయాగ్నే రర్ధ మాదాయ తదగ్నినా త్రైర్మన్త్రై స్తాం దాహయిత్వా౽న్యా ముపయమ్య పునరగ్ని మాదధీత, ౧౩

ఆహితాగ్ని శ్చానాహితాగ్నిశ్చ గృహస్థో వానప్రస్థో వా ఆత్మనః పూర్వం పత్న్యాః స్వభార్యాయాః మరణేసతి స్వకీయ ఆత్మీయశ్చా య మగ్నిః తస్య స్వకీయాగ్నేదర్ధమితి స్వకీయాగ్నిం పూర్వవద్ధృత్వా ద్వేధా విభజ్య స్వస్యార్ధ మరణ్యాదౌ సమారోప్య పత్న్యా అర్ధమాదాయ తేన తదగ్నినా త్రైర్మన్త్రైరితి యద్యాహితాగ్నేః పత్నీ తస్యోక్తై స్త్రైర్మన్త్రై స్సప్తభిః తాందాహయేత్. అనాహితాగ్నేః పత్నీ చే త్తస్యోక్తైర్మన్త్రైః అగ్నిర్యజుర్భిస్సేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యాం తాం దాహయేత్. ఏవం త్రైర్మన్త్రై స్తాం పత్నీం దాహయేత్. అత్రకేచిద్వద న్తి ఆహితాగ్నేః పూర్వమృతాం పత్నీం శ్రౌతాగ్నినా దహేత్. పశ్చాన్మృతమాహితాగ్నిం శ్రౌతౌపాసన వహ్నిభిర్దహేదితి. ఆహితాగ్నేః పూర్వం మృతాం పతి

వ్రతాం పత్నీం[1] వైతానికాగ్నిభిర్దహేత్. పశ్చాదూఢాం సతీమపి స్మార్తాగ్నినా దహేత్. యజ్ఞముఖే తన్మధ్యేపి నిర్మథ్యాగ్నినాదహేత్. పత్నీ బాహుల్యే[2] కనీయసీం పూర్వమృతాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేన దహేత్. భర్తుః పూర్వం మృతాం జ్యేష్ఠామగ్నిహోత్రేణ దహేత్. పశ్చాదౌపాసనాగ్నినా దహేత్. ఏవ మనాహితాగ్నేః పూర్వం మృతా మౌపాసనాగ్నినా పశ్చాన్నిర్మన్థ్యేన లౌకికేన వా దహేదితి. ఏవం తాం దాహయిత్వా సపిండీకరణాన్తం కర్మ కృత్వా అన్యాం కన్యాముపయమ్య వివాహ్య పునరగ్నిమాదధీత పునరాధానం కుర్యాత్. తదగ్నౌ స్థాలీపాకాదీన్ శ్రౌతే హవిర్యజ్ఞాదీన్ కుర్యాత్. వివాహం కర్తుమనాఢ్యశ్చేత్సన్న్యసేత్. అనాశ్రమీ నతిష్ఠేతేతి వచనాత్. తదసమ్భవే స్వకీయమర్ధమగ్నిముపసృజన్ నిత్యౌపాసనం వైశ్వదేవమేవ మేవాస్మిన్నగ్నౌ కుర్యాత్. తదర్ధమేవార్ధాహరణం అపివా లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్. అన్తే తేనాగ్నినా తందహేదితి కేచిద్వదన్తి.

దంపతీ మరణే

సహమరణే సహైక చితాయాం దమ్పతీ దాహయతి. ౧౪

సహ సమం సమకాలే మరణం యయోర్దంపత్యోః తస్మిన్ సహమరణే దంపత్యోః యుగపన్మరణే పూర్వాపరకాలే మృతయోః విధివత్కృత దాహాదికయోర్దంపత్యోః ఏకకాలికే పునర్దహన కర్మణి వా సహ తంత్రేణ దహనాదికం కుర్యాత్. అపివా సహమరణే భర్త్రా సహానుమరణే సహతంత్రేణ సర్వం కృత్వా ఏక చితాయాం దంపతీ పూర్వవజ్జాయాపతీ దాహయతి. తదాహిరణ్యశకలాజ్య తండులవహ్ని దానాది తిలోదకబలి పిండదాన నగ్న ప్రచ్ఛాదన నవ శ్రాద్ధ బ్రాహ్మణామన్త్రణాదికం పృథక్ పృథగేవ కర్తవ్యమ్. అన్యత్సర్వం సహైవ కుర్యాత్. ఏకాగ్నావేవ ఉభయోః శ్రాద్ధం సపిండీకరణ హోమం ప్రత్యేక మావాహనాదికం కృత్వా పితామహాదీనాం పితామహ్యాదీనాం చ మృతకయోశ్చ పూర్వవత్ పిండదానాదికం కృత్వా పృథగేవ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా పితృపిండం త్రిధావిభజ్య తత్పిత్రాదీనాం పిండైః సహ సంయోజ్య మాతృపిండం పితృపిండవత్ సహైవ సంయోజయేత్.

---

1 వితానః = యజ్ఞము - 2 కనీయసీ = చిన్నది

కృత చౌళస్య మరణే

కృతచౌళ మనుపనీతం జాతకాగ్నినా లౌకికాగ్నినా వా ఽస్మాత్త్వమధేత్యేకర్చ యా దాహయేత్. ౧౩

కృత చౌళ మనుపనీతం కుమారం జాతకాగ్నినా లౌకికాగ్నినావా పితృమేధ తంత్రం సర్వం కృత్వా అస్మాత్త్వ మధేత్యేకయా ఋచా దాహయేత్.

జాతదన్తస్య మరణే

జాతదన్తస్య తేనాగ్నినా పితృమేధవ త్తూష్ణీం దహనం కుర్యాత్. ౧౪

జాతదన్తస్య కుమారస్య తేనాగ్నినేతి జాతకాగ్నినా లౌకికాగ్నినా వా పితృమేధవ త్తంత్రం కృత్వా తూష్ణీ మమన్త్రకం దహనం కుర్యాత్.

అజాతదన్తస్య మరణే

అజాతదన్తం భూమ్యామవటే పిదధాతి. ౧౫

అజాతదన్తం కుమారం కన్యాంచ పూర్వవద్భూమ్యామవటే పిదధాతి.

కృతచౌళకాదీనాం మరణే

అథవా కృతచౌళౌ కన్యాకుమారౌ జాతదన్తం కుమారం మృతదారం విధవా మితరాంశ్చ తూష్ణీం మృతకం స్నాపయిత్వా శాఖయా శ్మశానం పూర్వవత్. అపేతవీతేతి సంమృజ్య చితాయాం ప్రేతమారోప్య హిరణ్యశకల తిల తణ్డులాన్యౌ ఓ పహేత్యాస్యే నిదధాతి. ౧౬

అథవా కృతే చౌళౌ కన్యా కుమారౌ జాతదన్తం కుమారంచ మృతదారం విధురం చ విధవాం చ ఇతరా మేతేభ్యోఽన్యాన్ అనార్త్తవ పంఢ్యాదీనాపద్దా హ్యాంశ్చ తూష్ణీ మమన్త్రకం మృతకం స్నాపయిత్వా పాలాశ్యా శామ్యా వా శాఖయా శ్మశానం పూర్వవదపేతవీతేతి సంమృజ్యశాఖాం విసృజ్యప్రోక్ష్యతత్ర తిలాక్షతాన్ వికీర్య తత్ర కాష్ఠాని చాలయిత్వా తస్యాం చితాయాం ప్రేతమా

రోప్య హిరణ్య శకలాని చ తిలమిశ్రాణి తండులాని ఆస్య తండులం తాని హిరణ్య శకల తిలతండులాని పూర్వవదా ఓవహొత్వా స్యే నిదధాతి.

ఆజ్య మస్మాత్త్వ మధీతి వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా వాతా స్తే వాన్త్వితి సిగ్వాతం కృత్వేమా ఆపోమధుమత్య ఇత్యాది భిరుదకుంభం పరీత్యోత్క్షిప్య కపాలశేషోదకం భూః పృథివీ మిత్యాస్యే దత్వా కపాలసంతపనాగ్నినా స్మాత్త్వ మధీ త్యేకర్చయా సావిత్ర్యా వా దాహయతి. ౧౫

అగ్నా వాజ్య మస్మా త్త్వ మధీతి వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా వాతా స్తే వాన్త్వితి పూర్వవత్సిగ్వాతం కృత్వా ఇమా ఆపో మధుమత్య ఇత్యాది పూర్వవత్ కృత చ్ఛిద్ర ముదకుంభం పరీత్య ప్రేతస్య పరితః ప్రసవ్యం నీత్వా దక్షిణత స్తిష్ఠన్ పృష్ఠభాగే భూమ్యా ముత్క్షిప్య కపాల శేషోదకం భూః పృథివీ మిత్యాస్యే దత్వా కపాల స న్తపనాగ్ని నా అస్మా త్త్వ మధీ త్యే కర్చయా సావిత్ర్యా వా దాహయతి. అతోన్యత్ సభవేత్. అయమాప ద్దాహ్య విధిః. ఏవం దహనం కృత్వా జాతద న్త కృత చౌళకా నుపనీతానాం కుమారాణాంచ పూర్వవ త్తిలోదకా దీన్ దత్వా ద్వాదశాహే సపిండీకరణస్థానే నారాయణ బలిం కుర్యాత్. మృత దారస్య విధవా యాశ్చ నిందితాయా ఇతరేషాం కృత వివాహానామ నిందితానాం చ సపిండీ కరణా న్తం కుర్యాత్. నిందితా నామా పద్దాహ్యానాం ప్రాయశ్చిత్తా న్తే నారాయణ బలిం కృత్వా శ్రాద్ధం క ర్తవ్యమ్.

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే స ప్తమ ప్రశ్నార వివరణే ప్రథమః పటలః

అథ తృతీయః ఖణ్డః

శవే అన్యాశౌచ యు క్తేచ శ్వ కుక్కుటాది స్పర్శనే ప్రాయశ్చి త్తమ్

శవేఽన్యా శౌచ యు క్తే శ్వ కుక్కుట సూతికా రజస్వలా

ద్యైస్స్పృశ్యై స్స్పర్శనే చ మృతకం పఞ్చగవ్యైః కుశతో యైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం కరోతి. ౨౦

శవే మృతకే అన్యే నేతరేణా శౌచేన సూతకాదినా యుక్తస్తస్మిన్ అన్యాశౌచ యుక్తే సతి శ్వా శునకః కుక్కుటస్తామ్రచూడః సూతికా ప్రసూతా రజస్వలా ఆదిశబ్దేన ఖరకాక ఆశౌచి ద్విజాతి శూద్రాద్యనులోమ ప్రతిలోమాదయస్తైశ్చ తే అస్పృశ్యాః స్పర్శానర్హా మూత్ర విష్ఠా ద్యైః తైః స్పర్శనం లేపనం వా యస్య తస్మిన్ శ్వ కుక్కుట సూతికా రజస్వలా ద్యై స్పృశ్యై స్పర్శనే సతి చ తం మృతకం పంచగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రోక్షణైరాపోహిష్ఠాది మంత్రైః ప్రోక్ష్య కృచ్ఛ్ర త్రయమేకం ప్రాజాపత్యం వా చరిత్వా ప్రోక్ష్య విధివత్ పూర్వోక్తేన విధానేన దహనం కరోతి.

దేశాంతర మృతే శవే జీర్ణే దహన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

దేశాన్తరే మృతే దహన విహీనే శ్వ కాకాద్యై శ్శవే జీర్ణే తదస్థీన్యాదాయ కాషాయతోయైః పఞ్చగవ్యైః కుశతోయై శ్చ ప్రక్షాళ్యాకృతిం కృత్వా తస్యాగ్నౌ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా విధివద్దహనం కుర్యాత్. ౨౧

దేశాన్తరే పరదేశే మృతే దహన విహీనే శ్వ కాకాద్యైరిత్యాది శబ్దేన జంబుక వృక గృధ్రాదిభిశ్చ శవే జీర్ణే క్షయే సతి తదస్థీన్యాదాయ కృష్ణాజినే నా బద్ధ్వ వేణ్వగ్రౌ బద్ధ్వాఽనధో నిదధానః. స్వగ్రామం నీత్వా గ్రామ మర్యాదాయాం నిధాయ కషాయతోయైరితి అశ్వత్థోదుంబర ప్లక్ష వటామ్రజంబూనాం త్వచో గృహీత్వా తోయేషు ప్రక్షిప్య తైః కషాయతోయైశ్చ పంచగవ్యైశ్చ కుశతోయై శ్చ క్రమేణ ప్రక్షాళ్య తదస్థిభి స్తస్యాకృతిం కృత్వా తస్య ప్రేతస్యాగ్నౌ ఔపాసనాదౌ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా విధి వద్దహనం కుర్యాత్.

అమన్త్రకం శవే దగ్ధే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అమన్త్రకం శవే దగ్ధే తదస్థీన్యాదాయ పయసాజ్యేన ప్రక్షాళ్యాకృతిం కృత్వా పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తంహుత్వా సమన్త్రికం దాహయతి. ౨౨

అమంత్రకం పితృమేధాది విధినా వినా తూష్ణీం శవే దగ్ధే చ సతి తదస్థీన్యాదాయ సంగృహ్య పయసాక్షీ రేణాజ్యేన ప్రక్షాళ్య తస్య ఆకృతిం కృత్వా పూర్వవత్తస్యాగ్నౌ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తేనాగ్నినా సమంత్రకం యథా స్యాత్తథా దాహయతి.

అస్థ్నా మప్యలాభే ప్రాయశ్చిత్తమ్

తదస్థ్నా మప్యలాభే దశాహాదూర్ధ్వం పాలాశపర్ణై ర్విధానేనాకృతిం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తాన్తే తదగ్నినా దాహయేత్.

తస్య దేశాన్తర మృతస్య వాఽన్యస్యవా అస్థీని తేషాం తదస్థ్నా మప్యలాభే అసంభవే సతి దశాహాదూర్ధ్వం పాలాశపర్ణైః పూర్వోక్తై ర్దర్భైశ్చ విధానేన పూర్వోక్తవిధినా ఆకృతిం కృత్వా తస్యాగ్నౌ పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాన్తే తమగ్నినా దాహయేత్.

కర్తు రేవా శౌచం భవతి. ౨౩

కర్తుః తత్సంస్కర్తు రేవా శౌచం భవతి. న సపిండానామ్.

త్ర్యహం బలినిర్వాపణ మాశౌచం చేతి కేచిత్. ౨౪

ఇదానీం త్రిరాత్రాశౌచ పక్షమాహ. త్ర్యహం బలీనాం పిండానాం నిర్వాపణం నిక్షేపణం బలి నిర్వాపణం ఆశౌచం చకారాత్తి లోదకాదీంశ్చ దశాహాదూర్ధ్వం కృతాస్థ్యా కృతి దహనానాం పలాశ పర్ణాకృతీ దహనానాంచ విషయే పుత్రాణాం ఇదం బలినిర్వాపణాదికం భవతీతి కేచిద్వదన్తి. వయమిదం మాతాపిత్రో రన్యేషాం విషయం దత్తపుత్రేణేతి కేచిత్. తథా ప్రథమేఽహ్ని ద్వాదశ, ద్వితీయే త్రింశత్, తృతీయే త్రయస్త్రింశత్, తిలోదకాని భవన్తి. తథా త్రయశ్చత్వారః

త్రయః, పిండా బలయశ్చ స్యుః. ద్వితీయే హ్న్యస్థి సంచయనం, చితాపిధానం ప్రథమేహ్ని నగ్నప్రచ్ఛాదనం, పంచనవ శ్రాద్ధాని, చతుర్థే హన్యేక మేవ షణ్ణవ శ్రాద్ధాని స్యుః. తృతీయే హ్ని తీర్థ విసర్జనం చతుర్థే హన్యేకోద్దిష్టం పంచమేహ్నివా యథాకాలం సపిణ్డీకరణం భవేత్. ఏవం త్రిరాత్రా శౌచపక్షే కర్తవ్య మన్య త్పూర్వవత్. ఇదమనాహితాగ్నేః, సర్వత్రా హితాగ్నేః, పున స్సంస్కారేపి దశరాత్రమేవ.

సూతికాదీనాం మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సూతికాం మృతా ముదక్యాం చ దావాగ్నినా మన్త్రహీనం దాహయిత్వా దశాహేఽతీతే తదస్థిభిః పాలాశపర్ణైర్వా కృతిం కృత్వా దహనం కరోతి. ౨౬

మృతాం సూతికాం మృతా ముదక్యాం రజస్వలాం చ దావాగ్నినా వనవహ్నినా అమంత్రకం దాహయిత్వా దశాహేతీతే తదస్థీన్యాదాయ కషాయతోయైః పంచ గవ్యైః కుశతోయైశ్చ ప్రక్షాళ్య తదస్థిభిరాకృతిం కృత్వా పూర్వవద్దహేత్. అపివా పాలాశ పర్ణై ర్వాకృతిం కృత్వా పూర్వవద్దహనం కరోతి.

అథవా తదహ్న్యేవ కాషాయతోయైః పఞ్చగవ్యైః కుశతో యైశ్చ స్నాపయిత్వా పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం కుర్యాదిత్యేకే. ౨౭

అథవేతి పక్షాన్తర మాహ. మృతాం సూతికాం మృతా ముదక్యాంచ తదహ్న్యేవ తన్మరణ దిన ఏవ కషాయతోయైః పంచగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రత్యేక మభిషిచ్య పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణైర్మంత్రైః ప్రోక్ష్య ప్రాజా పత్యం చరిత్వా విదివద్దహనం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్దశ ఖణ్డః

సగర్భాయాః మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సగర్భాయా మరణే స్పన్దమానేనోదరేణ జీవన్తం గర్భమాలక్ష్య భర్తా పుత్రో న్యో బన్ధుర్వా వైద్యకుశలాభ్యాం నాభ్యుపస్థయోరన్తరే గర్భం పరిహరన్ హిరణ్యగర్భేతి శస్త్రేణోత్పాటయతి. ౨౮

సగర్భాయాః గర్భిణ్యా మరణే స్పందమానేన కంపమానేనోదరేణ తస్యాః కుక్షిణా జీవన్తం జీవ్యమానం గర్భమాలక్ష్య జీవన్తమిద మజీవన్త మితి తల్లక్షణం విజ్ఞాయ భర్తా తస్యాః పతిః తదభావే పుత్రస్తదభావే న్యో యోని బన్ధుస్తదభావే బంధుస్సజాతిః పుమాన్ తత్ జ్ఞాస్త్రీవా వైద్యకుశలాభ్యాం భిషక్ శస్త్రి వైద్యాభ్యాం ఏవ ముత్పాటయిత్వాలక్షితం నాభ్యుపస్థయోరన్తరే తస్యా నాభి యోన్యోర్మధ్యే గర్భం పరిహరన్ యథా న స్పృశ్యతి శస్త్రిం తథా కుర్వన్ హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్ర ఇతి మంత్ర ముచ్చరన్ శస్త్రేణ క్షురేణోత్పాటయతి. ఛేదయతి.

శస్త్రి స్పర్శనా ద్గర్భ స్య మరణే పతితో భవతి. ౨౯

శస్త్రి స్పర్శనాద్గర్భస్య గర్భ గతస్య మరణేసతి పతితః పాపీయాన్ భవతి. తస్మాద్గర్భం పరిహర న్ను త్పాటయతి.

జీవన్త మపత్య మున్మృచ్య స్నాపయిత్వా ఆదాయ ధాత్రీం లోకమాతర మభ్యర్చ్య తస్యాన్యాం కల్పయతి ౩౦

జీవన్తం సప్రాణ మపత్యం పుత్రం దుహితరంవా ఉన్మృచ్య గర్భస్థానాదపోద్ధృత్య స్నాపయిత్వా ధాత్రీం లోకానాం జగతాం జనానాంచ మాతా జననీతాం లోక మాతరం ధాత్రీం భూదేవీ మభ్యర్చ్య పుష్పాదిభిః సంపూజ్య తత్ర నీతం విధాయ తమాదా యాన్యస్యై దత్వా తస్యాపత్యస్య రక్షణార్థం అన్యాం స్వజనాం మాతరం ధాత్రీనామికాం జననీం కల్పయతి.

ప్రేతాయాః కుక్షావాజ్యేన ప్రాణాయస్వాహా, అపానాయ స్వాహేతి హుత్వా నిర్వ్రణం కృత్వా తాం స్నాపయిత్వా విధివద్దహనం కరోతి. ౩౧

తస్యాః ప్రేతాయాః కుక్షౌ ఆజ్యేన ప్రాణాయస్వాహాఽపానాయ స్వాహేతి పంచభిర్హుత్వా తదుదరం నిర్వ్రణం సూచ్యాదినా అక్షతం యథాస్యాత్తథాకృత్వా తాం మృతాం గర్భిణీం కషాయతోయైః పంచగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రాజాపత్యం వా చరిత్వా విధివద్దహనం కరోతి.

కుమారస్య జాతకాగ్నౌ పూర్వవజ్జాతకం కుర్యాత్. ౩౨

తదపత్యం కుమారశ్చేత్తస్య కుమారస్య జాతకాగ్నౌ పూర్వవజ్జాతకహోమం జుహుయాత్.

సూతక ప్రేతకయో ఏకాహ సన్నిపాతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సూతక ప్రేతకయో రేకాహ సన్నిపాతే తన్త్రయిత్వా వాస్తు హోమం హుత్వా పృథగేవోత్థాన హోమం పిణ్డనిర్వాపం చ కరోతి. ౩౩

సూతక ప్రేతకయో రాశౌచే ఏకాహ సన్నిపాతే ఏకదిన ప్రాప్తే సతి తంత్రయిత్వా సూతక ప్రేతకాశౌచ నివృత్త్యర్థం వాస్తుహోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్యైకదైవ వాస్తు హోమం హుత్వా పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం గృహాదికం శోధయేత్. పృథగేవ కుమారస్యోత్థాన హోమం ప్రేతాయా ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాదికం పిండ నిర్వాపణం చ కరోతి.

పాప మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

బ్రాహ్మణాద్వైశ్చణ్డాలాన్తైరద్భిస్సర్పేణ దంష్ట్రినాశనిపాతే నాగ్నినా పశునావా పాపమరణే తస్యాశౌచ వాక్త్సోదకమప్రనాశ్రు శవ ధరణానుగమన దహనోదక బలిపిణ్డ దానాదికస్య చినైవ కుర్యాత్. ౩౪

సంప్రతి పాపమరణ విధిమాహ. బ్రాహ్మణాద్యైశ్చండాలాన్తైర్జలైర్వా అద్భిర్వా సర్పేణ వృశ్చికేన వా దంష్ట్రా దన్తవిశేష స్తదస్యేతి దంష్ట్రీ తేన దంష్ట్రిణా వారాహ వ్యాఘ్ర వృక గజ సింహాదినా మృగేణవా అశనిపాతేనవా అగ్నినా దవగృహదాహ విద్యుదాది వహ్నినా పశునా గోమహిషాశ్వ ఖరాదినా వా పూర్వోక్తేన రజ్జు శస్త్ర విష విభ్రమ భృగుపతన మహౌఘ పరిసర్పణాదినాన్యేనవా పాపమరణే దుర్మరణే సంభవేసతి తస్యమృతకస్యాశౌచం వాక్తోదః ఆస్యే*తుత్ భవతీతి వాగ్వ్యథా కంపనం దుఃఖాద్వేపనం అశ్రురోదనం శవ భరణం తద్వహన మనుగమనం తదనుయానం దహనమగ్ని దాహన ముదకం తిలోదకం బలిః సాయం ప్రాతర్బలిః పిండస్తదాది సపిండీకరణాన్తాంగ పిండ నిక్షేపః దానమేత ముద్దిశ్య యత్కించిద్ద్రవ్య త్యాగః ఏతేషాం దానంవా ఏతాని కస్య చిత్పాప మృతస్య పిత్రాదేరపినైవ కుర్యాత్.

ఏతాని కర్తు శ్చాన్ద్రాయణం తప్త కృచ్ఛ్రం ప్రాయశ్చిత్తం భవతి. ౩౫

కిమిత్యత ఆహ. ఏతాని పూర్వోక్తాన్యాశౌచాదీని భయాదజ్ఞానాన్మోహాద్వా యః కరోతి తస్య కర్తుః పుత్రాదేః చాంద్రాయణం తప్త కృచ్ఛ్రం చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ భవతి. తస్మాదాశౌచాదీని కస్య చిన్నైవ కుర్యాత్.

పాప మృతస్య శరీరం దావాగ్నినా శూద్రైర్దాహయిత్వా దశాహేఽతీతే నారాయణ బలిం కుర్యాత్. ౩౬

కింతర్హీత్యతఆహ. పాపమృతస్య పిత్రాదేః శరీరం స్వయమస్పృశ్యన్ శూద్రైర్దావాగ్నినా దాహయిత్వా దశాహేతీతే తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ చరిత్వాన్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలిం కుర్యాత్.

అథవా పాలాశపర్ణై రేవా కృతిదహనం కరోతి. ౩౭

తదస్థిభిః పాలాశపర్ణైర్వా పూర్వవదాకృతిం కృత్వా తదగ్నినాఽకృతిదహనం కృత్వా పూర్వవత్సపిండీకరణాన్తం కరోతిత్యత్ర కేచిద్వదన్తి.

* తుత్ = తుదపీడనే ధాతుః.

శ్లో॥ శస్త్రాది దుత్పాటనం కృత్వా ఆత్మానం యస్తు ఘాతయేత్
తస్య పాప విశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్య శత త్రయమ్
విషోద్బన్ధన శస్త్రాద్యై రాత్మానం ఘాతయే ద్ద్విజః
జీవేత్కృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యేత్తు దత్వా గోమిధునం ద్విజః
ఉదక్యా శవ విష్ఠా ద్యైః వ్యాఘ్రసింహ హయాది భిః
రజకవ్యాధ శైలూషపశుదంష్ట్రి ముఖై స్తథా
చండాల శ్వపచక్షత్రవేణు చర్మోపజీవిభిః
సూతికాశ్వవరాహాద్యైః వ్యాఘ్రసింహ హయాదిభిః
స్పృష్టేచ చర్వితే ప్రోక్తం కృచ్ఛ్ర త్రయం పృథక్ పృథక్.

ఇత్యాది వచనై రుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ తత్పుత్రాదిభిరా చరిత్వా విధి వద్దహేదితి.

శవస్య దహన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శవస్య దహనకాలేఽతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసేచ ప్రేత కర్మణి సర్వత్ర తిసృభి రేవ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి. ౩౭

శవస్య దహనే కాలేతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసే చ ప్రేతకర్మణి సర్వత్ర తిసృభి రేవ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి.

శవదహనాగ్నా వుత్పన్నే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శవస్య దహనార్థం హోమేహుతే తదగ్నౌ వుత్పన్నే పూర్వవద్భస్మ సమిధమారోప్య లౌకికాగ్నౌ నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తేనాగ్నినా దహనం కుర్యాత్. ౩౮

శవస్య దహనార్థం హోమే హుతే తదగ్నౌ వుత్పన్నే పూర్వవద్భస్మాయం తే యోనిరితి సమిధమారోప్యో ద్బుధ్యస్వేతి లౌకికాగ్నౌ నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం మనోజ్యోతి రయాశ్చాగ్నే మిందాహుతీ వ్యాహృతీ శ్చాజ్యేన హుత్వా తిసృభి ర్వైశ్వ దేవాదికంచ హుత్వా తేనాగ్నినా దహనం కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే సప్తమ ప్రశ్నార్ధ వివరణే ద్వితీయః పటలః ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచమః ఖణ్డః

ఉపనయనాదూర్ధ్వం మరణే ఆశౌచ నిర్ణయః

ఉపనయనాదూర్ధ్వం బ్రాహ్మణస్య మరణే సపిణ్డానాం దశాహ మాశౌచం విధీయతే. ౧౦

ఇదానీం శావాశౌచ నిర్ణయ మాహ. ఉపనయనా దూర్ధ్వం బ్రాహ్మణస్య మరణే సపిండానాం దశాహ మాశౌచం విధీయతే. క్షత్రియస్య ద్వాదశాహం వైశ్యస్య పంచదశాహం సపిండానా మాశౌచం విధీయతే. ఉపనీతస్య వా గర్భాష్టమస్య వా మరణే ప్రత్యాసన్న సపిండానాం దశరాత్రం, పంచమానాం షడ్రాత్రం, షష్ఠానాం చతూరాత్రం, సప్తమానాం త్రిరాత్ర మితి కేచిత్ వదన్తి.

దంత జననా దూర్ధ్వం ఆశౌచ నిర్ణయః

దన్త జననాదూర్ధ్వం త్ర్యహం నామకరణా దూర్ధ్వ మేకాహం జననాదూర్ధ్వం సద్య శ్శౌచమ్. ౧౧

దన్త జననాదూర్ధ్వం చౌళాత్ప్రాగాహత్యాగయోస్త్రిరాత్రం నామకరణాదూర్ధ్వం (దన్త జననా త్ప్రాక్). నిఖననేత్వేకరాత్ర మాశౌచం సపిండానాం విధీయతే. జననాదూర్ధ్వం నామ్నః ప్రాక్ స్నానాంత మాశౌచం, జననా దూర్ధ్వ ముత్థానాత్ ప్రాక్ సద్యశ్శౌచం సపిండానాం విధీయతే.

స్త్రీ మరణే ఆశౌచ నిర్ణయః

స్త్రియాశ్చ మరణే వివాహోదూర్ధ్వం దశాహమష్టవర్షాదూర్ధ్వం త్ర్యహం చౌళకాదూర్ధ్వ మేకాహం పూర్వం సద్యశ్శౌచమ్.

స్త్రియా దుహితుర్మరణే చ వివాహో దూర్ధ్వం భర్త్రాది సపిండానాం దశాహ మాశౌచం విధీయతే. వాగ్దత్తానా మనూఢానాం మరణే స్వ సపిండానాం పర సపిండానామపి త్రిరాత్రం వాగ్దత్తానా మష్టవర్షా దూర్ధ్వం భర్త్రాది స్వసపిండానాం త్రిరాత్రమాశౌచం విధీయతే. చౌళకాదూర్ధ్వం వాగ్దత్తానాం మరణే సపిండానా మేకాహ మాశౌచం విధీయతే. పూర్వం చౌళకాత్ప్రాక్ స్త్రియా మరణే సపిండానాం సద్యః శౌచం విధీయతే.

మాతాదీనాం ఆశౌచ నిర్ణయః గర్భస్రావే ఆశౌచ నిర్ణయంచ

మాతా పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ సర్వత్ర దశాహమేవ గర్భే మృతే గర్భిణ్యా స్తన్మాసతుల్యై రహోభిరాశౌచమ్. ౪౩

తస్య మృతకస్య మాతా పిత్రోశ్చ భ్రాతౄణాం సోదరాణాంచ సర్వత్ర పూర్వోక్తేష్వాశౌచ విషయేషు దశాహ మాశౌచం విధీయతే. నామకరణాత్పూర్వ భ్రాతౄణాం దశరాత్ర మాశౌచ మితి కేచిత్. క్రీతాద్యనౌరస పుత్రాణాం జననే మరణేచ త్రిరాత్ర మాశౌచం భవతి, గర్భేమృతే వినాశేసతి గర్భిణ్యా బ్రాహ్మణ్యా తన్మాస తుల్యైరితి తద్గర్భస్య యావన్తో మాసాః పూర్ణాస్తైః తుల్యా సంఖ్యా యేషాంతై స్తన్మాస తుల్యై రహోభిర్ది నైరాశౌచం విధీయతే. ప్రథమా దిషు త్రిషుమాసేషు జనన్యా స్త్ర్యహం చతుర్థే చతురహం సంచమే పంచాహం షష్ఠే షడహం ఏవం తన్మాస తుల్యై రహోభిరాశౌచం, సప్తమ మాసాదిషు తస్యా స్సూతికా శౌచం విధీయతే. అత్ర సర్వత్ర పితుః స్నానా న్తమాశౌచం. పంచమాస ప్రభృతి సపిండానామపి స్నానా న్త మాశౌచం విధీయతే. జాతస్య మరణే మాతాపిత్రోర్దశాహ మాశౌచం విధీయతే. ప్రసూతాయాం దుహితరి మృతాయాంచ పితృగృహే మాతాపిత్రో స్త్రిరాత్రమితరేషాం తద్గృహవాసే సత్యేకరాత్ర మాశౌచ మితి విధీయతే.

సూతక ప్రేతకయో స్సజాతీయ సమాగమే ఆశౌచ నిర్ణయః

సూతకేచాన్య సూతకే ప్రాప్తే ప్రేతకే చాన్య ప్రేతకే ప్రాప్తే పూర్వాశౌచేన శుద్ధి స్స్యాత్. ౪౪

సూతకే వర్తమానే తుల్య నిమిత్తే తుల్య సంఖ్యాకే అసమానదివస ప్రాప్తి కేచాన్య సూతకే ప్రాప్తే సతి ప్రేతకే శావాశౌచే వర్తమానే తథాన్య ప్రేతకేచ ప్రాప్తేసతి పూర్వాశౌచే నేతర స్యాగన్తుకస్య ఆశౌచస్య శుద్ధిః స్యాత్. ఆశౌచ నివృత్తిః స్యాత్. ద్వితీయ సూతికాయాః ద్వితీయ శావాశౌచస్య తత్సం సర్గిణో భర్తు రపి. నపూర్వతః శుద్ధి. నకుత్రాపి సూతక వశాద్వాప నివృత్తిః. శావ వశాత్. సూతక నివృత్తి ర్భవతి. ఏతత్సర్వం తుల్య సంఖ్యా విషయమ్. విషమసంఖ్యా విషయే దీర్ఘ వశా త్స్వల్పస్య సమాప్తిః. న స్వల్పా ద్దీర్ఘ

సమాప్తిః యది స్వల్పేపి పశ్చాద్భావి దీర్ఘాదికః స్యాత్తథా స్వల్పపక్షా ద్దీర్ఘస్యాపి సమాప్తిః. పంచదినాధికా దల్పా దపి దశరాత్రా దేశోత్తరతోధికాశౌచాంత్య దివసే పూర్ణాశౌచ ప్రాప్తే సతి పూర్వస్మా దుపరి ద్వ్యహాచ్ఛుద్ధి ర్భవేత్. అత్రాపి ప్రభాతే చేత్త్రిరాత్ర మధికం భవేత్. పూర్ణాశౌచస్యోత్తరతోఽధికాశౌచాన్త్య దివసే తత్ప్రభాతే వా ప్రాప్తే పూర్వాశౌచే నైవ శుద్ధిః స్యా దిత్యర్థః.

ఇతరస్య ప్రాప్తేఽపరస్యైవాహోభి శ్శుద్ధి ర్భవతి. ౪౫

సూతకే వర్తమానే పరస్య శావాశౌచస్య ప్రాప్తౌ సత్యాం పరస్యైవ శావస్యైవాహోభిర్దినైః శుద్ధి రాశౌచ నివృత్తి ర్భవతి.

<u>అసపిండ శవస్య స్నానాదౌ కృతే ఆశౌచ నిర్ణయః</u>

అసపిండ శవస్య స్నానాలంకరణే కృతే త్ర్యహం దివసంవా వహనే కృతే స్నాత్వా దశప్రాణా యామాన్కృత్వా నక్షత్ర దర్శనా త్పూర్వం గ్రామాద్బహి రాసీత. ౪౬

అసపిణ్డ శవస్య సజాతీయస్య విజాతీయస్య వా బ్రాహ్మణస్య సగోత్ర ప్రేతస్య స్నేహాదినా స్నానాలంకరణే కృతే సతి త్ర్యహం దివసమేకదినంవా ఽశౌచం భవతి. అసపిణ్డ శవస్య వహనే భరణే దహనే వా కృతే సతి సచేలం స్నాత్వా దశప్రాణా యామాన్ కృత్వా నక్షత్ర దర్శనాత్పూర్వమితి యావన్నక్షత్ర దర్శనం భవతి తావద్గ్రామాద్బహిః బాహ్యప్రదేశ ఆసీత ఉపవిశేత్.

తావ దేవా శౌచమ్. ౪౭

నక్షత్రం దృష్ట్వా గ్రామం ప్రవిశేత్.

రాత్రౌ సూర్యోదయా త్పూర్వ మాసీత. ౪౮

రాత్రౌ చేద్దహన వహనాది కరణం సూర్యోదయా త్పూర్వమితి యావత్ సూర్య ఉదితేతావత్ గ్రామాద్బహిరాసీత. సూర్యం దృష్ట్వా గ్రామం ప్రవిశేత్. ఉభయత్ర తావదనశన మేవ కర్తవ్యమ్. పశ్చా త్పంచగవ్యం ప్రాశ్యానుష్ఠానం కుర్యాత్. భృత్యపేక్షయా దహనవహనాదికం కుర్వాణస్య పూర్వా ద్ద్విగుణం ధర్మార్థం దహనాది క్రియమాణస్య సచేల స్నాన మేవ భవేత్.

గ్రామ ప్రవేశనాదిషు ఆశౌచ నిర్ణయః

అన్యథా తద్గ్రామే ప్రవిష్టే శవభర్తురేకాహం తద్గృహే ప్రవిష్టే త్ర్యహం తత్ర భోజనే కృతే దశాహం భవతి. ౪౯

అన్యథా ఏవ మకృత్వా తద్గ్రామే మృతకస్య గ్రామే ప్రవిష్టేసతి శవభర్తుస్తస్య మృతక వాహకస్య ఏకాహ మాశౌచం భవతి తద్గృహే ప్రేతస్యగృహే ప్రవిష్టే సతి త్ర్యహం ఆశౌచం భవతి. తత్రాశౌచే గృహేభోజనే కృతే దశాహమాశౌచం భవతి. గత్యంతరాభావే భుక్తవత ఏకరాత్రం. అజ్ఞానాద్భుక్త వతః తదన్న శుద్ధ్యవధిక మాశౌచం. ఆశౌచిభి స్సహ శయనాదిభిర్వా సతాం వసిత దినాన్యా శౌచం భవతి. అస్థి సంచయనాదర్వాక్ బ్రాహ్మణస్య రుదిత్వా స్నాయాత్. అన్తర్దశా హేత్వాచమనం కుర్యాత్. క్షత్రియవైశ్యయో రస్థి సంచయనా దర్వాక్. బ్రాహ్మణోరౌతిచేత్ ఏకరాత్ర మాశౌచం పశ్చాత్సచేలం స్నానం శూద్రవిషయేఽస్థి సంచయనాదర్వాక్ శవస్పర్శే సతి త్రిరాత్ర మాశౌచం తద్రహితే ద్విరాత్రం పశ్చాదేకరాత్ర మాశౌచం భవతి. సమానహీన వర్ణన విషయే రోదనే యవా శౌచముక్తం తదే (ఖ. గ) వాస్యాశౌచ మితి విధీయతే.

ఇతి పంచమః ఖణ్డః

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

శవ స్పర్శనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రేతం జ్ఞాతి మజ్ఞాతిం వానుగమ్య స్నాత్వాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్నీయాత్. ౫౦

జ్ఞాతి మజ్ఞాతింవా ప్రేతమనుగమ్య వా తత్జ్ఞాతీ ననుసృత్యవా సచేలం స్నాత్వా పాణిభ్యా మగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం గవ్యమన్యం వాఽజ్యం హృదయాంగమ మాత్రం ప్రాశ్నీయాత్. పునస్స్నాత్వా శుద్ధ్యతి.

అసపిండ మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆత్మనః పితుః మాతుశ్చ యోనిబంధూనాంచ మరణే విజ్ఞాతే సచేలస్నానం కరోతి. ౫౧

ఆత్మనః స్వస్య పితుశ్చ మాతుశ్చ మరణే యదా విజ్ఞాతే శ్రుతే సతి తదా యత్ర కుత్ర వా స్థితః పుత్రః సచేలస్నానం కృత్వా తదాది దశాహమాశౌచం కరోతి. యోనిబంధూనా మిత్యత్ర విషయ విభాగః కర్తవ్యః. మాతృపిత్రో ర్మాతృభ్రాతుర్మాతృష్వసుశ్చ మరణే విజ్ఞాతే త్రిరాత్ర మాశౌచం శ్వశుర యో ర్మరణే విజ్ఞాతే త్రిరాత్ర మాశౌచం ఋత్విజశ్చా చార్యస్య చాచార్య పత్న్యాశ్చా చార్య సుతస్య యాజకస్య చ శిష్యస్య చ గృహప్రాప్త శ్రోత్రియస్య చ మరణే విజ్ఞాతే జ్ఞాతి వ్యతిరిక్త త్వేసతి త్రిరాత్రమాశౌచం మాతృష్వస్రాదీనాం ప్రాదు ర్భూత రజసామేవ త్రిరాత్ర మిత్యేకే. అప్యుభయత్ర సద్యశ్శౌచమితి కేచిత్. మాతామహస్య మాతామహ్యోః పితామహస్య పితామహ్యోః మాతుర్మాతులస్య తత్పుత్రదుహిత్రోః మాతృష్వ సుస్త త్పుత్ర దుహిత్రోః పితుః పితృవ్యస్య తత్పుత్ర దుహిత్రోః పితృష్వసుస్తత్పుత్ర దుహిత్రోః భ్రాతుస్త త్పుత్ర దుహిత్రోః స్వసుస్త త్పుత్ర దుహిత్రోః దుహితుః తత్పుత్ర దుహిత్రోః స్వ పుత్ర దుహితుశ్చ మరణే పక్షి ణ్యాశౌచం పురుషవిషయే పక్షిణ్యుపనీత మరణే భవతి. కృత వివాహ స్త్రీ విషయే పక్షిణీ ప్రాదుర్భూత రజసోమరణే భవతి. ఉభయత్రాప్యతోఽర్వాక్సద్య శ్శౌచం భవతి. మాతృ సపత్న్యా ఊఢాయా స్సపత్నీ సుతాయాశ్చ మరణే చైకరాత్రం ఏకగ్రామవాసినః శ్రోత్రియాదేః సుహృదశ్చ మండలాధిపతేశ్చ శ్వశురస్య చ మరణే విజ్ఞాతే త్వేకరాత్ర మాశౌ చం భవతి. అన్యేషాం యోనిబంధూనాం చ మరణే విజ్ఞాతేసతి సచేల స్నానం కరోతి.

ప్రేత శిలార్చనం :

ద్వితీయేఽహని పునర్దహన ప్రభృతి తదశ్మన్యుదకం దత్వా దక్షిణాగ్రం కూర్చం నిధాయ తన్నామ్నా ప్రేత మావాహ్య తైల మజ్జనం స్నానం వాసోదకం దత్వా

పాద్యాచమన గన్ధపుష్ప ధూప దీపాక్షతాచమనై రభ్యర్చ్య సాయం ప్రాతర్బలిం దత్త్వోదకం దదాతి. ౫౨

ద్వితీయేహనీతి. ఆహితాగ్నే రనాహితాగ్నేశ్చ దేశ్చ దహనదినా ద్వితీయేహని పూర్వవత్ పునర్దహనం కృత్వా పునర్దహన ప్రభృతి యదశ్మ పూర్వేద్యురవటే నిక్షిప్తం తదశ్మని ఉదకమితి పూర్వవద్వాసోదకం దత్త్వా అవటయోః ప్రత్యేకం దక్షిణాగ్రం కూర్చ మశ్మనాసహ నిధాయ తస్మిన్నశ్మన్నితి గోత్రం శర్మాణం ప్రేతమావాహ యామీతి ద్వితీయాన్తే తన్నామ్నా ప్రేతమావాహ్య గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ తైలం దదామీతి తైలాభ్యంగం ప్రేతాయాంజనం దదామీత్యం జనం ప్రేతాయ స్నానం దదామీతి స్నానం వస్త్రం దదామీతి వాసః శర్మణే ప్రేతాయ తిలోదకం దదామీత్యుదకం ఏవం క్రమేణ దత్త్వా పునశ్చతుర్థ్యన్తేన తన్నామ్నా పాద్యాచమన గంధపుష్ప ధూప దీప మక్షత మాచమనం దదామీతి క్రమేణ దత్త్వా తైః పాద్యాద్యైః ప్రేతమభ్యర్చ్య గోత్రాయశర్మణే ప్రేతాయ పిండం దదామీతి పిండం ఏవం సాయంబలిం ప్రాతర్బలిం దత్త్వా ప్రేతాయ పానీయం దాదామీత్యుదకం దదాతి.

ప్రేత శిలాయాం బలౌ హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతర్బలౌ హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణ మేవ మా దశాహాత్కరోతి. ౫౩

ప్రాతర్బలౌ హీనే సాయం ద్విగుణం దద్యాత్. సాయంబలౌ హీనే ప్రాతర్ద్విగుణం బలిం దద్యాత్. అపివాసాయ మపకృష్య ప్రాతరేవ దదాతి. ఏవ మా దశాహాత్కరోతి.

ప్రేతాశ్మనిశ్వ కుక్కుటాద్యై స్పృష్టే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్వ కుక్కుట సూతికోదక్యాన్త్య జైరశ్మని స్పృష్టే పఞ్చగవ్యైః ప్రక్షాళ్య బలిం దద్యాత్. ౫౪

శ్వ కుక్కుట సూతికోదక్యాన్త్య జై రశ్మని తదవటస్థే పాషాణే స్పృష్టేసతి తదశ్మానం పంచగవ్యైః ప్రక్షాళ్యావటే నిధాయ పూర్వవద్బలిం దద్యాత్.

యద్యశ్మని నష్టే పునరన్య మశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్యా భ్యర్చ్య గత తిలోదకాదీన్ పునరావర్త్య కృత్వా తాత్కాలికం బలిం దద్యాత్. శ్వ కుక్కుట సూతికాద్యైః పిండ భాండే స్పృష్టే నష్టేవా పునర్నూతనేన భాండేన చరుం శ్రపయిత్వా తాన్ పిండాన్ బలీంశ్చ పునరావర్త్య దత్వా తాత్కాలికం బలిం దద్యాత్.

అస్థి నిక్షేపః

సప్తమేఽహని నవే మృత్వాప్రేతే చితాస్థీ న్యాదాయ పుణ్య నద్యాం సముద్రేవా ప్రక్షిపతి. ౫౫

సప్తమేఽహని నవే మృత్వాప్రేతే చితాయా మవశిష్టా న్యస్థీని పూర్వ మేవ సంచితాని నియుక్తావశిష్టా న్యస్థీన్యప్యాదాయ సంగృహ్య వంశ యష్ట్యాం బద్ధ్వాఽనధో నిదధానః పుణ్యనదీం గంగాద్యాస్వన్యతమాం సముద్రగామినీం పావనీం నదీం గత్వా తస్యాం పుణ్యనద్యాం వా పూర్వవత్స్నాత్వా పంచగవ్యే నాస్థీని ప్రక్షాళ్య వల్మీకాది శుద్ధ మృదాకృతే పాత్రే సతిలహిరణ్య శకలాన్యస్థీని సంగృహ్య సంపుటీకృత్య తమాదాయాగాధ జలం ప్రవిశ్య నిమజ్జ్యా ఘమర్షణ సూక్తం జపన్ ప్రక్షిపతి. పర్వణి సముద్రంగత్వా రత్నాకర నమస్తుభ్య మితి ప్రణమ్య పిప్పలాద సముత్పన్న ఇతి మంత్రావృత్త్యా సప్త పాషాణాన్ సముద్రే ప్రక్షిప్య సర్వరత్న మయశ్రీమన్నిత్యర్ఘ్యం దత్వాఽవగాహ్య విశ్వాచీ చ ఘృతాచీ చేతి స్నాత్వా పిప్పలాదం తర్పయామీత్యాదిని తర్పయేత్. ఏవ మన్యత్ర త్కల్పోక్త వత్స్నాత్వా పూర్వవదస్థీ న్యాదాయాఘ మర్షణ సూక్తం జపన్ సముద్రేవా ప్రక్షిపతి.

అన్తర్దశాహే దర్శ సంభవే

అన్తర్దశాహేఽమావాస్యా యది భవే త్తస్యామేవ శేషా న్బలీ న్దత్వా బలికర్మ సమాప యతి. ౫౬

అన్తర్దశాహే దశాహ మధ్యేఽమావాస్యా యది భవేత్త స్యా మమావాస్యా మేవ శేషాన్ దత్వాఽవశిష్టాన్ తిలోదకాన్ బలీనపకృష్యదత్వా బలికర్మ సమాపయతి. సమాప్తిం కరోతి.

ద్వి చన్ద్ర దర్శనే మహాన్దోషో భవేత్. ౫౭

యస్మాదిత్యత ఆహ. ద్వి చంద్ర దర్శనే ద్వయోర్మాసయోశ్చన్ద్ర దర్శనం ద్వి చన్ద్ర దర్శనం తస్మిన్ సతి మహాన్ మహత్తరోదోషః తత్కులస్య భవేత్. అయం మాతా పిత్రోరన్యేషాం అపివా త్రిదినాదూర్ధ్వ విషయః. త్రిదినాదర్వాగమా వాస్యా చేత్తా మతిక్రమ్య కర్తవ్యమ్.

ప్రేత శిలా విసర్జనం

దశమేఽహన్యేకదా బలిం దత్వాఽశ్మానం విసృజేత్. ౫౮

దశమేఽహన్యేకదా ఏకకాలే ప్రాతర్బలిం దత్వా పూర్వవదశ్మానం విసృజేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే సప్తమ ప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయః పటలః

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః

అథ సప్తమః ఖణ్డః

జాతదన్తస్య చౌళకాత్ పూర్వం మరణే త్ర్యహం భూమౌ తూష్ణీం బలి నిర్వాపణ మిత్యేకే. ౫౯

జాతదన్తస్య చౌళకాత్పూర్వం మరణే త్ర్యహం తదాది త్రిదినం త్రీన్ త్రీన్ తిలాంజలీన్ దత్వా భూమౌ తూష్ణీం బలి నిర్వాపణం కృత్వా నారాయణ బలిం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

దహన ప్రభృత్యా హితాగ్నేర్మరణ ప్రభృత్యనాహితాగ్నే రేకాదశే హన్యేకోద్దిష్టం కుర్యాత్. ౬౦

దహన ప్రభృతి దహనకాలాదారభ్య ఆహితాగ్నేః మరణ ప్రభృతి మరణకాలాదారభ్య అనాహితాగ్నేః తథా తత్త త్పుత్రాశ్చ ఏకాదశేహన్యేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

ఏకోద్దిష్ట నిమిత్త శ్రాద్ధే తన్నామ్నా ప్రేత నిమిత్తం భుఙ్క్ష్వేతి బ్రాహ్మణం వరయిత్వా ప్రేతాయస్వధా ఇతి పాణౌ తిలోదకం దత్వా హోమం పిణ్డ దానంచ కృత్వాఽన్నాది సకృత్సకృ ద్దత్వా భోజయేత్. ౬౧

ఏక ముద్దిశ్య క్రియత ఇత్యేకోద్దిష్టం ఏకోద్దిష్ట కారణంచ తచ్ఛ్రాద్ధం తస్మిన్ ఏకోద్దిష్ట నిమిత్త శ్రాద్ధే గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్యేతి తన్నామ్నా ప్రేత నిమిత్తం ప్రేత తృప్త్యర్థం భుంక్ష్వేతి భోక్ష్యతామితి పూర్వవత్ ప్రత్యేకం బ్రాహ్మణం వరయిత్వాఽఽసయిత్వాఽభ్యర్చ్య పూర్వవత్ ప్రత్యేక మర్ఘ్య పాత్రం సంసాద్య ప్రేతాయ స్వధేతి పాణౌ తత్కరే తిలోదకం దత్వా హోమం పిండాదానం చ పూర్వవత్కృత్వా పాత్రాణ్యుప స్తీర్యాన్నాది సర్వం భోజ్యం సకృత్సకృత్పాత్రేషు దత్వా తాన్ బ్రాహ్మణాన్ యథా తృప్తి భోజయేత్.

ఉద్యన్తం వా దదాతీతి కేచిత్. ౬౨

అశక్త శ్చేదన్నా భావేవా భోక్త్రి భావేవా ఉద్యన్తం వా ఆమం వా దదాతీతి కేచిద్వదన్తి. భోజనార్థం ద్వి ప్రస్థ తండులైః పూర్వవత్తిలౌదనం సాపూప వ్యంజనం పక్త్వా పాత్రే ప్రక్షిప్య ప్రభూతేన సర్పిషోప సిచ్య ద్వాత్రింశత్కబళాని కృత్వాఽగ్ని మభ్యర్చ్య తస్మిన్నగ్నావేవ పురుషసూక్తేన వా ఉశన్తస్త్వాహవామహ ఇతి పితృసూక్తేన వా యత్తే కృష్ణ శ్శకున ఆతుతోద ఇతి మంత్రావృత్త్యా వా జుహుయా దిత్యేకే వదన్తి.

నిమిత్త శ్రాద్ధే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నిమిత్త శ్రాద్ధే మాసేఽతీతే హీనేచ ప్రాజాపత్యం చరిత్వా ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవదేకోద్దిష్టం కుర్యాత్. ౬౩

నిమిత్త శ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధే మాసేఽతీతే హీనేచ తత్కర్తా ప్రాజాపత్యం చరిత్వా ప్రాయశ్చిత్తమితి ప్రేతకర్మణి సర్వత్ర తిలైరేవ వైశ్వదేవంయామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదేకోద్దిష్టం కుర్యాత్. ఏవం ప్రతిమాసం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా సంవత్సరాన్తం

కుర్యాత్. నిమిత్త శ్రాద్ధే సంవత్సరేఽతీతే దహనాది సర్వం పూర్వవత్కర్తవ్యమితి సూత్రాభిప్రాయః.

సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం మాసి మాసి తన్మరణ దినే పిణ్డం నిరూప్యైకం భోజయతి. ౬-౪

సపిండీకరణాత్పూర్వం ప్రతిదినం సోదకుంభ శ్రాద్ధ మేక మేకం కృత్వా మాసి మాసి తన్మరణ దినే ఏకోద్దిష్ట వద్బ్రాహ్మణం వృత్వాఽభ్యర్చ్య పిండం నిరుప్య ఏకం బ్రాహ్మణం భోజయతి.

సంవత్సర మధ్యే సపిండీకరణ నిర్ణయః

ద్వాదశే షష్ఠే తృతీయే వా మాసే శుభకార్యే ప్రాప్తే ద్వాదశాహే వా సపిండీకరణం కుర్యాత్. ౬-౫

మరణకాలాదారభ్య ద్వాదశే మాసేవా షష్ఠే మాసే తృతీయేవా మాసే శుభకార్యే ప్రాప్తే నిషేకాదౌ శుభకర్మణ్యాగతే సతి ద్వాదశాహే సపిండీకరణం కర్తవ్యమ్. కుర్యాత్. తదా ఏకాదశేహన్యే వై కోద్దిష్టం కృత్వా స్నాత్వా దేశకాల శక్త్యపేక్షయాశ్వః సపిండీకరణం కర్తవ్యమ్. తస్మాత్తత్కాల విహితాన్యపి షష్ట్యధిక శతత్రయ మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాని సోదకుంభాని సదక్షిణాకాని ప్రేత తృప్త్యర్థ మప కృష్యాద్య కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణేభ్య స్తావత్సంఖ్యాకాన్యా మదానానిదత్వా స్నాత్వా పునః గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య తృప్త్యర్థం తత్తత్కాల విహితాన్యపి షోడశైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాన్యపకృష్య అద్య కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఏకోద్దిష్టవత్ షోడశ బ్రాహ్మణానామన్త్ర్య పూర్వపదభ్యర్చ్య షోడశైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాంగ పిండ ప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పూర్వవత్ పిండస్థానాది సర్వం కృత్వాన్నం షోడశధా విభజ్య పిండాన్ కృత్వాఽదాయ గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయై తత్పిండ ముపతిష్ఠ త్వితి క్రమేణైకస్మిన్ స్థానే షోశశ పిండాన్ దత్వా తాన్ భోజయేత్. ద్వాదశాహే సపిండీకరణం కుర్యాత్.

కేచిదధికమ్ :- పునర్మాసి మాసి త్రిపురుషోద్దేశేన ద్వాదశ శ్రాద్ధాని కుర్యాదిత్యేకే కేచిత్.

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః

అథాష్టమః ఖణ్డః

పూర్వేద్యుర్ద్వౌ విశ్వే దేవార్థం త్రీ న్పిత్రర్థ మేకం ప్రేతార్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతా మితి వరయిత్వా స్వాహా, స్వధా ఇతి తేషాం కరే తిలోదకం దత్వా పితృభ్య స్స్వధేతి పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వా పితౄనావాహ్య తన్నామ్నా ప్రేతాయ స్వధా ఇత్యన్యత్పాత్రం పూరయిత్వా ప్రేత మావాహ్య తథా హోమం హుత్వా పిణ్డం నిరూప్య విశ్వేదేవాభ్యాం ద్విర్ద్విర్దత్వా పితృభ్యః ప్రేతాయ సకృత్స కృద్దత్వా తాన్భోజయతి. ౧౧

ఇదానీం సపిణ్డీకరణ విధి మాహ. పూర్వేద్యుః సపిణ్డీకరణ దినాత్పూర్వస్మిన్ దివసే రాత్రౌ పూర్వోక్త లక్షణాన్ బ్రాహ్మణా నాహూయ ద్వౌబ్రాహ్మణౌ విశ్వే దేవార్థం సపిణ్డీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతా మితి వృత్వా త్రీనితి పితా మహార్థం ప్రపితామహార్థం వృద్ధ ప్రపితా మహార్థ మేవం త్రీన్ బ్రాహ్మణాన్ పిత్రర్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతామితి వరయిత్వా ప్రేతస్య సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతా మిత్యేకం బ్రాహ్మణం ప్రేతార్థమేకం విష్ణ్వర్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతా మితి ఫలైర్వరయిత్వా పరేద్యుః పూర్వవత్ ప్రక్షాళిత పాదాన్ బ్రాహ్మణానాసయిత్వాఽభ్యర్చ్య ప్రత్యేక మర్ఘ్యపాత్రం సంపాద్య స్వాహా స్వధేతి విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహేతి ప్రత్యేకం విశ్వేషాం దేవానాం కరే యవోదకం దత్వా పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధేతి తేషాంకరే తిలోదకం దత్వా విష్ణవేస్వాహేతి విష్ణోః కరే యవోదకం దత్వా పూర్వవత్పిండస్థానం కృత్వోల్లేఖనాదీన్ కృత్వా సపవిత్రం పాత్రం నిధాయ పితృభ్యః స్వధేతి తత్పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వాగోత్రాన్ రూపాన్ పితౄనా వాహయామీత్యే వం ఆమ ఆగచ్ఛన్త్వితి మన్త్రం సన్నమ్య పితౄన్ పితామహాన్ ప్రపితామహా నావాహ్య తన్నామ్నేతి గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ స్వధే త్యన్యత్ప్రేత పిండ స్థానస్థం పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వా తన్నామ్నా ప్రేతమావాహ్యాభ్యర్చ్య

యథా సపిండీకరణే పూర్వముక్తం తథాహోమం హుత్వా పిండం నిరుప్యేతి పితౄణాం ప్రేతస్య చ ప్రత్యేకం పిండం నిక్షిప్య విశ్వేదేవాభ్యాం పాత్రయోః యథాభాగం హోమ శిష్టాన్నాదికం ద్విర్ద్విర్దత్వా ప్రక్షిప్య దేవశేషం పితృభ్యః పాత్రేషు సకృత్సకృద్దత్వా పూర్వవత్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయతి.

పిండ సమారోపణం ఉదక సంయోజనం చ

పితృపిణ్డైః ప్రేతపిండం సమారోప్య పితృపాత్రోదకైః ప్రేతపాత్రోదకం సంయోజయతి. ౧౭

పితృపిణ్డైస్త్రిభిః క్రమేణ ప్రేతపిండం త్రిధా కృత్వా పూర్వవత్సమారోప్య పితృ పాత్రే ప్రేత పాత్రోదక మావాహన పాత్ర జలం సంయోజయతి.

సపిండీకరణే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సపిణ్డీకరణే హీనే కృతం శుభకార్యం వినశ్యతి. ౧౮

సపిండీకరణే హీనే అకృతే సతి కృతం శుభకార్యం నిషేకాది శుభకర్మ వినశ్యతి. అశుభం భవతి.

తస్మాత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా సపిండీకరణం కృత్వా భిన్నేఽహని విష్ణుసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాది స్హుత్వా పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్. ౧౯

తస్మాత్కారణాత్ కర్తా ప్రాజాపత్యం చరిత్వాఽగ్నిం సంసాధ్య వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ తిలైః ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవత్ సపిండీకరణం పిండ సంయోజనాన్తం కృత్వా భిన్నే హని పృథక్ శుభదినే తదగ్నిమాధాయ విష్ణోర్నుకాది ఖిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ఆజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా కృతమపి పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్.

అష్టకా హీనే తద్వంశ వినాశో భవేత్. ౨౦

సపిండీకరణ దినాద్ద్వితీయే తృతీయేవాహ్న్యష్టకా హీనే సతి తస్యకర్తుర్వంశః కులం తస్య వినాశోఽశుభం తద్వంశవినాశో భవేత్.

యత్నేనాష్టకాం కరోతి. ౨౧

తస్మాత్పూర్వప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యత్నేన నియమేనాష్టకం కరోతి.

యథోక్త జలదాన పిణ్డ నిర్వాప బ్రాహ్మణ భోజనేషు శ్రద్ధయా కృతేషు సర్వసంపత్సమృద్ధి ర్వంశ వివర్ధనం చ భవేదితి విజ్ఞాయతే. ౨౨

శ్రాద్ధకర్తుః కిం ఫల మిత్యత ఆహ. యథోక్త ముక్తప్రకార మనతిక్రమ్య జలం తిలోదకాది తస్య దానం బలీనాం పిండానాం నిర్వాపో నిక్షేపః ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాద్యంగం బ్రాహ్మణభోజనం చ తేషు జలదాన పిండ నిర్వాప బ్రాహ్మణ భోజనేషు శ్రద్ధయా కృతేషు సత్సు తత్కర్తుః సర్వ సమ్పత్సమృద్ధి స్సకలైశ్వర్యాది వృద్ధిర్భవేత్. వంశ వివర్ధనం తత్కర్తుః కులాభివృద్ధిశ్చ భవేదితి విజ్ఞాయతే.

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

విచ్ఛిన్నౌపాసన కాలే మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

గృహస్థ స్యౌపాసనే విచ్ఛిన్నే యది ప్రాణోత్క్రాన్తి ర్వృద్ధానుజ్ఞాత స్తత్పుత్ర శ్శ్రోత్రియాగారా దగ్ని మాహృత్య సంస్కృతాయాం భువి వ్యాహృతీభిః సంస్థాప్యోపతిష్ఠేత. ౨౩

ఇదానీం ప్రేతాధాన మాహ. గృహస్థస్యేతి. ఆహితాగ్నే రనాహితాగ్నేర్గృహస్థస్య వనస్థస్యవా ఔపాసనే అగ్నిహోత్రాదికే హోమే విచ్ఛిన్నే నష్టేసతి యది ప్రాణానా మసూనా ముత్క్రాన్తిర్దేహాన్నిర్గమనం ప్రాణోత్క్రాన్తి స్తస్య మరణం భవేచ్చేత్ వృద్ధాః ప్రాయశ్చిత్తాదిజ్ఞాస వృద్ధా స్తైరనుజ్ఞాతో వృద్ధానుజ్ఞాతః అస్యేదం ప్రాయశ్చిత్తమ్ తదా చరే త్యనుజ్ఞా మధి గతవాన్ పుత్రాదిః పునరాధానోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా

[illegible]

అరణ్యాద్యారోపితం చేత్తద్వ్యధినా తం మథిత్వా నిదధ్యాత్. అథవా శ్రోత్రియా గారాదగ్ని మాహృత్య సంస్కృతాయాం ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కృతాయాం భువి భూమ్యా మాఘారం వినా వ్యాహృతీభి రగ్నిం సంస్థాప్య ఉపతిష్ఠేత.

"జుష్టోదమూనా" ఇత్యథైనం పరిసమూహ్య పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్యాజ్యం విలాప్యోత్పూయ స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా సప్త వ్యాహృతీర్హుత్వా పునరపి పూర్వవద్గృహీత్వా పూర్వం దేవాః, ప్రాణాపానౌ ఇతి ద్వాభ్యాం మాత్వా వృక్షే సంబాధిష్ఠాం మాత్వా వృక్షే సంబాధేథాం ఇతి ద్వాభ్యాం అగ్నేఽభ్యావర్తిన్, అగ్నే అఙ్గిరః ఇతి ద్వాభ్యాం పునరూర్జా, సహరయ్యా ఇతి ద్వాభ్యాం అయాశ్చాగ్నే, బ్రాహ్మణ ఏకహోతా ఇతి ద్వాభ్యాం క్రమేణ చతుర్గృహీతాని హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా మహావ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్. ౭౪

జుష్టో దమూనేత్యగ్నే రుపస్థానం కుర్యాత్. అథోపస్థానానన్తరం ఏనమగ్నిం పరిసమూహ్యేతి. పరితస్సమూహనం శోధనం పరిసమూహనం పాణినా పరి సమూహ్య దర్భైః దక్షిణ పశ్చిమాగ్రం పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్యేతి పరిత ఉక్షణం సేచనం పర్యుక్షణం పరిషేచనంకృత్వా ఆజ్యం విలాప్యేతి ఆజ్యస్థాలీం గృహీత్వాగ్నావధిశ్రిత్య పవిత్రేణోత్పూయ దర్భోల్కేన పర్యగ్నికృత్వా అవతీర్య స్రుచి చతుష్కృత్వః ఆజ్యం గృహీత్వా చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా సప్తకృత్వః సప్త వ్యాహృతీర్హుత్వా పునః పూర్వవచ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ద్విః కృత్వః పూర్వం దేవాది ద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ద్విః కృత్వః మాత్వా వృక్షమితి ద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీత్వా చతుష్కృత్వః అగ్నేభ్యావర్తిన్నిత్యాది చతుర్భిర్హుత్వా ఏవం క్రమేణ చతుర్గృహీతాన్యాజ్యాని హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్వః మహావ్యాహృతీశ్చ హుత్వా సాయం పూర్వమగ్నిహోత్రాదికం హోమం జుహుయాత్.

ఏవ మగ్ని ముత్పాద్య పూర్వోక్తేన విధినా దహనం కుర్యాదిత్యాహ భగవాన్విఖనాః. ౭౫

ఏవ మగ్ని ముత్పాద్య పూర్వవదితి. తిస్రై ర్వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తేనాగ్నినా పూర్వవత్ దహనం కుర్యాదితి విఖనాః ప్రాహ. ప్రాహేతి వీప్సా శారీరకర్మ పరిసమాప్తౌ భవేదితి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే సప్తమ ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం సప్తమోగతః

సప్తమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథాష్టమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

వర్ణాశ్రమ ధర్మాః

అథ వర్ణాశ్రమ ధర్మమ్. ౧

చతుర్ముఖ ముఖాంభోజ భృంగంతు విదుషాం పరమ్
మనసా శిరసా వాచా వన్దే విఖనసం మునిమ్.॥
స్మార్తం సర్వం ప్రభాష్యాథ రామం నత్వాఽహ మగ్నిచిత్.
తద్వర్ణాశ్రమ ధర్మస్య భాష్యం వక్ష్యామి సంప్రతి.॥

స్మార్తం నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్త ముక్త్వా ఇదానీం తద్దృఢీ కరణార్థం తద్ధర్మమాహ. అథేతి. అథ శబ్ద ఆరంభార్థః. వర్ణాశ్రమ ధర్మమారభ్యత ఇతి వర్ణ ధర్మశ్చ ఆశ్రమ ధర్మశ్చ వర్ణాశ్రమ ధర్మశ్చ గుణధర్మశ్చ తద్వర్ణాశ్రమ
1 2 3 4

ధర్మం అష్టమే బ్రాహ్మణ ముపనయీ తేత్యాది వర్ణధర్మః./ సమిద్ధోమ భైక్ష చర్యాద్యాశ్రమ ధర్మః, బ్రాహ్మణస్య పాలాశోదండ ఇత్యాది వర్ణాశ్రమ ధర్మః, పాళపాల్యాదయో గుణధర్మః, ప్రాయశ్చిత్తాదయో నిమిత్త ధర్మ ఇతి.

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రా ముఖ బాహూరు పాదేషు జాతాశ్చత్వారో వర్ణా యస్మా ద్బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ దిత్యాది శ్రుతిః. ౨

తర్హి కేతే వర్ణాః కియన్త ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మణో పత్యం బ్రాహ్మణః క్షతాత్త్రాయత ఇతి క్షాత్ర స్తస్యా పత్యం క్షత్రియః, విశత్యా శ్రాదికమితి విట్ తస్యాపత్యం వైశ్యః, శుద్ధం దానేన రాతీతి శూద్రః, తే బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రాః కుత్రజాతా ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మణః పరమాత్మనో విష్ణోః ముఖే జాతా బ్రాహ్మణాః, పరమాత్మనో బాహ్వోర్జాతాః క్షత్రియాః, పరమాత్మన ఊరోర్జాతా వైశ్యాః, పరమాత్మనః పాదయోర్జాతాః శూద్రాః ఇత్యేవం రీత్యా ముఖ బాహూరు పాదేషు జాతాః సంభూతాః చత్వారో వర్ణా భవన్తి. కపిలారుణ పీత కృష్ణ వర్ణైః వర్ణ్యన్తే నిరూప్యన్త ఇతి వర్ణాః అస్మిన్నర్థే శ్రుతిమాహ. బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాది శబ్దేన బాహూ రాజన్యకృతః. ఊరూతదస్య యద్వైశ్యః, పద్భ్యాం శూద్రో అజాయతేతి శ్రుతిః. తస్మాన్ముఖాదిషు జాతాః.

పూర్వేషాం త్రయాణాం నిషేకాద్యా స్సంస్కారా విధీయన్తే. ౩

పూర్వేషాం ప్రథమానాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యానాం నిషేకాద్యాః సోమాన్తాః చత్వారింశత్సంస్కారా విధీయన్తే. ఉచ్యన్తే.

తేషాం ద్విజన్మనాం వేదాధికారః ౪

తేషాం త్రయాణాం ద్వితీయం జన్మ యేషాంతే ద్విజన్మానః తేషాం బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యానాం వేదాధికారో భవతి. వేదేషు వేదోక్త కర్మ స్వధికారః అనుష్ఠానార్హో వేదాధికారః.

తస్మా ద్బ్రాహ్మణస్యాధ్యయనాధ్యాపన యజన యాజన దాన ప్రతిగ్రహా షట్కర్మాణి భవన్తి. ౫

తస్మాత్కారణాత్ బ్రాహ్మణస్య అధీతే వేదపాఠనం కరోతీత్యధ్యయనం, అధ్యాపనం కారయతీత్య ధ్యాపనం, యజతి యాగం కరోతీతి యజనం, యాజయతి యాగం కారయతీతి యాజనం, దదాతి దానం కరోతీతి దానం, ప్రతిగృహ్ణాతి దానస్వీకరణం కరోతీతి ప్రతిగ్రహశ్చ ఏతే షట్ క్రియన్త ఇతి కర్మాణి తాన్యధ్యయనాధ్యాపన యజన యాజనదాన ప్రతిగ్రహాఖ్యషట్కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి.

క్షత్రియ వైశ్యయోర్యజనాధ్యయన దానాని. ౬

క్షత్రియ వైశ్యయోర్వర్ణయోః యజనాధ్యయన దానాని త్రీణి కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి. నాన్యాని త్రీణి.

క్షత్రియస్య ప్రజాపాలన దుష్ట నిగ్రహ యుద్ధాశ్చ. ౭

ఇదానీం గుణధర్మాణ్యాహ. క్షత్రియస్య ప్రజాః జనాన్ పాలయతి రక్షతీతి ప్రజాపాలనం, దుష్టాన్ మనుష్యాన్ నిగృహ్ణాతి దండయతీతి దుష్ట నిగ్రహః, యుధ్యతే ప్రత్యర్థిభిరితి యుద్ధః తే ప్రజాపాలన దుష్టనిగ్రహ యుద్ధాశ్చత్రయః ఏతాని షట్కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి.

వైశ్యస్య పాశుపాల్య కుసీద వాణిజ్యాశ్చ. ౮

వైశ్యస్య పశూన్ పాలయతీతి పశుపాలనం తత్సంబంధికర్మ పాశుపాల్యం, కుత్సితేన వృద్ధ్యాదినా సీద్యతే వర్తత ఇతి కుసీదః, వణిజ్యతే వ్యవహ్రియతే సర్వమితి వణిక్ తత్సంబన్ధి కర్మ వాణిజ్యం ఏతే పాశుపాల్య కుసీద వాణిజ్యాశ్చ త్రయ ఏవ మేతాని షట్కర్మాణి భవన్తి.

శూద్రస్య ద్విజన్మనాం శుశ్రూషా కృషి శ్చైవ. ౯

శూద్రస్య ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణాదీనాం శుశ్రూషయతే సేవ్యత ఇతి శుశ్రూషా, కృష్యతే హలేన భూమిర్వి లిఖ్యత ఇతి కృషిః. చకారాత్పాశు పాల్యాదిశ్చ కర్మాణి భవన్తి.

బ్రాహ్మణస్యా శ్రమా శ్చత్వారః. ౧౦

సంప్రతి తేషాం ఆశ్రమా ఉచ్యన్తే. బ్రాహ్మణస్య ఆశ్రమ్యన్తి తపస్యన్త్యస్మిన్నిత్యాశ్రమాః. చత్వారో బ్రహ్మ చర్యాదయో భవన్తి.

క్షత్రియస్యాద్యాస్త్రయః. ౧౧

క్షత్రియస్య ఆద్యాశ్రమా స్త్రయః భవన్తి. న సన్యాసః.

వైశ్యస్య ద్వావేవ. ౧౨

వైశ్యస్య ద్వావే వాద్యావాశ్రమౌ భవతః, నవానప్రస్థ సన్యాసౌ.

ఆశ్రమ భేదాః

తదాశ్రమిణ శ్చత్వారో బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వానప్రస్థో భిక్షు రితి. ౧౩

తత్ర కేకిం నామాన ఇత్యత ఆహ. తే ఆశ్రమాయేషాం తే తదాశ్రమిణః చత్వారః, బ్రహ్మవేద స్తదధ్యయనం చరతీతి బ్రహ్మచారీ, గృహే తిష్ఠతీతి గృహస్థః వనే ప్రకర్షేణ తిష్ఠతీతి వనప్రస్థః, తేన వర్తమానో వానప్రస్థః, వనం ప్రస్థిత ఇతివా వానప్రస్థః, భిక్షతే అన్నం యాచత ఇతి భిక్షు రిత్యనేన ప్రకారేణ ఆశ్రమిణశ్చత్వారో భవన్తి.

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయః ఖణ్డః

ఉపనీతో బ్రహ్మచారీ మేఖలోప వీతాజిన దణ్డ ధారీ స్నాత్వా తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం సాయం ప్రాత స్సన్ధ్యోపాసన సమిద్ధో మౌచ కుర్వన్ గురోః పాదా వుపసంగృహ్య నిత్యాభివన్ది వ్రతేనాధ్యయనం కరోతి. ౧౪

సంప్రతి బ్రహ్మచారిణో ధర్మ ముచ్యతే. ఉపనీతః పూర్వవత్కృతోపనయనః బ్రహ్మచారీ మేఖలా మౌంజీ రశనా, ఉపవీతం యజ్ఞ సూత్ర, మజినం, కృష్ణ మృగచర్మ, దండః పాలాశయష్టిః, ఏతేషాం ధారణ మస్యాస్తీతి మేఖలోపవీతాజిన దండధారీ భూత్వా పూర్వవత్స్నాత్వా తృప్యన్తి దేవర్షి పితరో జలాంజలి

భిరితి తర్పణం, బ్రహ్మణావేదేన దేవాన్ యజత ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞస్తం సాయం ప్రాతః సంధ్యా ముపాస్యత ఇతి సంధ్యోపాసనం సమిద్భిః హోమః క్రియత ఇతి సమిద్ధోమః. తేచ చ స్సముచ్చయే. కుర్వన్ కుర్వాణః గురో రాచార్యస్య పాదౌ దక్షిణం దక్షిణేన, వామం పాదం వామేన పాణినా ఏవం పాదా వుప సంగృహ్య సంస్పృశ్య నిత్యమభివందితుం నమస్కర్తుం శీలమస్యేతి నిత్యాభి వందీ భూత్వా ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతాన్యాచరన్ వ్రతేన నియమేనా ధ్యయనం కరోతి.

స్థితే గురౌ స్థేయాత్. ౧౩

వ్రత మేవాహ. గురౌ స్థితే సతి స్థేయాత్. స్వయం తిష్ఠేత్.

ఉత్థితే పూర్వముత్థాయ ప్రజన్త మనుగచ్ఛేత్. ౧౪

గురౌ వుత్థితే ఉత్తిష్ఠతి సతి పూర్వం తస్యోత్థానా త్ప్రాగేవ స్వయముత్థాయ వ్రజన్తం గచ్ఛన్తం గురుమనుగచ్ఛేత్. గురోః పశ్చాద్గచ్ఛేత్.

ఆసీనే శయానేచ నియుక్తో నీచై రన్వాసనశయనే కుర్యాత్

గురావాసీనేచ సతి గురౌ శయానేచ సతి నియుక్త స్తేనాను జ్ఞాతస్సన్ నీచై రనున్నత ఆసనే శయనేవా అన్వాసన మనుశయనంచ తేవాసన శయనే కుర్యాత్.

అనుక్తో యత్కించి త్కర్మ నాచరతి. ౧౬

అనుక్తం గురుణా ఇదం కుర్వీత్య నియుక్తస్సన్ యత్కించిత్ కర్మ కిమపి కార్యం నాచరతి. నకుర్యాత్.

అనుక్తోపి స్వాధ్యాయ నిత్యకర్మాణ్యా చరేత్. ౧౭

అనుక్తోపి స్వయమేవ స్వాధ్యాయో వేదపఠనం నిత్యాని స్నాన సంధ్యో పాసన తర్పణ బ్రహ్మయజ్ఞ, సమిద్ధోమాదీని తానిచ కర్మాణి స్వాధ్యాయ నిత్య కర్మాణ్యా చరేత్.

ఉష్ణాంబు స్నాన దన్తధావన అంజనాను లేపన గన్ధ పుష్పో పభోగ చ్ఛత్రదివా స్వాపరేతస్స్కన్ద స్త్రీదర్శన స్పర్శన మైథు నాని కామక్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్య హింసాదీని

వర్జయిత్వా సదా శుశ్రూషుర్గురోః ప్రియహిత కర్మాణి కుర్వీత. ౨౦

బ్రహ్మచారిణోఽవర్జ్యాణి కర్మాణ్యాహ. ఉష్ణమగ్ని తప్తంచ తదంబు తేన స్నాన ముష్ణాంబు స్నానం వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ పునః శీతాంబు స్నానేన శుద్ధ్యతి దంతానాం ధావనం కాష్ఠేన శోధనం దంతధావనం. అంజతే అనే నేత్యంజనం నేత్రకజ్జలం తస్యానులేపనం నేత్రయోర్ధారణ మంజనానులేపనం గంధో మలయజాది పరిమళద్రవ్యం పుష్పాణి కరవీర చంపకాదీని కుసుమాని ఉపానహ్యతే పాదావిత్యుపానత్ చర్మణా కృత పాదత్రాణం ఛత్రమాతపత్ర మేతాని చ వర్జయేత్. యది పరిగ్రహేత్ స్నానతః శుద్ధ్యేత్. యద్యుపాన చ్ఛత్ర ధారయేత్ ఇతి కేచిత్. దివా స్వాపం దివా నిద్రాంచ సదా విశేషతః పర్వణి వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ స్నాత్వాష్ట శతం గాయత్రీం జపేత్. రేత స్స్కంద మింద్రియ స్ఖలనం కామతోఽకామతోవా వర్జయేత్. కామతశ్చేదవ కీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్ కుర్యాత్. యద్యకామతః స్నాత్వా శుద్ధ్యేత్. స్త్రీణాం రాగతో దర్శనం స్పర్శనం చ వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ ప్రాజాపత్యం చరేత్. మైథు నం చ వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ అబ్ధికృచ్ఛ్రం చరేత్. కామో విషయాభిలాషః క్రోధః కోపః, లోభః పిశునతా, మోహః ఆశా, మదో గర్వః, మత్సరస్యభావో మాత్సర్యమేతే అరిషడ్వర్గాశ్చ హింసా జీవహననం ఆదిశబ్దేన స్తేయానృత నిందాదయశ్చతాని ఉష్ణాంబు స్నాన దంతధావనాంజనాను లేపన గంధ పుష్పో పాన చ్ఛత్ర దివాస్వప్న రేతస్స్కన్ద స్త్రీదర్శన స్పర్శన మైథునానిచ కామక్రోధ లోభ మోహ మదమాత్సర్య హింసాదీనిచ వర్జయిత్వా సదా శుశ్రూషాం కర్తు మిచ్ఛుః శుశ్రూషుస్సన్ గురోర్యాని ప్రియాణి హితానిచ కర్మాణి కార్యాణి తాని ప్రియహిత కర్మాణి కుర్వీత. ప్రియ మప్య హితం హితమప్య ప్రియం కార్యం న కుర్యాదిత్యర్థః.

అద్వేషీ వాక్చిత్తానుకూలః ప్రియం సత్యం వదతి. ౨౧

నాస్తి ద్వేష మస్యేత్యద్వేషీ వాచో వచనస్య చిత్తస్య మనసోనుకూలం యస్య వాక్చిత్తానుకూలః సన్ యత్ప్రియం సత్యం తద్వచనం వదతి. ప్రియ మప్య సత్యం సత్యమప్యప్రియం నవదేదిత్యర్థః.

ఆర్తోఽప్యసత్యాప్రియ నిన్దాం నాచక్షీత. ౨౩

ఆర్తోపి క్షుత్తృష్ణాది పీడితోపి అసత్యం చాప్రియంచ నిందాంచ తామసత్యాప్రియ నిందాం నా చక్షీత. నవదేత్.

మధు మాంస మత్స్య రసశుక్తా ద్యభోజ్య భోజనవర్జీ భైక్షాచరణం కృత్వా గురుణానుజ్ఞాతో భైక్షాన్న మశ్నీయాత్.

మధు క్షౌద్రాది. మాంస మామిషం, మత్స్యం మీనంచ నాశ్నీయాత్. యది భుంజీయాత్ప్రాజాపత్యం చరిత్వా *మౌంజీ హోమేన శుద్ధ్యతి. రసో లవణాది శుక్తం ద్రవ్యాన్తరయుక్తం పర్యుషితం ఆదిశబ్దేన పర్యుషితోచ్ఛిష్ట కేశాది దూషిత సూతక ప్రేతకాద్యన్నాది భోక్తు మనర్హ మభోజ్య మేతేషాం భోజనం వర్జితుం శీలమస్యేతి మధు మత్స్యమాంస రస శుక్తాద్యభోజ్య భోజన వర్జీభవేత్. యది భుంజీయాత్. అహోరాత్ర ముపోష్య పంచగవ్యం పీత్వా శుద్ధ్యేత్. సూతక ప్రేతక నవశ్రాద్ధ సపిండీకరణ శ్రాద్ధ మాసికాద్యన్నం యది భుంజీయాత్ త్రిరాత్ర ముపోష్య పంచగవ్య పానేన శుద్ధ్యతీతి కేచిత్. భిక్షాణాం సమూహో భైక్షం తదర్థం చరణం గృహాద్గృహాదటనం భైక్షా చరణం మౌన వ్రతేనా నిందితానాం బ్రాహ్మణానాం గృహేభైక్షం కృత్వా తద్భైక్షం గురవే నివేద్య భుంక్ష్వేతి గురుణానుజ్ఞాతస్సన్ సాయం ప్రాతర్భిక్షాన్నం మౌనేన యథేష్ట మశ్నీయాత్. భుక్త్వా తదుచ్ఛిష్ట పాత్రాదిక మవశేషిదధ్యాదితి కేచిత్. యది భైక్ష చరణ మకృత్వా ఏకాహ మశ్నీయాత్ గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్. యద్యపోశనం మౌనం చాకృత్వా అశ్నీయాదష్టోత్తర శతం గాయత్రీం జపేత్.

గురు వృద్ధ దీక్షితానా మాఖ్యాం న బ్రూయాత్. ౨౪

గురవః పితృ మాతాచార్యా వృద్ధాః జ్ఞానేన వయసా కర్మణా విద్యయా వృద్ధా అధికాః దీయతే జ్ఞానం క్షీయతే పాపమనయేతి దీక్షా తదస్యేతి దీక్షితః సోమయాజ్యాదయః తేషాం గురువృద్ధ దీక్షితానామాఖ్యా మభిధానం పూర్వనామ న బ్రూయాన్నోచ్చరేత్.

గుర్వభావే తత్పుత్రే చ గురువత్కర్మ చరతి. ౨౫

---

* మౌంజీహోమం = పునరుపనయనం

గుర్వభావే ఆచార్యా సంభవే తత్పుత్రే ఆచార్యాత్మజే చకారాత్తద భావే తత్పౌత్ర ప్రపౌత్రాదికే శిష్యేవా గురవద్గురోరిప పూర్వోక్తం కర్మాచరతి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్ధ వివరణే ప్రథమః పటలః

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ తృతీయః ఖణ్డః

ब्रह्मचारि भेदाः

బ్రహ్మచారిణ శ్చతుర్విధాః. ౨౬

తర్హ్యేత కియన్త ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మచారిణ శ్చతుర్విధాః.

గాయత్రో బ్రాహ్మః ప్రాజాపత్యో నైష్ఠిక ఇతి. ౨౭

గాయత్రీ మాత్ర మధ్యయన మస్యేతి గాయత్రః. బ్రహ్మ వేద మధీయతేఽనేనేతి బ్రాహ్మః ప్రజాపతి ర్నారాయణో దేవతా అస్య ధ్యేయత్వేనేతి ప్రాజాపత్యః. నిష్ఠాబ్రహ్మచర్యమేవ నియమోఽస్యేతి నైష్ఠికః. ఇతి చతుర్విధా భవన్తి.

గాయత్రః

గాయత్ర ఉపనయనా దూర్ధ్వం త్రిరాత్ర మక్షారలవణాశీ గాయత్రీ మధీత్యా సావిత్ర వ్రత సమాప్తేరత్ర వ్రతచారీ.

ఇదానీ యేతేషా మాచార మాహ. గాయత్ర ఇతి నామా బ్రహ్మచారీ ఉపనయనా దూర్ధ్వ ముపనయనకాలాదుపరి తిస్రశ్చ రాత్ర్య స్త త్రిరాత్రం త్రిదినం, సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః ద్విగురేకవచనం, క్షారం మరీచ్యాది, లవణం సాము ద్రాది నవిద్యతే తాభ్యాం మిశ్రితం భోజన మస్యే త్యక్షారలవణాశీ భూత్వా గాయత్రీ మధీత్య గురోరధ్యయనం కృత్వా ఆసావిత్ర వ్రత సమాప్తేః సావిత్ర వ్రత విసర్జన పర్యన్తం అత్ర త్రిదిన వ్రత మక్షారలవణాశనం తదా చరితుం శీలమస్యేతి వ్రతచారీ భవేత్.

బ్రాహ్మః

బ్రాహ్మః సావిత్ర వ్రతా దూర్ధ్వ మనభిశస్తా పతితానాం గృహస్థానాం గృహేషు భైక్షా చరణం వేదవ్రత చరణం చ కృత్వా ద్వాదశసమా వింశతి సమావా గురుకులే స్థిత్వా వేదాన్వేదౌ వేదంవా సూత్ర సహిత మధ్యయనం కృత్వా గార్హస్థ్యానుసరణం కుర్యాత్. ౨౯

బ్రాహ్మ ఇతినామా బ్రహ్మచారీ సావిత్ర వ్రతా దూర్ధ్వం సావిత్రవ్రత విసర్జ నాదుపరి ఆసమావర్తనా దనభిశస్తాః అనారోపిత పాతకా అనిందితాశ్చతే అపతితా అకృత పాపాశ్చ తేషా మనభిశస్తా పతితానాం గృహస్థానాం బ్రాహ్మణానాం గృహేషు భైక్ష చరణం సాయం ప్రాతర్భిక్షాటనం కృత్వా తన్నివేదితాన్నం భుక్త్వా వేదవ్రతానాం ప్రాజాపత్యాదీనాం చరణం తత్తత్కాండాధ్యయనారంభ కాలే బన్ధనం తత్తదన్తే విసర్జన మేవం వేదవ్రతాచరణం కృత్వా ద్వాదశసమా ఉపనయనాదూర్ధ్వం ద్వాదశ సంవత్సరావా వింశతి సమా వింశతి వత్సరావా కాలాధ్వనోరత్యన్త సంయోగ ఇతి ద్వితీయా. ప్రతి వేదం ద్వాదశ సంవత్సరానితి* (కేచిత్ స్వీకరణాన్తం వా ద్వాదశ వర్షాణ్యే తద్వేదే బ్రహ్మచర్యం చరేత్ తత్ప్రతి ద్వాదశవా సర్వేషు గ్రహణాన్తం వేతి) వా వేద స్వీకరణాన్తం వేతి గౌతమవచనాత్ గురోః కులం వంశః తస్మిన్ గురుకులే స్థిత్వా వేదాన్ ఋగ్యజుస్సామాఖ్యాన్ త్రీన్ వేదాన్ ద్వౌ ఋగ్యజుషీ వేదమృగ్వేదం స్వ సూత్రం యద్వేదమూలం తద్వేద మపివా సూత్ర సహిత మధ్యయనం కృత్వా గార్హస్థ్యానుసరణం గృహస్థస్య భావో గార్హస్థ్యం తదనుసరతి తన్మార్గం గచ్ఛతీతి గార్హస్థ్యానుసరణం కుర్యాత్. సమావృత్తస్సన్ దారసంగ్రహణం కుర్యాదిత్యర్థః.

ప్రాజాపత్యః

ప్రాజాపత్యః స్నాత్వా నిత్యకర్మ బ్రహ్మచర్యశీలో నారా

* "క" పుస్తకే.

యణ పరాయణో వేద వేదాఙ్గార్థాన్విచార్య దారసంగ్రహణం కరోతి. ౩౦

ప్రాజాపత్య ఇతి నామా బ్రహ్మచారీ స్నాత్వా సమావృత్తో భూత్వా నిత్య కర్మసు స్నాన సంధ్యోపాసనాదిషు బ్రహ్మచర్యేచ శీలం తాత్పర్యం యస్య స నిత్యకర్మ బ్రహ్మచర్య శీలః నారాయణ పరాయణస్సన్ వేదాశ్చత్వార స్త్రియో వా వేదాంగాని శిక్షా వ్యాకరణ ఛందో నిరుక్తాదీని మన్వాది స్మృతయోవా మీమాంసాదయో వా తాన్ వేదవేదాంగాన్ విచార్య అర్థతోఽవగమ్య పశ్చాత్ దార సంగ్రహణం వివాహం కరోతి.

ప్రాజాపత్యే త్రిసంవత్సరాదూర్ధ్వం న తిష్ఠే దిత్యృషయో వదన్తి. ౩౧

ప్రాజాపత్యే బ్రహ్మచర్యాశ్రమే త్రిసంవత్సరాదూర్ధ్వం సమావర్తన కాలాదారభ్య త్రిసంవత్సరాదుపరి కాలే నతిష్ఠేదితి ఋషయోవదన్తి. స్వదారనిరతో ఋతుకాలాభి గామీ సదా పరదారవర్జీ స ప్రాజాపత్య ఇతికేచిత్.

నైష్ఠికః

నైష్ఠికః కాషాయం ధాతువస్త్రమజినం వల్కలం వా పరిధాయ జటీశిఖీ వా మేఖలీ దణ్డీ సూత్రాజినధారీ బ్రహ్మచారీ శుచిరక్షారలవణాశీ యావదాత్మనో విప్రయోగ స్తావద్గురుకులే స్థిత్వా నివేదిత భైక్ష భోజీ భవతి. ౩౨

నైష్ఠికో నామ బ్రహ్మచారీ కాషాయం రక్తమృదాప్లుత వస్త్రం ధాతునాగైరికేణ రక్తవర్ణేనాన్యేనవా హారితక్యాది రసేనవా ప్లుతం వసనం ధాతువస్త్రమథవా కాషాయం నామ ధాతువస్త్రం వా, అజినం కృష్ణాజినంవా, వల్కలం తరుత్వగ్వస్త్రం వా పరిధాయ జటా అస్యేతి జటీ, శిఖా అస్యేతి శిఖీవా, మేఖలా అస్యేతి మేఖలీ, పాలాశో దండోఽస్యేతి దండీ, సూత్రాజిన యోర్ధారణమస్యేతి సూత్రాజినధారీ, బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః శుచిః శుద్ధాత్మా అక్షారలవణాశీ క్షారలవణ వర్జ్యాన్న భోజీ భూత్వా యావత్కాలే నాత్మనః ప్రాణస్య విప్రయోగో

నాశః స్యాత్ తావత్కాల పర్యంతం గురుకుల ఇతి గుర్వభావే తద్భార్యాయాం తత్పుత్రే తత్పౌత్రే తత్ప్రపౌత్రే తత్ జ్ఞాతౌ స బ్రహ్మచారిణీ వా ఏవం గురుకులే స్థిత్వా పూర్వవత్ భిక్షాటనం కృత్వా తద్భైక్షం గురవే నివేద్య తే నానుజ్ఞాతో భూత్వా నివేదితం చ తద్భైక్షం భోక్తుం శీలమస్యేతి నివేదిత భైక్ష భోజీ భవతి.

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్థః ఖణ్డః

<u>గృహస్థ ధర్మాః</u>

దారాన్ సంగృహ్య గృహస్థోపి స్నానాది నియమాచారో నిత్య మౌపాసనం హుత్వా పాకయజ్ఞ యాజీ వైశ్వదేవ హోమాన్తే గృహాగతం గురుం స్నాతకంచ ప్రత్యుత్థాయా భివన్ద్యాసన పాద్యాచమనాని ప్రదాయ మధునా తోయేనవా ఘృత దధి క్షీర మిశ్రం మధుపర్కం దత్వాన్నాద్యైర్యథా శక్తి భోజయతి. ౩౩

ఇదానీం గృహస్థ ధర్మ మాహ. దారాన్ సంగృహ్యేతి. సవర్ణా మనన్య పూర్వా మసమానర్షి గోత్రజాతాం (చతుర్థీం) పితృత స్సప్తమా దూర్ధ్వం మాతృతః పంచమాదూర్ధ్వ మేవం విచార్య కన్యాం వివాహయేత్. గృహస్థ స్సదృశీం భార్యాం విందే తానన్య పూర్వికామ్. ఆరోగిణీం భ్రాతృమతీ మస పిండా యవీయసీమ్.* అసమాన ప్రవరై ర్వివాహః. ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృ బంధుభ్యః బీజినశ్చ మాతృబంధుభ్యః పంచమాదితి గౌతమ సూత్రే నిర్దిష్ట త్వాత్. ఏవం దారానాత్మ భార్యాం సంగృహ్య పాణిగ్రహణం కృత్వా గృహ స్థోపి నిత్యం స్నాన మాదిర్యేషాం సంధ్యోపాసన తర్పణ జప బ్రహ్మయజ్ఞా దీనాం తన్నియమేనాతి ప్రయత్నేనాచరతి కరోతీతి స్నానాది నియమాచారస్సన్

* యవీయసీ = యౌవనురాలు

నిత్యం ప్రతిదినం పూర్వవదౌపాసన హోమం హుత్వా పాకయజ్ఞైః స్థాలీపాకాదిభిః యష్టుం శీలమస్యేతి పాకయజ్ఞయాజీ భూత్వా పూర్వవద్వైశ్వ దేవహోమం కృత్వాన్తే వైశ్వదేవ హోమాన్తే గృహాగతం స్వగృహ మభ్యాగతం గురు మిత్యాచార్యం జ్ఞానవృద్ధం వయోవృద్ధం విద్యావృద్ధం కర్మశ్రేష్ఠమాచార్యాన్వయ వేదశాస్త్ర నిపుణం యోగినం పితరం మాతరం వా గురూన్, స్నాతకం కృతసమావర్తనం ప్రాజాపత్యాఖ్యం బ్రహ్మచారిణం చ గృహాగతం ప్రత్యుత్థాయ ఆసనాదుత్థితో భూత్వాఽభివన్ద్య యథోచిత మాసనమ్యాసన పాద్యాచమనాని ప్రదాయేతి. ఇదమాసనమితి పీఠం దర్భాసనం వా దత్వా తత్రోపవిష్టస్య ఇదం పాద్యమితి పాదయోర్జలం సంస్రావ్య ఆపః పాదావస్మిన్ కుల ఇతి మన్త్రాభ్యాం పాదౌ ప్రక్షాళయేత్. సధౌత పాదో విరాజ ఇతి స్వహస్తేన తద్ధస్తం పరిమృజ్య తేనాత్మనో హృదయ మభిమృశతి. ఇదమాచమన మిత్యాచమనం దత్వా మయితేజ ఇత్యర్ఘ్యం దదాతి. ఏవమాసన పాద్యాచమనాని ప్రదాయ మధునా క్షౌద్రేణ, తదభావే తోయేన, జలేనవా, ఘృత దధి క్షీరాణి సమభాగం గృహీత్వా మిశ్రీకృత్య తత్ ఘృత దధి క్షీరమిశ్రం మధునా పృచ్యతే యుజ్యత ఇతి మధుపర్కం చ యన్మధునో మనవ్యమితి దత్వా అన్నాద్యైరిత్యాది శబ్దేన యథా సంభవైః శాకమూలఫలాదిభిః వా యథాశక్తి యథా తృప్తి భోజయతి.

భిక్షూన్బ్రహ్మచారిణోతిథీన్వేదవిద శ్శ్రోత్రియా న్పితృవ్యాచార్య ర్త్విజ్మాతుల శ్వశురాదీ నభ్యాగతా న్బాలవృద్ధా ననాథార్తా ధ్వ శ్రాన్తాంశ్చ యథార్హం పూజయతి.

ఏవం గృహాగతాన్ భిక్షూన్ కుటీచకాదీన్ యతీన్ బ్రహ్మచారిణో బ్రాహ్మణాదీన్ వేదాభ్యాసరతాన్ అతిథీన్ నవిద్యతే తిథిర్యేషాం తానతిథీన్ బ్రాహ్మణాద్యాన్ వేదవిదః వేదార్థజ్ఞాన్ శ్రోత్రియాన్ శ్రుతవృత్త సంపన్నాన్ పితృవ్యః పితృభ్రాతా ఆచార్యో నిషేకాదికృత్ ఋత్విగధ్వర్యు ప్రముఖ ఆత్మయజ్ఞ యాజకః మాతులః మాతుర్భ్రాతా, శ్వశురో భార్యాజనకః ఆదిశబ్దేన తత్పుత్రాదయో బాన్ధవాశ్చ తాన్ పితృవ్యాచార్యర్త్విజ్మాతుల శ్వశురాదీనశనార్థం గృహం ప్రత్యాగతాన్ బ్రాహ్మణాది బాలాస్తరుణవయసః వృద్ధాః అపరవయసః తాన్ బాలవృద్ధాన్ నవిద్యతే నాథః స్వామీ అన్నప్రదః వా యేషాం తాననాథాన్ ఆర్తాః క్షుత్పిపా

సాది పీడితాః అధ్వశ్రాన్తాః పథిశ్రాన్తాః తాన్ అనాథార్తాధ్వశ్రాన్తాంశ్చ చకారస్సర్వత్ర సంబధ్యతే. యథార్హం యథోచితం పూజయతి. యస్య యస్య యద్యత్పూజార్హం తస్య తస్య తథాసన పాద్యాదినా పూజయేదిత్యర్థః.

అశక్తోప్యగ్రం భిక్షాం వా సోదకం దత్త్వా శేషం భుఞ్జీత దయా సత్యశౌచాచారయుత, స్స్వాధ్యాయ తర్పణాభ్యా మృషీన్యజ్ఞ బలిహోమ జలపుష్పాద్యై ర్దేవాన్, శ్రాద్ధై పుత్రైశ్చ పితౄన్బలినా భూతా నన్నాద్యై ర్మనుష్యాం శ్చ నిత్యమర్చయేత్. ౩౫

ఏవం కర్తుమశక్తోపి దరిద్రోపి అగ్రం శరావపూర్ణమన్నం దదాతి. తదప్యభావే భిక్షాం పాణిపరిమితమన్నం వా సోదకమితి పూర్వం తద్ధస్తే జలం ప్రదాయ తతోగ్రం భిక్షాంవా దత్త్వా పునర్హస్తోదకం దద్యాత్. ఏవం సోదకం దత్త్వా శేష మన్నం స్వయంపోషితవర్గై స్సహ భుంజీత. దయా కృపా సత్యం తథ్యం శౌచం శుచిత్వ మాచారస్స్నాన సంధ్యోపాసనాద్యనుష్ఠానం తైర్యుతోఽన్వితః దయాసత్య శౌచాచారయుతః సన్ స్వాధ్యాయో వేదాధ్యయనం అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞంచ తర్పణం కూపాద్యభ్యః స్వాహేతి దత్త జలాంజలిః తాభ్యాం స్వాధ్యాయ తర్పణాభ్యా మృషీన్ విశ్వామిత్రాదీన్ నిత్యమర్చయేత్. యజ్ఞో బ్రాహ్మయజ్ఞాగ్నిష్టోమాది బలిర్వైశ్వదేవకాలే దత్తాన్నబలిః హోమో నిత్య హోమాదిః జలం దేవార్చనకాలే పాద్యార్ఘ్యమర్పిత ముదకం, తథా పుష్పాణిచ ఆదిశబ్దేన ధూపదీపాదయశ్చ ఏతైర్యజ్ఞ బలిహోమ జలపుష్పాద్యైః దేవాన్ విష్ణుప్రభృతీన్, ఇష్టాన్ దేవాన్ నిత్యమర్చయేత్. శ్రాద్ధై రష్టకాద్యైః పుత్రైర్యథా విధి సంభూత సుతైశ్చ పితౄన్ వస్వాదీనర్చయేత్. బలినా వైశ్వదేవకాలే దత్తబలినాభూతాన్ నక్తంచరాదీన్ దేవయోనీనర్చయేత్. అన్నాద్యైర్మనుష్యాన్ వైశ్వదేవకాలే గృహాగతాన్ అతిథీ నభ్యాగతాన్వా బ్రాహ్మణాదీన్వా యథాశక్తి భోజనాదినా నిత్యమర్చయేత్. ఏవమృషిదేవ పితృభూత మనుష్యాన్ బ్రహ్మ యజ్ఞాదిభిః క్రమేణ నిత్యమర్చయేత్.

ఋణత్రయైః ముక్తోఽనృణో భవతి. 3౬

ఋణత్రియైః ఋషిదేవ పైతృకైః త్రిభిః ఋణైర్ముక్త స్త్యక్తః సన్ న విద్యతే ఋణాన్యస్యే త్యనృణో భవతి. తథా చ శ్రుతిః. బ్రహ్మచర్యేన ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇత్యాది.

ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచమః ఖణ్డః

గృహస్థ భేదాః

గృహస్థా శ్చతుర్విధాః 3౭

తర్హ్యేతే కిం నామానః కియన్తః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. గృహస్థా శ్చతుర్విధా ఇతి- చాతుర్విధ్యమేవాహ.

వార్తావృత్తి శ్శాలీనవృత్తి ర్యాయావరో ఘోరాచారిక శ్చేతి.

వార్తా వ్యర్థా వృత్తిర్వర్తనం యస్య వార్తా వృత్తిః శాలీనం శాలి సంబంధి శుభావృత్తిః యద్వా శాలీనా శ్రేష్ఠా వృత్తిర్యస్య సశాలీనవృత్తిః యాయావరో యాఞ్ఛావృత్తిః ఘోరమాచారమస్యేతి ఘోరాచారికః చేతి సముచ్చయే. ఇత్యనేన ప్రకారేణ గృహస్థా శ్చతుర్విధా భవన్తి.

వార్తా వృత్తిః

వార్తా వృత్తిః కృషి గోరక్ష్య వాణిజ్యోప జీవీ. 3౮

సంప్రత్యే తేషాం విశేషధర్మ మాహ. తత్రప్రథమో యథేత్యత ఆహ. వార్తా వృత్తిర్నామ గృహస్థః కృషిరితి. ప్రాతస్స్నాత్వా సన్ధ్యావన్దనాదికం సమాప్య స్థిరాంగం [1]నీరుజం తృప్తం [2]సువర్ణం షండవర్జిత మనడ్వాహద్వయం హలేన సంయోజ్య ఘటికా చతుష్టయం కర్షయిత్వా తావున్ముచ్య పునరేతద్విధ మనడుహద్వయమాయోజ్య చతస్రో ఘటికాః కర్షయిత్వా తావున్ముచ్య పునరన్యో

---

1 నీరుజం = 2 సువర్ణం =

వాహయిత్వా తథా కర్షయిత్వా తౌ విసృజ్యాన్యద్ద్వయం వాహయిత్వా వికృష్య విసృజేత్. అశక్తశ్చేత్ ప్రతియామం ద్వౌ ద్వౌ వాహయేత్. ఏవం క్షుధితం తృషితం శ్రాన్తం హీనాంగం వ్యాధిత క్లీబం *బలీవర్దం విప్రోనవాహయేత్. ఏవం పరాశరోక్త వద్దివసార్ధం కృషిం కృత్వా పశ్చాత్స్నాత్వా పూర్వవన్నిత్యానుష్ఠానం సమాప్య చతురః త్రీన్ ద్వౌవా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. ఏవం నిత్యం కృత్వా తద్ధాన్యం విభజ్య రాజ్ఞః షడ్భాగం దేవానాం చైకవింశతికం భాగం విప్రాణాం వింశతికం భాగం దత్వాన్యత్సర్వం స్వయం గృహీత్వా నిత్య కర్మానుష్ఠాన పరో భవేదేవం కృషిః కర్షణం, గోరక్ష్యమితి ప్రాతస్స్నాత్వా సంధ్యావందనాదికం కృత్వా తృణాదానార్థం గాః ప్రస్థాపయిత్వా సాయముప సంహృత్య తదీయం క్షీరాది దేవేభ్యోఽతిథిభ్యశ్చ దత్వాఽవశిష్టం స్వయముప యుంజ్యాదేవ గోరక్ష్యం ధర్మేణ పాశుపాల్యం వాణిజ్యమితి తృణ కాష్ఠ క్రముకాది కన్యాహయ మధ్వాజ్య తైలసోమ గుడలవణక్షీర దధ్యాజ్యతక్ర జంబీరాది ఫలకస్తూరికాది గన్ధ హేమ రూప్యాది లోహకార్పాస తిలచిత్రవస్త్ర స్నేహ పక్వాన్న గవాదీనాం లాభార్థం క్రయం విక్రయం విహాయ కుటుంబ పోషణార్థం అన్యేషాం క్రయం విక్రయం చ కుర్యాత్. ఏవం వాణిజ్య మనిందిత క్రయం త్రైరుపజీ వితుం శీలమస్యేతి కృషి గోరక్ష్య వాణిజ్యోపజీవీ బ్రాహ్మణో నిత్య కర్మానుష్ఠాన పరో వార్తా వృత్తిర్నామ గృహస్థో భవేత్.

శాలీన వృత్తిః

శాలీన వృత్తి ర్నియమైర్యుత పాకయజ్ఞై రిష్ట్వాగ్ని
నాధాయ పక్షే పక్షే దర్శపూర్ణ మాసయాజీ చతుర్షు చతుర్షు
మాసేషు చాతుర్మాస్య యాజీ షట్సు షట్సు మాసేషు పశు
బన్ధ యాజీ ప్రతి సంవత్సరం సోమయాజీ చ. ౪౦

ద్వితీయో యథేత్యత ఆహ. శాలీన వృత్తిర్నామ నియమైర్వక్ష్య మాణలక్షణైః స్నానాదిభిః దశభిర్నియమైర్యుతః పాకయజ్ఞైః స్థాలీపాకాగ్రయణాష్టకా పిండ పితృయజ్ఞ మాసిశ్రాద్ధ చైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తభిరిష్ట్వా యథా క్రమేణ యథా

* బలీవర్దం = ఎద్దు

కాలయోగం కృత్వాగ్నీ నాధాయ వక్ష్యమాణవదాధానం కృత్వా పక్షే శుక్లే చ కృష్ణేచ పర్వణి పర్వణి చ క్రమేణ దర్శపూర్ణమాసౌ యాగౌ యష్టుం శీల మస్యేతి దర్శపూర్ణమాసయాజీ భూత్వా చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు ప్రతి చాతు ర్మాసం ప్రతి మాసం చాతుర్మాస్యైః వైశ్వదేవాదిభిర్యష్టుం శీలమస్యేతి చాతు ర్మాస్య యాజీ భూత్వా షట్సు షట్సు మాసేషు ప్రతిషణ్మాసం ప్రత్యయనం వా వక్ష్యమాణ లక్షణ వత్పశు బన్ధేన నిరూఢ పశునా యష్టుం శీలమస్యేతి పశుబన్ధ యాజీ భూత్వా ప్రతి సంవత్సరం వక్ష్యమాణ వత్సోమేనాగ్నిష్టోమాదినా సోమ యాగేన యష్టుం శీలమస్యేతి సోమయాజీచ యో బ్రాహ్మణో భవేత్. అసౌ శాలీన వృత్తి ర్నామ గృహస్థో భవేత్.

యాయావరః

యాయావరో హవిర్యజ్ఞై స్సోమయజ్ఞై శ్చ యజతే యాజ యత్యధీతేఽధ్యాపయతి దదాతి ప్రతి గృహ్ణాతి షట్కర్మ నిరతో నిత్యమగ్ని పరిచరణ మతిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యోఽ న్నాద్యం చ కురుతే. ౪౧

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. యాయావర ఇతి. హవిర్యజ్ఞై రితి వక్ష్యమాణ లక్షణైః అగ్న్యాధేయ మగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ వాగ్రయణేష్టిః చాతు ర్మాస్యాః నిరూఢ పశుబన్ధః సౌత్రామణీ రిత్యేతైః సప్తభిర్హవిర్యజ్ఞైశ్చ సోమయజ్ఞై రితి. అగ్నిష్టో మాత్యగ్నిష్టోమోక్థ్య షోడశీ వాజపేయాతి రాత్రాప్తోర్యామాఖ్యైః సప్తభిర్వక్ష్యమాణ లక్షణైః సోమయజ్ఞై శ్చ యజతే స్వయం యాగం కరోతి. యాజతేఽన్యం యాగం కారయతి అధీతే స్వయం వేదాభ్యాసం కరోతి అధ్యాప యతే అన్యం వేదాధ్యయనం కారయతి. దదాతి స్వయం దానం కరోతి ప్రతి గృహ్ణాతి స్వయమన్యస్మాద్దాన స్వీకరణం కరోతి. ఏవ మేతాని షట్కర్మాణి. తేషు నిరతం తాత్పర్యం యస్య షట్కర్మ నిరతస్సన్ నిత్యం సాయం ప్రాత రగ్ని పరిచరణం వక్ష్యమాణవదగ్ని హోత్రా చరణం వైశ్వదేవంచ కృత్వాఽ తిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యః బ్రాహ్మణాదిభ్యోఽన్నం యథాశక్తి భోజనం చ కురుతే

యాయావరోనామ గృహస్థో భవేత్.

ఘోరాచారికః

ఘోరాచారికో నియమైర్యుక్తో యజతే నయాజయత్యధీతేనాధ్యాపయతి దదాతి న ప్రతి గృహ్ణాత్యుఞ్ఛ వృత్తి ముప జీవతి నారాయణ పరాయణ స్సాయం ప్రాత రగ్నిహోత్రం హుత్వా మార్గశీర్ష జ్యేష్ఠ మాసయో రసిధారావ్రతం వనౌషధీభిరగ్ని పరిచరణం కరోతి. ౪౨

చతుర్థో యథేత్యత ఆహ. ఘోరాచారిక ఇతి. నియమాః సన్ధ్యావన్ద నాదయః యమా అహింసా సత్యాస్తేయాదయః, తైర్వక్ష్యమాణలక్షణైః నియమైర్యమైర్యుక్తస్సన్ యజత ఇతి పూర్వోక్తైః పాకయజ్ఞైః హవిర్యజ్ఞైః సోమయజ్ఞైః చ యజతే స్వయమన్యం న యాజయతి. అధీతే స్వయమన్యం నాధ్యాపయతి. దదాతి స్వయం. అన్యస్మాన్న ప్రతి గృహ్ణాతి. ఉంఛానాం భూమౌ పతితానాం ధాన్యానామేకైకశ ఉద్ధరణమేవ వృత్తిర్వర్తనం తాముంఛ వృత్తిం కాపోతీం వృత్తిముపజీవతి. ప్రతిదిన మాహృతోంఛ వృత్తి ముపయునక్తి. నారాయణ పరాయణస్సన్ నిత్యం సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం జుహోతి. మార్గశీర్ష జ్యేష్ఠ మాసయోః అసేః ఖడ్గస్య ధారా అశ్రిః తస్య వర్తస్య (త్ర) వర్తమానస్య వ్రతమివ వ్రతం యస్మింస్తత్ అసిధారావ్రతం చరతీతి విశేషః. మార్గశీర్ష మాసే జలమధ్యే స్థిత్వా తపశ్చరేత్. జ్యేష్ఠమాసే పంచాగ్ని మధ్యగస్తపశ్చరేదిత్యర్థః. వనే యా ఓషధ్యః ఫలపాకాన్తాస్సన్తి తాభిర్వనౌషదీభిర్వ్రీహ్యాదిభిః ఉంఛవృత్తి లబ్ధాభిః అగ్నిపరిచరణ మగ్నిహోత్రాది హోమాచరణం కృత్వా అవశిష్టే నాతిథీ నభ్యాగతాన్ భోజయిత్వా స్వయం భుంజీయాత్. వార్తా వృత్త్యాదయ ఏతే చత్వారః ఆమరణాత్ శత సంవత్సరాభిః క్రియాభిర్యజన్తే ఆత్మానం ప్రార్థయన్తే అపివా సర్వాశ్రమ ప్రాప్తి మిచ్ఛుః ద్వాదశ షట్ త్రీణివా వర్షాణి ప్రత్యేకం తత్తదాశ్రమ ధర్మాణ్యా చరిత్వా వనాశ్రమం గచ్ఛేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్థ వివరణే ద్వితీయః పటలః ఇతి పంచమః ఖణ్డః

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

వానప్రస్థ ధర్మాః

గృహస్థస్సపత్నీకః పఞ్చాగ్నిభిస్త్రేతాగ్నిభిర్వా గృహాద్వనాశ్రమం యాస్యన్నాహితాగ్నిరనాహితాగ్నిశ్చౌపాసనమరణ్యామారోప్య గృహే మథిత్వా శ్రామణకీయ విధానేనాధాయాఘారం హుత్వా శ్రామణకాగ్నిమాదాయ తృతీయమాశ్రమం గచ్ఛేత్. ౪౩

ఇదానీం వానప్రస్థ ధర్మమాహ. గృహస్థ ఏవం గృహస్థ ధర్మాణ్యాచరిత్వా తతస్సపత్నీకః పత్నీసహిత స్సన్ పంచాగ్నిభిర్గార్హపత్యాహవనీయాన్వాహార్య సభ్యావసథ్యైర్వా త్రేతాగ్నిభిర్గార్హపత్యాహవనీయాన్వాహార్యైర్వా ఆధానక్రమేణ తైస్సహ గృహాత్ గృహస్థాశ్రమాద్వనం వనాశ్రమం యాస్యన్ గమిష్యన్ ఆహితాగ్నిరర్ధాధానీ చేత్తదౌపాసనాగ్నిమరణ్యాదావారోప్యమథిత్వా శ్రామణకం సంపాద్య తేన సహగచ్ఛేత్. సర్వాధానీ చేన్నిర్మన్థ్యైవ శ్రామణకాగ్నినా చ సహ తృతీయమాశ్రమం గచ్ఛేత్. గృహాద్వనం యాస్యన్ననాహితాగ్నిశ్చ ఔపాసనమగ్నిమరణ్యాదావారోప్య గృహే సద్మని పూర్వవన్మథిత్వా వక్ష్యమాణవత్ శ్రామణకాగ్ని కుండం కృత్వా తత్ర వక్ష్యమాణేన శ్రామణకీయ విధానేన అగ్నిమాధాయ సంసాధ్యాఘారం హుత్వా శ్రామణకహోమం హుత్వాగ్నిముత్పాద్య అరణ్యాదావారోప్య తం శ్రామణకాగ్నిమాదాయ సపత్నీకః తృతీయాశ్రమం వానప్రస్థాశ్రమం గచ్ఛేత్. తత్రవనే ఆహితాగ్నిశ్చేత్ తద్విధానేన పంచాగ్నీన్ త్రేతాగ్నీన్ వా పరికల్ప్య పూర్వవదగ్నిం మథిత్వాఽఽధాయ నిత్యమగ్నిహోత్రాదికం వక్ష్యమాణవత్ శ్రామణక హోమంచ నిత్యం జుహుయాత్.

పూర్వవదగ్న్యాలయే ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్. ౪౪

యద్యనాహితాగ్నిస్తత్ర శ్రామణకాగ్ని కుండం కృత్వా పూర్వవదగ్న్యాలయే ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్.

తృతీయామపి వేదిం పరిమృజ్య షడఙ్గులా గ్రైరర్భైర్గ్రథితేఽధస్త్రిధాకృతం రజ్జుపన్మూలేబద్ధం, షట్త్రింశ దఙ్గుల ప్రమాణం పరిస్తరణ కూర్చం కృత్వా మధ్య వేద్యాం పరి స్తృణాతి.

అత్ర విశేషమాహ. తృతీయామపి వేదిం మేఖలాం పరిమృజ్య సాధావేన పాణినా కూర్చేన వా పరిమృజ్య షడంగులాధికాన్యగ్రాణి యేషాం తైః షడంగులాగ్రైః పంచదశ సంఖ్యాకైర్దర్భైః గ్రథితే కృతగ్రంథౌ సతి అధః గ్రంథే రధస్తాత్ త్రిధాకృతం త్రివృత్కృతం రజ్జువ ద్రశనామివ దక్షిణావర్తం కృత్వా గ్రన్థిమూలే పరివేష్ట్య బంధం కృత బన్ధనం ద్వ్యంగుల గ్రంథిం షట్త్రింశ దంగులానామాయతం ప్రమాణం యస్యతత్ షట్త్రింశదంగుల ప్రమాణం పరిస్తరణార్థం కూర్చం పరిస్తరణ కూర్చమేవం చతురః కూర్చాన్ కృత్వా మధ్య వేద్యాం పూర్వవత్పరి స్తృణాతి.

శ్రామణకం, శ్రామణక యజ్ఞం. యజ్ఞదైవత విశ్వాన్దేవాన్ సర్వ దేవాన్ ఇత్యన్త మావాహ్యాజ్యం నిరుప్య "శ్రామణకాయస్వాహా, శ్రామణకయజ్ఞాయ స్వాహా, యజ్ఞ దైవత విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా సర్వదేవేభ్యస్స్వాహా" ఇత్యన్తం హుత్వా చరుణా వ్యాహృతీర్జుహుయా దిత్యాఘార విశేషః

ఆవాహనకాలే ఔపాసన యజ్ఞపదం విహాయ తత్ర శ్రామణక మావాహయామి, శ్రామణకయజ్ఞమావాహయామి, యజ్ఞదైవత విశ్వాన్ దేవానావాహయామి, సర్వ దేవానావాహయామీ త్యన్తమావాహ్య తథైవాజ్యం నిరుప్య హోమకాలే శ్రామణకాయ స్వాహా, శ్రామణక యజ్ఞాయ స్వాహా, యజ్ఞదైవత విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా సర్వదేవేభ్యః స్వాహేత్యన్తం హుత్వా చరుణా వ్యాహృతీర్జుహుయాత్. ఇత్యేష ఏవాఘార విశేషః. ఇతర త్సర్వం పూర్వవత్.

<u>శ్రామణకాగ్ని కుండ ప్రమాణం</u>

శ్రామణకాగ్నే శ్చోర్ధ్వవేది ర్ద్వా త్రింశ దఙ్గులాయతా చతురంగుల విస్తారోన్నతా మధ్యమా తత్పరిగతాపఞ్చాఙ్గుల

విస్తారా చతురఙ్గులోత్సేధాఽథ స్తాదూర్ధ్వ వేది విస్తారోన్నతా తృతీయా వేది ర్ద్వాదశాంగులంమధ్యే నిమ్నం త్రివేదిసహితం కుణ్డం కృత్వాఽఽధాయ వనస్థో నిత్యమౌపాసన వత్సాయం ప్రాతరాహుతీర్హుత్వా మహావ్యాహృతిభిః శ్రామణకాగ్నిం జుహుయాత్. ౪౭

ఇదానీం శ్రామణకాగ్నేః కుండలక్షణ మాహ. శ్రామణకాగ్నేః కుండస్య చ ఊర్ధ్వవేది మూర్ధ్వమేఖలా ద్వాత్రింశదంగులానా మాయతం చతుర్దిశ మాయామం యస్యాస్సా ద్వాత్రింశదంగులాయతా చతసృణా మంగుళీనాం విస్తారం చోన్నతంచ యస్యాస్సా చతురంగులి విస్తారోన్నతా స్యాత్. మధ్యమా మధ్యస్థితా మేఖలా తదూర్ధ్వ వేదేః పరిత ఇతాగతా తత్పరిగతా పంచానామంగులీనాం విస్తారం యస్యాస్సా పంచాంగులి విస్తారా చతురంగులస్య ఉత్సేధ మున్నతం యస్యాస్సా చతురంగులో త్సేధా భవేత్. అథ స్తిష్ఠ తీత్యథస్తాన్మేఖలా ఊర్ధ్వ వేదేర్యద్విస్తారమున్నతం తావచ్చతురంగులి విస్తారోన్నతం యస్యాస్సా ఊర్ధ్వ వేదివిస్తారోన్నతా తత్పరిగతా తృతీయా వేదిర్భవేత్. ద్వాదశాంగుల కుండనోన్నత మేవం కృతేసతి మధ్యే కుండాన్తర్ద్వాదశాంగుల నిమ్నం భవేదేవం త్రివేది సహితం త్రిమేఖలాన్వితం కుండం కృత్వాస్మిన్ కుండే పూర్వవత్ప్రోక్షణాదీన్ కృత్వాగ్ని మాధాయ వనస్థో వానప్రస్థో నిత్యమౌపాసనవదౌ పాసనాగ్నావివ తద్వద్విధ్యేణ సాయం ప్రాతరాహుతీర్హుత్వా మహావ్యాహృతిభిః శ్రామణకాగ్నిం జుహుయాత్.

అపత్నీకో దారై రగ్నిభిర్వినా వనం గచ్ఛేత్. ౪౮

యద్యపత్నీకో వనం యాస్యన్ స్వదారైః పత్న్యా వినాగ్నిభిర్వినా ఏకాకీ భూత్వా వనం వనాశ్రమం గచ్ఛేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయః పటలః -

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః.

అథ సప్తమః ఖణ్డః

వానప్రస్థ భేదాః

వానప్రస్థా స్సపత్నీకా అపత్నీకా శ్చేతి. ౪౯

అథైతే కిం నామానః కియన్తః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. వానప్రస్థాః సపత్నీకాః పత్నీ సహితాః అపత్నీకాః పత్నీ రహితాశ్చేతి ద్విధాభవన్తి.

సపత్నీకా శ్చతుర్విధా ఔదుమ్బరో వైరిఞ్చో వాలఖిల్యాః ఫేనపశ్చేతి. ౫౦

ఉదుంబర ఫలాశనం యస్యే త్యౌదుంబరః విభిః పక్షిభిః సమం విరిచ్య ప్రాతర్నిర్గమ్యత ఇతి వైరించః వాలేన రోమచయేనఖిల్యాః శూన్యాః వాలఖిల్యాః ఫేనం పాతీతి ఫేన పశ్చేతి చతుర్విధా భవన్తి.

ఔదుంబరః

ఔదుమ్బరోఽకృష్ట ఫలావా ప్యోషధి భోజీ మూలఫలాశీ వా లవణ హింగులశున మధు మత్స్య మాంస పూత్యన్న ధాన్యామ్ల పరస్పర్శన పరపాక వర్జీ దేవర్షి పితృ మనుష్య పూజీ వనచరో గ్రామ బహిష్కృతస్సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం హుత్వా శ్రామణకాగ్ని హోమం వైశ్వదేవ హోమంచ కుర్వన్త వస్స మా చరతి. ౫౧

తత్ర ప్రథమో యథేత్యత ఆహ: ఔదుంబర ఇతి. అకృష్టే లాంగలేనాకృత కర్షణే క్షేత్రే ఫలాః ఫలితాశ్చ అవాప్యోఽనుప్తాశ్చ ఓషధీః వ్రీహ్యాద్యాః భోక్తుం శీల మస్యేతి అకృష్ట ఫలావా ప్యోషధి భోజీవా, మూలైః శతమూల సూరణాది వన్యకందైః ఫలైర్వన్యై ర్బదర చూతాభిశ్చ అశన మస్యేతి మూలఫలాశీ వా భూత్వా లవణం సాముద్రాది, హింగురామఠం, లశునం గృంజనం, మధుక్షౌద్రం మత్స్యం మీనం, మాంసమామిషం, పూత్యన్నం దుర్గంధాన్నం, ధాన్యామ్ల పరస్పర్శన పరపాకవర్జీభవేత్. యది భుంజీయా చ్చాంద్రాయణం చరేదితికేచిత్.

దేవాన్ ఋషీన్ పితౄన్ మనుష్యాన్ ఉక్తవత్ పూజితుం శీలమస్యేతి దేవర్షి పితృమనుష్య పూజీ భవేత్. వనే చరతీతి వనచరః గ్రామాద్బహిర్నివాసితత్వా ద్గ్రామ బహిష్కృతః సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం వక్ష్యమాణవద్ధుత్వా అర్ధా ధనీ చేతనాహితాగ్నిర్వా మహా వ్యాహృత్యా శ్రామణకాగ్నౌ హోమం పూర్వ వద్వైశ్వ దేవంచ కుర్వన్ క్రియమాణః ఏవం తపస్సమాచరతి. ఆత్మానం ప్రార్ధయతే.

శ్రామణకాగ్ని మేక మేవాధాయ జుహోతీత్యేకే. ౫౨

శ్రామణకాగ్ని మేక మేవేతి. యద్యాహితాగ్ని రగ్నిహోత్రం వినా అనాహితా గ్నిశ్చేత్ ఔపాసనాగ్నిం వినా సర్వమగ్నిం శ్రామణక ఏవ సమారోప్య శ్రామణ కాగ్ని మేక మేవాధాయ సంసాధ్య మహావ్యాహృత్యా జుహోతీత్యేకే. సమా మన ని.

వైరించః

వైరిఞ్చః ప్రాతర్యాం దిశం ప్రేక్షతే తాందిశం గత్వా తత్ర ప్రియఙ్గు యవ శ్యామాక నీవారాదిభి ర్లబ్ధైః స్వ్వకీయా నతిథీంశ్చ పోషయిత్వాగ్ని హోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ హోమీ నారాయణ పరాయణ స్తపశ్శీలో భవతి. ౫౩

ద్వితీయో యథేత్యత ఆహ. వైరించ ఇతి ప్రాతరరుణోదయ వేలాయా ముద్దాయ, విన్ద్రదస్సన్ దిశాం మధ్యే యాం దిశం ప్రథమం ప్రేక్షేత నిరీక్షేత తాం దిశం గత్వా పూర్వవత్. స్నాన సంధ్యా వందనాదీన్ కృత్వా తత్ర దిశి విద్యమానైః ప్రీణాతీతి ప్రియంగుః యూయతే సంబధ్యతే మహా [1]బుసేనేతి యవః శ్యామం వర్ణ మకతి ప్రాప్నోతీతి శ్యామాకః నిరంతరం వ్రీయతే తపస్వి భిరితి నీవారః ఏతే ధాన్య విశేషాః, ఆదిశబ్దేన ముద్గ [2]కంకు నిష్పావ ఫలాదయో న్యే తృణధాన్య విశేషాః తైః ప్రియంగు యవ శ్యామాక నీవారాదిభిర్లబ్ధైర్యథా సంభవం స్వేనప్రాప్తైః ధాన్యైః స్సహ స్వాశ్రమం గత్వా అగ్నిహోత్రాదికం

1 బుసం = పొల్లు 2 కంకు =

హుత్వా తైః పక్వేనాన్నేన వైశ్వదేవాన్తే స్వకీయానాత్మీయాన్ భార్యాదీన్ స్వాశ్రమగతా నతిథీంశ్చ పోషయిత్వా స్వయం భుంజీయాత్. నిత్యమేవం కృత్వా అగ్నిహోత్రస్య శ్రామణకస్యాగ్నే ర్వైశ్వదేవస్యచ హోమం కర్తుం శీలమస్యేతి అగ్నిహోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ హోమీ భూత్వా నారాయణ పరాయణస్సన్ నిత్యమేవం తపశ్శీలో భవతి. ఆత్మానం ప్రార్ధయన్తే.

వాలఖిల్యః

వాలఖిల్యో జటాధర శ్చీర వల్కల వసనోఽర్కాగ్నిః కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం పుష్కలం భక్త ముత్సృజ్యా న్యథా శేషా న్మాసానుపజీవ్య తపః కుర్యాత్. ౨౪

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. వాలఖిల్య ఇతి. జటాధార్యన్తే అనేనేతి జటా ధరః చీరం వస్త్రవిశేషః తదభావే వల్కలం త్వగ్వసనం వస్త్రం యస్య చీర వల్కల వసనః అర్కస్సూర్య ఏవాగ్నిర్యస్య అర్కాగ్నిః సన్ కృత్తికాయుక్త పౌర్ణమాసీ కార్తికీతస్యాం కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం పూర్వగృహీతం ధాన్యం పుష్కల మధికం ధాన్యముత్సృజ్య పునరుంచ వృత్త్యా నిత్యం భక్తమాదాయ స్వకీయానతిథీంశ్చ పోషయేత్. అన్యథా అథవా శేషానవశిష్టాన్ మాసాన్ వసన్ తాముపజీవ్యానుభూయ అవశిష్టం భక్తముత్సృజేత్. అపివా కార్తిక్యాం పౌర్ణ మాస్యాం పుష్కలం భక్తం పుష్కల ఫలముత్సృజ్య విహాయాన్యథా ఇతరథా, ప్రకారాన్తరేణ శేషాన్మాసాన్ ఉపజీవ్య ప్రాణయాత్రాం కృత్వాగ్నిహోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ హోమీ నారాయణ పరాయణస్సన్ ఏవం తపః కుర్యాత్. మోక్షమేవ ప్రార్ధయన్తే.

అస్య సూర్య ఏవాగ్ని ర్భవతీత్యా మనన్తి. ౨౫

మతాన్తర మాహ. అస్య వాలఖిల్యస్య సూర్య ఏవాగ్నిర్నాన్యోగ్నిర్భవతీత్యా మనన్తి. కేచిన్మునయో వదన్తి తదాగ్నిహోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవాదీన్ సూర్యే మానసేన కుర్యాత్.

ఫేనపః

ఫేనప ఉద్దణ్డక ఉన్మత్తకో నిరోధకః శీర్ణ పతిత పత్రాహారీ

చాన్ద్రాయణవ్రతం చరన్పృథివీశాయీ నారాయణం ధ్యాయ న్మోక్ష మేవ ప్రార్థయతే. ౫౬

చతుర్థ్ యథేత్యత ఆహ. ఫేనప ఇతి. ఉద్గతం దంశమాత్మదమనం యేన ఉద్దండకః ఉద్దండయతి శిక్షత్యధర్మ ప్రవృత్త మాత్మాన మితి వా ఉద్దండకః, ఉద్గతో మదో యస్మాత్స ఉన్మత్తకః తన్మయత్వే నోన్మత్త ఇవా చరతీతివా ఉన్మత్తకః నిరుధ్యతే ప్రాణోనేనేతి నిరోధకః నిర్గతోరోధః క్షుత్పిపాసాద్యావరణం యస్మాదితివా నిరోధకః శీర్ణాని పక్వానిచ పతితాని స్వయమేవ భూమౌ పతితానిచ పత్రాణి పర్ణాని ఆహర్తు మభ్యవహారార్థం శీలమస్యేతి శీర్ణపతిత పత్రాహారీ చాంద్రాయణం పూర్వోక్తం ముని చాంద్రాయణం కృచ్ఛ్రం తదేవ వ్రతం తచ్చరతీతి వా చాంద్రాయణవ్రతచరః పృధివ్యాం శయితుం శీలమస్యేతి పృధివీశాయీ భూత్వా ప్రతిదినం అగ్నిహోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ హోమీచ సన్ నారాయణం ధ్యాయన్ హృది విష్ణుధ్యానం కుర్వన్ మోక్షమేవ ధర్మార్థ కామాన్ విహాయ కేవల మపవర్గమేవ ప్రార్థయతే యాచయతే.

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః.

అథాష్టమః ఖణ్డః

<u>అపత్నీక భేదాః</u>

అపత్నీకా బహువిధాః ౫౭

ఇదానీ మపత్నీకాః కియన్తః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. అపత్నీకాః పత్నీరహితా వానప్రస్థాః బహువిధా నానా ప్రకారాః అసంఖ్యాకా భవన్తి.

కాలాశికా ఉద్దండ సంవృత్తా అశ్మకుట్టా ఉదగ్రఫలినో దన్తోలూఖలికా ఉఞ్ఛవృత్తికా స్సందశన వృత్తికాః కపోత వృత్తికా మృగచారికా హస్తాదాయినః శైలఫలఖాదినోఽర్క దగ్ధాశినో బైల్వాశినః కుసుమాశినః పాణ్డు పత్రాశినః కాలా

న్తర భోజిన ఏకకాలికా శ్చతుష్కాలికాః కణ్టక శాయినో వీరా
సన శాయినః పఞ్చాగ్ని మధ్యశాయినో ధూమాశినః పాషాణ
శాయినోఽభ్యవకాశినః ఉదకుమ్భవాసినో మౌనినశ్చ వాక్షి
రసః సూర్య ప్రతిముఖాః ఊర్ధ్వ బాహుకాః అధోముఖా
ఏకపాద స్థితాశ్చేతి వివిధాచారా భవన్తీతి విజ్ఞాయతే. ౫౧

కాలేన సీదంతీతి కాలాశికాః, కాలే కాలే సీదన్తి భోజనార్థం గచ్ఛంతీతి వా
కాలాశికాః, ఉద్దండమాత్మ దమనమేవ సంవృత్తం చరిత్రం యేషాం త ఉద్దండ
సంవృత్తాః, అశ్మనిపాషాణోపర్యేవ నాన్యత్ర ఉలూఖలాదౌ కుట్టయన్తి ప్రియం
గ్వాదికం సర్వం అవఘ్నంతీ త్యశ్మ కుట్టాః అశ్మానం పాషాణ విశేషం భక్ష
ణార్థం కుట్టయన్తి ఛేదయంతీతివా అశ్మకుట్టాః, ఉదగ్రమాసన్నం ఫలమశనం
యేషాంతే ఉదగ్ర ఫలినః ఉదగ్రమున్నతం ఫలం మోచాదికం యేషామితివా
ఉదగ్రఫలినః, దన్తా ఏవోలూఖలం యేషాంతే దంతో లూఖలికాః, ఉంఛః
భూమ్యాం స్వయమేవ పతిత ప్రియంగ్వాది ధాన్యాహరణం తదేవ వృత్తిర్వర్త
నం యేషాంతే ఉంఛ వృత్తికాః, సందశనం పదార్థానాం ఖాదనమేవ వృత్తిర్జీవ
నం యేషాంతే సందశన వృత్తికాః, కపోతః పారావతస్తస్యవృత్తి రివ వృత్తి
ర్యేషాంతే కపోతవృత్తికాః, మృగాణాం చార ఇవ సంచారో యేషాం తే మృగ
చారికాః, మృగా ఇవ చరన్తి తృణాది భక్షణం కుర్వంతీతివా మృగచారికాః,
హస్తేన పాణినైవ ధాన్యం ఫలం మూలం వాఽఽదాతు మాహర్తు మాఖండితుం
వా శీలం ఏషాంతే హస్తాదాయినః, శైలే పర్వతే విద్యమానాని ఫలాన్యేవఖాది
తుం శీలం ఏషాంతే శైల ఫలఖాదినః, అర్కేణ సూర్యకిరణైః దగ్ధాని శుష్కాని
పక్వాని వా పర్ణాదీని అశితుం శీలం ఏషాంతే అర్కదగ్ధాశినః బిల్వస్య పర్ణాదీన్య
శితుం శీలం ఏషాంతే బైల్వాశినః, కుసుమాని పుష్పాణ్యేవాశితుం శీలం ఏషాంతే
కుసుమాశినః పాండూని ఫలితాని శిథిల వృన్తాని పత్రాణ్యశితుం శీలం ఏషాంతే
పాండుపత్రాశినః, కాలాన్తరే కదాచిత్ భోజనం ఏషాంతే కాలాంతర భోజినః,
ఏకకాలికం నియమానుష్ఠానాదికం ఏషాంతే ఏకకాలికాః, చతుష్కాలికం నియ
మానుష్ఠానాదికం ఏషాంతే చతుష్కాలికాః, కంటకానా ముపరిశయితుం శీలం
ఏషాంతే కంటకశాయినః, వీరాసనం వీరశయనంచ ఏషాంతే వీరాసనశాయినః,

వీరాసన ఏవ శయితుం శీలం ఏషా మితివా వీరాసనశాయినః, పంచాగ్నీనామితి ఉపరి సూర్యశ్చతుర్దిక్షు ప్రజ్వలితాగ్నయః ఏవం పంచాగ్నీనాం మధ్యే శయితుం శీలం ఏషాంతే పంచాగ్నిమధ్యశాయినః, ధూమ ఏవాశనం ఏషాంతే ధూమాశినః, పాషాణానా ముపరిశయనం ఏషాంతే పాషాణశాయినః, అభ్యవకాశినః జాగ్రత్స్వభావినః ఉదకుంభే వారిపూర్ణఘటాదౌ వసితుం శీలం ఏషాంతే ఉదకుంభవాసినః, మౌనం అభాషణం ఏషాంతే మౌనినః, చశబ్దిస్సముచ్చయే. అవాంచి అధః కృతాని శిరాంసి ఏషాంతే అవాక్ఛిరసః, పద్భ్యాం శాఖామాలంబ్యవాతూష్ణీం వా ఊర్ధ్వపాదా భూమిన్యస్త శీర్షా ఇత్యర్థః. సూర్యస్య ప్రతిముఖాని సూర్యాభిముఖాని వక్త్రాణి ఏషాంతే సూర్యప్రతిముఖాః ఊర్ధ్వముఖా ఇత్యర్థః. ఊర్ధ్వ ముపరిష్టాత్ బాహూ ప్రసారితౌ భుజౌ ఏషాంతే ఊర్ధ్వబాహుకాః, అధోముఖాని వక్త్రాణి ఏషాంతే అధోముఖాః, ఏకేనపాదేన తిష్ఠంతీతి ఏకపాదస్థితాశ్చేత్యేవం వివిధాచారా నానారూపాస్సన్తః తపశ్చరన్తః ప్రతిదిన మగ్నిహోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ హోమినః సూర్యాగ్న్యోవా మోక్ష ప్రార్థకాః అపత్నీకా వానప్రస్థా భవంతీతి విజ్ఞాయతే. శ్రుతి స్మృతిషూపగీయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

భిక్షుక భేదాః

అథ భిక్షుకా మోక్షార్థినః కుటీచకా బహూదకా హంసాః పరమహంసాశ్చేతి చతుర్విధా భవన్తి. ౧॥

సంప్రతి యతీనాహ! అథైతే భిక్షవః కియన్తః కీదృగ్విధా ఇత్యత్రాథశబ్దః ప్రశ్నే భిక్షుకా ఇతి. భీత భక్త పరిత్రాణాత్ క్షుద్రకర్మ పరిగ్రహాత్ భిక్షుః, భిక్షైకచరతత్వాద్వాభిక్షుః. సనాశం సభిక్ష ఉరితి భిక్షా శబ్దస్య ఉప్రత్యయః. స్వార్థేకః. భిక్షుకాస్సన్న్యాసినః మోక్షమేవార్థితుం శీలం ఏషాంతే మోక్షార్థినః

భవన్తి. తర్హ్యేతే కతీత్యత ఆహ. కుటీషు గౌతమాదీనా మాశ్రమ గృహేషు భిక్షార్థం చరన్తి చరంతీతి కుటీచకాః, కుట్యాం స్వగృహసీమన్యేవ చరంతీతివా కుటీచకాః, స్నానాద్యర్థం బహూని ఉదకాని ఏషాంతే బహూదకాః, బహూన్యుత్పూతాని శుద్ధాన్యుదకాని పేయాని ఏషామితివా బహూదకాః, నిఘ్నన్తి పాపాని హింసంతీతి హంసాః. హంసన్తి యోగం గచ్ఛంతీతివా హంసాః సూర్య ఇవ చరంతీతివా హంసాః, హంసవత్త్రిషవణ ముదకస్పర్శినః వా హంసాః, పరమ ముత్కృష్టం పదం హంసన్తి గచ్ఛంతీతి పరమహంసాః, పరమాత్మానం బ్రహ్మాణం హంసన్తి తపస ఆధిక్యాద్గచ్ఛంతీతి వా పరమహంసాః, చ సముచ్చయే! ఇత్యనేన ప్రకారేణ భిక్షుకాశ్చతుర్విధా భవన్తి.

కుటీచకః

తత్ర కుటీచకా గౌతమ భారద్వాజ యాజ్ఞవల్క్య హారీత ప్రభృతీ నామాశ్రమేష్వష్టౌ గ్రాసాంశ్చరన్తో యోగమార్గ తత్త్వజ్ఞా మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ౧౦

తత్ర ప్రథమో యథేత్యత ఆహ. కుటీచకా ఇతి. తేషు కుటీచక నామానో భిక్షుకాః గౌతమశ్చ భారద్వాజశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ హారీతశ్చ ప్రభృతి శబ్దేన విశ్వామిత్ర వశిష్ఠా త్రిభృగు కశ్యపాదయశ్చ తేషాం గౌతమ భారద్వాజ యాజ్ఞవల్క్య హారీత ప్రభృతీనాం మునీనా మాశ్రమేష్వష్టసు గృహేషు పంచసు సప్తస్వష్టసువా సాధు వృత్తేషు బ్రాహ్మణ గృహేషువా భిక్షాటనం కృత్వా తద్భైక్షం వక్ష్యమాణ వత్కృత్వాఽష్టౌగ్రాసాన్ కబలాన్ చరన్తః భుక్తవంతో భూత్వా యోగో జీవ పరమాత్మనోరైక్యం తస్యమార్గో విమర్శనం తత్తత్వం యథావత్ జానంతీతి యోగమార్గః తత్త్వజ్ఞాస్సన్త ఏవం ప్రతిదినం కుర్వన్తో మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. త్రిదండినః కరకినః నిరతవేదాధ్యాయినః కృతోపవీతాః శిఖినః జలపవిత్రిణః పత్రాస్నభోక్తారః కుటీచకా ఇతికేచిత్.

బహూదకః

బహూదకా స్త్రిదణ్డ కమణ్డలు కాషాయ ధాతు వస్త్రగ్రహణ వేషధారిణో బ్రహ్మర్షి గృహేషు చాన్యేషు సాధువృత్తేషు

మధుమాంసలవణ పర్యుషితాన్నం వర్జయిత్వా సప్తాగారేషు భైక్షం కృత్వా మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ౬౧

ద్వితీయో యథేత్యత ఆహ. బహూదకా ఇతి బహూదక నామానః భిక్షవః వైణవాం త్రీన్ దండానేకీ కృత్య గోవాలరజ్జు బంధితం త్రిదండం ఏషామస్తీతి త్రిదండినః కమండలుం దారుణా అలాబునా నారికేళేనవా కృతం జలానయనాయ పాత్రం, కాషాయ ధాతునా రక్తం గైరికేణ రంజితం వస్త్రం కాషాయ ధాతు వస్త్రం, తేషాంగ్రహణం స్వీకరణం తేన కశ్చిద్వేష ఆకల్పో జాయతే తం ధారయితుం శీలం ఏషాంతే త్రిదండ కమండలు కాషాయ ధాతువస్త్ర గ్రహణ వేషధారిణః భూత్వా ప్రతిదినం బ్రహ్మర్షీణాం వశిష్ఠాదీనాం గృహాణ్యాశ్రమాణి తేషు బ్రహ్మర్షి గృహేషు చకారాద్గౌతమ భారద్వాజాది గృహేషు చాన్యేష్విత రేషు. సాధూని శుభాని వృత్తాని చరిత్రాణి ఏషాంతేషు సాధువృత్తేషు వా బ్రాహ్మణ గృహేషు మధు మాంస లవణ పర్యుషితాన్నం వర్జయిత్వా సప్తా గారేషు సప్తగృహేషు భైక్ష మన్నమాదాయ వక్ష్యమాణ వద్భోజనం కృత్వా యోగమార్గ తత్త్వజ్ఞానం మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. త్రిదండినః కరకినః శిక్యినః పాత్రిణో యజ్ఞోపవీతినః శిఖినో జలపవిత్రిణః భిక్షాన్న భోజినో బహూదకా ఇతి కేచిత్.

హంసాః

హంసా నామ గ్రామే చైకరాత్రం నగరే పఞ్చరాత్రం వసన్త స్తదుపరి న వసంతో గోమూత్ర గోమయాహారిణోవా మాసోపవాసినోవా నిత్యచాన్ద్రాయణ వ్రతినో నిత్యముత్థాన మేవ ప్రార్థయన్తే. ౬౨

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. హంసా ఇతి. నామ ప్రసిద్ధౌ. గ్రామేచ శబ్దస్తు శబ్దార్థే ప్రసిద్ధగ్రామేత్వేకరాత్రం త్రిరాత్ర మిత్యేకే. నగరే పట్టణేతు పంచ రాత్రం వసన్తః వాసం కుర్వన్త స్తదుపరి ఉక్తదినేభ్యః ఊర్ధ్వం చాతుర్మాస్యా దన్యత్రైకత్ర న వసంతో ఏవం ప్రతి గ్రామం ప్రతి నగరం వసన్తః తీర్థ యాత్రాం కుర్వన్తః గోమూత్రం గోమయం వా ఆహారం ఏషాంతే గోమూత్ర

గోమయాహారిణః వా మాసం నిరంతర ముపవాసో ఽనశనం ఏషాంతే మాసోప వాసినోవా నిత్యం చాంద్రాయణం వ్రతం ఏషాంతే నిత్య చాంద్రాయణ వ్రతినోవా భూత్వా మోక్షార్థినో హంసా. నామానో భిక్షుకాః నిత్యముద్ధాన మన్యత్ర గమనమేవ ప్రార్థయన్తే- కృచ్ఛ్రాదియుక్తాః కరకినో దండినో ముండినః. ఉపవీతినో జలపవిత్రిణః శిక్యినో హంసాః. భవంతీతికేచిత్.

పరమహంసాః

పరమహంసా నామ వృక్షైకమూలే శూన్యాగారే శ్మశానేవా వాసినః సాంబరా దిగంబరా వా. ౬౩

చతుర్థో యథేత్యత ఆహ. పరమహంసా ఇతినామ ప్రసిద్ధా. వృక్షాణామేకం ముఖ్యం కేవలం చ తస్మూల మధః ప్రదేశః తస్మిన్ వృక్షైక మూలే వృక్షాధః ప్రదేశే వాసినః శూన్యాగారే పూజారహిత దేవాలయే వా వాసినః శ్మశానేవా వాసినః నివాసం కుర్వన్తః అంబరేణ వస్త్రేణ సహావర్తన్త ఇతి సాంబరావా దిశ ఏవాంబరం వస్త్రం ఏషాంతే దిగంబరా నగ్నావా భవేయుః.

న తేషాం ధర్మాధర్మౌ సత్యానృతే శుద్ధ్యశుద్ధ్యాది ద్వైతమ్.

తేషాం పరమహంసానాం యతీనాం ధర్మః పుణ్యమధర్మః పాపం తౌ ధర్మాధర్మౌ న భవేతామ్. సత్యం యథార్థకథన మనృతమయథార్థ కథనం తే సత్యానృతేచ న స్యాతామ్. న సుఖదుఃఖేచ, శుద్ధిః పవిత్రతా, అశుద్ధిరపూతతా ఆది శబ్దేనేద ముపాదేయ మిదమనుపాదేయ మిదం స్పృశ్య మిదమస్పృశ్య మయం మేధ్య మయమ మేధ్య మయం వంద్యోఽయమవన్ద్య ఇత్యాది వస్తూనాం ద్వైతం భేదభావనాతత్ శుద్ధ్య శుద్ధ్యాది ద్వైతంచ తేషాం నభవేత్.

సర్వసమా స్సర్వాత్మాన స్సమలోష్ట కాంచనా స్సర్వ వర్ణేషు భైక్షాచరణం కుర్వన్తి. ౬౪

సర్వం మేధ్యా మేధ్యాది వస్తుజాతం బ్రాహ్మణాది చండాలాన్త సర్వ ప్రాణి జాతం సుఖ దుఃఖం శత్రుత్వ మిత్రత్వ మన్యత్సమస్తం చ సమం తుల్యం ఏషాంతే సర్వసమాః సర్వ మాత్మాధిష్ఠిత జ్ఞానం ఏషాంతే సర్వాత్మానః సమే తుల్యదర్శనే లోష్టకాంచనే భిన్నఘటశకల సువర్ణే ఏషాంతే సమలోష్టకాంచనాః

సర్వేచతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాది చండాలాన్తేషు సర్వవర్ణేషు భైక్షచరణం కుర్వన్తి. యోగమార్గ తత్త్వజ్ఞాః మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ముండినః కౌపీన వాససః దండినస్త్యక్తోపవీతాః బ్రహ్మణి సంస్థితాః పరమహంసా ఇతికేచిత్. పరమహంస నామానో భిక్షుకా ద్విధా భవన్తి. వివృతవేషాచారాః గూఢవేషా చారాశ్చేతి. తత్ర వివృతవేషాచారాః శిఖాయజ్ఞోపవీత త్యాగినః కాషాయవాససః బ్రహ్మైకత్వపరాః వేదాన్తవాక్యార్థ శ్రవణమనన *నిదిధ్యాసరతాః యోగ్యేషు బ్రాహ్మణాదిషు భిక్షోపజీవినః అమానిత్వాది ఆత్మగుణాన్ యత్నేనానుతిష్ఠన్తః బ్రహ్మైకత్వ జ్ఞానయోగ్యాన్ శిష్యాన్ బోధయన్తో మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. గూఢవేషాచారాస్తు త్యక్తలౌకిక వైదికాచార పరిగ్రహాః దృష్టాదృష్ట సర్వారంభ వర్జితాః స్వభావ భూతా మానిత్వాది గుణాః జాతరూపధరాః యదృచ్ఛయా ప్రాప్తాశన వసన శయనాదిభిః సంతుష్టాః జడోన్మత్తాకృతయః ప్రాకృతజనైరలక్ష్య వేషాచారాః మోక్షగామినో భవేయుః. తేషాం ద్వైవిధ్యం కథమితి చేత్ శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసేషు దృష్టత్వాదితి.

వర్ణభేదేన ఆశ్రమ నిర్ణయః

బ్రాహ్మణానాం చాతురాశ్రమ్యం క్షత్రియాణాం త్ర్యాశ్రమ్యం వైశ్యానాం ద్వ్యాశ్రమ్యం విహితమ్. ౬౬

అథ ఆశ్రమ నిర్ణయః. ఇదానీం బ్రాహ్మణాదీనాం ప్రత్యేకం కియన్త ఆశ్రమా ఇత్యత ఆహ. బ్రాహ్మణానాం చత్వార ఆశ్రమా ఏవ చాతురాశ్రమ్యం విహితమ్. క్షత్రియాణాం త్రయ ఏవాశ్రమాః త్ర్యాశ్రమ్యం విహితమ్. వైశ్యానాం ద్వావాశ్రమావేవ ద్వ్యాశ్రమ్యం విహితమితి నియమో భవతి.

తత్ఫలం హి సకామం నిష్కామం చేతి ద్విధా భవతి. ౬౭

ఇదానీం యోగిధర్మమాహ. తేషామాశ్రమాణాం ఫలం ప్రయోజనం తత్ఫలం హిశబ్దోవధారణే. కామేన సహవర్తత ఇతి సకామం నిర్గతః కామో యస్మాత్తన్నిష్కామం చేతి తత్ఫలం ద్విధా హి శబ్దోవధారణే ఏవ భవతి.

---

* నిది ధ్యాసము = అనాత్మాకార వృత్తి పరిత్యాగమొనర్చి బ్రహ్మాకార వృత్తి యొక్క స్థితి.

స కామ స్వరూపం

సకామం నామేహ సంసారేభివృద్ధిం జ్ఞాత్వా పుత్రలాభా ద్యభి కాంక్షణ మన్యత్ స్వర్గాది ఫలాకాంక్షణం వా. ౭౧

తత్ర సకామంనామ ఫలంతు ఇహ అస్మిన్ లోకే సమ్యక్ సరతి గచ్ఛతీతి సంసారః. తస్మిన్ కుటుంబ వ్యాప్తౌ అభివృద్ధి ముపర్యుపరి వర్ధనం జ్ఞాత్వా పుత్రాణాం లాభేధికవృద్ధి స్తదాదిర్యస్య స ధనధాన్య పశులాభాదే స్తేషా మభి కాంక్షణ మభిలాష స్తత్పుత్ర లాభాద్యభికాంక్షణం వా అన్యదితరత్స్వర్గ ఇంద్ర లోక ఆదిర్యేషాం బ్రహ్మలోక విష్ణులోకాదీనాం ఫలం తత్ప్రాప్తిః తస్యా కాంక్ష ణం స్వర్గాది ఫలకాంక్షణం వా భవతి.

నిష్కామ స్వరూపం

నిష్కామంనామ కిఞ్చిదనభికాఙ్క్ష్య యథావిహితానుష్ఠానమితి.

నిష్కామం నామ తత్ఫలంతు కించిత్స్వల్పమపి ఫలమనభికాంక్ష్య అకా మయిత్వా యథా విహితం యథోక్తంచ తదనుష్ఠానం కర్మకరణం యథా విహితా నుష్ఠానం కరోతి ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ. పూర్వ మీమాంసా మత మిదమ్.

నిష్కామ భేదాః

తత్ర తన్నిష్కామం ద్విధా భవతి ప్రవృత్తిర్నివృత్తిశ్చేతి.

తత్ర సకామ నిష్కామయోర్మధ్యే తదుక్తం తన్నిష్కామఫలం ద్విధాభవతి. అణిమాద్యైశ్వర్య సాధనానుష్ఠానం ప్రవృత్తిః నివర్తనం తస్మాదితి నివృత్తిః చేతి ద్వివిధం భవతి.

ప్రవృత్తి స్వరూపం

ప్రవృత్తిర్నామ సంసార మనాదృత్య సాంఖ్యజ్ఞానం సమాశ్రిత్య ప్రాణాయామాసన ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణా యుక్తో వాయుజయం కృత్వాఽణిమాద్యైశ్వర్య ప్రాపణమ్.

తత్ర ప్రవృత్తిర్నామ నిష్కామం యథా సంసార మనాదృత్య అసారమిత్య

నాదరణం కృత్వా "సాంఖ్యజ్ఞానమితి" సాంఖ్యం ద్వివిధం భవతి. సేశ్వర వాదినో నిరీశ్వరవాదినశ్చేతి. తత్ర ప్రకృతి పురుష యోర్వివేక జ్ఞానాన్మోక్ష ఇతి సేశ్వరవాదినో వదన్తి. తథా సాంఖ్యే. మూల ప్రకృతి రవికృతి ర్మహ దాద్యాః ప్రకృతి వికృతయ స్సప్త షోడశ కస్తు వికారో నప్రకృతి ర్నవికృతిః పురుషః కశ్చిదస్తి తస్య తత్త్వజ్ఞానాదేవ మోక్ష ఇతి. అష్టాంగ యోగ వాయు జయా దాకాశగమనాన్మోక్ష ఇతి. నిరీశ్వరవాదినో వదన్తి. ఇదం నిరీశ్వరవాది సాంఖ్యజ్ఞానం సమాశ్రిత్య అవలంబ్య ప్రాణాయామ ఇతి. కోష్ఠ్య వా యోర్గతి చ్ఛేదః ప్రాణాయామః. సత్రివిధః రేచక పూరక కుంభక ప్రకారాత్. ఆసన మితి. ప్రాణాయామాద్యుపయోగి క్లేశ జయార్థః పాదబన్ధ ఆసనం తత్పద్మక స్వస్తికాద్యనేక ప్రకారం, ప్రత్యాహ్రియన్తే బాహ్యేంద్రియాణ్యనేనేతి ప్రత్యా హారః సమాధి విరోధిభ్యః పుత్రమిత్రకలత్రాదిభ్యః చేతసోప్యావర్తనం ప్రత్యా హారః ధీయత ఇతి ధారణా తద్దేశే మనసో బంధోధారణా వక్ష్యమాణాభిస్తాభిర్యు క్తోఽన్వితః ప్రాణాయామాసన ప్రత్యాహార ధారణా యుక్తస్సన్ వాయోః శరీరా న్తర్గత ప్రాణాది మరుతః జయోవశీకరణం తం వాయుజయం వక్ష్యమాణవత్ శనైః శనైః కృత్వా సిద్ధ శరీరస్సన్ అణిమా ఆదిర్యేషాం మహిమా లఘిమా దీనా మష్టానా మైశ్వర్యాణాం తేషాం ప్రాపణం ప్రాప్తి రణిమాద్యైశ్వర్య ప్రాపణమేతదేవ ఫలం భవతీతి.

తత్పునరపి తపః క్షయాజ్జన్మ ప్రాపకత్వా ద్వ్యాధి బాహు ళ్యాచ్చ నాద్రియన్తే పరమర్షయః. ౭౨

యత్తత్ఫలం పునరపి భూయోపి యదాకాలాంతరే తపః క్షయోభవేత్, తదా తపసః సుకృతస్య క్షయోఽశేష ఫల భోగాన్నాశః తస్మాత్తపః క్షయాదేవ పున ర్జన్మ ప్రాప్తిర్భవతి. జన్మనో జననస్య ప్రాపకో గమః తస్య భావస్తత్వం తస్మాజ్జన్మ ప్రాపకత్వాచ్చ యదా జన్మ ప్రాప్తిః తదాత్ర వ్యాధయో జాయంతే తస్మాద్వ్యాధేర్బహుల మసంఖ్యాత్వం తస్మాద్వ్యాధి బాహుల్యాచ్చ నాద్రియన్తే పరమర్షయః. తదాదరణం నకుర్వన్తి.

నివృత్తి స్వరూపం

నివృత్తిర్నామ లోకానా మనిత్యత్వం జ్ఞాత్వా పరమాత్మ

నోఽన్యన్న కిఞ్చిదస్తీతి సంసారమనాదృత్య చ్ఛిత్వా
భార్యామయం పాశం జితేన్ద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయ
క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగం కృత్వాఽతీంద్రియం సర్వ
జగద్బీజ మశేష విశేషం నిత్యానన్ద మమృతరస పానవత్
సర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశకమితి విజ్ఞాయతే.

౨౩

నివృత్తిర్నామ నిష్కామో యథా. సంప్రతి వేదాన్తమత మాహ. లోకానాంభూమ్య
న్తరిక్ష స్వర్గాదీనాం జగతామనిత్యత్వం వినాశిత్వం తదనిత్యత్వం కుత ఇతిచేత్.
శ్రుతేరనుమానాచ్చ. తథాహి. ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ, నేహ నానాస్తి కేచనేతి
శ్రుతేః, ప్రపంచస్సాత్త్వికః స్వాంతర్భేదహీనః జ్ఞాతత్వాత్, ఆకాశవత్ విమత
మనిత్య మనిర్వచనీయత్వాత్ శుక్తి రూప్యవదితివా ప్రపంచస్యా నిర్వచతా కుత
ఇతి చేదనుమానాత్ తథాహి. వివాదపద మనిర్వాచ్యం జడత్వాత్ నయదేవం
నతదేవం యథాత్మా. ఇదం జగదనిత్యం భూత్వా భావిత్వాత్. ఘటాదివత్
ప్రపంచో మిథ్యాజడత్వాత్. దృశ్యత్వా ద్వా. శుక్తి రూప్యవత్. ఏవం లోకానా
మనిత్యత్వం శ్రుత్యనుమానాభ్యాం జ్ఞాత్వా పరమాత్మనో బ్రహ్మణోన్యది తర
ద్వస్తు కించిదపినాస్తి కుత ఇతిచేత్ అనుమానాదాగమాచ్చ. తథాహి జీవాః
పరమాత్మనో నభిద్యన్తే. ఆత్మత్వాత్. పరమాత్మవత్. వివాదాస్పదీ భూతాని
భోగాయతనాని ఉభయవాద్య వివాదాస్పదస్యైవ భోగాయతనాని భోగాయతనత్వాత్
ప్రతివాది భోగాయతనవత్ యద్వా వివాదాస్పదీ భూతానీంద్రియాణి పరమాత్మనో
భిన్నాః జీవాః ఉభయవాది సిద్ధస్యైవ భోగసాధనాని ఇంద్రియత్వాత్. భోగ
సాధనత్వాచ్చ సంప్రతి పన్నేంద్రియవత్ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితిచ
తా ఇమాస్తిస్రో దేవతా ఇత్యనుమానాత్. అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య
నామ రూపే వ్యాకరవాణీతిచ స్రష్టురేవ శరీరానుప్రవేశ శ్రవణాత్తస్యైవ
జీవాత్మనావస్థాన శ్రవణాచ్చ పరమాత్మనోభిన్న జీవాః అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం
వ్యాప్యనారాయణః స్థిత ఇతి తత్త్వ మసీత్య సకృదైకార్థ్య శ్రుతేశ్చ ఏవమను
మానా దాగమాచ్చ పరమాత్మనోన్యన్న కించిదస్తీతి జ్ఞాత్వా సంసారమనాదృత్య
కుత ఇతిచేత్ సుఖాతిశయత్వాత్ నశ్వరత్వాత్ భయసమ్మిశ్రితత్వాత్ జరామరణోపి

త్వాత్ సంసారస్య అనాదరణం కృత్వా భార్యామయం పత్నీస్వరూపం పాశం సంసార బంధరజ్జుం ఛిత్వా కళత్ర పుత్ర మిత్రాదేరపి సంసారహేతుకత్వాత్త చ్ఛేదనం విసర్జనం కృత్వా జితానీంద్రియాణి ఘ్రాణ రసనా చక్షుః శ్రోత్ర త్వ జ్మనాంసి షట్ ఖాని* తద్వారా షడ్విషయాః షడ్బుద్ధయః సుఖం దుఃఖం చ యేన సజితేంద్రియః భూత్వా శరీరం విహాయేతి శరీరం దుఃఖా యతనత్వాత్ దుఃఖ మిన్ద్రియాణి విషయా బుద్ధయశ్చ తత్సాధన భావాత్ సుఖ దుఃఖాను షం గాత్ యత్ర సుఖం తత్ర దుఃఖమిత్యవినా భావిత్వాత్ దుఃఖం వేదనాధ్యాత్మి కత్వాన్ముఖ్య మేతాన్యేక వింశతి దుఃఖాని ఇయ న్తీతి జ్ఞానదృష్ట్యా సమీక్ష్యతాప న్తి శరీరాణి సమనుప్రాప్య యథా సుఖదుఃఖేన శిష్యేతే తథా సర్వమనుభూయ తత్త చ్ఛరీరం విసృజేత్. తథా చోక్తం పురాణేషు. ఆత్మనో వై శరీరాణి బహూని మనుజేశ్వర। ప్రాప్య యోగబలం కుర్యాత్ తైశ్చ సర్వాం మహీం చరేత్. భుంజీత విషయాః కైశ్చిత్. కేచిదుగ్రం తపశ్చరేత్. సంహరేచ్చ పునస్తాని సూర్య స్తేజోగణానివేతి. ఏవ మన్య మార్గేణ వా జితేంద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయక్షేత్రం జానాతీతి క్షేత్రజ్ఞః జీవాత్మా నఖాదికేశపర్యన్తం సర్వదేహవ్యాపీ బాహ్యాభ్యన్తరీయ సంసార భోగభోక్తా ఏకోపి జల చంద్ర వదన న్తరూపీ పరశ్చ పరమాత్మా పరబ్రహ్మ స ఐశ్వర్యాద విశిష్ట స్సచిదానన్ద స్వరూపీ సర్వకారణం నిత్యోఽవ్యయః దృశ్యోఽదృశ్యశ్చ అణుర్మహాన్ సంసార ధర్మైరీషదప్యసం స్పృష్టః ఏక ఏవ శరీరాన్తర్బహిః స్థితః అపరో భగవాన్నారాయణః, అస్మి న్నర్థే శ్రుతయః. అణోరణీయాన్ మహతో మహీ యానాత్మా గుహాయాం నిహి తోస్య జన్తోరితి. అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణః స్థితః ఇతి. నీవార శూకవత్తన్వీ పీతాభాస్వత్యణూపమా, తస్యాః శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః ఇత్యాదయః తైత్తిరీయాః ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే పరంచాపరంచేతి ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి ఋగ్వేదే. తదేవం విధయోః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగోఽనన్య భావస్తం తత్త్వమసీతి జ్ఞానేన కృత్వా యత్తేజ ఇంద్రియాణ్యతిక్రమ్య వర్తత ఇత్యతీంద్రియం సర్వేషాం జగతాం బీజమాదికారణం సర్వ జగద్బీజం న శిష్యత ఇత్యశేషః. విశిష్యతే సర్వ స్మా

* ఖం. ఇంద్రియము

దితి విశేషః. తచ్చ అశేష విశేషం నిత్యః ఆనన్దః సుఖవిశేషో యస్య తన్నిత్యానందం అమృతం సుధా తదేవరస స్తస్య పానం తద్వదమృత రసపానవత్ సర్వదా కాలత్రయేషు తృప్తి ముపాసకస్య ప్రీణనం కరోతీతి సర్వదా తృప్తికరం పరముత్కృష్టం జ్యోతిషో విభూతేః ప్రవేశ స్సంసర్గో యస్మిం స్తజ్జ్యోతిః ప్రవేశక మితి తదేవ నివృ త్తిర్నామ పరబ్రహ్మణి ప్రవేశ స్తన్మయ ఫలమితి విజ్ఞాయతే. సర్వోపనిషత్సు సంగీయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్థ వివరణే పంచమః పటలః -

ఇతి నవమః ఖణ్డః

అథ దశమః ఖణ్డః

యోగి భేదాః

నివృత్త్యాచార భేదాద్ధి యోగిన స్త్రివిధా భవన్తి సారఙ్గా ఏకార్ష్యా విసరగాశ్చేతి. ౭౪

ఇదానీం పాతంజల, వశిష్ఠాది యోగమతానుసారేణ మోక్షమాహ. నివృత్తేరాచార స్తస్య భేద నివృ త్తిః. తథాహ వాశిష్ఠే. ప్రవ ర్తకం భవేదేతత్సం సారస్య ప్రవ ర్తనాత్. తదేవ జ్ఞానసంయు క్తం సర్వకామ వివర్జితమ్. నివ ర్తనం భవేదేతజ్జన్మ మృత్యు నివ ర్తనాత్. నివృ త్తిర్ద్వివిధా బాహ్యామాభ్య న్తరం చేతి. బాహ్యం బహిః క్రియోపేతం య త్త ద్విహిత సాధనైః, ఆభ్య న్తరం తు బుద్ధ్యైవ విధ్యనుష్ఠానమాత్మనీతి. వర్ణాశ్రమో క్తం కర్మైవ కామసంకల్ప పూర్వకమ్. నివృ త్త్యాచార భేదాత్ ప్రవృ త్తిరేవ సంజ్ఞానా చేత్హి ఏవార్థే యోగిన ఇతి జీవాత్మ పరమాత్మనో రేకవత్ భావోయోగః సచతుర్విధః. మంత్రయోగో హఠ యోగో లయ యోగో రాజయోగశ్చేతి. తత్ర ప్రథమః మంత్రమూ ర్తిః తదు క్తం యోగ దీపికాయామ్. ప్రాణాద్యపానయోర్యోగ స్తథైవ రజరేతసోః, సూర్యా

చంద్రమసోర్యోగో జీవాత్మ పరమాత్మనోః, మన్త్రో హఠో లయో రాజ యోగో యోగచతుష్టయః. ఏకశ్చతుష్టయో యోగ ఏక ఏవాభిధీయతే ఇతి. మంత్రయోగో యథా భూతశుద్ధిపూర్వం శ్రీకంఠాధికేశవాది మాతృకాన్యాసానంతర జపాన్తర తత్పురుషాది నారాయణ గాయత్ర్యాది సావిత్ర్యాది షడక్షరాది అష్టాక్షరాది నిత్యమంత్ర జపో మంత్రయోగః. తదుక్తం యోగశాస్త్రే. హకారేణ బహిర్యాతి సకారేణ విశత్యధః, హంసహంసేతి మంత్రోఽయం సర్వే మంత్రం జపన్తిమామ్. గురువాక్యాత్సుషుమ్నాయాం విపరీతో భవేజ్జపః. సోహం సోహమితి ప్రోక్తో మంత్రయోగస్స ఉచ్యతే ఇతి. హఠయోగో యథా నిత్యం మంత్ర జపేన కించిద్విశేష జ్ఞానం మనసిజాయతే. తేన బలాత్కారేణ జడస్వభావం గ్రసతి సోయం హఠయోగః. తదుక్తమ్, ప్రతీతిర్మంత్ర యోగాచ్చ జాయతే పశ్చిమే పథి. హఠే న గ్రసతే జాడ్యం హఠయోగస్స ఉచ్యత ఇతి. లయ యోగో యథా. జాడ్యే లయంగతే మన ఏకత్ర స్థీయతే. తతోవాయుర్నిశ్చల స్తిష్ఠతి. సోయం లయ యోగః. తదుక్తం హఠప్రదీపికాయామ్. జాడ్యేతు గ్రాసమాయాతే చిత్తంయాతి వివిక్తతామ్. (విసీలతామ్-క.) పవనే స్థైర్యమాయాతే లయయోగ స్సఉచ్యత ఇతి. రాజయోగో యథా. చిత్తే పరమాత్మని లీనే స్వాత్మానందం పరమం పదం ప్రాప్తం తేనాణిమాద్యైశ్వర్యమష్టవిధం ప్రాప్య రాజవత్తిష్ఠతీతియత్ సరాజయోగః. తదుక్తం యోగశాస్త్రే లయాత్సం ప్రాప్యతే సౌఖ్యం స్వాత్మానందం పరం పదమ్. అణిమాది పదప్రాప్తో రాజయోగ స్సఉచ్యత ఇతి. మంత్రయోగోపి ద్వివిధః. వైదికస్తాన్త్రికఇతి. శ్రౌతః స్మార్తశ్చేతి. నిత్యోనైమిత్తికశ్చేతి సకామో నిష్కామశ్చేతి. తద్యథా పంచబ్రాహ్మాది షడ్వైష్ణవాదయో వైదికాష్షడక్షర ప్రాసాద పంచాక్షరాది శ్రీమదష్టాక్షర ద్వాదశాక్షర మన్త్రోదయ స్తాన్త్రికాః. దర్శపూర్ణమాస మంత్రాధిదేవతామన్త్రాః శ్రౌతాః. జాతకర్మాద్యధిదేవమంత్రాః స్మార్తాః. సంధ్యావందన గాయత్ర్యాది

మన్త్రాః నిత్యాః మృత్యుంజయ నామత్రయాదయో నైమిత్తికాః ఫలశ్రుతి
మన్త్రాః సకామాః ఫలరహితమన్త్రాః నిష్కామాః ఏతేషాం దేవానాం(క)
గురూణాం పృథగ్భావోఽపి యోగః. దేవతా గురుమంత్రాణామైక్యతా
యోగ ఉచ్యతే ఇతి వచనాత్ తస్మాత్ హఠాదయో యోగా మంత్రయోగ
ఏవాన్తర్భవంతి. కేచిన్మంత్రాదయః పృథగితి వదన్తి. తత్కథం. మంత్ర
వాదినస్తు మంత్రయోగ ఏవ సర్వేయోగా అంతర్భూతాః తన్మంత్ర జపా
దేవ పురుషార్థసిద్ధ్యతీతి యోగీశ్వరాస్తు హఠయోగ ఏవ మంత్రాదియోగా
అంతర్హితాః తస్మాత్ప్రాణాయామైర్వాయు జయాదేవ పురుషార్థ సిద్ధిరితి.
కేచిత్ తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే. అష్టయోగాన్తస్థే శరీరం తావదేవంహి
షణ్ణవత్యంగులాత్మకమ్, విద్ధ్యేతత్సర్వ జంతూనాం స్వాంగులీభిరితి
ద్విజ. దేహే ద్వాత్రింశదస్థీని వంశస్థః పార్శ్వయోర్ద్వయోః ద్విసప్తతి
సహస్రాణి నాడీనామపిసన్తిహై. శరీరాదధికం ప్రాణో ద్వాదశాంగుల
మానత। ప్రయాణం కురుతే వాయుస్తస్మాత్ప్రాణ ఇతీరితః। దేహామధ్యే
శిఖిస్థానం తప్తజాంబూనద ప్రభమ్। చతురశ్రం త్రియశ్రం తదితరేషాం
తు మండలమ్। తన్మధ్యేతు శిఖాతన్వీ సదా తిష్ఠతి పావకీ। దేహమధ్యం
చ కుత్రేతి శ్రోతు మిచ్ఛసిచేచ్ఛృణు। గుదాద్ద్వ్యంగులాదూర్ధ్వం మేఢ్రా
త్తు ద్వ్యంగులాదధః। ఏకాంగులం తు తన్మధ్యే దేహమధ్య మితీరితమ్।
కందమస్మిన్ శరీరేస్మిన్ దేహ మధ్యం నవాంగులాత్ । చతురంగుల
ముత్సేధ మాయామంచ తథా విధమ్। అండాకృతివదాకారం త్వగస్థి పరి
భూషితమ్ । తన్మధ్యే నాభిరుత్పన్నానాభౌ చక్రసముద్భవః ద్వాదశార
యుతం చక్రం దేహస్తేన ప్రతిష్ఠితః। చక్రేఽస్మిన్ భ్రమతే (భవ. ఖ)
జీవః పుణ్యపాప ప్రబోధితః । తంతు పంజర మధ్యస్థో యథా భ్రమతి
లూతకః। జీవస్యమూల చక్రేస్మిన్ అధః ప్రాణశ్చ రత్యసౌ। ప్రాణా
రూఢో భవేజ్జీవః సర్వదేహేషు సర్వదా తస్యోర్ధ్వం కుండలీస్థానం నాభే
స్తిర్యగధోర్ధ్వతః। అష్టప్రకృతిరూపా యా సాష్టధా కుటిలీకృతా! యథా
వద్వాయుచారం చ నిరుద్ధ్యైవ సదాస్థితా! ముఖేనైవ సమావేష్ట్య బ్రహ్మ

రన్ధ్రముఖం తథా ః యోగకాలేతు పాకేన ప్రబుద్ధా స్యాత్సువహ్నినా ః స్ఫురత్యా హృదయాకాశ నాగరూపా మహోజ్జ్వలాః । వాయుర్వ్యాయుస్సఖేనైవ తతోయాతి సుషుమ్నయా। కందమధ్యే స్థితానాడీ సుషుమ్నేతి ప్రకీర్తితా। తిష్ఠన్తి పరితస్సర్వాః చక్రేస్మిన్ నాడిసంజ్ఞకాః। నాడీనామపి సర్వాసాం ముఖ్యాన్వేతాశ్చతుర్దశ। సషుమ్నేడా తతః పశ్చాత్పింగలాచ సరస్వతీ। కుహూశ్చ వారుణీచైవ సప్తమీచ యశస్వినీ। పూషా పయస్వినీచైవ శంఖినీ దశమీ స్మృతా। అలంబుసాచ సర్వాసాం ముఖ్యాన్వేతాశ్చతుర్దశ. తాసాం ముఖ్యతమా స్తిస్రస్తిసృష్వేకోత్తరా స్మృతా। మోక్షమార్గ సుషుమ్నాసా జ్వలన్తీ విశ్వధారిణీ। కందస్య మధ్యమేపుత్ర సుషుమ్నా సుప్రతిష్ఠితా। పృష్ఠమధ్య స్థితేనాస్థా సహమూర్ధ్ని స్థితా సదాః మోక్షపంథా సుషుమ్నాసా బ్రహ్మరన్ధ్రేతి కీర్తితా। అవ్యక్తాచైవవిజ్ఞేయా సూక్ష్మసా వైష్ణవీ స్మృతా। ఇడాచ పింగలాచైవ తస్యాః సవ్యేచదక్షిణే. ఇడా తస్యాః స్థితా సవ్యే దక్షిణే పింగలామతా! ఇడాయాం పింగలాయాంచ చరతౌ చంద్ర భాస్కరౌ। ఇడాయాశ్చంద్రమాజ్ఞేయః పింగలాయాశ్చ భాస్కరః! చన్ద్రస్తామస ఇత్యుక్త స్సూర్యోరాజస ఉచ్యతే। తావేవ సకలం కాలం చరేద్రాత్రి దివాత్మకమ్। భోక్త్రీ సుషుమ్నా కాలస్య గుహ్య మేతదుదీరితమ్! సరస్వతీ కుహూశ్చైవ సుషుమ్నాపార్శ్వయోః స్థితే। గాంధారీ హస్తి జిహ్వాచ ఇడాయాః పృష్ఠపూర్వయోః। గాంధారాయాః సరస్వత్యాః స్థితా మధ్యేచ శంఖినీ। కుహోశ్చహస్తి జిహ్వాయా మధ్యే విశ్వోదరా స్థితా। పూషా యశస్వినీచైవ పింగలాపృష్ఠ పార్శ్వయోః। యశస్వినీ కుహోర్మధ్యే వారుణీచ ప్రతిష్ఠితా! పూషాయాశ్చ సరస్వత్యాః స్థితా మధ్యే యశస్వినీ. (గాంధారాయాః సరస్వత్యాః స్థితా మధ్యేచ శంఖినీ) అలంబుసాచ విప్రేన్ద్ర కందమధ్యాదధః స్థితా! పూర్వభాగే సుషుమ్నాయా అమేఢ్ర స్తుకుహూః స్థితా। అధశ్చోర్ధ్వంచ విజ్ఞేయా వారుణీ సర్వగామినీ। యశస్వినీ తదాచాస్య పాదాంగుష్ఠాన్త మిష్యతే।

పింగలాచోర్ధ్వగా యామ్యే నాసాన్తం విధిపూర్వకమ్। యామ్యేపూషాచ నేత్రాన్తా పింగలాయాస్తు పృష్ఠతః। పయస్వినీచ విప్రేన్ద్ర యామ్యా కర్ణాన్త మిష్యతే। సరస్వతీ తథా చోర్ధ్వమాజిహ్వాయాః ప్రతిష్ఠితా। ఆసవ్య కర్ణాద్విప్రర్షే శంఖినీ చోర్ధ్వగామినీ। గాంధారీ సవ్యనేత్రాన్తా ద్విడాయాః పృష్ఠతాః స్థితా। ఇడాచ సవ్యనాసాన్తా సవ్యేభాగే వ్యవస్థితా హస్తిజిహ్వా తథా సవ్య పాదాంగుష్ఠాన్త మిష్యతే। విశ్వోదరాచ యానాడీ సవ్యే సర్వ గతా స్థితా। అలంబుసా మహాభాగ పాయుమూలా దధోగతా। ఏతాస్స్వన్యా స్సముత్పన్నానాడయోన్యాశ్చతాస్వపి ప్రాణోపాన స్సమాన శ్చోదానో వ్యానశ్చ వాయవః।నాగః కూర్మశ్చ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః। ఏతే నాడీషు సర్వాసు వదన్తి దశవాయవః। ఏతేషు వాయవః పంచముఖ్యాః ప్రాణాదయః స్మృతాః। తేషుముఖ్యతమః ప్రాణః కన్దస్యాధః ప్రతిష్ఠితః। ఆస్యనాసికయోర్మధ్యే హృదయే నాభికుండలే. పాదాంగుష్ఠేపిచ ప్రాణ ఏతేష్వపి చతిష్ఠతి । అపానోమేఢ్రపాయ్వోశ్చ ఊరుపంకజకేషు తత్। జంఘోదరేచ కట్యాంచ నాభిమూలేచ తిష్ఠతి । వ్యానశ్శ్రోత్రాక్షిమధ్యే చ కృకాట్యంగుళయోరపి । ఘ్రాణమధ్యేషి దేశేచ స్థానేష్వేతేషు తిష్ఠతి। ఉదానః సర్వ సంధిస్థః పాదయోర్హస్తయోరపి । సమానస్సర్వతోదేహే సర్వం వ్యాప్య వ్యవస్థితః। భుక్తం సర్వరసం గాత్రే వ్యాపయన్ వహ్నినాసహ। ద్విసప్తతి సహస్రేషు నాడీమార్గేషు సంచరన్। సమానవాయురే వైకో దేహం వ్యాప్య వ్యవస్థితః । నాగాదివాయవః పంచత్వగస్థ్యాదిషు సంస్థితాః।నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసకాసాది ప్రాణకర్మేతి కీర్తితః। అపానవాయోః కర్మైతద్విణ్మూత్రాది విసర్జనమ్ । హానోపాదాన చేష్టాది వ్యానకర్మేతి కీర్తితమ్। ఉదానకర్మ తత్రోప్తం దేహస్యోన్నయనాదియత్। శోషణాది సమానస్య శరీరే కర్మ కీర్తితమ్ । ఉద్గారాది గుణో దేహే నాగకర్మేతి కీర్త్యతే।నిమీలనాది కూర్మస్యక్షుతం వై కృకరస్యచ దేవదత్తస్య విప్రేన్ద్ర తంద్రకర్మేతి కీర్త్యతే।ధనంజయస్య శోషాది సర్వకర్మ ప్రకీర్త్యతే। జ్ఞా

త్ప్రైవం వాయుసంస్థానం వాయుస్థానంచ యత్నతః । నాడీనాం శోధనం కుర్యాద్యథావిధి పురస్సరమ్ । విద్యుక్త కర్మ సంయుక్త స్సర్వకర్మ వివర్జితః । యమాది గుణసంయుక్త స్సర్వసంగ వివర్జితః । తపోవనం తతోగత్వా ఫలమూలాది కాన్వితమ్ । తత్ర రమ్యే శుచౌ దేశే నద్యాం దేవాలయేపివా। సుశోభనం మఠంకృత్వా సర్వరక్షా సమన్వితమ్। త్రికాల స్నాన సంయుక్తః శుచీభూత్వా సమాహితః ః మంత్రన్యస్త తనుర్ధీరః సితభస్మధర స్తథా । మృద్వారిణోపరి ? కుశాన్యా స్తీర్యోపరిచాజినమ్। వినాయకం సుస-పూజ్య ఫలమూలోదకాదిభిః। ఇష్టదేవం గురూన్ నత్వా తత ఆరుహ్యాచాసనమ్ ; ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖోవాప్యుచితాసన గతస్స్వయమ్। సమగ్రీవ శిరః కాయః సంవృత్తాస్యస్సు నిశ్చలః । నాసాగ్ర దృక్సదా సమ్యక్ సవ్యేన్యస్యేతరం కరమ్ । నాసాగ్రే శశభృద్బింబం జ్యోత్స్నా జాల వితానితమ్। సప్తమస్యచ వర్గస్య చతుర్థం బిందుసంయుతమ్. బిందుమధ్యస్థమాలోక్య నేత్రాభ్యాం మనసానహ। ఇడయాపూరయేద్వాయుం బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్ । తతోగ్నిం పూర్వవద్ధ్యాయేత్ స్ఫురజ్జ్వాలావళీ యుతమ్ । రేఫంచ బిందుసంయుక్త మగ్ని మండల సంస్థిమ్ । ధ్యాయన్ విరేచయే త్పశ్చాన్మందం పింగలయా పునః। పునః పింగలయా పూర్వ ప్రాణం దక్షిణతః సుధీః । తద్వద్విరేచయేద్దీమాని డయాతు శనైః శనైః । త్రిచతుర్వత్సరం వాపి త్రిచతుర్మాసమేవ వా। షట్కృత్వ ఆచరేదేవం త్రిషుకాలేషు యత్నతః । నాడీశుద్ధి మవాప్నోతి పృథక్చిహ్నోప లక్షితామ్ । శరీరలఘుతాదీ ప్తిర్జాఠరాగ్ని వివర్ధనమ్। నాదాభివ్యక్తిరేతద్వై చిహ్నం తత్సిద్ధిసూచకమ్। యావదేతాని సంపశ్యేత్తావ దేవం సమాచరేత్ ; తదుక్తం యోగవాశిష్ఠే— భూమిరాప స్తథా తేజోవాయురాకాశమేవచ। ఏతేషు పంచవర్ణానాం ధారణం: ధారణాస్మృతా। తేష్వేవ పంచదేవానాం ధారణం చాపి ధారణా । పాదాది జానుపర్యంతం పృథివీస్థానముచ్యతే।ఆజాన్వోః పాయుపర్యన్తమాపస్స్థానంప్రకీర్తితమ్।

ఆపాయోర్హృదయాంతం యద్వహ్నిస్థానం తదుచ్యతే ; ఆహృదయాత్ భ్రువోర్మధ్యం యావద్వాయుకులం స్మృతమ్; ఆభ్రూమధ్యాత్తుమూర్ధన్యన్త మాకాశమితి చోదితమ్; ఏతేషాం పృథివీస్థానే లకారం ధారయేద్బుధః; వకారం ధారయే దప్సు రేఫం వహ్నౌచ ధారయేత్ ; యకారం ధారయే ద్వాయౌ హకారం వ్యోమ్నిధారయేత్; పృథివ్యాం ధారయేద్వ్యాసః బ్రహ్మాణం పరమేష్ఠినమ్ ; విష్ణుమప్స్వనలేరుద్రం మహత్తత్త్వంతు మారుతే; ఆకాశే ధారయేద్దేవ మవ్యక్తం జగదీశ్వరమ్; నీత్వావాయుం పృథివ్యాంచ వర్ణాదేవసమన్వితమ్; ధారయేత్పంచ ఘటికా పృథివీజయమాప్నుయాత్; యథోక్తవర్ణ దేశేతు సంయుక్తం వామమప్సుచ ; ధారయేత్పంచఘటికా సర్వరోగైః ప్రముచ్యతే ; పూర్వవద్ధారణం వహ్నౌ వహ్నినాసౌ నద హ్యతే; మారుతం మరతః స్థానే వర్ణాదేవ సమన్వితమ్ ; ధారణా పంచ ఘటికా వాయుజిద్వ్యోమజిద్భవేత్ ఆకాశే వాయుమారోప్య వర్ణాదేవసమ న్వితం ; ధారయేత్పంచ ఘటికా జీవన్ముక్తోభవిష్యతి; నష్టమూత్రపురీషా భ్యా మర్వాగేవతు వత్సరాత్; ఆసనాద్వాహనాత్ (గ) (వాయునా) వాపి వినా గంతుంనశక్యతే ధారణం యదిదంవాయోః స్థానేష్వేతేషు పంచసు; పంచధా ధారణీయాస్యాత్సదా దుఃఖవినాశినీ ; ధ్యానం సంప్రతి వక్ష్యామి శృణుశక్తి సమాహితః; ధ్యానమేవహి జంతూనాం కారణం బంధ మోక్ష యోః; మర్మస్థానాని నాడీనాం సంస్థానంచ పృథక్పృథక్; వాయుస్థానాని క. (మ) కర్మాణి విదిత్వా ధ్యానమాచరేత్; ధ్యానమాత్మ స్వరూపస్య చోదనం మనసాభవేత్; తదేవ ద్విగుణం ప్రోక్తం సగుణం నిర్గుణం తథా; సగుణం పంచధాప్రోక్త మేకమేవహి నిర్గుణమ్ ; ఏకం జ్యోతిర్మ యం శుద్ధం సర్వాంగం వ్యోమవద్దృఢమ్ । అత్యచ్ఛమమలం నిత్యమాది మధ్యాంత వర్జితమ్ ; స్థూల సూక్ష్మమనాకార మసంస్పృశ్య మచాక్షుషమ్; నరసం నచ గన్ధాఢ్యమప్రమేయ మనుత్తమమ్. అనంత (ఆనన్ద) మజరం నిత్యం సదసత్సర్వకారణమ్; సర్వాకారం జగద్రూపం అమూర్త మజమ

వ్యయమ్ । అదృశ్యం దృశ్యమంతః స్థం బహిస్థం సర్వతో ముఖమ్ ।
సర్వదృక్సర్వతస్సంస్పృక్ సర్వస్సర్వ మతః స్థితః । బ్రహ్మ బ్రహ్మేతి
యోయం స్యామితి యద్వేదనం భవేత్ । తదేవం నిర్గుణం ధ్యానం సగు
ణం చ బ్రవీమితే । హృత్పద్మేఽష్టదలోపేత కందమధ్యాత్సముద్గతే।
ద్వాదశాంగులనాలేఽస్మిన్ చతురంగులవన్ముఖే। ప్రాణాయామై ర్వికసితే
కేసరాన్వితకర్ణికే । వాసుదేవం జగన్నాథం నారాయణమనామయమ్.
చతుర్బాహుం మురారాతిం శంకచక్రగదాధరమ్ । కిరీట కేయూరధరం
పద్మపత్ర నిభేక్షణమ్। శ్రీవత్స వక్షసం విష్ణుం పూర్ణ చంద్ర నిభాననమ్।
పద్మోదరం పద్మనాభం సుప్రసన్నంశుచిస్మితమ్। శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం
పీతవాసనమచ్యుతమ్ । పద్మచ్ఛవింజితద్వంద్వం పరమాత్మానమీశ్వరమ్।
ప్రభావిభ్రానం యద్రూపం పఠితః పురుషోత్తమమ్। మనసాలోక్యదేవేశం
సర్వభూతహృదిస్థితమ్ । సోహమాత్మేతి విజ్ఞానం ధ్యానం తత్సగుణం
స్మృతమ్। హృత్సరోరుహమధ్యేస్మిన్ ప్రకృత్యాత్మకకర్ణికే। అష్టైశ్వర్య
దలోపేతం విద్యాకేసరసంయుతమ్। జ్ఞాననాళే మహత్కన్దే ప్రాణాయామైః
ప్రచోదితే । విశ్వార్చిషం మహావహ్నిం జ్వలంతం విశ్వతోముఖమ్.
వైశ్వానరం జగద్యోనిం శిఖాంతన్వానమీశ్వరమ్ । తాపయంతం స్వకం
దేహ మాపాదతలమస్తకమ్।నివాతదీపవత్తస్మిన్ దీప్యంతం హవ్యవాహ
నమ్ । దృష్ట్వాతస్య శిఖామధ్యే పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । నీలతోయద
మధ్యస్థా ద్విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా। నీవార శూకవద్రూపం పీతాభం సర్వ
కారణం।జ్ఞాత్వావైశ్వానరందేవంసోహమేవేతియామతిః।సగుణేషూత్తమం
హ్యేతద్ధ్యానంయోగవిదో విదుః।ముక్తిం తేనైవసంప్రాప్య ముక్తింయాన్తి
పరాంగతిమ్।భ్రువోర్మధ్యేంతరాత్మానం చారూపం (ప్రాగ్రూపం) సర్వకా
రణమ్।స్థాణువన్మూర్ధ పర్యంతం మధ్యదేహాత్సముద్గతమ్ । జగత్కారణ
మవ్యక్తం జ్వలంతమమితౌజసమ్।మనసాలోక్య సోహంస్యాదితి త్తద్ధ్యాన
ముత్తమమ్। అథవాష్టదలోపేతే కర్ణికాకేసరాన్వితే। ఉన్నిద్రహృదయాం

భోజే సోహం మండల మధ్యమే । స్వాత్మాన మర్భకాకారం ?, భోక్తృ
రూపిణమవ్యయమ్। సుధారసం విముంచద్భిశ్శశిరశ్మిభిరావృతమ్। షోడశ
చ్ఛందసంయుక్తం శిరః పద్మాదధో ముఖాత్। నిర్గతామృతధారాభిః సహ
స్రాభిస్సమంతతః। ప్లావితం పురుషం దృష్ట్వా చిన్తయిత్వా సమాహితః।
తేనామృతేన సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కళేబరః। అహమేవ పరంబ్రహ్మ
పరమాత్మానమవ్యయమ్।ఏవం యద్వేదనం తచ్చ సగుణధ్యానముచ్యతే।
ఏవం ధ్యానామృతంకుర్వన్ షణ్మాసాన్మృత్యు జిద్భవేత్. వత్సరాన్ముక్త
ఏవ స్యాజ్జీవన్నేవననంశయః. జీవన్ముక్తస్య నక్వాపి దుఃఖావాప్తిః కదా
చన। కింపునర్నిత్య ముక్తస్య తస్మాన్ముక్తి స్సుదుర్లభః । తస్మాత్త్వ
మపి విప్రేంద్ర ముక్తయే కురుయత్నతః । జ్ఞానేవ నిత్యకర్మాణి ఫలం
త్యక్త్వైవ నిత్యశః అథవామండలే పశ్యేదాదిత్యస్య మహాద్యుతేః। ఆత్మా
నం సర్వజగతః పురుషం హేమరూపిణమ్। హిరణ్యశ్మశ్రుకేశం చ హిర
ణ్మయనఖంహరిమ్। రౌప్యా సంపూర్ణ సద్వక్త్రం సృష్టిస్థిత్యంత కారణమ్।
పద్మాసన స్థితం సౌమ్యం ప్రబుద్ధాబ్జ నిభాననమ్ । పద్మోదర దలాభోష్ఠం
సర్వలోకాభయప్రదమ్। విజ్ఞానదం సదా సర్వమున్నయంతంచ ధార్మికం।
సర్వరత్న సమాకీర్ణ కిరీటాది విభూషితం । భాసయంతం జగత్సర్వం
దృష్ట్వా లోకైక సాక్షిణం. సోహమాత్మేతియాబుద్ధి స్సాచ ధ్యానేషు
శస్యతే. ధ్యానమేవహి మోక్షస్య మహామార్గ స్తపోధన. ధ్యానేనానేనసా
(సా. క) రేణ ముక్తిం యాన్తిహి సూరయః. తస్మాత్త్వమపి విప్రేంద్ర
ధ్యానమేతత్సమాచార. అన్యాన్యపి బహూన్యాహుః ధ్యానాని మునిసత్తమ
ముఖ్యాన్యేతాని వై తేభ్యో జఘన్యానీతరాణితు సమాధిమధునా వక్ష్యే భవ
పాప వినాశనమ్. భవపాశనిబద్ధస్య యథావచ్ఛ్రోతుమర్హసి. యమాది
గుణసంపన్నో జితవాయుర్జితేంద్రియః ధారణాధ్యానయుక్తస్సన్ సమాధిం
కురు పుత్రక. సమాధి స్సమతావస్థా జీవాత్మపరమాత్మనోః. పరమాత్మ
స్థితిః ప్రోక్తా సమాధిః ప్రత్యగాత్మనః. ధ్యాయన్ యథా యథాత్మానం

తత్సమాధి స్తథా తథా. ధ్యాత్వైవాత్మని సంస్థాప్య నాన్యథాత్మా యథా భవేత్. ధ్యాయన్నేవాత్మనాఽఽత్మానం నిత్యఃజ్ఞాన మనన్తకమ్. బ్రహ్మ నిర్గుణ మత్రైవ సమాధిం సమవాప్నుయాత్. అష్టాత్మకంచ ఏతద్ధి పవిత్రం పాపనాశనమ్. హృన్మధ్యే పరమాత్మానం వాసుదేవం మవిగ్రహమ్. ఆదిత్య మండలం దేవం హిరణ్మయ తనుం హరిమ్. హృదయాంబుజ మధ్యస్థం శిఖాతన్వాన మీశ్వరమ్. ధ్యాయన్ వైశ్వానరం తత్ర సమాధిం సమవాప్నుయాత్. స్వాత్మానం హృదయాబ్జస్థ మమృతా ప్లుత దేహినం. ధ్యాయన్ పురుష మత్రైవ సమాధిం సమవాప్నుయాత్. భ్రువోర్మధ్యేత దేశానం జగద్రూపిణమీశ్వరం. ధ్యాయన్నాత్మాన మత్రైవ సమాధిం సమవాప్నుయాత్. అష్టాంగాత్మక మేతద్ధి పవిత్రం పాపనాశనం. జ్ఞానం గుహ్యతమం పుణ్యం కీర్తితం తేతపోధన. జ్ఞానేనైవ సహైతేన నిత్యకర్మాణి కుర్వతః. నివృత్త ఫలసంగస్య ముక్తిస్తస్యకరే స్థితా. యఇదం పఠతే నిత్యం పుణ్యాఖ్యాన మనన్యధీః. సర్వపాప వినిర్ముక్త స్సమ్యక్ జ్ఞానీ భవిష్యతి. యస్త్వేతచ్ఛృణుయాన్నిత్యం శ్రద్ధాభక్తి సమన్వితః. ఏవం(ఇహ) జన్మకృతం పాపం తేనైకేన వినశ్యతి. శ్రుణుయాద్య స్సకృద్వాపి యోగాఖ్యాయ మిమం పఠేత్. (పరమ్) అజ్ఞాన జనితం పాపం సర్వంసద్యః వినశ్యతి. యోగాఖ్యాన మిదం పుణ్యం కాల వ్యాపనతః పరమ్. సమ్యగ్విచార్యయత్నేనసర్వాః సర్వమతామియాత్,క* అనుతిష్ఠన్తియో నిత్యమేతత్ (ధ్యానం) జ్ఞానం సమాహితమ్. నిత్యకర్మణితం దృష్ట్వా దేవాశ్చ ప్రణమన్తిహి. తస్మాత్ జ్ఞానేవ దేహాన్తం వీత్వా కాలం యథా విధి. కర్తవ్యం దేహినావ్యత్ర ముక్తయే భవభీరుణా. ఇతి. తత్ర ప్రథమస్తు మంత్రమూర్తి వశగః. ద్వితీయస్తు వాయువశగః తృతీయశ్చిత్త సంతతలయః. చతుర్థశ్చిత్త వృత్తిరహితః. ఏవం విధో యోగః యేషాంతే యోగినః. తత్రాపి దృశ్యం వినైవ యేషాం దృష్టిః స్థిరాతే

సర్వా సర్వామితామియత్. (నందివాడవారి పుస్తకంలో)

యోగినః. వినాలంబాత్ యేషాం మనస్స్థిరంతేయోగినః. వినా ప్రయత్నాత్ యేషాం వాయుః స్థిర స్తే యోగినః. నాన్యే. (ఏషాం) ఏవం విధా యోగిన స్త్రివిధా భవంతి. సారంక్షేత్రజ్ఞ స్తం గచ్ఛ న్తీతి సారంగాః. ఏక ఏవర్షిః ఏషాం త ఏకార్ష్యాః వివిధ సరణాద్గమనాత్ వివిధదర్శనాద్వా విసరగాః చేతి.

సారంగాః

అనిరోధకా నిరోధకా మార్గగా విమార్గగా శ్చేతి చతుర్విధా స్సారఙ్గాః. ౭౫

తత్ర ప్రథమాః. కియన్త ఇత్యత ఆహ. నాస్తివాయోర్నిరోధనం ప్రాణాయామాదినా నియమనం ఏషాంతే అనిరోధకాః. వాయోర్నిరోధనం ఏషాం తథాస్తితే. నిరోధకాః, మార్గం సత్పథం గచ్ఛంతీతి మార్గగాః. విమార్గం కుపథం కుత్సిత పథం గచ్ఛంతీతి విమార్గగాః చేతి. చతుర్విధా స్సారంగాః భవన్తి.

దూరగా అదూరగా భ్రూమధ్యగా అసంభక్తా స్సంభక్తా శ్చేత్యేకార్ష్యాః పఞ్చధా భవన్తి. ౭౬

తత్ర ద్వితీయాః కియన్త ఇత్యత ఆహ. దూరం పారం పర్యేణ వైకుంఠం గచ్ఛంతీతి దూరగాః నాస్తిదూరం గమనం యేషాం అదూరగాః. భ్రువోర్మధ్యేఽన్తరాత్మానం గచ్ఛంతీతి భ్రూమధ్యగాః. న సంభజ్యన్తేవ సంసరంతీత్య సంభక్తాః. సంభజ్యన్తే సేవంతే బ్రహ్మేతి సంభక్తాశ్చేతి ఏకార్ష్యాః పంచధా భవన్తి.

న సంఖ్యావన్తో విసరగాః ౭౭

న సంఖ్యావంతో విసరగాః. బహవో భవన్తి.

తత్ర సారఙ్గాస్సారం క్షేత్రజ్ఞ స్తం గచ్ఛ న్తీతి సారఙ్గాః. ౭౮

తత్ర తేషు సారంగలక్షణం నిర్వచనమాహ. సరతి సంసరతీతిసారః క్షేత్రజ్ఞో జీవః. తం గచ్ఛంతీతి సారంగాః స్వాత్మోపాసితార ఇతి.

అనిరోధకాః

తేష్వ నిరోధకా అహం విష్ణురితి ధ్యాత్వా యే చరన్తి. ౭౯

ఇదానీం క్రమశ స్తేషాం ధర్మమాహ. తేషు చతుర్విధేషు సారంగేషు మధ్యే అనిరోధకా యోగిన స్తు అహం విష్ణురితిధ్యాత్వా మత్వాసోహమితి మాయావాది మతమవలంబ్యయే యోగినశ్చర న్తి.

తేషాం ప్రాణాయామాదయో నస న్తి. ౮౦

తేషా మనిరోధకాఖ్యానాం ప్రాణాయామాదయో నస న్తి. ప్రయోజనాభావాత్. అహం విష్ణురితి జ్ఞానస్యైవ మోక్షహేతుత్వాత్.

నిరోధకాః

యేతు నిరోధకా స్తేషాం ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణా దయష్షోడశకలాస్సంతి. ౮౧

తేషు మధ్యే యేయోగినస్తు నిరోధకాః తేషాం ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధారణా దయోష్టౌ తద్భేదాశ్చాష్టౌ ఏవం షోడశకలాస్స న్తి. తదభ్యాసాదేవ మోక్షం యా న్తి పరాంగతి మితి. వశిష్ఠ స్మరణాత్.

మార్గగాః

యే మార్గగా స్తేషాం షడేవ ప్రాణాయామాదయః ౮౨

తేషు యేతు మార్గగాః తేషాం యోగినాం నియమాసనే వినా జపార్చనాన్వితాః షడివ ప్రాణాయామాదయో భవ న్తి. తదనుష్ఠానాతిశయాన్మోక్ష ప్రా ప్తిః యా న్తి ము క్తించ శాశ్వతీమితి వశిష్ఠ స్మరణాత్.

విమార్గగాః

యే విమార్గగా స్తేషాం యమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణధ్యాన సమాధయ శ్చేత్యష్టాఙ్గాన్కల్ప యంతో ధ్యేయమప్యన్యథా కుర్వంతి. ౮౩

తేషుయే విమార్గగా స్తే యోగిన స్తు నియమ యమాఇతి నియమ్య న్త ఇతి నియమాదశ. దేవతా ప్రదక్షిణ సంధ్యోపాసనాదయో నియమాఇతికేచిత్. పతంజలి వాశిష్ఠౌతు ప్రవృ త్తి లక్షణా స్తప స్సంతోషా స్తిక్యదానేశ్వర

పూజన సిద్ధాన్త శ్రవణ హ్రీమతి జప హుతాదయో దశ నియమా ఇతి వదేతామ్. తద్యథా. విధ్యుక్త ప్రకారేణ చాన్ద్రాయణాదికృచ్ఛ్ర చరణేన శరీరశోషణం తపః, యదృచ్ఛయా లబ్ధమేవ మమాలమితి యత్సంతోషః ధర్మాధర్మేషు విశ్వాస ఆస్తిక్యం, శ్రద్ధయార్థిభ్యోధన ప్రదానం దానం, విష్ణోశ్శివ స్యవార్చన మీశ్వర పూజనం, వేదాంతాది శాస్త్రార్థ కర్ణనం, సిద్ధాన్తశ్రవణం, వైదికేషు లౌకికేషు మార్గేషు యత్కుత్సితం కర్మతత్ర లజ్జా హ్రీః సర్వత్ర విహితకర్మణి శ్రద్ధాన్వితా బుద్ధిర్మతిః, అవేద వేద బాహ్యస్య స్వగురూపదిష్టస్య మంత్రస్య విధినాభ్యాసో జపః. సత్రివిధ ఉపాంశూచ్చైర్మానసశ్చేతి. ఉచ్చైర్జపాత్సహస్రగుణ ఉపాంశు జపః. ఉపాంశుజపాత్సహస్రాధికోమానసః స్వశాఖాధ్యయన మధీతస్య అన్య స్యవాభ్యాసోవాజపః। గురూపదిష్ట ధర్మార్థ్యర్థ్యం నిత్యహోమ వైశ్వదేవా దికంవా హుతమ్ యమాదశ. పంచేత్యేకే, అహింసాసత్యాస్తేయ బ్రహ్మ చర్య క్షమాధృతి దయార్జవమితాహార శౌచా ఇతి. తద్యథా కృత్రిమం వినా మనోవాక్కాయ కర్మభిః. సర్వభూతేష్వక్లేశ జనన మహింసా, భూతహితం ప్రియం యథార్థ హితవచనం సత్యం, మనోవాక్కాయ కర్మ భిః. పరద్రవ్యేషు నిస్పృహో అస్తేయం, స్వదారగమనం విహాయ సర్వా వస్థాసు సంగత్యాగః బ్రహ్మచర్యం గురుశుశ్రూషా బ్రహ్మచర్యమితికేచిత్. ప్రియాఽప్రియేషు సర్వవస్తుషు సమత్వం క్షమా, అర్థ బంధు సంపదాం వియోగే ప్రాప్తౌ చేతసోఽవికారేణ స్థాపనం ధృతిః పరే బంధువర్గే మిత్రే ద్వేష్టరివా సదాఆత్మవద్రక్షణా బుద్ధిర్దయా, విదితేష్వ విదితేషువా మనోవాక్కాయ కర్మణాం ప్రవృత్తౌ నివృత్తౌ వాప్యేకరూపత్వ మార్జ వమ్. యతీనా మష్టౌ వనస్థానాం షోడశ గృహస్థానాం ద్వాత్రింశత్ బ్రహ్మచారిణాం యథేష్టమిత్యుక్తాః కబలాః ఏతే మితాహారాః అన్యే త్వల్ప భోజనః। శౌచం బాహ్య మాభ్యంతరంచేతి ద్వివిధం. మృజ్జలా భ్యాం బాహ్యం, అధ్యాత్మ విద్యయా మనశ్శుద్ధి రాభ్యంతరం శౌచం. ఆసనమితి ప్రాణాయామాద్యుపయోగి క్లేశజయార్థః పాదబన్ధ ఆసనం

తదనేకవిధం యావన్తో జీవరాశయస్తావన్త్యాసనాని తత్ర చతురశీతిశ్చతు. షష్టిః ద్వాత్రింశత్ షోడశ అష్టౌ పంచచత్వారి త్రిద్వ్యేకం యోగశాస్త్రేషు దృష్టానితాని శ్రేష్ఠాని పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్పరాణీతి యోగవిదో వదన్తి. తత్రమయా దశాసనాని నిరూప్యన్తే స్వస్తిక, గోముఖ, పద్మక వీర, సింహాసన, మయూర, కుక్కుట భద్ర, కూర్మ, ముక్తాసనానీతి. తద్యథా ద్వేపాదతలే ఊరుజంఘయోరన్తరే నిధాయకృతం స్వస్తికం, దక్షిణ వామ గుల్ఫౌ సవ్యదక్షిణయోః పృష్ఠ పార్శ్వయోః నిక్షిప్యకృతం గోముఖం, ఊర్వోరుపరి పాదతలే నిధాయ రచితం పద్మాసనం, పాదమేకస్మిన్ ఏకం నిధాయకృతం వీరాసనం, వృషణస్యాథస్సేవన్యాః పార్శ్వయోః గుల్ఫౌ వ్యుత్క్రమేణ నిక్షిప్య జాన్వోర్హస్తౌ నిధాయకృతం సింహాసనం, కూర్పరాభ్యాం నాభిపార్శ్వే పీడయన్ హస్తతలే భూమౌ నిధాయ *సముద్గమితం, నప్రసారిత శిరః పాదమన్తరిక్ష సంస్థితం మయూరాసనం, పద్మాసనమాస్థాయ జానూర్వోరన్తరయోః కరౌ నివేశ్య పాణీభూమౌ సంస్థాప్యాన్తరిక్ష సంస్థంకుక్కుటాసనం, సేవన్యాః పార్శ్వయోర్గుల్ఫౌ నిక్షిప్య పాదపార్శ్వే పాణిభ్యాం దృఢం బద్ధ్వా సునిశ్చలం కృతం భద్రాసనం, వ్యుత్క్రమాభ్యాం గుల్ఫాభ్యాం గుదం పీడయన్ కృతం కూర్మాసనం, వ్యుత్క్రమేణ గుల్ఫాభ్యాం సేవనీం పీడయన్ కృతం ముక్తాసనం, ఏతేషు స్వస్తిక పద్మక వీర సింహాసనాన్యుత్తమాని తత్ర స్వస్తిక పద్మాసనే శ్రేష్ఠే తేషా మభ్యాసాత్సర్వ వ్యాధి వినాశో భవేత్. ఏతేష్వేక మాసన మాస్థాయ వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ వాయుస్థానం జ్ఞాత్వా సమకాయగ్రీవా శిరాః సంవృతాస్యః. సునిశ్చలోనాసాగ్ర దృష్టిస్సన్ సవ్యే దక్షిణం కరం, విన్యస్య వం బీజ (జంధ్యాయన్) మధ్యగం చంద్రమండలమాలోక్య బాహ్యవాయుమిడయా ద్వాదశమాత్రై రాపూర్య పింగలయా శనైర్విరేచయేత్. పునః పింగలయా వాయూమాపూర్య,

---

* సముద్గమ్ = సంపుటము, బరణి

తమిడయా శనైర్విరేచయేత్. ఏవం షట్కృత్వో నాడీశుద్ధిం కుర్యాత్. ప్రాణాయామ ఇతి ప్రాణాపానయోస్సమాయోగ ఇతి కేచిత్. ప్రాణస్స్వదేహజో వాయుః తస్యాయామో రోధన మయం ప్రాణాయామ ఇతి కేచిత్. స త్రివిధః. రేచక పూరక కుంభక భేదాత్. తద్యథా నాసాపుటమేకమంగుల్యా నిపీడ్య నాసాన్తరేణ తస్యోదరగతస్య వాయోః బహిర్నిస్సారణం రేచకః. నాసారంధ్రేణైకేన అపరేణోదరే బాహ్యవాయో రాపూరణం పూరకః। సంపూర్ణ కుంభవత్ పూరితస్యవాయోః అన్తర్ధారణం కుంభకః. మాత్రాదిగుణవిభాగాత్స చతుర్విధః। ద్వాదశమాత్రః సకృదుద్ఘాతః। కనిష్ఠః చతుర్వింశతి మాత్రకో ద్విరుద్ఘాతో మధ్యమః షట్త్రింశన్మాత్రక స్త్రిరుద్ఘాత ఉత్తమః స్వేదకంపన చలనాది జనకః ప్రాణాయామశ్చతుర్థః స ఉత్తమోత్తమః। తస్యాభ్యాసవశాదానందరోమాంచ నేత్రపూర్ణాంగమోటన (క. మేళన) జల్పభ్రమణ కృచ్ఛ్రాదయో జాయన్తే. సపునః। ద్వివిధః। అగర్భ సగర్భ భేదాత్ జపధ్యాన రహితః ప్రాణాయామ అగర్భః। జపధ్యాన సమాయుతః సగర్భః। అగర్భా చ్ఛతాధిక స్సగర్భః। తస్మాత్సగర్భం ప్రాణాయామం కుర్యాత్. తథాహి అకార ఉకార మకారాత్మకో రేచకపూరక కుంభకః సఏవ ప్రాణవన్మయః ప్రాణాయామః। తం వక్ష్యమాణ వత్ప్రణవాది దేవాన్ ధ్యాయన్ నాసాపుట మంగుల్యా పీడయన్ బాహ్యవాయు మిడయోదర మాపూర్య తత్ర షోడశభిర్మాత్రాభి రుకారమూర్తిం విష్ణుం ధ్యాయేత్. పూరితం వాయు ముదరే ధారయన్ మకారమూర్తిం మహేశ్వరం స్మరన్ చతుష్షష్టి మాత్రాభిర్యథాశక్తి వా ప్రణవం జపేత్. యావచ్ఛక్యతే తద్ధారణం తావద్వా జపేదితి కేచిత్. పూరితం వాయుం ద్వాత్రింశన్మాత్రైః మందం పింగలాయా రేచయేత్. తత్ర షోడశభిర్మాత్రై రకారమూర్తిం స్మరేత్. ఏవం పింగలయా వాయుమాపూర్య తత్ర షోడశమాత్రై రుకారమూర్తిం స్మరన్ తద్వాయుం కుంభకేన ధారయన్ మకారమూర్తిం ధ్యాయన్ వింశతిద్వయం ప్రణవం జపేత్. యావచ్ఛక్యతే తద్ధారణం తావద్వా జపేత్. పశ్చాదిడయా వాయుం

మందం రేచయేత్। తత్ర షోడశభిర్మాత్రైరకారమూర్తిం స్మరేత్. పున రేవమేవ పూర్వమిడయా పూర్య విరేచయేత్. ఏవం నిత్యం సంవత్సరం షణ్మాసం మాసంవా ప్రాణాయామం కుర్యాత్. ఏవం ప్రాణాయామైర్వి శుద్ధాత్మనః పరాంగతిం యాన్తి కించ. లఘుత్వ శీఘ్రగామిత్వోత్సాహ స్వరసౌష్ఠవ సర్వరోగనాశ బలతేజస్సురూప ధృతి మేధాయువత్వస్థిరత్వ ప్రసన్నత్వ తపః పాపక్షయాశ్చ భవన్తి. ప్రాణాయామేన వాయుజయే సతి విణ్మూత్రశ్లేష్మణామల్పత్వ బహుభోజన సామర్ధ్య చిరాదుచ్ఛ్వాస నంచ జాయతే. ప్రత్యాహార ఇతి ప్రత్యాహ్రియతే అనేనేతి ప్రత్యాహారః సోపాన్తరాదిభేదా చ్చతుర్విధః। విషయగతానా మిన్ద్రియాణాం బలాదా హరణం వా ప్రత్యాహారః ప్రథమః యద్యత్పశ్యతి తత్సర్వమాత్మాన మివాత్మని పశ్యతీతి ద్వితీయః। శరీరాణాం యాని నిత్యాని విహితాని కర్మాణి బహిర్వినా మనసాత్మన్యేవ తేషామనుష్ఠానం తృతీయః। పాదాం గుష్ఠ గుల్ఫ జంఘామధ్యచితిద్వయ మూలజానూరుద్వయ మధ్యపాయు మూలదేహ మేఢ్రనాభి హృదయకంఠ కూ (బర)? ప తాలు మూలనాసా మూలాక్షిద్వయ మండల భ్రూమధ్య లలాట మస్తకేషు మర్మస్థానేషు స్థానాత్ స్థానాన్తరం వాయోస్సమాకర్షణం చతుర్థః ప్రత్యాహారః। అనేన ప్రత్యాహారేణ నిగృహీతాని మనః పూర్వాణీంద్రియాణి స్వర్గ ప్రాపకాణి యది విసృష్టాని నరకదాయకాని స్యుః। తస్మాత్సుఖార్థీ మతి మాన్ జ్ఞానవైరాగ్యాన్వితస్సన్ ఇంద్రియాశ్వాన్ స్వాత్మనా నిగృహ్యా త్మాన ముద్ధరేత్. ధ్యానమితి. ధ్యేయావస్థిత చిత్తస్య విశదృశ ప్రత్య యాన్తర నిర్ముక్తః ప్రత్యయ ప్రవాహోధ్యానం (బ్రహ్మణో విష్ణోః శివస్యవా పరమాత్మనశ్చిన్తా. ధ్యేయాత్రీ చిత్యవాపివద్ధృథ ప్రత్యయా న్తర *"నిర్ముక్త ప్రత్యయ ప్రవాహో ధ్యానస్వరూపస్య మనసా వేద నంవా" తద్ద్వివిధమ్ సగుణం నిర్గుణం చేతి. తత్ర సగుణం పంచవిధం.

---

*[నందివాడవారి కాపీలో ఈ విషయం అధికముగనున్నది. ఇచట అయ్యం—>

నిర్గుణమేకమేవ. తద్యథా. హృన్మధ్యేష్ట దలోపేతే కందమధ్యాత్స ముద్గతే. ద్వాదశాంగులనాలే, చతురంగులముఖే ప్రాణాయామై ర్వికసితే కేసరాన్విత కర్ణికే కమలే వాసుదేవం జగన్నాథం నారాయణమనామయం, చతుర్భుజం శంఖచక్రగదాధరం కిరీటకేయురాది భూషణాన్వితం. శ్రీవత్సవక్ష సంపూర్ణ చంద్ర నిభాననం పద్మపత్ర నిభేక్షణం పద్మోదర దలాభోష్టం శుచిస్మితంశుద్ధ స్ఫటికసంకాశం పీతవాసస మచ్యుతం పద్మ ఛవిపాణి పాదతలం పరమాత్మానం ఈశ్వరం ప్రభామయం పురుషోత్త మం సర్వభూత హృదయస్థం దేవేశం మనసావిలోక్య సోహమితి విజ్ఞా నం ధ్యానం తత్సగుణం హృత్పద్మమధ్యే ప్రకృత్యాత్మిక కర్ణికే అష్టై శ్వర్యదలోపేతే విద్యాకేసర సంయుతే. జ్ఞానవాలే మహత్కన్దే ప్రాణా యామై ర్వికసితే కమలే విశ్వార్చిషం మహావహ్నిం జ్వలన్తం విశ్వతో ముఖం. వైశ్వానరం జగద్యోనిం శిఖాతన్వాన మీశ్వరమ్. తాపయన్తం స్వకందేహ మాపాద తలమస్తకం నివాత దీపవద్దీప్యమానం మనసా దృష్ట్వా తస్యశిఖామధ్యే పరమాత్మాన మవ్యయం నీలాంబుద మధ్యస్థ విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరం నీవారశూకవద్రూపం పీతాభం సర్వకారణం తం మనసా విజ్ఞాయ సోహమితి. ద్వితీయం సగుణం భ్రువోర్మధ్యే న్తరాత్మా నం తేజోరూపం స్థాణువన్మూర్ధ పర్యంతం మధ్యదేహోత్సముద్గితం, తం మనసాలోక్య సోహమిత్యేతత్ జ్ఞానం తృతీయం సగుణం, యద్వా అష్ట దలోపేతే కర్ణికా కేసరాన్వితే. ఉన్నిద్రహృదయాంభోజే సో (హం) మమండల మధ్యే స్వాత్మానం అర్భకాకారం భోక్తృరూపేణ మవ్యయం సుధారసం విముంచద్భిః శశిరశ్మిభిః ఆవృతం మనసాదృష్ట్వా సోహమితి ధ్యాన ముత్తమమ్. సగుణం, (చతుర్ధం సగుణం) షోడశదలసంయుక్త శిరః పద్మాదధోముఖాన్నిర్గతాభిః సహ (స్రాభి) స్త్రై రమృతధారాభిః

<— గారు వారి పుస్తకములో ఆ వాక్యము, లేమివలననో ఎందులకో ప్రశ్నార్థక గుర్తును వేసియున్నారు.]

సమన్తతః ప్లావితం పురుషం పరమాత్మానం మనసాదృష్ట్వా తేనామృతేన సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కలేబర స్సన్నహమేవ పరంబ్రహ్మ పరమాత్మా వ్యయ ఇత్యే తద్ధ్యానం సగుణం. అథవా సూర్యమండలే ఆత్మానం సర్వ జగత్పతిం పురుషం హేమరూపిణం హిరణ్యశ్మశ్రు కేశనఖం పద్మాసనస్థం హరిమేవం ధ్యాయేదేత త్పంచమం సగుణం ధ్యానం. జ్యోతిర్మయం శుద్ధం సర్వగతమాకాశవద్దృఢ మత్యచ్ఛం అమలం నిత్యమాది మధ్యాన్త రహితం స్థూల సూక్ష్మ మనాకారం అసంస్పృశ్య మచాక్షుషం న రసగంధ మప్రమేయ మనుత్తమ మానన్ద మజరం సదసత్సర్వ కారణ మమూర్త మజ మవ్యయం దృశ్యాదృశ్యమన్తస్థం బహిస్థం సర్వతోముఖం సర్వ దృక్సర్వతః పాదం సర్వస్పృక్ బ్రహ్మ బ్రహ్మమయోహం స్యామితి యద్వేదనం తత్ నిర్గుణధ్యానం ఏవం (ధ్యాత్వా) ధ్యానం ధ్యేయమేత త్ప్రయోజనః మేతచ్చతుష్టయం జ్ఞాత్వా యోధ్యాయేత్ షణ్మాసాన్మృత్యు జిద్భవేత్. వత్సరాజ్జీవన్నేవ ముక్తోభవేత్ ముక్తే రణిమా లఘిమాద్యై శ్వర్య ప్రాప్తిః ప్రత్యయః। ధారణేతి. సర్వత్ర ఆహృత్య చిత్తస్య స్థాన బంధోధారణా సా పంచవిధా. తద్యథా. హృదయే దహరాకాశే బాహ్యా కాశ ధారణమాద్యా. పృథివ్యాపస్తే జోవాయ్వాకాశేషు క్రమేణ లకార వకార రేఫ యకార హకారాణాం పంచవర్ణానాం ధారణం ద్వితీయా, పృథి వ్యాది పంచభూతేష్వ నిరుద్ధాచ్యుత సత్యపురుష విష్ణ్వాది పంచాధిదేవానాం ధారణం తృతీయా. పృథివ్యాది పంచభూతేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రేశ్వర సదాశివానాం పంచాధి దేవానాం ధారణం తృతీయేతికేచిత్. పాదాదిజాను పర్యంతం పృథివీస్థానం వాయుంనీత్వా నిర్వ్యాప్య తత్ర వర్ణ దేవ సమన్వి తం పంచ ఘటికా ధారయే చ్చేత్పృ థివీ జయమాప్నుయాత్. ఆజాన్వోః పాయుపర్యన్తమపాం స్థానం తద్వాయుం నీత్వా తత్ర యథోక్తం వర్ణ దేవయుతం వాయుం పంచఘటికాధారయేత్. సర్వరోగైః ప్రముచ్యతే. ఆపాయోః హృదయాంతం వహ్నిస్థానం తత్ర తద్వర్ణ దేవ సహితం

వాయుం ధారయేత్పంచ ఘటికాచేదసౌ వహ్నినా నదహ్యతే. అహ్యన్మ ధ్యాత్ భ్రువోర్మధ్యం వాయుస్థానం తత్ర తద్వర్ణ దేవయుతం వాయుం పంచ ఘటికా యది ధారయేత్ వాయుజిదో*వ్యామచారీ భవేత్. ఆభ్రూమధ్యా న్మూర్ధాన్త మాకాశస్థానం తత్ర తత్ వర్ణ దేవయుతం వాయుం పంచ ఘటికా ధారయేచ్చే జ్జీవన్ముక్తో భవిష్యతి. సమాధిరితి. జీవాత్మ పరమాత్మనోః సమతావస్థా సమాధిః. యదర్ధ త్రిమాత్రా నిర్భాసం స్తిమితోదధివత్స్థితం స్వరూపశూన్యవద్ధ్యానం తత్సమాధి రితికేచిత్. ద్వాదశాయామా ధారణా (ధారణాత్ గ). ద్వాదశాయామాధ్యానం (ధ్యానాత్. ఖ)ద్వాదశ యామా స్సమాధిః। యథా యథాత్మానం ధ్యాయే త్తథా తథా సమాధిం సమవాప్ను యాత్. ధ్యాయేన్మనస్సమావేశ్య తిష్ఠేదవిచల (తిష్ఠేదచలవచ్చిరం) శ్చిరమ్. నిర్వాణానలవద్యోగీ ససమాధిష్ఠః? నశ్రుణోతి నచాఘ్రాతి నత్రస్యతి నపశ్యతి నచస్వర్గం విజానాతి నసంకల్పయతే మనః। నచాభి మన్యతే కించిత్ నచబుధ్యతే కాష్ఠవత్. యథా దీపో నివాతస్థః స్పందతే నకదాచన. తథా సమాధి నిష్ఠోఽపి తస్మాన్నవిచలేత్. ఏవ మష్టాంగ యోగ మభ్యస్యతో యోగిన స్తద న్తరా యా ఆలస్యం వ్యాధయః తీవ్రాః ప్రమాదస్థాన (ని) సంచయా. అనవస్థిత చిత్తత్వ మశ్రద్ధా భ్రాన్తి దర్శనమ్. దుఃఖాని దుర్మనస్యం విషయలోలుపత్వ మేవమాదయోనశ్యన్తి జ్ఞానేనైవ సహైతేన నిత్యకర్మాణి కుర్వతః నివృత్తఫలసంగస్య ముక్తి స్తస్యకరేస్థితా. అనేనప్రకారేణ నియమయమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యా హార ధ్యానధారణ సమాధయ శ్చేత్యష్టౌ యోగస్యాంగాని తాన్యష్టాంగాని కల్పయన్తే విమార్గగాయోగినః ధ్యేయం ధ్యానయోగ్యమపి దేవమన్యధేతి ధ్యేయమధ్యే యం కుర్వన్తి నాస్తీతి వదన్తీత్యర్థః.

ఇతి దశమః ఖణ్డః.

అథైకాదశః ఖణ్డః

ఏకార్ష్యాః

అథై కార్ష్యా. రా ౪

ఏకార్ష్యాః కీదృశ ఇతి ప్రశ్నార్థోఽధ శబ్దః. ఏకార్ష శబ్దస్య నిర్వచన మాహ.

ఏక ఏవ ఋషిః యేషా న్తే ఏకార్ష్యాః. రా ౫

ఏక ఏవ ఆర్ష్య ఏషాంతే ఏకార్ష్యాః ఇతి.

దూరగాః

తేషు యే దూరగాః తేషామయం మార్గః. రా౬

తేషు పంచసు మధ్యేయే దూరగా భవేయుః. తేషాం యోగినామయం మార్గః మోక్షమార్గః.

పిఙ్గలయానాడికయాఽఽదిత్య మణ్డల మను ప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణసంయుజ్య తతశ్చన్ద్రి మండలం తత్రస్థేన పురుషేణ తతో విద్యుతం తత్రస్థేన పురుషేణ పునః క్రమేణ వైకుంఠ సాయుజ్యం యన్తి. రా౭

ఏతేషా మిదానీం పింగళఏవ ముక్తిమార్గ మాహ. పింగళానామ దేహాన్తర్గతః కశ్చననాడీ విశేషః. తద్యధా. సర్వప్రాణినాం శరీరం స్వాంగుళిభిః షణ్ణవత్యంగులాయతం తత్ర త్రిషష్ట్యధిక శతత్రయమస్థీని. శిరసి చత్వారింశత్, కంఠదేశే బాహ్వోః పంచాశత్, పంచాశత్ కరాంగులిషు, పంచ పంచ వక్షసి, త్రింశత్ కుక్షౌ, వింశతిః వృషణయోః, త్రీణి త్రీణి సేవన్యాం, మేక శ్శిశ్నే, త్రీణి ఊర్వోః, పంచాశత్ పంచాశత్ జాన్వోః, పంచ పంచ జంఘయో ర్దశదశ పాదయో రంగులిషు పంచ పంచాస్థీని, ఏతేషా మాధారభూతం పృష్ఠ వంశాస్థిః పంచాశత్, సహస్రాధిక లక్షత్రయం నాడ్యః తత్రాస్థిబంధ స్నాయవో నవసహస్రం, ద్విసప్తతి సహస్రనాడ్య స్తత్ర వాయుగోచరధమన్యో. ద్విశతం ఆయుర్మర్మాణి, సప్తో

త్తరశతం పంచాశల్లక్షాధిక కోటిత్రయం రోమాణి, తత్ర స్వేదాయతనాని సప్తతి, సహస్రాధిక షష్టి లక్షం, కేశాః (పేశాః క) పంచశతమాదీ, సం (బం) ధయో ద్విశతం, నవరంధ్ర, మంతరే దశాంజలయః రక్త మష్టౌ మలం, సప్త మూత్రం, షట్ పైత్యం, పంచశ్లేష్మం, చత్వారః వసా, త్రయః మేదో, ద్విర్మజ్జా, ఏకాంజలిః శిరోమజ్జా, అర్ధాంజలిః శుక్ల, మర్ధ ప్రసృతిః శుక్లార్ధయోజః, తత్రాస్థి పాదగుల్ఫ జంఘాజానూరు గుదమూలాధార నాభి హృదయ గలాస్య భ్రూమధ్య లలాట శీర్షేషు చతుర్దశ భువనాని, మూత్ర స్తస్య రసః, శుక్ల రక్త బిందు బ్రహ్మామృతాని సప్త సముద్రా స్త్వగసృజ్మాంస మేదో మజ్జా శుక్లాని ధాతవః సప్త ద్వీపాః, మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరకానాహతాస్య బ్రహ్మరంధ్రాణి కులపర్వతాః, శిరోమేరుః, జ్ఞానామృతం గంగాది తీర్థం, పాదచక్రేరవిః, బిందుచక్రే చంద్రః, ప్రాణమర్మసుగ్రహో, ఏవం బ్రహ్మాండవత్పిండాండ స్తిష్ఠతి. తస్మిన్ శరీరే గుదాద్ద్వ్యంగులాదుపరి శిశ్నాద్ద్వ్యంగులాదధః తద్వైకాంగులోన్నత విస్తృతం దేహమధ్యమితి యోగిభిః సంజ్ఞితం, తదే (వం) వ కందమూలాధారం చేతి కేచిద్వదన్తి, తత్ర శిఖిస్థానం స్వర్ణ ప్రభం చతురశ్రం త్ర్యశ్రంవా మండల మస్తి తత్ర నీవారశూకవత్తన్వీ పావకశిఖా తిష్ఠతి దేహమధ్యాన్నవాంగులాదుపరి చతురంగుల విస్తీర్ణో త్సేధ మండలాకృతివత్ కందమస్తీతి కేచిత్. తన్మధ్యే నాభిస్తత్ర ద్వాదశారం చక్రమస్తి తదధస్తాత్ప్రాణ స్తిష్ఠతి. ప్రాణారూఢో జీవాత్మాచరతి. తన్నాభే స్తిర్య గూర్ధ్వాధః కుండలినీ స్థానం మూలాధారకందే కుండలినీ స్థానమితి కేచిత్. తత్రాష్ట ప్రకృతిరూపా నాగరూపా కుండలినీ శక్తిః శంఖావర్తక్రమాల్లింగ మావర్త్య తిష్ఠతీతికేచిత్. కుండలీభూత సర్పాణా మంగశ్రియ ముపేయుషీ కుండలినీశక్తి రాత్మనః ఫణేన బ్రహ్మరంధ్రాఖ్యం సుషుమ్నానాడీ రంధ్ర ముపగుహ్య తిష్ఠతి. తచ్చక్రే విలీనా స్సర్వ నాడ్య స్తిష్ఠన్తి తత్ర చతుర్దశనాడ్యో ముఖ్యాః. సుషుమ్నా ఇడాపింగలా

సరస్వతీకుహూర్వారుణీ యశస్వినీ పూషా పయస్వినీ శంఖినీ గాంధారీ హస్తి జిహ్వా విశ్వోదరా అలంబుసాచేతి నామవత్యః. తాసాం ముఖ్యత మాస్తిస్రః. ఇడా పింగలా సుషుమ్నాచేతి తాసూత్తమా, సుషుమ్నా కందమధ్యస్థా వంశాస్థి నాళగతా బ్రహ్మరంధ్రగామినీ వైష్ణవీ సాత్త్వికీ మోక్షగామినీ సుషుమ్నాస్థితా. తస్య మధ్యేఽవజ్రా తస్యత్ర చిత్రా, తత్ర బ్రహ్మరంధ్రాఖ్యానాడీ తిష్ఠతీతి కేచిత్. తస్యా సుషుమ్నాయాస్సవ్య భాగే వామనాసాన్తే చాంద్రమసీ తామసీ ఇడాస్థితా. దక్షిణభాగే యామ్యనాసాన్తే సౌరీ రాజసీ పింగలాస్థితా జిహ్వాన్తా సరస్వతీ మేఢ్రాన్తా కుహూశ్చ సుషుమ్నాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితావామనేత్రాన్తా గాంధారీ సవ్యపాదాంగుష్ఠాన్తా హస్తి జిహ్వాచ ఇడాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితాగాంధారీ సరస్వత్యోర్మధ్యే వామకర్ణాన్తా శంఖినీ స్థితా కుహూహస్తి జిహ్వయోర్మధ్యే సవ్యా సర్వగతా విశ్వోదరా స్థితా యామ్యనేత్రాన్తా పూషాదక్షిణపాదాంగుష్ఠాన్తా యశస్వినీచ పింగలాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితాయశస్వినీ కుహ్వో ర్మధ్యే సర్వగామినీ వారుణీస్థితా పూషా సరస్వత్యోర్మధ్యే యామ్య కర్ణాన్తా పయస్వినీ స్థితా కంద మధ్యాదధోగామినీ అలంబుసాస్థితా. ఏవం స్థితాసు నాడీషు ప్రాణాపాన సమానోదాన వ్యాననాగకూర్మ కృకర దేవ దత్త ధనం జయాఖ్యాః దశవాయవః సాగ్నయశ్చరన్తి కంధస్యాధః ప్రదేశస్య నాసా హృదయనాభి పాదాంగుష్ఠేషు ప్రాణవాయుర్దేహోద్దశాంగులాధిక స్తిష్ఠతి. శిశ్న గుదసక్థి వంక్షణ జానుజంఘోదరకటినాభిమూలేషు అపానవాయు స్తిష్ఠతి శ్రోత్ర నేత్ర కృకాటికాంగుళి ఘ్రాణ మధ్యేషు వ్యాన స్తిష్ఠతి. పాదహస్తాది సర్వాంగ సంధి షూదాన స్తిష్ఠతి భుక్తం సర్వరసం గాత్రే వ్యాపయన్ వహ్నినా సహద్విసప్తతి సహస్రేషు నాడీ మార్గేషు సంచరన్ సర్వదేహవ్యాపీసమాన స్తిష్ఠతి. నాగాది పంచవాయవః త్వగస్థ్యాదిషు తిష్ఠన్తి. నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసాదికం ప్రాణవాయోః కృత్యం, విణ్మూత్రాది విసర్జనమపానస్య కృత్యం, హానోపాదాన చేష్టాదికం

వ్యానస్యకృత్యం. దేహస్యోన్నయనాదిక ముదానస్యకృత్యం. శోషణా దికం సమానస్య కృత్యమితి వేదితవ్యమ్. ఉద్గారాదికం నాగస్య. నిమీల నాదికం కూర్మస్య. క్షుతం కృకరస్య. తంద్రకర్మ దేవదత్తస్య. శోషణా దికం సర్వం ధనంజయస్య కృత్యమితి యోగినో వదన్తి. ఏవం విధా శరీరమధ్యే అగ్నిమండల సూర్యమండల చంద్రమండల తేజోమండలాది సమస్త మండలాని బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మకాని జగన్తి పరమానంద స్వరూప పరం బ్రహ్మస్థానంచ తిష్ఠతి. పృష్ఠవంశాస్థ్యాధార భూత మూలాధార లింగనాభి హృదయ కంఠాస్య భ్రూమధ్య నిరోధికార్ధేందు బిందు కలానా (పా) దోన్మనీ విష్ణు వక్త్రి నాదనాదాన్త ధ్రువమండలాఖ్యాః షోడశాధారాస్సన్తీతికేచిత్. మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరకానాహత విశుద్ధ తాలుమూల భ్రూమధ్యలలాట బ్రహ్మరంధ్రాఖ్యానవాధారాః సన్తీతి పరే. ఆధారలింగనాభి హృదయ తాలుమూల భ్రూమధ్యాఖ్యాః షడాధారాః సన్తీతిత్యేకే. ఆధార హృదయ బ్రహ్మరన్ధ్రాఖ్యాస్త్రయోఽన్యేవదన్తి. సర్వాధారాః సచక్రాః సపద్మాః తత్ర మూలాధారే చతురరం చక్రం వకారాది సకారాన్తం వర్ణాన్వితం చతుర్దళం స్వర్ణ వర్ణం పద్మమస్తి లింగేషడరం చక్రం బకారాది లకారాన్తం వర్ణాన్వితం షడ్దళమగ్నివర్ణం పద్మమస్తి అధోముఖమితికేచిత్. నాభౌ దశారం చక్రం డకారాది ఫకారాన్తం వర్ణాన్వితం దశదళంస్ఫటికాభం పద్మమస్తి. హృదయేద్వాదశారం చక్రం కకారాది ఠకారాన్త వర్ణాన్విత ద్వాదశదళం సూర్యమండలాభం పద్మమస్తి. అష్టదళం కదళీ పుష్పవదధోముఖ మితికేచిత్ తాలుమూలే షోడశారం చక్రం స్వరాక్షరాన్వితం షోడశదళం చంద్రమండల వర్ణం పద్మమస్తి భ్రూమధ్యే చక్రం హకారక్షకార వర్ణాన్వితం ద్విదళం విద్యున్నిభం పద్మమస్తి. బ్రహ్మరంధ్రే సహస్రారం చక్రం సర్వవర్ణాన్వితం సహస్రదళం నానావర్ణమానందమయ మమృతకర్ణిక మధోముఖం పద్మమస్తీతి వదన్తి. ఏవం శరీరం జ్ఞాత్వాష్టాంగయోగ యుక్తో యోగీ పూర్వ

వత్కృతైః ప్రాణాయామైః ఉద్భోధితే పురుషే జీవాత్మతయా సౌర్యా పింగలయా నాడ్యా ఆదిత్యమండలం హృదయాంతర్గత సూర్యమండల మనుప్రవిశ్య తత్ర మండలే స్థితేన పురుషేణ తేజోరూపిణా పుంసా ఆత్మనా జీవాత్మనా ఆత్మానం స్వాత్మానం సంయోజ్య తతస్తయా చాన్ద్రి మస్యా ఇడయా నాసికయా చంద్రమండలం తాలుమూలాంతర్గతం చంద్ర మండల మనుప్రవిశ్య తత్రస్థే నామృతమయేన పురుషేణ తేజోరూపిణా పుంసాత్మనా జీవాత్మానం స్వాత్మానం సంయుజ్య తతస్తయా చాంద్ర మస్యా అమృతమయేన పురుషేణ. సంయోజ్య తతస్తయా వైష్ణవ్యా సుషుమ్నయా నాడికయా జీవాత్మానం విద్యుతం భ్రూమధ్యాంతర్గతం తటిన్మండల మనుప్రవిశ్య/తత్రస్థేన విద్యుల్లతావద్భాస్వరేణ పురుషేణ సంయోజ్య పునస్తయా తం జీవాత్మానం క్రమేణ లలాట మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిరోధికార్ధేందు బిందుకలా (పాదే త్మని) మనోన్మనీ విష్ణువక్త్రి నాదనాదాన్త ధృవమండలాని ప్రవేశ యిత్వా తద్ధ్రువ మండలస్థేనామృత మయేన సచ్చిదానంద స్వరూపిణా పరబ్రహ్మణా భగవతా పురుషేణ నారాయణేన సంయోజ్య విగతం కుంఠ మనస్తరీ యో యస్మాత్తద్వికుంఠం తస్యభావో వైకుంఠ మనశ్వర మనుపమేయం నిత్యంచ తత్సాయుజ్యం తన్మయత్వం వైకుంఠ సాయు జ్యం గచ్ఛన్తి- దూరగాఖ్యాయోగినః ప్రాప్నువన్తి. యద్వా అష్టాంగ యోగయుక్తో యోగీ పింగలయా నాడికయా జీవాత్మానం నిర్గమయ్య ఆదిత్య మండల మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతస్త స్మాత్ సూర్యమండలాన్నిర్గమ్య చంద్రమండలమనుప్రవిశ్య, తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య విద్యుతం తేజోమండలమనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య బ్రహ్మాండో పరిస్థితం కరణ వైకుంఠ మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన సచ్చిదానంద రూపిణా ఆదినారా యణేన సంయోజయేత్. తథోక్తం వేదశాస్త్ర పురాణేషు. యోవై తాం

బ్రహ్మణో వేద, తద్విష్ణోః పరమం పదమితి శ్రుతేః. కేచిత్ పునః క్రమేణ ఇంద్రాదిలోకాననుప్రవిశ్య తత్ర తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతస్తతో నిర్గమ్య శివలోకం ప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య బ్రహ్మలోక మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గత్య. విష్ణులోకం గత్వా తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గత్య తత్త ల్లోకాన్నిర్గత్య సర్వోత్తర మనశ్వరం తేజోమయం పరబ్రహ్మపదమనుప్రవిశ్య వైకుంఠస్య కదాచిదంతరాయ వర్జితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సాయుజ్యం తన్మయత్వం వైకుంఠ సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి కేచిద్వదన్తి.

అదూరగాః

యే దూరగాస్తే షామయం ధర్మః. ౨౨

యే త్వ దూరగాస్తే షామయం ధర్మః

క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనో ర్యోగం క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కారయిత్వా తత్రైవ సమస్త వినాశం ధ్యాత్వా కాశవత్సత్తామాత్రోఽహమితి ధ్యాయన్తి. ౨౩

క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోః జీవాత్మ పరబ్రహ్మణో ర్యోగ మైక్యం క్షేత్రజ్ఞస్య ప్రాణాధిరూఢ జీవస్య ద్వారం నాడీరంధ్రం తేన క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కుర్యాత్. తద్యథా పూర్వవదాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యాన ధారణా సమాధియుక్తో యోగీ బాహ్యవాయు మిడయా ఉదరమాకృష్య ఆపూర్య అంగుష్ఠాభ్యాం ముఖే శ్రోత్రరన్ధ్రే తర్జనీభ్యాం చక్షుర్ద్వయం మధ్యమాభ్యాం ముఖే నాసాపుటే పిధాయ యావచ్ఛక్తి వాయుం నిరుధ్య సాకారం నిరాకారంచ పరమాత్మానం పూర్వవద్ధ్యాయేత్. అనేన వికసితే పద్మే ప్రబుద్ధా కుండలినీ సుషుమ్నాన్తర్గత బ్రహ్మరంధ్ర నాడికాయాం మృణాలాన్తర సూత్రవదా మూర్ధ్ని నాదో వర్తతే. తత్తో వీణాధ్వని వత్తతః శంఖధ్వనివత్తతో మేఘధ్వని వత్తతో గిరిప్రస్రవణ ధ్వనివన్నాదః ఉద్గతః ఏవం సుషుమ్నయా మనసేంద్రియైః సహ క్షేత్రజ్ఞ నామ్ని వాయా వ్యోమరంధ్ర గతేసతి తత్రస్థ సహస్రపత్రకమలే ధ్యానేన వికసితే సతి

తత్త్వమసీతి జ్ఞానేన తత్రస్థేన పరమాత్మనా క్షేత్రజ్ఞస్య సంయోగో భవతి. ఏవం క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగం క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కారయిత్వా తత్రైవ పరమాత్మన్యేవ సమస్తమితి. భూమ్యన్తరిక్ష స్వర్గాదయః పృథివ్యాది భూతాని షడింద్రియాణి షడ్విషయాః షడ్బుద్ధయః సుఖం దుఃఖం ధర్మాధర్మాది యదేతత్సర్వం సమస్తం తస్య వినాశః తం విలయం సమస్త వినాశం ధ్యాత్వా ఆకాశవత్ ఆకాశమివ సతో భావస్సత్తా తస్యమాత్రోభావః సత్తా మాత్రోహమితి యోగినో ధ్యాయన్తి. ఆకాశస్య నిత్యత్వం తార్కికా వదన్తి.

భ్రూమధ్యగాః

భ్రూమధ్యగాః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగే సత్వరూపాగ్ని ద్వారేణ భ్రూమధ్యం నీత్వా పఞ్చభ్యోఽఙ్గుష్ఠాదిభ్య స్థానేభ్య ఆకర్షణం పునః పిఙ్గలా ద్వారేణ నిష్క్రమణం ప్రళయాన్త క్షేత్రజ్ఞ యోగాన్తం వా కుర్వన్తి. ౯౦

భ్రూమధ్యగానాం ధర్మమాహ భ్రూమధ్యగా ఇతి తేషామయం ధర్మః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగే విషయ సప్తమ్యయమ్. సత్వరూపాగ్ని ద్వారేణేతి సత్త్వం నామ కశ్చిద్గుణః తస్యరూపం విష్ణుః సఏవాగ్నిః శిఖీ తస్యద్వారం సుషుమ్నా నాడీ రంధ్రం తేన సత్త్వరూపాగ్ని ద్వారేణ సుషుమ్నా నాడీముఖేన పూర్వ ధ్యానేన ఆధారకమలే వికసితేసతి ప్రబుద్ధ కుండలినీ ముక్తరంధ్ర నిరోధేన సుషుమ్నయా నాడికయా క్షేత్రజ్ఞ మూర్ధ్వముత్కృష్య, అంగుష్ఠాది పంచస్థానాది పృధివ్యాది పంచభూతాది స్థానానిచ పాదాది పంచస్థానేషు తత్తదుక్తవర్ణ దేవతా యుతం పూర్వోక్త ధారణాన్వితం భ్రూమధ్యం పంచభ్యోంగుష్ఠాది స్థానేభ్య ఇతి పాదాంగుష్ఠాది జానుపర్యన్త మాజాన్వోర్ఘద పర్యన్త మాగుదాద్ధృదయ పర్యన్త మాహృదయాత్తాలు మూలాన్త మాతాలోర్భ్రూమధ్య పర్యన్త మేతాని పంచవాయోః స్థానాని వాయుం పంచఘటికా మాత్రం ధ్యాత్వా యో జపేత్ సః తమ్మాత జయ మవాప్య జీవన్ముక్తో భవేత్. | తస్మాత్తేభ్యః పంచభ్యోంగుష్ఠాది స్థానేభ్యః స్థానాత్ స్థానాన్తరేవాయోః ఆకర్షణం కృత్వా భ్రూ మధ్యం నీత్వా పునః పింగలయా నాడ్యా ద్వారం రంధ్రం తేన పింగలాద్వారేణ నిష్క్రమణ మాకృష్టస్యవాయోః విరేచనం కుర్యాత్. ఏవం ప్రలయ ఆత్మనః శరీరస్య నాశః

స ఏవాన్తో యస్య తత్ప్రలయాన్తం వా క్షేత్రజ్ఞస్య యోగః పరమాత్మనా సం యోగో యదా భవిష్యతి సఏవాంతో యస్య తత్ క్షేత్రజ్ఞ యోగాన్తం వా చశబ్దో వార్థే, యే కుర్వన్తితే భ్రూమధ్యగాః.

అసంభక్తాః

అసంభక్తానాము మనసా ధ్యానం కుర్వంతి. ౯౧

అసంభక్తానామ యోగినః ఏతేషాం మనసా మానసేంద్రియేణ పూర్వోక్తవత్పర మాత్మనో నారాయణస్య ధ్యానం కుర్వన్తి.

తత్ప్రతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శృణ్వంతి. ౯౨

తస్య పరమాత్మనః ప్రతిపాద్యతే నిశ్చీయతేఽయమనేనేతి ప్రతిపాదనః స ఏవా గమః ఆత్మావా హరిః ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః ఇత్యాది శ్రుతిః తత్ప్రతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శ్రవణేంద్రియేణ శృణ్వన్తి ఆకర్ణయన్తి.

చక్షుషా దేవతాఽకారం పశ్యంతి. ౯౩

చక్షుషా నేత్రేంద్రియేణ దేవతాకారం విష్ణ్వాది దేవతారూపం పశ్యన్తి. నిరీక్షన్తి.

ఘ్రాణేన గన్ధ మనుభవంతి. ౯౪

ఘ్రాణేనఘ్రాణేంద్రియేణ గంధం దేవార్చి(ర్పి)త పుష్పాది పరిమళమనుభవన్తి జిఘ్రన్తి.

పాణినా దేవతాం నమస్కుర్వంతి. ౯౫

పాణినా త్వగింద్రియేణ దేవతాం నమస్కుర్వన్తి. పూర్వవదభ్యర్చ్య ప్రణ మన్తి నమస్కుర్వన్తి అనేనైవా సంభక్తానాం మోక్షో భవిష్యతి. తదుక్తమ్. శ్రోతవ్యః శ్రుతివాక్యేభ్యో మన్తవ్యశ్చోపపత్తిభిః జ్ఞాత్వాచ సతతం ఏతద్ధ్యాన హేతవః. తరతిశోక మాత్మ విధితి.

<u>సంభక్తాః</u>

సంభక్తానామ బ్రహ్మణస్సర్వవ్యాపకత్వాదవ్యక్తమయుక్తం యోఽసౌ పరమాత్మా తత్సర్వం వ్యాప్యాకాశవత్తిష్ఠతి.

సంభక్తానామ యోగినస్తు బ్రహ్మణః పరమాత్మనః సర్వత్ర సచరాచరాది

జగన్తి వ్యాప్నోతీతి సర్వవ్యాపకస్తస్య భావ స్తత్త్వం తస్మాత్సర్వ వ్యాపకత్వాత్ కథ మిత్యత ఆహ యుక్తమితి. సంసారేణాన్వితం యుక్తం తేనాన్వితమయుక్తం యద్వస్తుత త్సర్వం సర్వవ్యాపీ భూత్వా యోసౌ పరమాత్మా ఆకాశవత్ వ్యాప్య తిష్ఠతి.

తస్మాద్బ్రహ్మణోన్యం నకుత్ర చిదాత్మానం ప్రతిపద్యతేఽసౌ. ౯౭

హిః య(ద)స్మాదర్థే తస్మాత్సర్వవ్యాపినో బ్రహ్మణః పరమాత్మనః అన్యమితరమాత్మానం కుత్రచిత్ శ్రుతౌ శాస్త్రేషు వా న ప్రతిపాద్యతే. అసౌ యోగీ తథా చ శ్రుతి రపి. అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణః స్థితః. ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మేతిచ.

భ్రూమధ్య గతస్యాపి సంశయాన్నిష్ప్ర మాణ మేవే త్యుక్తమ్. ౯౮

భ్రూ మధ్య గతస్యాపి యోగినః సంశయా నిశ్చయా భావాన్నిష్ప్రమాణం తదప్రమాణ మిత్యనేనోక్తం భవతి.

తస్మాద్బ్రహ్మ వ్యతిరిక్త మన్యనోపపద్యతే. ౯౯

తస్మాత్కారణా ద్బ్రహ్మ వ్యతిరిక్త మన్యద్వస్తునోపపద్యతే నవిద్యతే అయం సంభక్త మార్గః తేషా మస్మాత్ జ్ఞానాదేవ మోక్షప్రాప్తిః.

విసరగాః

వివిధసరణా ద్వివిధ దర్శనా త్కుపథగామిత్వా ద్విసరగాః

సంప్రతి నిర్వచనపూర్వకం విసరక మతమాహ. వివిధం నానావిధం సరణం గమనం యస్మిన్ తస్మాత్ వివిధ సరణాద్వి విధ దర్శనం జ్ఞానం యస్మిన్ తస్మాద్ద్వివిధ దర్శనాత్ కుపథస్య కుత్సితమార్గస్య గమనం యస్య తస్య భావః తస్మాత్కుపథ గామిత్వా ద్విసరగా భవన్తి.

పురా ప్రజాపతిరుపదేశ గూహనార్థం విసరగపక్షంసృష్టవాన్.

పురా పూర్వం ప్రజాపతిః స్రష్టా ఉపదేశ ఇతి మన్త్రాదినా ఉపదేశః తస్య

గూహనం అప్రకాశ స్తదర్థ ముపదేశ గూహనార్థం విసరకాణాం పక్షోమతం తం విసరక పక్షం సృష్టవాన్ కల్పితవాన్ భవేత్.

తం దృష్ట్వా మునయోపి మోహం జగ్ముః. ౧౦౨

తం విసరకపక్షం దృష్ట్వా మునయో మహర్షయోపి మోహం వైచిత్ర్య మాశాం జగ్ముః ప్రాపుః.

కిం పునర్మనుష్యాః. ౧౦౩

కిం పునర్మనుష్యాః మానవా మోహం జగ్మురితి.

విసరక పశూనా మహంకారయుక్తానాం జన్మాంతరేషు ముక్తిర్నాఽస్మిన్జన్మని. ౧౦౪

కిముత విసరకా ఏవ పశవః. అథోద్ధారః తేషాం విసరక పశూనా మహంకార యుక్తానాం యోగినాం జన్మాంతరేషు ఆగామి జన్మజన్మాంతరం తేషు కదా చిన్ముక్తిర్మోక్షోభవేత్. అస్మిన్ ఇహజన్మని ముక్తిర్నభవేత్. తదుక్తమ్ అనేక జన్మ సహస్రేషు కశ్చిదేకో విముచ్యత ఇతి.

తస్మాద్విసరక పక్షో నానుష్ఠేయః. ౧౦౫

తస్మాత్కారణాత్ విసరకపక్షో నానుష్ఠేయః. అనుష్ఠానయోగ్యో నభవతి.

కేచిద్విసరకాః కాయక్లేశాత్కేచిన్మన్త్ర జపాత్కేచిద్యేన కేనచిద్ధ్యానేన కేచిదక్షరేణ కేచిద్వాయుజయా దన్యే పర మాత్మనా క్షేత్రజ్ఞం సంయోజ్య ధ్యాయన్తి. ౧౦౬

తేషాం మధ్యే కేచిద్విసరకాః రుక్మాంగదాది పురాణమత మాహ. కాయక్లేశాదుప వాసాది వ్రతేన శరీర ప్రయాసాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. మన్త్రిశాస్త్రి మతమాహ కేచి ద్విసరకాః మంత్ర జపాద్యస్య కస్య చిన్మంత్ర స్యాభ్యాసాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. కేచిద్విసరకాః యేనకేన చిద్వైదికేనవా ఆత్మవ్యతిరిక్తేన ధ్యానేనముక్తిమిచ్ఛన్తి కేచిద్విసరకా యేనకేన చిదక్షరేణ బీజాక్షరేణాన్యేనవా వర్గజపేన ముక్తిమిచ్ఛన్తి. తదుక్తం మంత్రశాస్త్రేషు శృణు ష్వేదం మహామన్త్రం సర్వసిద్ధిప్రదంనృణాం. రాజ్ఞాం విజయదం నిత్యం సర్వోపద్రవ నాశనమ్. శాన్తిదం పరమాం పుష్టిం భుక్తి ముక్తి ఫలప్రదమ్. ఇత్యాది ధ్యానేనానేన తన్మంత్రీ భుక్తి ముక్తి మవా

ప్నుయాత్. ఇత్యాది. అకారం చామృతం బీజం క్షుత్తృష్ణాశ్రమ నాశనమ్. ఓం కారేణతు వర్ణేన యోజ (పే. క) యేత్తు దినే దినే. భుక్తిర్ముక్తిర్భవేత్తస్య మృత్యుంజిత్వా నసంశయః. ఇత్యాది. సంప్రతి సిద్ధమాహ. కేచిద్విసరకాః వాయుజయాదితి పూర్వవదిడయా బాహ్యవాయుముదరమాకృష్య అంగుష్ఠతర్జనీ మధ్యమాంగులిభిః ఉభే శ్రోత్రే నేత్రే నాసాపుటేచ పిధాయ వా తూష్ణీం వా వాయుముదరగతం నిరుధ్య యావచ్ఛక్యతే ధారణం తావద్ధారయేత్. ఏవం శనైః వనగజేంద్ర వద్వాయుం స్వవశం కృత్వా అణుత్వ లఘుత్వ పృథుత్వ ఖే చరత్వాది సిద్ధిమవాప్నుయాత్. తస్మాద్వాయుజయాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. తదుక్తమ్. తదానందో భవేద్దేహీ వాయుర్యేన జితో భవేదిత్యాది అన్యే విసరకాః పరమాత్మనా పరబ్రహ్మణా క్షేత్రజ్ఞం జీవాత్మానం పూర్వవత్ సంయోజ్య తమేవ ధ్యాయన్తి.

ఏతే పరమాత్మ సంయోగ మేవ నేచ్ఛన్తి. ౧౦౭

ఏతే విసరకాః జీవాత్మనః పరమాత్మనా సంయోగః తం పరమాత్మ సంయోగ మేవ నేచ్ఛన్తి కిన్తు పృథగేవ వ్యవహరన్తి.

కేచిద్ధృదిస్థః ఏవ పురుష ఇతి వదన్తి. ౧౦౮

కేచిద్విసరకాః హృదిస్థః హృదయగత ఏవ పురుషః పరమాత్మాదేవః నాన్యత్ర తస్య పూజనం అనుపపన్న మితి వదన్తి.

కేచిన్నకిఞ్చి ధ్యానమితి. ౧౦౯

కేచిద్విసరకాః కించిద్ధ్యానంనాస్తి కేవలం దేవతార్చనమేవ కర్తవ్యమితి వదన్తి.

యథోక్తానుష్ఠానం యోగమితి జ్ఞాత్వా ముక్తి మిచ్ఛంతి.

కేచిద్విసరకాః యథోక్తానుష్ఠానమితి. తత్తదాశ్రమిణాం విహితానుష్ఠానకరణమేవ యోగం నాన్యదితి వదన్తి. ఏవం జ్ఞాత్వా సర్వే ముక్తి మిచ్ఛన్తి. ఆకాంక్షన్తి.

ఏతేషాం విసరకపశూనా మహఙ్కారయుక్తానాం జన్మాంతరేషు ముక్తిర్నాస్మిన్జన్మని. ౧౧౧

తస్మాత్కారణాత్ ఏతేషాం విసరకపశూనాం జన్మాంతరే ష్వాగామి జననేష్వేవ ముక్తిః. నాస్మిన్ జన్మని ముక్తిర్భవతి.

తస్మిన్నేవ జన్మని మోక్షకాంక్షిణా విసరక పక్షో నానుష్ఠేయః

తస్మాత్కారణాత్ అస్మిన్ వర్తమానే జన్మన్యేవ మోక్షం కాంక్షితుం శీలం యస్య తేన మోక్షకాంక్షిణా యోగినా విసరకపక్షో నానుష్ఠేయః. విసరకమతోఽను ష్ఠాన యోగ్యః నభవతి.

మోక్షోపాయః

సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మాఽ బ్రశిత్య మోక్షే నిత్యం యత్నం కుర్యాదితి విజ్ఞాయతే ౧౧౩

ఇదానీ మస్మిన్ జన్మన్యేవ మోక్షోపాయమాహ. సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివే శ్యేతి. యోగీ సగుణే పూర్వోక్త లక్షణే సగుణే సాకారే బ్రహ్మణి ప్రథమం బుద్ధిం మనో నివేశ్య తద్రూపం దృష్ట్వా తద్గతమానస్సన్నేవం విధః పర బ్రహ్మేతి జ్ఞాత్వా పశ్చాత్తదను నిర్గుణం పూర్వోక్త లక్షణాన్వితం నిరాకార మోంకార గమ్యమవ్యక్తం బ్రహ్మాశ్రిత్య మనస్సంప్రాపయిత్వా తద్రూపం ధ్యాత్వా నిత్యమామోక్షాన్తమేవం యత్నముద్యోగం కుర్యాత్. తస్య యోగిన ఇహజన్మన్యేవ మోక్షోభవేత్. తత్కథమితిచేత్ తత్ఫలం కించిదనభికాంక్ష్య యథా విహిత నిత్యకర్మానుష్టాన పరోష్టాంగ యోగరతో యోగీప్రథమం ప్రతి మాసు శంఖచక్ర గదాధరం కిరీటకేయూర హారాది భూషాన్వితం కౌస్తుభోద్భా సితోరస్కం శ్రీవత్సాంకం పూర్ణచన్ద్ర నిభాననమ్. పద్మపత్ర నిభేక్షణం పద్మో దరం బింబ నింబోష్ఠం శుచిస్మితం శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం పద్మచ్ఛవి పాణిపాద తలం పీతవాసస మచ్యుతమనామయ మనుపమేయం వాసుదేవం జగన్నాథం నారా యణం పరమాత్మాన మీశ్వరం ప్రభామయం పురుషోత్తమం సర్వగతం దేవేశం నిత్యమభ్యర్చ్య తం చక్షుషావలోకయేత్. ఏవం కించిత్కాలం చక్షుర్గోచరం కృత్వా పశ్చాత్పూర్వోక్తా ధారేష్వేకస్మిన్నాధారే హృదయకమలేవా పూర్వోక్తేన పంచవిధేన సగుణధ్యానేన సగుణం నారాయణ మన్తర్యామినం మనసాభ్యర్చ్య తద్రూపం భావయేత్. ఏవం సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మాశ్రిత్యేతి, ఏవం మనోగోచరం తద్రూపమేవ పశ్చాద్ధృదయకమలే జ్యోతి ర్మయం శుద్ధం సర్వగతమాకాశవద్దృఢ మత్యచ్ఛమమలం నిత్యమాది మధ్యాన్త రహితం మూలం సూక్ష్మమనాకార మసంస్పృశ్య మచాక్షుషమోంకార గమ్యం

గుణాతీత మప్రమేయ మనుత్తమ మానన్దమయ మజర మన్తర్బహిష్ఠం సర్వతో ముఖం సర్వదృక్సర్వతః పాదమవ్యక్తం సర్వస్పృగిత్యేవం శరీరనాశాన్తం క్షేత్రజ్ఞ యోగాన్తం పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మేత్యాన్తే (స్తే) బాహ్యావాయు మిడయోదర మాకృష్య పూర్వవన్నిరుధ్య తయోర్నీలన(త) యా సుషుమ్నయా జీవాత్మాన ముద్గమయిత్వా అథోముఖాత్ శిరః పాదాన్నిర్గతాభిః? సహస్రాభి రమృత ధారాభిః? సమస్తతః పరిప్లావితః సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కలేబరస్సన్ తం దృష్ట్వా అహమేవ పరమానన్ద స్వరూపి పరం బ్రహ్మావ్యయ ఇతి యో ధ్యాయేత్సజీవన్నేవముక్తః తస్యాస్మిన్నేవ జన్మని మోక్షో భవేత్. కః పునరయం మోక్ష ఇతి చేదుచ్యతే స్వావసనక్లేశ సముచ్ఛేదేనతి కేచిద్వేదాన్తినః తన్న సర్వతః ప్రియతమస్యాత్మనః సముచ్ఛేదాయప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః. నిఖిలవాసనో చ్ఛేదే విగత విషయ వివిధాకారోపప్లవ విశుద్ధ జ్ఞానోత్పాద (నాస్వాద) ఇతికేచి ద్వేదాన్తినః తదయుక్తమ్. శారణాభావాదేవ తదనుత్పత్తేః ప్రకృతి పురుష వివేకదర్శనాదుపరతాయాం ప్రకృతౌ పురుషస్య స్వరూపేణావస్థాన మితికేచిత్. సాంఖ్యాస్తన్న? ప్రవృత్తి స్వభావాయాః ప్రకృతే రౌదాసీన్యా యోగాత్. నిత్య నిరతిశయ సుఖాభివ్యక్తిరితి కేచిత్ న్యాయినః తదసత్. తస్మాదహిత నివృత్తి రాత్యన్తికీ ముక్తిరితికేచిత్ న్యాయినః సమస్త గుణోచ్ఛేద సంహారావస్థాయాం ఆకాశవదాత్మనోఽత్యన్తావస్థానం మోక్ష ఇతి వైశేషికాః. తదనుపపన్నమ్. సుఖ దుఃఖయో రవినాభావిత్వేన వివేకహా (నౌ) నానుత్పత్తేః. తస్మాత్పరమా నన్ద స్వరూపిణా బ్రహ్మణా సహాత్యన్తావస్థాన మేవ మోక్షః. ఆనన్ద బ్రహ్మణో రూపమ్. తచ్చ మోక్షేభివ్యజ్యతే. విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేః. ఇహ గ్రన్థ విస్తర భీత్యామయా స్థూలమాత్ర మేవోక్త మన్యదఖిలం తత్తచ్ఛాస్త్రేష్వ వేదితవ్యమ్. ఇతి విజ్ఞాయతే వేదశాస్త్రే ష్వవగమ్యతే.

ఇతి ఏకాదశః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్థ వివరణే షష్ఠః పటలః.

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోసావష్టమోగతః

అష్టమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథ నవమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

శ్రామణక విధానం

అథ వనస్థస్య శ్రామణక విధానమ్. ౧

శ్లో॥ ప్రభాష్యాశ్రమ ధర్మం చ రామం నత్వాహ మగ్నిచిత్
ఆశ్రమ స్వీకృతిం వక్ష్యే వనస్థ యతినో రిహ.॥

అథేతి. పూర్వం వనస్థయతినోర్నామ ధర్మ మాత్ర ముక్తమ్. అథానయోరాశ్రమ ప్రాప్తివిధిః కీదృగితి ప్రశ్నేఽథ శబ్దః. వనస్థస్య వానప్రస్థస్య శ్రామణకం విధానం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి వాక్యశేషః.

గృహస్థ స్సోమయాజీ పుత్రం పౌత్రఞ్చ దృష్ట్వా తత్పుత్రాదీ న్గృహే సంస్థాప్య మౌణ్డ్యం కృత్వా ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రం చరేత్. ౨

గృహస్థో వలీపలిత సంయుక్తో గృహీయది సోమయాజీ పుత్రవాన్ తం పుత్రం పుత్రస్యాపత్యం పౌత్రః సయద్యస్తి తం చ దృష్ట్వా అహం వనాశ్రమం గమిష్యామీత్యుక్త్వా తత్పుత్రానిత్యాది శబ్దేన పౌత్ర ప్రపౌత్ర దౌహిత్రాదీన్ గృహే గార్హస్థ్య ధర్మేణ స్వసద్మని వాసం స్థాప్య మౌండ్య మితి ముండస్య భావో మౌండ్యం శిఖాభ్రూ వర్జం వపనంకృత్వా నాపితేన కారయిత్వా స్నాత్వా నిత్యకర్మాణ్యా చరిత్వా సదస్యాననుజ్ఞాప్య తైరుక్తం ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రంచరేత్. త్రీణి కృచ్ఛ్రాణీతి కేచిత్.

వసన్తే శుక్లపక్షే పుణ్యర్క్షే పత్న్యాసార్ధం వనాశ్రమంయాతి.

సంప్రతి కాల మాహ. వసన్తే ఋతౌ చైత్రే వైశాఖే మాసే శుక్లపక్షేఽరిక్తే తిథౌ శుభేదినే పుణ్యర్క్షే రోహిణ్యాదౌ శుభే నక్షత్రే శుభేయోగే తైతులాది శుభ కరణే పత్న్యాసార్ధం సహవనమేవాశ్రమస్తం వనాశ్రమంయాన్తి ప్రాప్నుయుః.

పూర్వస్మిందివసే కృతస్నాన స్సఙ్కల్ప్య కుశోదకం పీత్వోపవాసం కుర్యాత్. ४

పూర్వస్మిన్నితి. యద్దినే వనాశ్రమం గన్తుముద్యోగః తద్దినాత్పూర్వస్మిన్ దివసే పూర్వఏవ కృతస్నానః పఞ్చ్యసహ ప్రాణానాయమ్య శ్వోవనాశ్రమం గమిష్యామీతి సంకల్ప్య కుశోదకం దేహశుద్ధ్యర్థం పీత్వాఽచమ్య ఉపవాసమనశన వ్రతం కుర్యాత్.

ఔపాసన హోమం కృత్వాఽగ్నిం "అయన్తే యోని" రిత్యరణ్యా మారోపయేత్. ౫

ఔపాసన హోమమితి యద్యర్ధాధానీ తస్మిన్నగ్నౌ పూర్వవద్ధుత్వా తమగ్నిమయన్తే యోని. రితి మంత్రం జపన్ పూర్వవదరణ్యా మారోపయేత్.

దర్శపూర్ణమాస విధానేన దర్భాదీ న్సంగృహ్య పూర్వవత్పరి స్తరణ కూర్చాన్పరిధీ న్సమిధో వేణుదణ్డోపవీత కమణ్డలు వల్కలాదీ న్సంభరతి. ౬

దర్శపూర్ణమాస విధానేనేతి. దేవస్య త్వేత్యశ్వ *పర్శుమసిదం వాదాయ యజ్ఞస్య ఘోషదసీ త్యభిమన్త్ర్యయతే గార్హపత్యం వోపతిష్ఠతే ప్రత్యుష్టమితి తస్మిన్నిష్టపతి. ప్రేయమగా దుర్వన్తరిక్షం ప్రేహీతి చాహవనీయ మభిప్రైతి. ఇహ బర్హిరాసద ఇతి వేదిం ప్రత్యవేక్షతి. యత్రబర్హిర్హాదాస్యన్ భవతి తాం దిశమేత్య విష్ణో స్తూపోసీ త్యేకస్తంబ ముత్సృజ్య దేవానాం పరిషూతమసీత్యన్యం పరిషౌతి. పశూనాం త్వా భాగముత్సృజామీతి పరిషూతస్యైకాం దర్భానా ముత్సృజ్య ఇదం దేవానామితి పరిషూతమభిమృశతి. ఇదం పశూనామిత్యత్సృష్టం దేవస్యత్వేతి పరిషూతమభిగృహ్య దేవేభ్యస్త్వేతి ఊర్ధ్వ మున్మృజ్య దేవబర్హిరిత్య సిదం నిధాయ యాజాతా ఇత్యభిమన్త్ర్య ఆచ్ఛేత్తార ఇత్యాచ్ఛిందన్ సన్నఖం ముష్టిం దదాత్యేవం దర్భాన్ సంగృహ్యతూష్ణీం త్రిధాతుశుల్బంకృత్వా యత్కృష్ణోరూపమితి పాలాశేన ఖాదిరేణవా యాజ్ఞికైర్వ్రాక్షై రేకవింశతి దారుమిధ్మంసంగృహ్య కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠ ఇతి సంనహ్య పూషాతఇతి ప్రదక్షిణం గ్రధ్నాతీత్యేపమిధ్మం ఇత్యనేన వక్ష్యమాణేన దర్శపూర్ణమాస విధానేన దర్భాదీన్ సంగృహ్య పూర్వ

* పర్శుకా = ప్రక్కటెముక

వత్ కృతాన్ పరిస్తరణ కూర్చాన్ పరిధీన్ షట్త్రింశదంగులాయామాన్ ద్వాదశాంగులాయతా స్సమిధః. పవిత్రాన్, హస్తాయతం ప్రోక్షణకూర్చం (వత్కృతాన్. క) ? కేశ ఏవాంతో దీర్ఘస్యయస్య కేశాన్తః పంచసప్త నవాన్యతమైః పర్వభిర్యుక్తో వేణుదండః ఉపవీతం తృతీయం యజ్ఞోపవీతం కమండలుం జలపాత్రం వల్కలం తరుత్వగ్వస్త్రం ఆదిశబ్దేన మేఖలోత్తరీయ కృష్ణాజినోపానచ్ఛత్రాశ్మాదయో గృహ్యన్తే తాన్ వేణుదండోపవీత కమండలు వల్కలాజినాదీన్ సంభారాన్ దైవిక వత్సంభరతి.

పూర్వోక్తేన విధినాఽగ్నికుండం కుర్యాత్. ౭

పూర్వోక్త విధానేనాగ్నిశాలాం శ్రామణక మగ్నిం కుర్యాత్.

అపరస్మిందివసే వైశ్వానరసూక్తేనాగ్నిం మథిత్వా ప్రజ్వాల్య "అగ్న ఆయాహి; ఉపావరోహే" త్యగ్నిం నిధాయ పూర్వవచ్ఛ్రామణకాగ్న్యాఘారం జుహోతి. ౮

అపరస్మిన్ దివసే శ్వోభూతే పూర్వాహ్ణే పత్న్యాసహ ప్రాజాపత్యమ్య వానప్రస్థం కర్మ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అప ఉపస్పృశ్య వైశ్వానరసూక్తేనారణ్యామగ్నిం మథిత్వా తమగ్నిం పాత్రే నిధాయ ప్రజ్వాల్యేంధనైరుద్దీప్య అగ్న ఆయాహ్యుపావరోహేతి ద్వాభ్యాం అగ్న్యాయతనేగ్నిం నిధాయ పూర్వవత్ శ్రామణకాగ్నా వాఘారం జుహోతి.

సన్యాసాశ్రమ స్వీకారః

ప్రణమ్యాగ్నిం పరిషిచ్య 'అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తేత్వ' మితి పఞ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వాఽఽపోహిరణ్య పవమానై రాత్మానం ప్రోక్ష్య బ్రహ్మదైవత్యం వైష్ణవం పఞ్చవారుణఞ్చ ప్రధానాన్యాహుత్యన్తం యజేత. ౯

హుత్వా ఘారాన్తేగ్నిం ప్రణమ్య అగ్నిం పరిషిచ్య అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తే త్వమిత్యగ్నిం పతిఘ్నీన్తం, వాయుం నిందితాన్త, మాదిత్యం ఘోరాన్తం, గంధర్వం యశోఘ్నీన్తం, చంద్రం పుత్రఘ్నీన్త మితి పంచ ప్రాయశ్చిత్తమ్

హుత్వా ఆపోహిరణ్య పవమానై రాత్మానం స్వశరీరం ప్రోక్ష్య బ్రహ్మదైవత్య మితి బ్రాహ్మం వైష్ణవం పంచవారుణంచ ప్రధానాన్ మంత్రాన్ వ్యాహృత్యన్తం యథా స్యాత్తథా యజేత. హునేత్॥.

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయః ఖణ్డః

అగ్నేః ప్రతీచ్యాం ద్వౌ కుశౌ పూర్వాగ్రౌన్యస్యోర్ధ్వేఽశ్మానం నిధాయ తత్సవితుర్వరేణ్యమితి దక్షిణ పాదాఙ్గుష్ఠాగ్రేణాఽశ్మాన మధి తిష్ఠేత్. ౧౦

అగ్నేః ప్రతీచ్యాం దిశి ద్వౌకుశౌ దర్భౌ ప్రాగగ్రౌ న్యస్య నిక్షిప్య ఊర్ధ్వే దర్భయోరుపర్యశ్మానం పేషణ పాషాణం నిధాయ తత్సవితుర్వరేణ్యమితి స్వేన దక్షిణ పాదాంగుష్ఠాగ్రేణ అశ్మాన మధి తిష్ఠేత్. అధిశీఙ్ స్థాసాం కర్మేతి సప్తమ్యర్థే ద్వితీయా అశ్మన్యంగుష్ఠాగ్రం నిధాయ తిష్ఠేత్. అశ్మానం స్పృశేత్.

తేజోవత్సవేతి వల్కల మజినం చీరం వా పరిధాయ పూర్వవన్మేఖలాదీం త్రీణ్యుపవీతాన్యుత్తరీయం కృష్ణాజినం చా దదాతి. ౧౧

తేజోవత్సవ ఇతి మంత్రేణ వల్కల మజినం కృష్ణాజినం వా చీరం వస్త్రం వా పరిధాయ పూర్వవదుపనయనోక్తవత్ మంత్రేణ మేఖలాం త్రీణ్యుపవీతాని ఉత్తరీయం కృష్ణాజినం చ సముచ్చయే. తత్తన్మంత్రేణా దదాతి స్వయమేవ గృహీత్వా ధారయేత్.

ఆచమ్య "స్వస్తిదేవే" త్యగ్నిం ప్రదక్షిణం ప్రణామఞ్చ కృత్వాఽఽసీత. ౧౨

పూర్వవదాచమ్య స్వస్తిదేవేత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రాణాయామంచ కృత్వాఽసీత ఉపవిశేత్.

"శన్నోదేవీ" ఇతి స్వమూర్ధ్ని ప్రోక్ష్య జయా నభ్యాతానా న్రాష్ట్ర భృతో వ్యాహృతీశ్చ హుత్వాఽజ్య శేషం ప్రాణా యామేన ప్రాశ్నీయాత్. ౧౩

శన్నోదేవీరితి స్వమూర్ధ్న్యాత్మన శ్శిరసి ప్రోక్ష్య పూర్వోక్తాన్ జయాన్ చిత్తం చ స్వాహాదీన్ అభ్యాతానాన్ అగ్నిర్భూతానాదీన్ రాష్ట్రభృత ఋతాషాడాదీన్ వ్యాహృతీశ్చ హుత్వాఽజ్య శేషం హోమావశిష్ట మాజ్యం *చుళుకమాత్రం పాణావాదాయ ప్రాణాయామేన మంత్రేణ ప్రాశ్నీయాత్ భక్షయేత్.

"యోగే యోగే" ఇతి ద్విరాచమ్య "శతమిన్ను శరద" ఇతి ప్రణామం "ఆగన్త్రాసమగన్మహి" ఇతి ప్రదక్షిణం చాదిత్యస్య కుర్వీత. ౧౪

యోగేయోగే తవస్తరమితి మంత్రేణ ద్విరాచమ్యశతమిన్ను శరదఇతి మంత్రేణ ప్రణామ మాదిత్యస్య కృత్వా ఆగన్త్రా సమగన్మహీతి ప్రదక్షిణం చా దిత్యస్య ౼ర్వీత.

"రాష్ట్రభృదసి" ఇత్యూర్ధ్వాగ్రం కూర్చం గృహ్ణీయాత్.

రాష్ట్రభృదసీతి మంత్రేణ యథాలింగం ఊర్ధ్వాగ్రం కూర్చం గృహ్ణీయాత్.

ఓం భూ స్తత్సవితుః ఓం భువో భర్గో దేవస్య ఓం సువర్ధి యోయోన ఇతి పచ్ఛోవ్యస్తాం "ఓం భూర్భువ స్తత్సవితుః ఓం సువర్ధియోయోన" ఇత్యర్ధర్చాం "ఓం భూర్భువస్సువ స్తత్స వితుః" ఇతి సమస్తాం చ సావిత్రీం జప్త్వా వనాశ్రమం ప్రవిశ్య బ్రహ్మచర్య వ్రతం సఙ్కల్పయేత్. ౧౬

ఓం భూ స్తత్స వితుర్వరేణ్యం ఓం భువోభర్గో దేవస్య ఓంసువః ధియో యోనః ప్రచోదయా దితి పచ్ఛః పాదశోవ్యస్తాం విభక్తాం సావిత్రీం, ఓం భూర్భువ స్తత్సవితురితి ఓం సువర్ధియోయోన ఇత్యర్ధర్చాం ఋచోర్ధ మర్ధర్చః తామర్ధర్చాం

* చుళుక = మినుపగింజ మునుగునంతమాత్రము. చౌర పుడిసిలి)

సావిత్రీం, ఓం భూర్భువస్సువ స్తత్స వితురితి సమస్తా మవిభక్తాంచ సావిత్రీం క్రమేణ జప్త్వా వనాశ్రమం వానప్రస్థ ధర్మం ప్రవిశ్య సంప్రాప్య ఇతః పరం బ్రహ్మచర్య వ్రతం చరిష్యామీతి బ్రహ్మచర్య వ్రతం సంకల్పయేత్.

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః.

అథ తృతీయః ఖణ్డః

తత్పత్నీ చ తథా బ్రహ్మచారిణీ స్యాత్. ౧॥

తత్పత్నీ తస్య భార్యాచ యథా భర్తా తథా బ్రహ్మచర్యవ్రత మస్యా ఇతి బ్రహ్మచారిణీ స్యాత్. భవేత్.

స్వయమేవాఽగ్నిం ప్రదక్షిణీ కృత్వాఽఽజ్యేన ప్రాజాపత్యం ధాతాది మిన్ద్రాహుతీ విచ్ఛిన్న మైన్ద్రం వైశ్వదేవం వైష్ణవం బ్రాహ్మం విష్ణోర్నుకాదీ న్ప్రాజాపత్య సూక్తం తద్వ్రత బన్ధ ఞ్చ పునః ప్రధానాన్హుత్వా ప్రాజాపత్య వ్రతం బధ్నాతి.

పత్న్యై వినా స్వయమేవాగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వాఽసిత్వా ఆజ్యేన ప్రజాపతేన త్వత్ ప్రజాపతిర్జయానితి ప్రాజాపత్యం ధాతాది మిన్ద్రాహుత్వా శ్రావితమిత్యాది విచ్ఛిన్నం త్రాతారమిన్ద్ర మిత్యాద్యైంద్రం ఆనోవిశ్వ ఆదివైశ్వదేవం అతో దేవాది వైష్ణవం బ్రహ్మజజ్ఞానం హిరణ్యగర్భ ఇతి బ్రాహ్మం విష్ణోర్నుకాది (సప్త. ఖ. గ.) షడ్వైష్ణవం ప్రాజాపత్య సూక్తమితి ఋతంచ సత్యంచ దేవ కృతస్య యన్మేగర్భే తరత్స మందీతి ప్రాజాపత్యవ్రత సూక్తంచ ప్రజాపతేన త్వత్ రయీణాం పతిమితి ప్రాజాపత్య వ్రతబంధం చ హుత్వా ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధం కరిష్యామీతి సంకల్ప్య పునః ప్రధానాన్ ధాతాది ప్రాజాపత్య వ్రత బంధ మంత్రాన్ ఘృతేన హుత్వా అగ్నే వ్రతపతే ప్రాజాపత్య వ్రతం చరిష్యామీతి ప్రతిమంత్రం సమిద్భిర్హుత్వాఽఽజ్యేన వ్యాహృతీర్జుహుయాత్. ఏవం ప్రాజాపత్య వ్రతం బధ్నాతి.

స్థిత్వా "దేవస్యత్వా; యో మేదక్షే"తి. ద్వాభ్యాం తుఞ్చ సప్త

సవాన్యతమైర్పర్వభిర్యుక్తం కేశాన్తాయతం వా వ్యవక్రం వైణవం ద్విదండ మాదదాతి. ౧౯

గృహీత్వా దేవస్యత్వా సవితుః యో మే దండః పరావతమితి ద్వాభ్యాం మంత్రాభ్యాం పంచసప్త నవానాం పర్వణాం మధ్యేఽన్యతమాన్యేకతరాణి యేషాం తైః పంచ సప్త నవాన్యతమైః పర్వభిః పంచభి స్సప్తభిర్నవభిర్వా యుక్తమన్వితం దండం తదసంభవే కేవలం కేశాన్తాయతం లలాటోపరి దేశాన్తాయతంవా అవక్రమృజుం వైణవం దండమేవం ద్వౌదండౌ సూత్రైర్బద్ధ్వా తావేకీకృత్య తద్ద్విదండమాదదాతి గృహ్ణీయాత్.

"యేనదేవే"తి కమండలు మృద్గ్రహణ్యౌ పూర్వవదుపానచ్ఛత్రే గృహ్ణాతి. ౨౦

యేనదేవా ఇతి మంత్రేణ కమండలుంచ మృద్గృహ్యతే శౌచార్థమనయేతి మృద్గ్రహణీచ తేకమండలు మృద్గ్రహణ్యౌ మన్త్రావృత్త్యా గృహ్ణాతి. పూర్వవదితి ఉపానహావధ్యవరోహా మీత్యుపానహౌ ప్రజాపతేః శరణం. భువః పునాత్వితి ద్వాభ్యాం ఛత్రమేవం సమావర్తనోక్తవత్ ఉపానచ్ఛత్రేచ గృహ్ణాతి.

అగ్నీన్గార్హపత్యాదీంశ్చ జ్వాల్యాఽగ్నిహోత్రం హుత్వాఽహవనీయే ప్రాజాపత్యం విష్ణుసూక్తంచ సర్వత్ర "అగ్నయే స్వాహా; సోమాయస్వాహా; విష్ణవేస్వాహా" ఇతి హుత్వాఽగ్నీనరణ్యా మారోపయతి. ౨౧

అగ్నీంశ్చ గార్హపత్యాదీనాధాన క్రమేణోజ్జ్వాల్య వక్ష్యమాణ వదగ్నిహోత్రం హుత్వాఽహవనీయేఽగ్నౌ ప్రాజాపత్యం వైష్ణవం చాజ్యేన హుత్వా సర్వత్రాహవనీయాదిష్వగ్నిషు అగ్నయేస్వాహా సోమాయస్వాహా విష్ణవేస్వాహేతి క్రమేణ హుత్వా అగ్నినిత్యాజస్ర పక్షే గార్హపత్యాదీనగ్నీన్, పృథగరణ్యోః నోచేద్గార్హపత్యాగ్ని మరణ్యాం పూర్వవదారోపయతి.

వనేఽద్రౌ వివిక్తే నదీతీరే వా వనాశ్రమం ప్రకల్ప్యయథోక్తమగ్నికుణ్డాని కుర్యాత్. ౨౨

వనే అరణ్యేవా అద్రౌ పర్వతాగ్రేవా వివిక్తే విజనే దేశేవా నదీతీరే సరిత్తటేవ గ్రామాద్బహిః ఆశ్రమం తపోనిలయం ప్రకల్ప్య యథోక్తమితి వక్ష్యమాణ శ్రౌతోక్త ప్రకారేణాగ్నిశాలాం తత్రాగ్నికుండాని గార్హపత్యాదీని కుర్యాత్.

పత్న్యా సహాఽగ్ని నాదాయ పాత్రాది సంభారయుక్తో వనాశ్రమం సమాశ్రయతి. ౨౩

పత్న్యాసహ అగ్ని నరణ్యారోపితా నసంకర మాదాయ స్వయమేవ గృహీత్వా పాత్రాణిస్రుక్ స్రువాదీని యజ్ఞపాత్రాణి ఆదిశబ్దేన వక్ష్యమాణ సువర్ణశకల పార్థివా స్త ఏవ సంభారాః తాన్ సంభారాన్ పత్న్యా పుత్రాదినా వా వాహయిత్వా తైర్యుక్తః పాత్రాది సంభారయుక్తస్సన్ వనాశ్రమం సమాశ్రయతి. సంప్రాప్నుయాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ వివరణే ప్రథమ పటలః -

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

అథః చతుర్థ ఖణ్డః

అగ్న్యాయతనే ప్రోక్ష్య ఖనిత్వా లేఖా షడుల్లిఖ్య సువర్ణ శకలం వ్రీహీంశ్చ నిధాయ శ్రామణకాగ్నిం నిదధ్యాత్.

తం గత్వా చమ్యాగ్న్యాయతనే శ్రామణకాగ్నికుండే పూర్వవత్ ప్రోక్ష్యఖనిత్వా లేఖాః షడుల్లిఖిత్వా ప్రోక్ష్య తత్ర సువర్ణశకలం తదభావే వ్రీహీన్వా చ శబ్దో వికల్పేనిధాయ తదుపరి శ్రామణకాగ్నిం మథిత్వా తమగ్నిం నిదధ్యాత్. తదగ్నౌ నిత్యం పూర్వవజ్జుహుయాత్.

వన్యానేవ పార్థివా న్వాన స్పత్యా న్కుశిరోద్ధతాఞ్ఛకా న్పురాణాన్కుశ దర్భా న్మూర్ణా స్తుకాం ప్లక్షాగ్రం సుగన్ధి తేజనం గుగ్గులుం హిరణ్యశకలాన్సూర్య కాన్తంచ సంభరతి.

వనే భవా వన్యాస్తాన్వన్యానేవ న గ్రామ్యానితి యావత్. పృథివ్యాం భవాః పార్థివాస్తాన్ పార్థివాన్ సప్తైతేక ఇతిచేత్ సికతోషా ఖూద్ధత వల్మీక వపాసూద వరాహోద్ధత శర్కరాః సప్త ఏతాన్ శ్రౌతోక్త వచ్ఛబ్దాన్ ప్రత్యేకం కుడుబం యథాలాభం వా సంగృహ్య వనస్పతిషు భవా వానస్పత్యాః తాన్ వానస్పత్యాన్ వక్ష్యమాణ శ్రౌత ప్రకారేణ ప్రాదేశమాత్రాన్ సపత్రాగ్రాన్ అశ్వత్థోదుంబర పలాశ శమి వైకంకత అశనిహత పుష్కర పర్ణముంజ కులాయా నిత్యేషా వానస్పత్యాన్ పూర్వేషుసంశుష్కాన్ కృమిలేప వర్జానే కైకం పంచదశ గృహీతాన్ సర్వాన్ యథాలాభం వా సంగృహ్య కుళీరేన కర్కటేన ఉద్ధృతా స్వనిలయార్థ భూఖననే నోద్గతామృత్ కుళీరోద్ధతామృత్తాం కుళీరోద్ధతాం మృదం శణాన్ శణ బీజాన్ పురాణాన్ మాసాతీత పురాతనాన్ కుశాఖ్యదర్భాన్ కుశదర్భాన్ ఊర్ణాస్తుకాం *మేషాం తరా(ర) శృంగీయాం లోమ సంహతిం | ప్లక్షాగ్రం సపత్రాం ప్లక్షశాఖాం, సుగంధితేజనం కటతృణాగ్రం గుగ్గులుం, హిరణ్య శకలాన్ సూర్యకాన్తమశ్మ నిశేషంచ పార్థివాదీన్ సంభారాన్ సంభరతి.

వానప్రస్థానృత్విజో వృత్వాఽగ్నిం మథిత్వా గార్హపత్యాదింస్త్రేతాగ్నిష్వజ్యాగ్నిన్వాఽగ్న్యాధేయక్రమేణాధాయాహుతీ ద్వేద్వేహుత్వా నిత్యం ద్వికాలంపవైశ్యేరేపజుహోతి

వానప్రస్థా నృత్విజః అధ్వర్యు ప్రముఖాన్ యాజ్ఞికాన్ మంత్రానుసారేణ వృత్వా పూర్వవదగ్నిం మథిత్వా తమగ్నిం ప్రజ్వాల్య కుండేషు ప్రోక్ష్య ఖనిత్వా షట్ లేఖా లిఖిత్వా సంభృతాన్ పార్థివాదీన్ యథాభాగం విభజ్య తత్తద్భాగం తత్తత్కుండే నిధాయ గార్హపత్యాదీన్ త్రేతాగ్నీన్ పంచాగ్నీన్వా ఆధానకాలే యథా దద్యాత్తే నాగ్న్యాధేయ క్రమేణాధాయ కుండేషు నిధాయ ఆహుతీ ద్వేద్వే ఇతి ఆహవనీయే ప్రాతః సూర్యోజ్యోతిర్జ్యోతిః సూర్యః స్వాహేతి సాయం అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిః స్వాహేతి హుత్వా పశ్చాద్భూర్భువస్సువ స్స్వాహేత్యుభయత్ర జుహుయాత్. ఏవమాహవనీయే ద్వేగార్హపత్యేఽగ్నయే గృహపతయే స్వాహా విష్ణవే స్వాహేతి ద్వే అన్వాహార్యేఽగ్నయేఽన్నాద్యాయ స్వాహా విష్ణవే స్వాహేతి ద్వేయది సభ్యావసథ్యౌ సభ్యే భూర్భువస్సువస్స్వాహా విష్ణవే స్వా

* మేక కొమ్ములయొక్క మధ్యలో వెనుకభాగమందలి వెంట్రుకలు.

హేతి ద్వే ఆవసథ్యే అగ్నయేన్న పతయేస్వాహా విష్ణవేస్వాహేతి ద్వే. ఏవ మాహుతీ ద్వేద్వే తదాసీంహుత్వా నిత్యం ప్రతిదినం ద్వికాలం సాయంప్రాతః నిత్యధారణపక్షే విహరణం వినాన్య దగ్నిహోత్రం కుర్యాత్. విహరణ పక్షేతు ప్రాగస్తమయా త్ప్రాగుదయాచ్చ అగ్నిహోత్రం హోష్యామీతి సంకల్ప్య సుగార్హపత్యో బుద్ధ్యస్వేతి గార్హపత్య ముపస్థాయేత్యాది వక్ష్యమాణాగ్ని హోత్ర ప్రకారేణ సర్వం కృత్వా వన్యైర్వనోద్భవైః ప్రియంగు నీవార శ్యామాకాదిభి ర్హోమద్రవ్యై రేవ జుహోతి.

వనాశ్రమీ మునిః స్నానశౌచ స్వాధ్యాయ తపోదానే జ్యోపవాసోపస్థ నిగ్రహవ్రత మౌనానీతి నియమాన్ద శైతా న్సత్యా నృశం స్యాఽర్జవ క్షమాదమప్రీతి ప్రసాదమార్దవాఽ హింసా మాధుర్యాణీతి యమాన్ద శామూంశ్చ సమాచరతి.

సంప్రతి నియమ యమాది పూర్వం వానప్రస్థ ధర్మానాహ. వనాశ్రమీ వానప్రస్థో మునిః తపస్వీ స్నానం పూర్వోక్తం నిత్యం నైమిత్తికం చస్నానం శౌచం బాహ్యమాభ్యంతరం చేతిద్వివిధం. మృజ్జలాభ్యాం బాహ్య మధ్యాత్మ విద్యయా మనశ్శుద్ధిరాభ్యంతరం శౌచం శుచిత్వం స్వాధ్యాయః పురుషసూక్తాది ప్రశాస్త మన్త్రాభ్యాసః తపః చాంద్రాయణా ద్యనశన వ్రత జనిత దుఃఖశమనం ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖ సహిష్ణుత్వం వా తపః. దాన మతిథిభ్యోన్నం వార్థిభ్యః యథాశక్తి ధనప్రదానం, ఇజ్యా బ్రహ్మయజ్ఞాదియాగః। ఉపవాసశ్చాన్ద్రాయణాది వ్రతాచారః। ఉపస్థ నిగ్రహ ఇంద్రియ నిరోధః। వ్రతం బ్రహ్మచర్య వ్రతం మౌనం మూత్రపురీషోత్సర్జన దంతధావన స్నానాద్యనుష్ఠాన భోజనాదికాలేషు అన్యత్ర వా అభాషణం ఏతాని స్నానశౌచ స్వాధ్యాయ తపోదానే జ్యోపవాసోపస్థ నిగ్రహవ్రత మౌనానీతి నియమాదశ. ఏతాన్ దశనియమాన్ సమాచరతి. సత్యం భూతహితం ప్రియం. ఇచ్చావచనం యథార్థవచనం ఆనృశంస్యమక్రూరతా విదితేష్వ విదితేషువా మనోవాక్కాయకర్మణాం ప్రవృత్తౌ వాప్యేకరూపత్వ మార్జవం. ఋజోర్భావ ఆర్జవం. క్షమయా ప్రియాప్రియేషు సర్వవస్తుషు సమతా క్షమా,దమ ఆత్మదండః, ప్రీతిః యదృచ్ఛయా లబ్ధమేవ మమాలమితి సంతోషః ప్రసాదః సర్వావస్థాసు ప్రసన్నతా, మృదోర్భావః మార్దవం, పరాపరేషు

సర్వత్ర మృదుత్వ మహింసా కృత్యేయం వినా సర్వప్రాణిష్వక్లేశ జననం, మధురస్వభావో మాధుర్యం సర్వావస్థాసు మధురవచనమేతాని సత్యానృశంస్యా ర్జవ క్షమాదమప్రీతి ప్రసాద మార్దవాహింసా మాధుర్యాణి యమాదశ. అమూన్ దశయమాంశ్చ సమాచరతి. నిత్యమాచరేత్.

భక్త్యా విష్ణుం ధ్యాయన్నగ్నిహోత్ర శ్రామణకాగ్ని హోమౌ ద్వికాలం నోత్సృజన్గ్రామ్యాశనం త్యక్త్వా వన్యౌషధీభిః ఫలం మూలం శాకంవా నిత్యాశనం సఙ్కల్ప్య "తిరోధాభూః" ఇత్యాహృత్యాపరాహ్ణే స్వయంపత్నీ వా హవిష్య మాస్రావితం పచతి. ౨౮

భక్త్యాతాత్పర్యేణ విష్ణుంధ్యాయన్ నారాయణపరాయణస్సన్నగ్నిహోత్రశ్రామణ కాగ్ని హోమౌ శ్రౌతాగ్నిష్వగ్నిహోత్రం శ్రామణకాగ్నౌ శ్రామణకహోమ మేవమిమౌ ద్వికాలం సాయంప్రాతః నోత్సృజన్ నత్యజన్కుర్యాత్. గ్రామ్య వ్రీహ్యాదయస్తేషామశనం భోజనం గ్రామ్యాశనం త్యక్త్వా వన్యాశ్చ తాఓషధ్యః నీవార ప్రియంగు శ్యామాకాద్యాః ఫలపాకాన్తాః తాభిః వన్యౌషధీభిః ఫలం వా మూలం శాకంవా యథాసంభవం నిత్యం ప్రతిదినమశనం నిత్యాశనం సంకల్ప్య కల్పయిత్వా నిత్యానుష్ఠానానన్తరం తమాదాయ తిరోధాభూరితి తిరోధా భూః స్వాహా, తిరోధా భువః స్వాహా, తిరోధా స్వః స్వాహా, తిరోధా భూర్భువః స్వః స్వాహేతి వ్యాహృత్యా అపరాహ్ణకాలే స్వయంవా పత్నీవా హవిష్యం హవి ర్యోగ్యం క్షార లవణ వర్జిత మాస్రావిత మస్విన్నం పచతి.

వైశ్వదేవహోమాన్తేఽతిథీనభ్యాగతాన్ప్రాశయిత్వా మితం ప్రాశ్నాతి. ౨౯

పక్వేన హవిష్యేణ నిత్యం వైశ్వదేవం హుత్వా వైశ్వదేవాన్తే స్వాశ్రమ మభ్యాగతాన్ అతిథీ నభ్యాగతాన్ ప్రాశయిత్వా యథాశక్తి భోజయిత్వా తదవ శిష్ట మశనం మితం షోడశగ్రాసాదనధికం ప్రాశ్నాతి. పశ్చాత్పత్నీ తదవశిష్టం భుంజీయాత్.

ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచమః ఖణ్డః

వానప్రస్థ ధర్మాః

రాత్రౌ నాశ్నీయాత్. ౩౦

రాత్రౌ నాశ్నీయాత్ దివై వేకభుక్తం కృత్వా.

అధస్తాద్దర్భాం స్తృణాని పర్ణాని వా స్తీర్య సువ్రతస్సువ్రతాం పత్నీం వినైకశ్శయీత. ౩౧

సాయమగ్నిహోత్ర హోమాదేరనన్తర మధస్తాత్ భూమ్యాం దర్భాన్ కుశాదీం స్తృణాని దౌర్వాదీని *యవసాని పర్ణాని పాలాశాదిని వా పత్రాణి యథాసంభవం ఆహృత్యాస్తీర్య తల్పవదాస్తరణం కృత్వా తదుపరి శోభనం వ్రతం యస్య సువ్రతః బ్రహ్మచారీ వనస్థః సువ్రతాం బ్రహ్మచారిణీం పత్నీం వినా ఏకః ఏకాకీ శయీత. సా పత్నీచ తద్వత్ పృథక్ శయ్యాయాం శయీత.

సాఽస్య శుశ్రూషాం కరోతి. ౩౨

కిమర్థ మియమిత్యత ఆహ. సా బ్రహ్మచారిణీ అస్య బ్రహ్మచారిణః పత్యుః శరీరసంరక్షణాద్యాం శుశ్రూషా మగ్ని పరిచర్యాంచ కరోతి.

ఏనాం నోప గచ్ఛేత్. ౩౩

సోప్యేనా మీదృశీం పత్నీం నోపయచ్ఛేత్. మైథునం నకుర్యాత్.

మాతృవన్నిష్కామః ప్రేక్షే తోర్ధ్వరేతా జితేన్ద్రియః. ౩౪

తాం పత్నీం మాతృవజ్జననీమివ నిష్కామః అకాముకః ప్రేక్షేత. ఊర్ధ్వముద్గతం రేతోవీర్యం యేన సః ఊర్ధ్వరేతాస్సన్, జితానీంద్రియాణి చక్షురాదీని యేన సః జితేంద్రియో భవేదితి శేషః.

దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యం నక్షత్రేష్టి మాగ్రయణేష్టించ వనౌషధీభిః పూర్వవద్యజే దనుక్రమాత్ ౩౫

దర్శపూర్ణమాసౌచ చాతుర్మాస్యంచ నక్షత్రేష్టిం చాగ్రయణేష్టించ తత్తత్కాల

* యవసము = తృణము, గడ్డి

సంభూతాభిర్వా నౌషధీభిః పూర్వోక్తాభిః పూర్వ్వవదితి పక్షే పక్షే దర్శపూర్ణమాస యాజీ చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు చాతుర్మాస్యయాజీత్యాది పూర్వపదనుక్రమేణ తత్తత్కాలేషు క్రమేణ వక్ష్యమాణేన విధినా యజేత. హునేత్.

మూలైః ఫలైః పత్రైః పుష్పైర్వా తత్తత్కాలేన పక్వై స్స్వయమేవ సంశీర్ణైః ప్రాణం ప్రవర్తయన్నుత్తరోత్తరేఽప్యధికం తపస్సంయోగం ఫలావ్విశిష్ట మాచరేత్. ౩౬

మూలైర్వా ఫలైర్వా పత్రైర్వా పుష్పైర్వా తత్తత్కాలేన పక్వైః పరిపాకైః స్వయమేవ సంశీర్ణైః శ్లథవృన్తైః ఫలాద్యైర్వైశ్వదేవాది హోమావశిష్టైః ప్రాణం ప్రవర్తయన్ జీవనోపాయం కుర్వన్ ఉత్తరోత్తరే పూర్వస్మాత్కాలాదుత్తరస్మిన్ కాలే అధికం పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్తపః సంయోగాదతిశయం తపస్సంయోగమాచరేత్. తపసః ఫలాద్విశిష్ట ముత్కృష్టమాచార మాచరేత్.

అథవాఽహితాగ్ని స్సర్వానగ్నీ నరణ్యామారోప్య సర్వై స్సంవాప మన్త్రైః పార్థివాన్వాన స్పత్యాంచ సర్వాన్సమూహ్య నిర్మథ్యైతేన విధినాఽగ్న్యా ధేయ విధానేన చ మన్త్రై స్సర్వై స్సభ్యాఽగ్న్యాయతనే శ్రామణకాగ్నిమాధాయాఽహరేత్. ౩౭

అథవేత్యశక్త విషయ వికల్పః. ఏవమగ్నిహోత్రం శ్రామణక హోమంచ పృథక్ కర్తు మశక్తశ్చే దాహితాగ్నిః సర్వాన్ గార్హపత్యాదీనగ్నీన్ పృథగేకస్యాంవా అరణ్యామారోప్య సర్వై స్సంవాప మన్త్రై రితి అగ్నేర్భస్మాసి, సంజ్ఞాసమసి, ఉదేహ్యగ్నే, యత్పృథివ్యాః ఉత్సముద్రాత్ ఇయత్యగ్ర ఆశీర్మదో ? దేవీరిత్యేతైః శ్రోతోక్తైః సప్తభిః సంవాపమన్త్రైః పూర్వోక్తాన్ సప్తపార్థివాన్ సమూహ్య అశ్వోరూపం ఊర్జః పృథివ్యా గాయత్ర్యా హ్రియమాణస్య, యాతే సృష్టస్యాగ్నేః, యత్తే సృష్టస్య, యత్తే తాంతస్య, యత్పర్వ పశ్యత్, యాతే అగ్నే, ఓజస్వినీ తనూ రిత్యేతైః సంవాప మన్త్రై రష్టౌ వానస్పత్యానేవం సర్వైః సంవాపమన్త్రై పార్థివాన్ వానస్పత్యాంశ్చ సర్వాన్ పరిసమూహ్యైకీకృత్య శ్రామణకాగ్నౌ నిధాయ అరణ్యారోపితమగ్నిం వైశ్వానరసూక్తేన

నిర్మంధ్య తమగ్ని మాదాయ ఏతేన విధానేనేతి పూర్వోక్తేనానేన శ్రామణకాగ్ని విధినా వక్ష్యమాణే నాగ్న్యాధేయ విధానేనచ మంత్రై స్సర్పైశీతి భూమిర్భూ మ్నేతి ఘర్మశిరః తదయమితి యాస్తే శివాః ప్రాణంత్వేతి గార్హపత్యోక్తైః ఆయం గౌః పృశ్నిరక్రమీదితి త్రింశద్ధామేతి వాతః ప్రాణ ఇతి యాస్తే శివా స్తనువః అగ్నేన్నవా మయో భువః[1] ఇత్యన్వాహార్య పచనోక్తైః భూమిర్భువ[2] స్వాహేతి భూమిర్భూమ్నా అన్యప్రాణాత్ ఇతిద్వౌ అర్కశ్చక్షురితి యాస్తే శివాః ప్రాణం చామృతే. అగ్నేనమ్రాడిత్యాహవనీయోక్తైః యప సభ్యావసద్ధ్యౌ పంచమ వ్యాహృతీ చతుర్థ వ్యాహృతీతి సభ్యావసధ్యోక్తై రేవం సర్వైర్మంత్రైః ఉపావరోహేతి శ్రామణకోక్త మంత్రేణచ సభ్యాగ్న్యాయతనే సంభారోపరి జ్వలన్తం(శ్రామణకాగ్ని) ప్రాంచ[3]ముద్ధృత్య ఆధాయ నిధాయ తమగ్నిమౌపాస నార్థ మాహరేత్. తస్మిన్నగ్నౌ మహావ్యాహృత్యా ద్వికాలం పయసైవ హోమ ద్రవ్యై ర్జుహుయాత్.

సభ్యస్య భేదః శ్రామణకాగ్ని రిత్యాహుః. ౩౧

సభ్యస్య కుండస్య భేదః నామతోభిన్నః శ్రామణకాగ్నిః ఆకారంలక్షణం సర్వం సభ్యవదిత్యాహుః.

అపత్నీక వానప్రస్థ ధర్మాః

అపత్నీకశ్చ భిక్షువదగ్నౌ హోమం హుత్వాఽరణ్యాది పాత్రాణి చ ప్రక్షిప్య పుత్రే భార్యాం నిధాయ తథాఽగ్ని నాత్మన్యారోప్య వల్కలోపవీతాదీన్భిక్షా పాత్రంచ సఙ్గృహ్యాఽనగ్ని రదారో గత్వా వనే నివసేత్. ౩౨

ఇదానీ మపత్నీక విధిమాహ. అపత్నీకోవనం పత్న్యావినా గంతుమిచ్ఛన్ భిక్షువత్ వక్ష్యమాణ సన్న్యాసివత్ అగ్నావితి శ్రామణకమగ్ని ముత్పాద్య అస్మి న్నగ్నౌ పూర్వవద్ధోమం హుత్వాఽస్మిన్నేవాగ్నౌ వరణ్యాది పాత్రాణి లోహాశ్మ మయాని విహాయ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా వన్యాని యజ్ఞపాత్రాణిచ ప్రక్షిప్యదగ్ధ్వా పుత్రే భార్యామిమాం రక్షేత్యుక్త్వా నిధాయ గృహేవిసృజ్య యథావానం

1 అగ్నేవా మయోభువ. ఖ. 2 సువ. గ. 3 ప్రాంచమ్ - పూర్వపుదానిని

తథాగ్నీ నకృతహోమీచే దగ్నిహోత్రం హుత్వా న్తే శ్రామేణాత్మని పూర్వవదా రోప్య వల్కలోపవీతాదీన్ భిక్షాపాత్రంచ సంగృహ్య అనగ్ని రదారస్సన్ ఏకాకీవనం పర్వతం నదీతీరం వా గత్వా వనే వనాశ్రమే నివసేత్.

తపసాం శ్రమణమేతన్మూలం తస్మాదేతద్విధాన మేన మగ్నించ శ్రామణక మిత్యాహవిఖనాః॥ ౪౦

ఇదానీం శ్రామణకాగ్నే ర్నిర్వచనమాహ. తపసామితి సర్వేషాం తపసాం శమ న్తి మునయ స్తపస్య న్త్యత్రేతి శ్రామణకం అథవా తపసాం శ్రమణం వేదన మాశ్రమంవా ఏతత్ శ్రమణమేవ మూలం బీజమేతన్మూలం తస్మాత్కారణా దేతద్విధానం శ్రామణకమితి ఏనమగ్నించ శ్రమణసంబంధి శ్రామణకమిత్యాహ భగవాన్ విఖనాః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ వివరణే ద్వితీయ పటలః -

ఇతి పంచమః ఖణ్డః

అథః షష్ఠ ఖణ్డః

వైఖాన (సన్యా) సాశ్రమ క్రమః

సన్న్యాస క్రమః ౪౧

సంప్రతి సన్న్యాసాశ్రమ ప్రాప్తి మాహ. సమ్యక్ న్యస్యతే నిక్షిప్యతే త్యజ్యతేఇతివా కర్మానేనేతి సన్న్యాసః తస్యక్రమోవిధిః సన్న్యాసక్రమ ఉచ్యత ఇతి వాక్యవిశేషః.

సప్త త్యూర్ధ్వం వృద్ధోఽనపత్యో విధురోవా జన్మ మృత్యు జరాదీన్విచిన్త్య యోగార్థీ యదాస్యా త్తదాఽథవా పుత్రే భార్యా నిక్షిప్య పరమాత్మని బుద్ధిం నివేశ్య వనాత్సన్న్యాసం కుర్యాత్. ౪౨

కాలమాహ సప్తత్యూర్ధ్వమితి. గర్భాధానకాలాదారభ్య సంవత్సరాణాం సప్తతే రూర్ధ్వముపరి సంవత్సరః సన్న్యాసకాలః. అయం కుటీచక బహూదక విషయః సప్తత్యూర్ధ్వం సన్న్యాసః కుటీచక బహూదకయోః. హంసానాం యథేచ్ఛా స్యాత్త దాథవేదితి స్మరణాత్. యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేశ్చ. వృద్ధ ఇతి వయోజ్ఞాన వృద్ధోవా, నవిద్యతేఽపత్యం పుమాన్ స్త్రీవా యస్య సోఽయమనపత్యోవా, సన్న్యసేత్. అపుత్రస్య గతిర్నాస్తీతి వచనాత్ విధురః మృతభార్యోవా సన్న్యసేత్, అనాశ్రమీ నతిష్ఠేత దినమేక మపీతి వచనాత్. సర్వేషణా వినిర్ముక్తః. క్షమాధృతిః, శౌచసత్య సంతోషార్జవాన్వితః, పుత్రమిత్రకలత్రాది స్నేహవర్జితః, జితేంద్రియః, జ్ఞాన నిర్ధూత కల్మషః, పంగ్వంధ మూక బధిరక్లీబ జడాదివత్ స్థితః వృద్ధాతుర కృశవత్ కామభోగేషు నిస్పృహః నిర్మమో నిరహంకారః నిర్ద్వంద్వోగత మత్సరో రాగద్వేష క్రోధ లోభ మోహ మదమాత్సర్య వర్జితః బహుశ్రుతః అధీతవేదో జపకృత్ కృత నిత్య కర్మానుష్ఠానః యథాశక్తి యజ్ఞకృత్సర్వ భూతదయాపరః నియమ యమాన్వితం సిద్ధవైరాగ్యః ఏవం విధో బ్రాహ్మణః కైవల్యాశ్రమేవసేత్. అన్యథా పాపీయాన్ భవేత్. అపివా జన్మజననం మృత్యుర్మరణం జరా జీర్ణమాది శబ్దేన వ్యాధి దుఃఖేంద్రియ వికలా దయశ్చతాన్ జన్మ మృత్యు జరాదీన్ ఆత్మనోదేహ స్యాస్తీతి విచిన్త్య యోగం సన్న్యాసయోగ మర్ధితుం శీలమస్యేతి. యోగార్థీ యదా యస్మిన్కాలే బ్రహ్మచర్యామార్ధ్వం బాల్యే యౌవనే వార్ధకే వాస్యాద్భవేత్. తదా తస్మిన్ కాలేవా బ్రహ్మచారీ వా గృహీవా వానప్రస్థోవా అపత్నీకః సన్న్యాసం కుర్యాత్. యది*వేదరథో బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్. గృహాద్వనాద్వేతి శ్రుతిదర్శనాత్. అథవా సపత్నీకశ్చేత్ పుత్రే తదభావే పౌత్రే దౌహిత్రే శ్వశురే వా భార్యాం నిక్షిప్య పరమాత్మని పరబ్రహ్మణి బుద్ధిం మనో నివేశ్య గార్హస్థ్యా ద్వనాద్వానప్రస్థాశ్రమాద్వా సన్న్యాసం కుర్యాత్. ఏకం సర్వలక్షణ సంపన్నం భిక్షుమాచార్య మాశ్రిత్య సన్న్యాసాశ్రమ స్వీకరణం కుర్యాత్. భిక్షుధర్మ ముపసంగృహ్య బిక్షుగుణ సంపన్నమాచార్య ముపసంగమ్య తత్సన్నిధౌ దీక్షాం పరిగ్రహేఽదితి గాలవశ్రుతి దర్శనాత్. ఆచార్యవాన్ పురుషో వేదేతి

* వేదమేవర థోయస్యసః వేదరథః : వేదాధ్యయన (నిరతః) మొక్కటియే మార్గమైనవాడు.

ఛాందోగ్య శ్రుత్యేశ్చ. సోఽపి సంవత్సరం షణ్మాసం త్రిమాసంవా శిష్యం పరీక్ష్య సుగుణాన్వితాయ అనభిశస్తాయ సద్వంశజాయ మహావాక్యోపదేశం కుర్యాత్. నాసంవత్సరవాసినే బ్రూయాదితి మైత్రావరుణీయ శ్రుతిదర్శనాత్. సోఽపితమాచార్యం పరయాభక్త్యా నత్వా భగవన్ కరుణాకర శరణాగతపాలక కర్మపాశ సమాబద్ధం సంసారక్లేశపీడితం తాపత్రయాగ్ని సంతప్తమనాథం మూఢమాతురం త్వచ్ఛరణ మాపన్నం మాం త్రాహీతి ప్రాంజలిర్విజ్ఞాప్య స్వార్జితం సకలద్రవ్యం శరీరేణ సహార్పయేత్. గురురపి కృపయాశిష్య మవలోక్య వత్సమాశుచ సంసార దుఃఖాత్త్వా ముద్ధరిష్యా మీత్యుక్త్వా శిష్యం శుభ లక్షణం పరిగ్రహేత్।

ముణ్డితో విధినాస్నాత్వా గ్రామాద్బహిః ప్రాజాపత్యం చరిత్వా పూర్వాహ్ణే త్రిదణ్డం శిక్యం కాషాయం కమణ్డలుం అప్పవిత్రం మృద్గ్రహణీం భిక్షాపాత్రం చసంభృత్య త్రిప్రతం ప్రాశ్యోపవాసంకృత్వా దినేఽపరే ప్రాతస్స్నాత్వాఽగ్నిహోత్రం వైశ్వదేవంచహుత్వా వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్. ౪౩

సోఽపిశిఖా భ్రూవర్జవాపితః ఇత్యత్ర విషయ విభాగః కర్తవ్యః. కుటీచక బహూదకవిషయోయమితి హంసస్యాపీతికేచిత్. హంసపరమహంసయోః శిఖాసహితం వపనం కర్తవ్యమ్, శిఖాయజ్ఞోపవీతత్యాగీ లఘుదండోదర పాత్ర ఇతి కౌషీతకి శ్రుతిదర్శనాత్. తస్మాత్కుటీచకో బహూదకోవా హంసోవా శిఖాం విహాయ నాధోజత్రోర్వాపయేత్. ఏవం హంసః పరమహంసోవా పూర్వం శిఖాస్థానే క ఇతిచేత్ కేశాన్ విహాయ నాధో జత్రోర్వాపయేదేవం ముండితః పరివాపితః విధినాపూర్వోక్తేన స్నానవిధానేన స్నాత్వా నిత్యకర్మానుష్ఠానం కృత్వా గ్రామాద్బహిః ప్రదేశే దేవాలయే నదీ తీరేవా గురుసన్నిధౌ ప్రాయశ్చిత్త విదో బ్రాహ్మణానాహూయానుజ్ఞా మధిగమ్య తైరుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ ప్రాజాపత్యం

కృచ్ఛ్రం చరేత్. అనాశ్రమీ చత్వారి ప్రాజాపత్యానీతి కేచిత్. త్రింశత్కృచ్ఛ్రాణీతి కేచిత్. అనధికారీ సర్వ ప్రాయశ్చిత్త మితి కేచిత్. వనాశ్రమీచేత్ప్రాజాపత్యం చరిత్వా సన్న్యాసదినాత్ పూర్వం శుక్లాష్టమీం సమారభ్య పౌర్ణమాస్యన్తమపి వైకదినేవా అష్టశ్రాద్ధానికృత్వా సన్న్యసేదితికేచిత్. తద్యథేతి చేత్. దేవర్షి దివ్యమనుష్య భూత పితృమాత్రాత్మ సంజ్ఞాని తత్ర దేవ శ్రాద్ధే బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరాః ఋషిశ్రాద్ధే దేవర్షి బ్రహ్మర్షి రాజర్షయః దివ్యశ్రాద్ధే వసురుద్రాదిత్యాః మనుష్య శ్రాద్ధే సనకసనందన సనాతనాః భూతశ్రాద్ధే పృథివ్యాది పంచభూతాని చకారాదింద్రియాణి స్వేదజాండజ జరాయుజోద్భిజ్జ చతుర్విధ భూతగ్రామః పితుః శ్రాద్ధే పితృపితామహ ప్రపితామహాః మాతృశ్రాద్ధే మాతృ పితామహీ ప్రపితామహ్యః ఆత్మశ్రాద్ధే ఆత్మాంతరాత్మ పరమాత్మాన ఇత్యేవం దేవతా భవన్తి. బ్రాహ్మణానాహూయ ప్రాణాయామంకృత్వా ఏవం గుణవిశిష్టే దినే మత్సన్న్యాసాంగభూత నాందీశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అపఉపస్పృశ్య సర్వత్రోపవీతీ భూత్వాక్షతై రేవార్చయేత్. నతివైః సత్యవసుసంజ్ఞక విశ్వేదేవార్థే భవద్భ్యంక్షణః ప్రసాదనీయ ఇతి సర్వత్ర విశ్వేదేవస్య ద్వౌబ్రహ్మాద్యాత్మాన్తానాం తేషాం ప్రత్యేకం ద్వౌద్వౌ బ్రాహ్మణానేవ తత్తన్నామ్నా క్రమేణా మంత్రయేత్. ఏవం ప్రతిశ్రాద్ధ మష్టావష్టౌ బ్రాహ్మణానాం చతురశ్చతురోవా వరయేత్. ఏకదినే చేదేకమేవ విశ్వేదేవస్థానమేవం బ్రాహ్మణానామంత్ర్య ప్రత్యేకముదగన్త మష్టౌ మండలాన్యుపవిశ్య పాదప్రక్షాలనం కృత్వా నయిత్వా తత్తన్నామభిః గంధపుష్పాద్యై రభ్యర్చ్యాపోశనం దత్వా బహిర్గత్వేంద్రాది దేవతాః నమోన్తేన తన్నామ్నాభివంద్య అన్తః ప్రవిశ్య నారాయణం ధ్యాయన్ యథేష్టం భోజయేత్. నాందీశ్రాద్ధే పిండప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్యైవ ఉపస్పృశ్య ఉపవీతీ భూమ్యాముదగ (న్తమ) పవర్గం దర్భేణాష్టౌలేఖాః సముల్లిఖ్య తాసుతావన్తో దర్భానాస్తీర్య దేవాదిషు

స్థానేషు తూష్ణీం జలమాసిచ్య పిత్రాదిషు మార్జయన్తాం మమ పితర ఇతి యథాలింగం మంత్రేణాక్షతోదకం దత్వా దేవాదిషు చతుర్థ్యన్తైః తన్నామభిః ప్రతివర్గం పిండత్రయం దత్వా పిత్రాదిషు స్వగృహ్యోక్త మాసిశ్రాద్ధ విధానేన పిండత్రయం దద్యాత్. పూర్వవదక్షతోదకం దత్వాయస్య స్మృత్యాదికం జప్త్వా ప్రణమ్య పిండానుద్వాస్య బ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తి దక్షిణాం దత్వా తాన్ విసృజేత్. ఏవం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రం చరిత్వాష్టౌ శ్రాద్ధాని క్రమేణ కృత్వా పూర్వాహ్ణే సన్న్యాసదినాత్పూర్వస్మిన్ దివసే త్రీన్ వైణవాన్ దండానేకీకృత్య గోవాలేన బంధితం ముద్రాన్వితం త్రిదండం. శక్యతే భిక్షాపాత్రం ధ్రియతేఽనేనేతి శిక్యం భిక్షాపాత్రం. ధారణవస్త్రాదికం కాషాయవస్త్రం కమండలుం జలపాత్రమప ఆచమనజలాని పవిత్రయతి పునాతీత్య పవిత్రం. వస్త్ర ఖండం. మృద్గృహ్యతే శౌచార్థమనయేతి మృద్గ్రహణీం, వస్త్రాదిపాత్రం భిక్షాపాత్రం చకారాదుపవీతాజినోత్తరీయాదయః. తాన్ సంభారాన్ సంభృత్య త్రివృతమితి పయోదధి ఘృతం సమం గృహీతం త్రివృత్తాం త్రివృతం పూర్వవత్ ప్రాశ్యాచమ్య ఉపవాసమనశనం కృత్వా దినేఽపరేఽపరస్మిన్ దినే పౌర్ణమాస్యా ముపవాసమితికేచిత్. త్రివృత్ప్రాశనాత్పూర్వం సక్తుభక్షణ మేకే వదన్తి. తద్యథేతిచేత్ సన్న్యాసార్థ ముపోష్యే హమితి సంకల్ప్య బ్రహ్మణేనమః ఇంద్రాయనమః సోమాయనమః సూర్యాయ నమః అత్మనే నమః అంతరాత్మనేనమః పరమాత్మనే స్వాహా ప్రజాపతయేస్వాహా ధ్రువాయస్వాహా ధ్రువకరణాయస్వాహా నారాయణాయ స్వాహేతి సక్తుముష్టిత్రయం ప్రాశ్యాచమ్య పూర్వవద్ బ్రహ్మణే ఇంద్రాయాదిభిస్త్రివృతమభిమంత్ర్య ఆత్మనే స్వాహేత్యాదిభిః త్రివృత్ప్రాశనం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి. ఏవం త్రివృత్ప్రాశ్యోపవాసం కృత్వా దినే పరే ప్రాతస్స్నాత్వా సంధ్యోపాసనాదికం కృత్వాగ్నిహోత్ర మితి యద్యాహితాగ్నిర్వనస్థః తత్రాగ్నిహోత్రం వక్ష్యమాణ వజ్జుహుయాత్.

గృహస్థ శ్చేత్తత్ర విహారం ప్రకల్ప్యాగ్నీ నాధాయ పూర్వవత్కుండే నిధాయ అపివా స్వగృహ ఏవ వాగ్నిహోత్రాదికం జుహుయాత్. అనాహితాగ్నిశ్చే త్పూర్వవదౌపాసనాగ్నౌ హోమం వనస్థ శ్చేత్తదగ్నౌ శ్రామణక హోమం వైశ్వదేవం చహుత్వా యద్యాహితాగ్నిః ప్రాణా నాయమ్య వైశ్వానరేష్ట్యా యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య ఋత్విజో వృత్వా వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేదితి వక్ష్యమాణ దర్శపూర్ణమాస వత్సర్వం కృత్వా ద్వాదశకపాలం పురోడాశం నిరుప్యవైశ్వానరేష్టిం కుర్యాత్. సర్వస్వ దక్షిణాం ప్రాజాపత్యేష్టిం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

గార్హపత్యాగ్నావాజ్యం సంస్కృత్యాహవనీయే పూర్ణాహుతీ పురుషసూక్తంచ హుత్వా అగ్నయే, సోమాయ, ధ్రువాయ ధ్రువకరణాయ, పరమాత్మనే, నారాయణాయ, స్వాహేతి జుహోతి. ४४

సాయం సంధ్యాముపాస్య గార్హపత్యాదిషు సన్న్యాస హోమ మేకే వదన్తి. తస్మాత్సాయం గార్హపత్యాగ్నౌ ఆజ్యం పూర్వవత్సంస్కృత్య తేనాజ్యేన స్రువేణా హవనీయేఽగ్నౌ యన్మ ఆత్మనః, పునరగ్నిరితి ద్వే పూర్ణాహుతీ హుత్వా పురుషసూక్తంచ ప్రత్యృచమాజ్య చరుం సమిధ్భి ర్జుహుయాదిత్యేకే. ఏవం పూర్ణాహుతీ పురుషసూక్తంచ హుత్వాగ్నయే స్వాహా సోమాయస్వాహా ధ్రువాయస్వాహా ధ్రువకరణాయ స్వాహా, పరమాత్మనే స్వాహా, నారాయణాయ స్వాహేత్యాహవనీయే ఘృతేన జుహోతి.

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః.

అథ సప్తమః ఖణ్డః

స్రుచి స్రువేణ చతుర్గృహీతం గృహీత్వా సర్వాగ్నిషు ఓం స్వాహేతి జుహుయాత్. ४५

స్రుచి జుహ్వాం స్రువేణ చతుర్గృహీతం కృత్వా తమాజ్యం గృహీత్వా సర్వా గ్నిషు పంచసుత్రిషు వాహవనీయాదిషు ఓం స్వాహేతి ప్రత్యేకం గృహీత్వా జుహుయాత్. తతోగార్హపత్యాగ్నేః పశ్చాద్దర్భోపరి కృష్ణాజిన మాస్తీర్య తత్రా సయిత్వా భక్త్యా భగవంతం నారాయణం ధ్యాయన్ గాయత్రీం జపన్ జాగరణం కృత్వా బ్రాహ్మే ముహూర్తే సముద్ధాయాహవనీయే తత్తదగ్నౌవా విరజాహో మాదికం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి. తద్యథేతి చేదుచ్యతే ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమానా మే శుద్ధ్యన్తాం, జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసం స్వాహా వాఙ్మన శ్చక్షుః శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణ రేతో బుద్ధ్యాకూతి స్సంకల్పా మే శుద్ధ్య న్తాం శిరః పాణిపాద పార్శ్వ పృష్ఠోరూదర జంఘ శిశ్నోపస్థ పాయవో మే శుద్ధ్యన్తాం త్వక్చర్మమాంస రుధిర మాంసస్నాయుమేదోస్థిమజ్జామే శుద్ధ్యన్తాం, శబ్దస్పర్శరూప రసగంధా మే శుద్ధ్యన్తాం, మనో బుద్ధ్యహంకార శ్చిత్తం విజ్ఞానం మే శుద్ధ్యన్తాం, పృథివ్యప్తేజోవాయు రాకాశా మే శుద్ధ్యన్తాం, అన్నమయ ప్రాణ మయ మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయా మే శుద్ధ్యన్తాం, (తై. పార౹. క) సర్వత్ర జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసం స్వాహా, వివిట్యై స్వాహా, ఖషోల్కాయస్వాహా ఉత్తిష్ఠ పురుష హరిత పింగల లోహితాక్ష దేహి దేహి దదాపయితా మే శుద్ధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజావిపాప్మాభూయాసం స్వాహేత్యా జ్యేన హుత్వా తత ఇంద్రాయ ప్రజాపతయే విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః బ్రహ్మణే సోమాయ సూర్యా యాత్మనే న్తరాత్మనే పరమాత్మనే ప్రాణాయాపానాయవ్యానా యోదానాయ సమానాయ ధ్రువాయ ధ్రువకరణాయ పరమాత్మనే నారాయణాయ స్వాహేత్యన్త్రైః పురుషసూక్తేన చ క్రమేణాజ్య మాహవనీయే హుత్వా ప్రణీతా మోచనం కృత్వా తదద్భిః పురుషసూక్తే నాత్మానం ప్రోక్ష్య వేదాది మన్త్రైః నమో బ్రహ్మణేతి మాత్వా మా(మే)వః మామపహాయోగమః మాహంచా(మ) పహాయ గచ్ఛామీతి సంమా సించన్త్వితి మన్త్రై రుపస్థానం కుర్యాదితి.

అగ్నిహోత్ర హవణీ మాహవనీయే మృచ్ఛిలా మయేభ్యోఽ న్యాని పాత్రాణి గార్హపత్యే ప్రక్షిపతి. ౪౭

ఏవం హుత్వాగ్ని హోత్ర హవణీ మాహవనీయే ప్రక్షిప్య మృణ్మయాని చ శిలా మయానిచ యానితేభ్యః మృచ్ఛిలామయేభ్యోన్యాని ఇతరాణి పాత్రాణి

స్రువాదీని యజ్ఞాయుధాని గార్హపత్యేగ్నౌ ప్రక్షిపతి ప్రహరతి.

గృహస్థోఽనాహితాగ్ని రౌపాసనే వనస్థశ్చ శ్రామణకాగ్నౌ హోమం హుత్వా పాత్రాణి ప్రక్షిపేత్. ౪౭

ఇదానీ మనాహితాగ్న్యాది విధిమాహ. గృహస్థో యద్యనాహితాగ్ని రౌపాసనాగ్నౌ వనస్థశ్చే దనాహితాగ్నిః శ్రామణకాగ్నౌ విధురశ్చే ల్లౌకికాగ్నౌ నిర్మంథ్యైవా బ్రహ్మచారీచేత్ సన్న్యాసక ర్తా తదుపనయనాగ్నౌ లౌకికాగ్నా వాహితాగ్ని తంత్రం వైశ్వానరేష్టిం విహాయ పౌర్ణమాస్యంవా అష్టమ్యాదిషువాష్ట శ్రాద్ధాని కృత్వా పౌర్ణమాస్యాం పుణ్యాహం వాచయిత్వా యది హంసః పరమహంసోవా అష్టౌవా సప్తవా కేశాన్విహాయ నాధో జత్రోరన్యం నఖకృంతనంచ నాపితేన కారయిత్వా స్నాత్వా సంభారాన్ సంభృత్య దేవాయతనే గోష్ఠే గ్రామేఽరణ్యే నదీతీరే వా గురుణా బ్రాహ్మణైః సహ పూర్వవత్ సంకల్ప్య సక్తుముష్టిత్రయం త్రివృత్ప్రాశనంచ కృత్వాచమ్య స్వగృహ్యోక్త విధానేన తత్తదగ్నౌ పూర్వవదాఘారం కృత్వా సాయం సంధ్యా ముపాస్య పూర్ణాహుత్యాది పురుషసూక్తాది విరజాహోమాది హోమం హుత్వా తదీయాని స్రువాదీని పాత్రాణి ప్రక్షిపేత్. ప్రహరేత్.

పచ్ఛోఽర్ధర్చశో వ్యస్తాం సమస్తాం చ సావిత్రీం జప్త్వా భిక్షాఽఽశ్రమం ప్రవిశామీతి తం ప్రవిశతి. ౪౮

పూర్వవత్ పచ్ఛోవ్యస్తా,మర్ధర్చశో వ్యస్తాం, సమస్తాంచ సావిత్రీం జప్త్వా భిక్ష్వాశ్రమం ప్రవిశామీతి సంకల్ప్య తం భిక్ష్వాశ్రమం ప్రవిశతి.

అన్తర్వేద్యాం స్థిత్వా గార్హపత్యాదీన్ "యాతే అగ్నే యజ్ఞియే"తి ప్రత్యేకం త్రిరాఘ్రాయ భవతం నస్సమనసౌ" ఇత్యాత్మన్యారోపయేత్. ౪౯

యద్యాహితాగ్ని ర్భిక్షు రన్తర్వేద్యాం గార్హపత్యాహవనీయ యోర్మధ్య వేద్యాం స్థిత్వా గార్హపత్యాదీన్ జాజ్వల్యమానా నగ్నీన్ క్రమశః యాతే అగ్నే యజ్ఞియేతి మంత్రేణ పాణీ ప్రతప్య ప్రత్యేకం త్రిః కృత్వః ఆఘ్రాయ భవతం నః సమనసావితి మంత్రేణాత్మ న్యారోపయేత్.

భూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తం మయా ఇతి త్రిరూపాంశూచ్చై శ్చప్రైషముక్త్వా దక్షిణహస్తేన సకృజ్జలం పీత్వాఽఽచమ్య తథైవోక్త్వా త్రిర్జలాంజలిం విసృజేత్. ౫౦

ఏవమనాహితాగ్న్యాదయోపి తదగ్నిమాత్మన్యారోపయేత్. పశ్చాన్నద్యాది జలాశయ ముపవీతాజినోత్తరీయ దండ శిక్యావ్పవిత్ర మృద్గ్రిహణీ కమండలు భిక్షాపాత్ర కాషాయాదీన్ గృహీత్వా తీరే విన్యస్య తజ్జలం ప్రవిశ్య పుత్రేష ణాయా విత్తేషణాయా లోకేషణాయాశ్చ భూర్భువః సువః సన్న్యస్తం మయేతి త్రిః కృత్వః ఉపాంశు మందం మధ్యముచ్చైశ్చోర్ధ్వబాహుః సన్ ప్రైషముక్త్వా దక్షిణహస్తేన సకృజ్జలం గృహీత్వాభిమన్త్ర్యపీత్వా యథాపూర్వం తథైవమనసో పాం సూచ్చైశ్చ ప్రేషముక్త్వా త్రిః కృత్వః జలాంజలీన్ విసృజేత్. విక్షిపేత్.

మేఖలాం చత్వార్యుపవీతా న్యేకం వోపవీతం కృష్ణాజిన ముత్తరీయంచ పూర్వవద్దదాతి. ౫౧

మేఖలాం చత్వార్యుపవీతాన్యేక ముపవీతం వా కృష్ణాజిన ముత్తరీయం చ పూర్వ వదుపనయనోక్త వదాచార్యో వా గృహస్థో వా దదాతి సోపి తన్మంత్రేణ ధారయేత్.

సప్తమః ఖణ్డః.

అథాష్టమః ఖణ్డః

దేవస్యత్వా;యో మే దణ్డ, సఖా మే గోపాయే"తి త్రిభిస్త్రిదండం "యదస్యపారేరజసే"తిశిక్యం "యేన దేవాః పవిత్రేణే త్యప్ప విత్రం" యేన దేవా జ్యోతిషేతి కమణ్డలు మృద్గ్రిహణ్యావా దదీత. ౫౨

దేవస్యత్వా యో మే దండః సఖా మే గోపాయేతి త్రిభిర్మన్త్రైః త్రిదండం, యదస్య పారే రజసఇతి శిక్యం యేనదేవాః పవిత్రేణేత్యప్పవిత్రం, యేనదేవా జ్యోతి షేతి

మన్త్రావృత్త్యా కమండలు మృద్గ్రహణౌ, గుటికా గృహస్థేన పాదత్త్రం తత్త్ర న్మంత్రేణ స్వయమాదదీత.

స్నాత్వాఽఘమర్షణ సూక్తేనాఽఘమర్షణం కుర్యాత్. ౫౩

పూర్వవత్ స్నాత్వా ఘమర్షణ సూక్తే నాఽఘమర్షణం కుర్యాత్.

ఆచమ్య షోడశ ప్రాణాయామాన్కృత్వా సహస్రం శతంవా సావిత్రీం జప్త్వా తయా భిక్షాపాత్ర మలాబు దారవం మృన్మయం వా గృహ్ణాతి. ౫౪

తీరం గత్వాచమ్య సంధ్యా ముపాస్య షోడశప్రాణాయామాన్ కృత్వా సహస్రం శతంవా సావిత్రీం జప్త్వా పూర్వవదుపస్థాయ సావిత్ర్యా భిక్షాపాత్రం గృహ్ణాతి. అలాబ్వాః ఫలమప్యలాబు తయాకృతం పాత్ర మలాబుం, దారుణాకృతం దారవం, మృదాకృతం మృణ్మయం. వైణవం* కర్పటం పాషాణః కాంస్య వర్జ్యం తైజసమితి కేచిత్. ఏతేష్వేకం భిక్షాపాత్రం గృహ్ణాతి.

ప్రణవాద్యాభిః పృథక్పృథక్సప్త వ్యాహృతీభిః "తర్పయామీ"తి దేవేభ్యో జలేఽద్భి స్తర్పయిత్వాఽఽద్యాభిశ్చతసృభిః "స్వధా" ఇతి పితృభ్య స్తర్పయేత్. ౫౫

ప్రణవః ఓంకారః ఆదిర్యాసాం తాభిః ప్రణవాద్యాభిః పృథక్ వృథక్ సప్త వ్యాహృతీభిః తర్పయామీతి ఓం భూ స్తర్పయామి, ఓం భువ స్తర్పయామి, ఓం సువరోం మహారోం జన ఓం తపః ఓం సత్యం తర్పయామీతి దేవేభ్యో జలేద్భి స్తర్పయిత్వా ఆద్యాభిః ప్రథమాభిః ప్రణవాద్యాశ్చతసృభిర్వ్యాహృతిభిస్స్వధేతి ఓం భూః స్వధా, ఓం భువ స్స్వధా, ఓగ్ం సువః స్వధా, ఓం మహః స్వధేతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యోఽద్భిః తర్పయిత్వాచమ్య.

"ఉద్వయం తమసః" ఇత్యాదిత్య ముపతిష్ఠేత. ౫౬

ఉద్వయం తమస ఇత్యాదిత్య ముపతిష్ఠేత.

---

* కర్పటం = చినిగిన వస్త్రం

జలాఞ్జలిం విసృజ్యా౨భయం సర్వభూతేభ్యో దద్యాత్. ౫౬

జలాంజలిం విసృజ్య ప్రణవేన తూష్ణీంవా విక్షిప్య కృతాంజలిస్సన్ అభయం సర్వభూతేభ్యో మ త్త ఇతి దద్యాత్. అయంకుటీచక బహూదక విషయః. హంస పరమహంసయో స్తు శిఖాయజ్ఞోపవీతాదయో న స న్తి ఏక ఏవ దండః. అస్మిన్నర్థే బహ్వ్యః శ్రుతయస్స న్తి తథాహి శిఖాయజ్ఞోపవీతత్యాగీ లఘుదండోదర పాత్ర ఇతి. సాంఖ్యాయన శ్రుతి. అథ పరివ్రాట్ అవివర్ణ వాసా ముండ ఇతి జాబాల శ్రుతిః దండోదర పాత్ర పరిగ్రహ ఇతి వశిష్ఠ శ్రుతిః క త్వోర్ధ్వం వై ణవం దండమితి మైత్రావరుణ శ్రుతిః పరమహంసానామేక దండధారణమితి కాండాయ నశ్రుతిః. అనయోరుపవాసాది సర్వం పూర్వవత్ తత్ర తత్ర మంత్ర విపర్యాసాన్ కేచిద్వద న్తి. తద్యథేతిచేత్. హోమం పూర్వవదుపస్థానా న్తం కృత్వా అయంతే యోనిర్ ఋత్వియ ఇతి యాతే అగ్నే ఇతి మంత్రౌ జపన్ ఆత్మన్యగ్నిం సమారోప్య కౌపీనం కాషాయమేకదండంగృహీత్వా జలాశయం గత్వా తత్ర స్నాత్వా ప్రాత స్సంధ్యావందనం-కృత్వా సన్న్యాసం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య నాభిమాత్రోదకే స్థితః ప్రాఙ్ ముఖస్సన్ గాయత్రీం ప్రవేశయామీతి సంకల్ప్య ఓం భూ స్తత్సవితుర్వరేణ్యం సావిత్రీం ప్రవేశయామి ఓం భువో భర్గోదేవస్య ధీమహి సావిత్రీం ప్రవేశయామి ఓం సువర్ధియో యోనః ప్రచోదయాత్ సావిత్రీం ప్రవేశయామి ఓం భూర్భువ స్తత్స వితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహిధియో యోనః ప్రచోదయాత్ పరోరజసే సావదోం సావిత్రీం ప్రవేశయామి సావిత్రీమితి గాయత్రీం వ్యాహృత్యాం సమారోప్య వ్యాహృతిం ప్రణవే సమారోపయేత్. తతః స్నాత్వాచమ్య స్వాత్మానం ప్రణవాత్మకం ధ్యాత్వా తరత్సమందీ ధావతీతి సూ క్తం జలేస్థిత్వా జప్త్వా౨దిత్య ముపస్థాయ యశ్ఛందసా మృషభ ఇతి అహంవృక్షస్య రేరివేత్యనువాకద్వయం వేదాహమేత మిత్యృచం ధాతా పురస్తాద్యముదాజహార ఇత్యృచంజప్త్వా

పుత్రేషణాయాశ్చ విత్తేషణాయా శ్చ లోకేషణాయాశ్చ బుద్ధిపూర్వతో భూర్భువస్సు వస్సన్న్యస్తం మయేతి త్రిర్మందం త్రిర్మధ్యమం త్రిరుచ్చైః ఊర్ధ్వబాహుస్సన్ ప్రైషముచ్చార్య గాయత్ర్యా శిఖా ముత్పాట్య యజ్ఞోపవీతం ఛిత్త్వా తౌ సమేత్య ఓం భూర్భువస్సువః స్వాహేతి తజ్జలే జుహుయాత్. అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్త ఇతి కృతాంజలిర్జాత రూపధరో మౌనీ సర్వం జలాశయే త్యక్త్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా సప్తపదాని గచ్ఛేత్. తదాచార్యో గృహస్థో వా భో భగవన్ తిష్ఠ తిష్ఠ దండం గృహాణేత్యుక్త్వా నివార్య కౌపీనం కాషాయం చ దద్యాత్. అయం ప్రణవేన కౌపీనం కాషాయం పరిధాయాచామేత్. అథ సమపర్వ మకల్మష మచ్ఛిద్రం దృఢమవ్రణం మూలాద్విగుణాగ్ర మనామికాంగులివత్ స్థూలం మస్తకాన్తం పరశు శంఖముద్రాన్వితాగ్రం సురభి పంకజ ముద్రాన్వితం మధ్యం నాగముద్రాయుత (మూలం) మనోహరం వైణవం దండ మింద్రస్య వజ్రోసీతి మంత్రేణ దద్యాత్. ఇదం సఖా మే గోపాయేతి గృహ్ణీయాత్ యే దిగంబరాః పరమహంసాః తేషాం దండోపవీతాచ్ఛాదనాని నసన్తి. జాతరూప ధరాణాం నదండం నయజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరేత్. పరమహంస ఇతి శ్రుతేః. కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం స్వశరీర స్యోపభోగాయ లోకస్యోపకారాయ వా పరిగ్రహేత్. నముఖ్య మిత్యుపనిషత్. ఆతుర సన్న్యాసేన విధిర్నచ హోమః సంప్రైష మంత్ర ముక్త్వా సన్న్యసే దితి కేచిత్. తదా సంప్రైష మంత్ర మేవోచ్చార్య పశ్చాద్గురు సన్నిధౌ సర్వం కృత్వా తస్మాన్మహా వాక్యోపదేశం గృహ్ణీయాదితి కేచిద్వదన్తి.

అధ్యాత్మరతో య[illegible]ది భిక్షాశీ నియమ యమాంశ్చ సమాచరన్సంయతేన్ద్రియో ధ్యాన యోగేన పరమాత్మాన మీక్షేత. ౨౮

సంప్రతి సామాన్యతః సన్న్యాసి ధర్మమాహ. అధ్యాత్మరత ఇతి అధ్యాత్మ విద్యాయాం పూర్వోక్త యోగాభ్యాసే రతం తాత్పర్యం యస్య అధ్యాత్మరతః యతిః భిక్షుః భిక్షాశీతి సంవర్తోక్తవ దష్టౌ సప్త పంచవా భిక్షాః సమాదాయాద్భిః

ప్రక్షాళ్య వక్ష్యమాణ వద్విభజ్య స్వకీయం భిక్షా భాగ మశ్నాతుం శీలమస్యేతి భిక్షాశీ నియమ యమాంశ్చ పూర్వోక్త వత్సమాచరన్ కుర్వన్ సంయతాని స్వ విషయేషు యథా నప్రవిశన్తి సన్నిరుద్ధాని ఘ్రాణరసనాచక్షుః శ్రోత్ర త్వఙ్మనాం సేంద్రియాణి యేనస సంయతేంద్రియః ఏకాకీ గ్రామాద్బహి ర్దేవాలయే నదీ తీరేవా వసన్ ధ్యానస్య యోగ స్తేన పూర్వోక్తేన ధ్యానయోగేన పరమాత్మానం పూర్వోక్త లక్షణాన్వితం వీక్షేత. అయంకుటీచక బహూదక విషయ ఇతికేచిత్. హంసేన పరమహంసేనవా వేదాన్తశ్రవణ తత్వ జిజ్ఞాసా సచ్ఛిష్య బోధాదీని పూర్వోక్తాని చ కర్తవ్యాని. అస్మిన్నర్థే శ్రుతయ ఉదాహరన్తి. శ్రవణాది కర్త వ్యతా తద్వి జిజ్ఞాసస్వేతి స్యాత్. తైత్తిరీయ శ్రుతిః. ఆత్మనా శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి వాజసనేయ శ్రుతిః. ఉపసదనమధీహి భగవో బ్రహ్మేతి తైత్తిరీయశ్రుతిః. అధీహి భగవన్నిహోపసాద ఇతి. (భగవ ఇషిప ఉపసాద) ఛాందోగ్య శ్రుతిః. ఏతత్సర్వం బహూదకానా ముప్యస్తీతి కేచిత్. పరమహంసస్య నకించత్కార్యా స్తీతి కేచిత్. తథా శ్రూయతే. నశీతం నచోష్ణం నసుఖం నదుఃఖం మానావమాన *షడూర్మి వర్జ్యం నిందాగర్వ మత్సర దంభ దర్పేచ్ఛాద్వ్య శేష దుఃఖ (శోక) కామక్రోధ లోభమోహ మద హర్షాఽసూయాఽ హంకారాదీంశ్చ హిత్వా స్వవపుః కుణపమివ దృశ్యతే సపరమహంసోనామ పరమహంసో నామేత్యుపనిషత్. త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్చ పరతః పరాన్ సద్యస్సన్యసనాదేవ నరకాత్త్రాయతే ద్విజః. వేదశాస్త్రార్థ విద్ద్విజ ఇతి స్మరణా దితి॥.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయ పటలః.

ఇతి అష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

సదాచారః

ధర్మ్యం సదాచారమ్. ౫౯

* ఊర్మయః :- క్షుత్తృష్ణా శోకమోహ జరామరణానిషట్.

ఇదానీం సామాన్యతః సర్వాశ్రమా (ణి) ణా మాచార మాహ. ధర్మ్యమితి సంశ్చాపసా వాచార స్తం సదాచారం ధర్మ్యం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాభ్యాహారః.

మూత్రపురీష విసర్జన విధిః

నివీతీ దక్షిణే కర్ణే యజ్ఞోపవీతం కృత్వోత్కుటిక మాసీనోఽహన్యుదఙ్ముఖో రాత్రౌ దక్షిణాముఖ స్తృణై రన్తరితే మూత్రపురీషే విసృజేత్. ౬౦

నివీతీతి. బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయాత్మనోహితం విష్ణుస్మరణం కృత్వా తదనన్తరం గ్రామాద్బహిర్గత్వా నివీతీ కంఠావలంబిత యజ్ఞోపవీతీ భూత్వా దక్షిణ కర్ణే యథాస్థితం స్యాత్తథా యజ్ఞోపవీతం కృత్వా ఉద్గతాకుటిర్జాను శిరో యస్మిం స్తమిత్యుత్కుటిక ముర్ధ్వజ్ఞురాసీనః ఉపవిష్టః అహనిదివా సంధ్యాకాలేషుచ ఉదఙ్ముఖో మాసీభూత్వా మూత్రపురీషే విసృజేత్. రాత్రౌ దక్షిణాభిముఖస్సన్నుభయత్ర తృణైః ప్రైః కైశ్చిద్ద్రవ్యైః అన్తరిత ఆచ్ఛాదితే స్థలే నకేవల భూమ్యాం మూత్రం ప్రస్రావః పురీషః విష్ఠా. తౌ మూత్రపురీషౌ విసృజేత్.

నద్యాం గోష్ఠే పథి ఛాయాయాం భస్మన్యప్సు కుశే దర్భే వా నాచరేత్, ౬౧

నద్యాం నదీ మధ్యే గోష్ఠే గోనివాసస్థలే పథి మార్గే ఛాయాయాం వృక్షాద్యాదిఛాయాసు, భస్మని భస్మోపరి అప్సుజలేషు, కుశే కుశస్థలే దర్భే కుశాది దర్భస్థలే తదుపరి వా వాశబ్ది స్సర్వత్ర సంబధ్యతే. ఏతేషు మూత్రపురీషౌ నవిసృజేత్.

గోవిప్రోదకాఽగ్ని వాయ్వర్క తారేందూ న్నపశ్యన్కుర్యాత్.

గోవిప్రోదకాగ్ని వాయ్వర్క తారేన్దూన్ గవాది బ్రాహ్మణ జలవహ్నివాయు సూర్యనక్షత్ర చంద్రాన్ నపశ్యన్ తేష్వేకమపి న నిరీక్ష్యమాణః సః శీర్షః బహిః ప్రావరణం కృత్వా మూత్రపురీష విసర్జనం కుర్యాత్.

శౌచ విధిః

వామహస్తేన లిఙ్గం సఙ్గృహ్యోత్థాయోదకస్య పార్శ్వే

తథాఽఽసీనో బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽపి శిశ్నే ద్విర్హస్తయో శ్చ ద్విర్ద్విర్గుణే షట్కృత్వో మృదం దత్వోద్ధృతై రేపజ్ఞై శ్శౌచం కుర్యాత్. ౬౩

లింగం శిశ్నం వామహస్తేన సంగృహ్యోద్ధాయ దక్షోక్తవత్ మార్గదేవాలయ వల్మీక మూషికోద్ధ బహిశ్చార సమీప జలాన్తః స్థాది మృదం వాలుకాంచ వర్జ యిత్వా అన్యత్ర శుద్ధ మృత్తికాం శౌచార్థమాదాయ నదీ తటాక కూపానాం పూర్వాలాభే పరం జలాశయ మభిగమ్య తస్యోదకస్య పార్శ్వే సమీపే తథేతి యథాపూర్వం ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవా క్రమ్య జలస్థలేష్వాసీనః ఇత్యుక్తం తథా సీనో బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా మూత్రోత్సర్జన మాత్రేతు సమృజ్జలం ద్విః కృత్వో నిక్షిప్య తథాజలేన ప్రక్షాళ్య హస్తయోః పాణ్యోః ప్రత్యేకం ద్విర్ద్విః నిక్షిప్య ప్రక్షాలయేత్. పురీషోత్సర్జనేతు గుదే అపానద్వారే షట్కృత్వః ప్రథ మేఽర్ధ ప్రసృతిః ద్వితీయాదౌ తదర్ధం తదర్ధాది ప్రమాణం మృదం సజలాం నిక్షిప్య తథోద్ధృతై రితి అన్తర్జల శౌచ నిషేధార్థమితికేచిత్. కేచిత్కమండలూ ద్ధృతైరితి. ఏవ ముద్ధృతైః పాణినోక్షిప్తైరేవ జలైః ప్రక్షాల్య సూత్రోక్త శౌచం చ కుర్యాత్. ఏవం గన్ధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాత్.

కరం వామం దశకృత్వః కరావుభౌ చ తథా మృదాఽద్భిః ప్రక్షాళయేత్. ౬౪

కరం వామపాణిం దశకృత్వః మృదాద్భిః ప్రక్షాల్య కరావుభౌ దక్షిణోత్తర పాణీచ సహాదశ కృత్వో మృదాద్భిః ప్రక్షాలయేత్.

వానప్రస్థ భిక్ష్వోశ్శౌచ విధిః

వనస్థస్య భిక్షోశ్చైతద్ద్విగుణం భవతి. ౬౫

వనస్థస్య భిక్షోశ్చైతత్ బ్రహ్మచారి గృహస్థయోరుక్త మిదం శౌచమేత ద్ద్విగు ణం శౌచం భవతి. తద్యథా శిశ్నే చతుః హస్తయోశ్చతుశ్చతుః గుదే ద్వాదశ కృత్వః కరం వామం వింశతి కృత్వః తథా కరావుభౌచ మృదాద్భిః ప్రక్షాలయే దితి. శిశ్నే సకృత్వామే త్రిస్రః ఉభయోః ద్విర్ద్విః అపానేపంచ, వామేదశ, కరయోస్సప్త, మృదాద్భిశ్శౌచం కుర్యాదిదం గృహస్థస్య ద్విగుణం బ్రహ్మ

చారిణః త్రిగుణం వనస్థస్య చతుర్గుణం భిక్షోశ్చ శౌచం భవతీతి సంవర్తాదయో వదన్తి.

రేతో విసర్గే శౌచ విధిః

రాత్రౌ యథోక్తార్థం వా, రేతో విసర్గే మూత్రవచ్ఛౌచం కర్తవ్యమ్. ౬౬

ఏతచ్ఛౌచ మహన్యేవ రాత్రౌ యథాదివోక్తం తస్యార్థం యథోక్తార్థం శౌచం భవతి. రాత్ర్యర్ధమాతురకాలే తదర్థం పధిశౌచమితి సంవర్తః. రేతసః శుక్లస్య విసర్గః స్ఖలనాదిః తస్మిన్ రేతో విసర్గే మూత్రోత్సర్జనోక్తవత్ శౌచం కర్తవ్యమ్.

రేతస స్త్రిరిత్యేకే. ౬౭

రేతో విసర్గే త్రిః కృతో మృదాద్భిః ప్రక్షాల్య శౌచం కర్తవ్యమిత్యేకే వదన్తి.

సోపవీతి ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవాఽన్యత్రాఽసిత్వా మృదా మ్బునా పూర్వవత్పాదౌ పాణీచ ప్రక్షాళ్యాఽఽచమ్య మంత్రేణాఽఽచామతి. ౬౮

శౌచం కృత్వా సోపవీతీ భూత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవాక్రమ్య అన్యత్రశౌచ స్థానాదితరస్మిన్ సజలేస్థలే పచ్ఛౌచమాక్రమ్యాఽసిత్వా మృదాంబునా పూర్వవత్ స్నాన ఖండోక్తవత్ పాదౌ పాణీచ ఆమణిబన్ధ జానుతో దక్షిణాది ప్రత్యేకం ప్రక్షాల్య ఆచమ్య అమంత్రకాచమనంకృత్వా పూర్వవన్మంత్రేణ పాదౌ పాణీచ ప్రక్షాళ్య మంత్రేణాపః పునన్త్వితి మంత్రేణాచమతి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః

సంధ్యావందనవిధిః

అథ దశమః ఖణ్డః

బ్రాహ్మణో హృద్గాభిః క్షత్రియః కణ్ఠగాభిర్వైశ్య స్తాలు గాభి రద్భి రాచామేత్. ౬౯

ఇదానీం వర్ణానుక్ర (మ) మాచమన మాహ. బ్రాహ్మణో హృద్గాభిః హృదయం గమాభిః పూర్వోక్త లక్షణాభి రద్భిరాచామేత్. క్షత్రియ కంఠ గతాభిః శుద్ధాభిః పూర్వవదాచామేత్. వైశ్యస్తాలు గతాభిః శూద్రస్త్రియౌ దంతగామిభిః అద్భిరాచామేత్. ఏతావన్మాత్ర ముదకం త్రిః పిబేత్. పూర్వవదాచమనం కుర్యాదిత్యర్థః ఏవం శౌచాచమనాని కృత్వా తృణరాజ వర్జితేన కంటకక్షీర వృక్షోద్భేన ద్వాదశాంగులేన ప్రమాణేన కనిష్ఠాగ్రవత్ స్థూలేన. అవసతాగ్రేణ కాష్ఠేన మౌనీ దన్త ధావనం కుర్యాత్. పర్వ షష్ఠీ నవమీ ద్వాదశీ ప్రభృతి నిన్ద్యతిథిషు దంతకాష్ఠాభావే ద్వాదశ గండూషై రాస్య శుద్ధిం కృత్వా ప్రాతస్స్నానం కుర్యాదితి మన్వాదయో వదన్తి. స్నానం కర్తు మశక్తశ్చే త్పూర్వోక్తం దివ్యం వాయవ్య మాగ్నేయం మంత్రస్నానం వా మనూక్తవత్ భౌమాదిష్వేకం వా స్నానం తత్తన్మంత్రేణ కుర్యాత్. తద్యథేతిచేత్. ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రేణ భువి మూర్ధ్న్యాకాశే ప్రథమం మూర్ధ్నాకాశే భువి ద్వితీయం, ఆకాశే భువి మూర్ధ్ని తృతీయం, ఏవం త్రిః కృత్వః ప్రోక్షణం మంత్రస్నానం తులస్యాది పవిత్రస్థలా హృతయా మృదా సహమంత్ర స్నానం భౌమం, త్ర్యాయుషైర్మంత్రై రగ్నిహోత్రాది శుద్ధభస్మనా దేహలేపన మాగ్నేయం, గోశకృద్రజ ఆదాయ గోసావిత్ర్యా గాయత్ర్యా వా శరీర లేపనం వాయవ్యం, శంఖ చక్ర గదా ధరస్య విష్ణోః పూర్వోక్త ధ్యానం మానసమిద ముత్తమోత్తమమ్. ఏతేషు ఏకం వా స్నానం కృత్వా చమ్య వాసః పరిధాయా చామేత్.

ఆత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రత్యర్క మపో విసృజ్యార్కం పర్యేతి. ౭౦

ఆత్మానం ప్రోక్షతి. పూర్వవత్ప్రాణాయామం కృత్వా ఆపోహిష్ఠే త్యాత్మానం ప్రోక్ష్య సూర్యశ్చేతి ప్రాతః, అగ్నిశ్చేతి సాయమపః పీత్వాచమ్య దధిక్రావణ్ణ ఆపోహిష్ఠే త్యాత్మానం ప్రోక్ష్య అంజలినా జలంగృహీత్వా సావిత్ర్యాభిమంత్ర్య తిష్ఠన్ ప్రత్యర్క మాదిత్యాభిముఖ మపో విసృజ్య పునరేవం త్రిః కృత్వః అపో విక్షిప్య అర్క మసావాదిత్యో బ్రహ్మేత్యాదిత్యం పర్యేతి. ప్రదక్షిణం కరోతి. కరాభ్యాం తోయ మాదాయ గాయత్ర్యాచాభిమన్త్రితం ఆదిత్యాభిముఖస్తిష్ఠన్ త్రిరూర్ధ్వం సంధ్యయోః క్షిపేదితి పితామహస్మరణాత్. పూర్వవత్ప్రాణాదీని కృత్వా.

ప్రాణాయామ లక్షణం

ఉదకస్యాఽగ్నే ర్వాసమీపే ప్రాణానాయమ్య ప్రత్యేక మోఙ్కారాది సప్తవ్యాహృతి పూర్వాం గాయత్రీ మన్తే సశిరస్కాం త్రిర్జపేత్. ౭౧

ఉదకస్యేతి. యత్ర స్నాతః తస్యోదకస్య పార్శ్వేవా అగ్నేరగ్నిహోత్ర స్యౌపాసనస్యా న్యస్య వాగ్నేః పార్శ్వేవా దేవాలయే శ్వద్ధ బిల్వమూలేవా గోష్ఠేవా గృహేవా శుద్ధస్థలే దర్భాసనేఽదారవే కృష్ణాజినే వ్యాఘ్రచర్మణి కంబలే వస్త్రేవా ఆసనే ప్రాత స్తిష్ఠన్ మధ్యాహ్నే సాయమాసీనః ప్రాణానాయమ్య ప్రాణాయామ లక్షణమాహ ప్రత్యేకం పృథక్ పృథక్ ఓంకార ఆదిర్యాసాం తాశ్చ సప్తచతాః వ్యాహృతయస్తా ఏవపూర్వం యస్యాస్తా మోంకారాది సప్త వ్యాహృతి పూర్వాం గాయత్రీం అంతే తదవసానే ఓమాపోజ్యోతీరస ఇతి శిరః తేన సహితాం సశిరస్కాం స్వార్థే కః. తాం త్రిర్జపేదితి.

స ప్రాణాయామః. ౭౨

యత్స ప్రాణాయామః సత్రివిధః రేచక పూరక కుంభక ప్రకారోయం పూర్వమేవోక్తః.

త్రినేకం వా ప్రాణాయామం కృత్వా పూతః. ౭౩

తంత్రీన్ కృత్వా ఏకమేకం కృత్వా వా ప్రాణాయామం కృత్వా బ్రహ్మవశిష్ఠ విశ్వామిత్రాది మతేష్వే కేన మతేన ఆయాతువరదాదేవీత్యాదేః ఛందర్షి దేవాన్ స్మృత్వా పూతః శుద్ధాత్మా.

సావిత్రీ జపసంఖ్యా

శతం దశాష్టౌ వా సావిత్రీం జప్త్వా సాయం ప్రాతస్సన్ధ్యా ముపాస్య నైశిక మాహ్నికం చైనోఽపమృజ్యతే. ౭౪

శతం దశాష్టౌవా సావిత్రీం అక్షమాలికయాంగులి పర్వణాం గుల్యావా సంఖ్యావా జప్త్వా సంధ్యోపస్థాన ముపస్థానం కుర్యాత్. తద్యథేతి చేత్.

మేరుపృష్ఠ ఋషిః, కూర్మోదేవతా సదానుష్టుప్ ఛందః. ఆత్మాసనే విని
యోగః అపక్రామతాసురా భూత పిశాచాః సర్వేతేభూమి భారగాః, సర్వ
దేవా విరోధేన బ్రహ్మకర్మ సమారభ ఇత్యాసన శుద్ధిం కృత్వా విష్ణోః
స్థానమసీత్యా సిత్వా అస్తరితం రక్షో స్తరితా అరాతయఇతి రక్షోఘ్నం
జపేత్. ఆయాత్విత్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిః సావిత్రీ దేవతా అను
ష్టుప్ ఛందః ఇత్యుక్త్వా తదనువాకం జప్త్వా తేజోసీత్యనువాకస్య మంత్ర
స్య వామదేవఋషిః సావిత్రీ దేవతా అనుష్టుప్ ఛందః ఇత్యుక్త్వాజపేత్.
ఓంకారాదీనాం సప్తవ్యాహృతీనాం అత్రిభృగుకుత్సవశిష్ఠ గౌతమ కాశ్య
పాంగీరసః ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణి గనుష్టుప్ బృహతీపంక్తి త్రిష్టుప్
జగత్యః ఛందాంసి అగ్నివాయ్వర్క వాగీశ్వర వరుణేంద్ర విశ్వేదేవా
దేవతాః సమస్తపాపక్షయార్థే వినియోగః పాదమధ్యజానుకటినాభి
హృదయ కంఠ లలాటేషు సప్తవ్యాహృతీర్విన్యస్య అస్యశ్రీ గాయత్రీ
మంత్రస్య గాయత్రీ ఛందః విశ్వామిత్ర ఋషిః సవితాదేవతా అగ్నిర్ము
ఖం బ్రహ్మశిరః, రుద్రః శిఖా, విష్ణుర్హృదయం, పృథివీయోనిః ప్రాణా
పానవ్యానోదాన సమానా సప్రాణా శ్వేతవర్ణా సాంఖ్యాయన సగోత్రా
గాయత్రీ చతుర్వింశ త్యక్షరాత్రిపదా షట్కుక్షిః పంచశీర్షోపనయనే
సాయుజ్యే వినియోగః ఇత్యుక్త్వా సమముకుళితాధోముఖ సంయుక్త వ్యాప
కాంజలిక శకట యమపాశ గ్రధితో ముఖ ప్రలంబ ముష్టిక మత్స్య
కూర్మ వరాహ సింహాక్రాన్త మహాక్రాన్త ముద్గరపల్లవ ద్విముఖ త్రి
ముఖ చతుర్ముఖ పంచముఖ సంఖ్యా చతుర్వింశతి ముద్రాః ప్రదర్శ్య
అగ్నిప్రజాపతి సోమేశానాదిత్య బృహస్పతీన్ద్రి భగార్యమ సవితృత్వష్ట్ర
పౌషేంద్రాగ్నివాయు వామదేవ మిత్రా వరుణ భ్రాతృవ్య విశ్వేదేవ విష్ణు
వసు త్రైష్టుభ కుబేరాశ్విన బ్రహ్మఖ్యాశ్చతుర్వింశతి వర్ణాణి దేవతాః
స్మృత్వా పాదాంగుష్ఠ గుల్ఫ జంఘాజానూరుగుహ్య వృషణకటినాభి జఠ
రస్తన వదన తాలునాసాగ్ర నేత్ర భ్రూమధ్య లలాట పూర్వ దక్షిణో త్తర

పశ్చిమభాగ మూర్ధస్తుక్రమేణ వర్ణాన్ విన్యస్య, తత్సవితుః బ్రహ్మణే హృదయాయ నమః, వరేణ్యం విష్ణవే శిరసేస్వాహా, భర్గోదేవస్య రుద్రాయ శిఖాయైవషట్. ధీమహీశ్వరాయ కవచాయహుం, ధియోయోనః నారాయణాయ నేత్రత్రయాయ వౌషట్. ప్రచోదయాత్సర్వాత్మనేఽస్త్రాయఫట్ ఇతి షడంగన్యాసం కృత్వా పూర్వాహ్ణే గాయత్రీం రక్తాం కుమారీం కుండలాక్షమాలా కమండలుహస్తాం నిషణ్ణామ్ కనకపీఠాసనస్థాం హంసారూఢాం బ్రహ్మదైవత్యాం భూలోక వ్యవస్థితాం ఋగ్వేద వ్యవస్థితా మాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. మధ్యాహ్నే సావిత్రీం శ్వేతాంబరాం శ్వేతవర్ణాం యౌవనస్థాం త్రిణేత్రీం త్రిశూలహస్తాం రజితపీఠాసనస్థాం ఋషభారూఢాం రుద్రదైవత్యాం భువర్లోక వ్యవస్థితాం యజుర్వేద సహితా మాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. అపరాహ్ణే సరస్వతీం కృష్ణవర్ణాం పీతవస్త్రాం చతుర్భుజాం శంఖచక్రగదాభయహస్తాం పద్మపీఠాసనస్థాం గరుడారూఢాం విష్ణుదైవత్యాం సువర్లోక వ్యవస్థితాం సామవేద సహితామాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. ఏవ మకారోకార మకారాత్మకస్య ప్రణవస్య వైష్ణవీం రౌద్రీం బ్రాహ్మీం దేవతామక్షరత్రయస్య ధ్యాత్వా పునరోంకారస్య పరం బ్రహ్మాది దేవతాం ధ్యాయేత్. ఏవం సర్వం విచిన్త్య గాయత్రీ జపం కుర్యాత్. ఇదానీం తత్ఫలమాహ, ఏవం సాయః సంధ్యాముపాస్య నైశికం రాత్రికృతమేనః పాప మపమృజేత్. ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాస్యాహ్నికం దివాకృతమేనః పాపమపమృజ్యతే అపగతం కుర్యాత్.

ద్విజాతి స్సన్ధ్యోపాసన హీన శ్శూద్ర సమో భవతి. ౭౫

సహస్రకృత్వో గాయత్రీం జప్త్వా సర్వపాపమప మృజేత్. దశభిః కాలజనితం శతేన తదహర్నిశమ్, సహస్రాన్ముచ్యతే పాపాద్గాయత్రీ హన్తి కిల్బిషమితి విశ్వామిత్ర స్మరణాత్. ద్విజాతిః బ్రాహ్మణాదిః సంధ్యోపాసనహీనః అకృత సంధ్యావందన శ్శూద్ర సమః శూద్ర సదృశః భవతి.

అభివాదన ప్రకారః

బ్రహ్మచారీ స్వనామ సఙ్కీర్త్యాఽభివాదయే వహంభో ఇతి.

సంప్రతి నమస్కార విధిమాహ. బ్రహ్మచారీ నిత్యమేవం పవిత్రపాణిః ధృతోర్ధ్వ పుండ్రః సాయం ప్రాతర్యథోక్తానుష్ఠానం కృత్వాన్తే బ్రహ్మచారీ గృహీ వా ఆయుష్వృద్ధి యశోబలాభివృద్ధ్యర్థం స్వనామ సంకీర్త్యేతి ఉచ్చార్య అభివాదయేత్. నమస్కుర్యాత్. తదృధేత్యత ఆహ. అహంభో ఇతి. భారద్వాజస గోత్రః శ్రీ యజ్ఞనారాయణ శర్మాహంభో ఇతి.

శ్రోత్రే సంస్పృశ్యగురోః పాదం దక్షిణం దక్షిణేన పాణినా వామం వామేన వ్యత్యస్య జాన్వో రాపాద ముపసఙ్గృహ్ణాన్నత శీర్షోఽభివాదయతి. ౭౭

శ్రోత్రే స్వస్యకర్ణౌ స్వపాణిభ్యాం సంస్పృశ్య యద్వా దక్షిణబాహునా తత్కర్ణం స్పృశ్యాభివాదయేత్. దక్షిణం కర్ణసమం ప్రసార్య బ్రాహ్మణోభివాదయేత్. ఉరస్సమం రాజన్య ఉదరసమం వైశ్య ఇత్యాప స్తంబ వచనాత్. ఏవం శ్రోత్ర స్పర్శనం కృత్వా గురోరితి పితాన్యోవా య ఆచార్యః తస్యపాదం దక్షిణం స్వస్య దక్షిణేన పాణినా తస్యవామం పాదం స్వస్యవామేన పాణినా వ్యత్యస్య ఏవం వ్యత్యయే నిక్షిప్య జాన్వోరూరుపర్వణోః ప్రదేశమారభ్య పాదం పాద పర్యన్త ముపసంగృహ్ణాన్ స్పృశ్యయన్ ఆసమన్తాత్ నతం ప్రహ్వీకృతం శీర్షం శిరోయస్య సః ఆనత శీర్ష సన్నభివాదయతి. ప్రణమేత్.

ఆశీర్వాదః

ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యే త్యేనం శంసేత్. ౭౮

సోప్యాయుష్మాన్ భవ చిరంజీవ సౌమ్య శోభన గుణేత్యేన మభివన్దిత మిమం శంసేత్. ఉచ్చరేత్. ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యేత్యాశీర్వ దేదిత్యర్థః.

అనాశీర్వాదీ నాఽభివన్ద్యః. ౭౯

కిమర్థ మిత్యత ఆహ. అనాశీర్వాదీ అకృతాశీర్వచనః యోసౌనాభివాద్యః (వంద్యః)

ప్రత్యహమభివాదనీయాః

మాతాపితా గురుర్విద్వాంసశ్చ ప్రత్యహ మభివాదనీయాః

ఇదానీం నిత్యాభివన్ద్యానాహ. మాతాపితా గురుః విద్వానాచారాన్వయ వేదశాస్త్రనిపుణః విద్వాన్ చకారాద్విద్యాగురుః తద్గురుః పితామహః ప్రపితామహో మాతామహశ్చ ప్రత్యహం ప్రతిదిన మభివాదనీయాః. పూర్వవన్నమస్కార్యా భవన్తి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమః ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇతి దశమః ఖణ్డః.

అథైకాదశః ఖణ్డః

ప్రోష్యాగత్యాభివంద్యాః

అన్యే బాన్ధవా విప్రోష్య ప్రత్యాగత్యాఽభివన్ద్యాః. రా౧

అన్యే బాంధవాః వయోవృద్ధా విప్రోష్య ప్రవాసం గత్వా ప్రత్యాగమ్య గృహం ప్రత్యేత్యవంద్యాః స్వయంవా తఏవవా విప్రోష్య ప్రత్యాగమనేచ విప్రోషణ కాలేచ వయో వృద్ధాః బాంధవాః అభివన్ద్యాః. ప్రత్యుద్ధా యాభివాద యేదితిత్యాప స్తమ్బః.

మాతృవత్పూజనీయాః

జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితృవ్యో మాతుల శ్వశురశ్చ పితృవత్పితృష్వసా మాతృష్వసా జ్యేష్ఠ భార్యా భగినీ జ్యేష్ఠాచ మాతృవత్పూజిత వ్యాః. రా౨

ఇదానీం పితృమాతృ సమానాహ. జ్యేష్ఠో భ్రాతా ఘటికయా జ్యేష్ఠో భ్రాతాచ పితృవ్యః జ్యేష్ఠః పితృభ్రాతా కనిష్ఠ పితృవ్యశ్చ మాతులోజ్యేష్ఠః కనిష్ఠశ్చ మాతుర్భ్రాతా శ్వశురోజ్యేష్ఠః కనిష్ఠోవా పత్నీపితా చకారాత్ సర్వాన్యేపిచ పితృవన్నిత్య మభివన్ద్యాః పితృష్వసా పితృభగినీ జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుర్భార్యా జ్యేష్ఠా

భగినీ చతారాత్పితృవ్య పత్నీ మాతులానీ శ్వశురపత్నీ గురుపత్నీచ వయసా కనిష్ఠావా మాతృవత్పూజితవ్యాః అభివన్ద్యాః స్త్రీ పుంయోగేభివన్ద్యేతి గౌతమః. పతివయసః స్త్రియోభివాద్యా ఇత్యాపస్తమ్బః.

సర్వేషాం మాతా శ్రేయసీ. ౧౩

సర్వేషాం పితృష్వస్రాదీనాం మధ్యే జననీ శ్రేయసీ శ్రేష్ఠా.

గురుశ్చ శ్రేయాన్. ౧౪

సర్వేషాం జ్యేష్ఠ భ్రాత్రాదీనాం మధ్యే గురుః పితాచ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః. తస్మాదేవం మాతరం పితరం గురుం చ సాష్టాంగం ప్రణమేదితి వేదిత్.

పరస్త్రీ వందన ప్రకారః

పరస్త్రియం యువతీ మస్పృశ న్భూమా వభివాదయేత్. ౧౫

పరస్త్రియం పరదారాన్ యువతిం యౌవనస్త్రియం అస్పృశన్ పాణిభ్యాం పాదస్పర్శన మకుర్వన్భూమౌ పాణీ నిధాయాభివాదయేత్. దశవర్షాధికః సఖా, పంచవర్షాధికశ్చారణః, త్రివర్షాధికః శ్రోత్రియ శ్చాభి వాద్యః. తదాహాపస్తమ్బః, దశవర్షం పౌరసంఖ్యం పంచవర్షం తు చారణమ్. త్రివర్ష పూర్వః శ్రోత్రియః అభివాదనమర్హతి. జ్ఞాయమానే వయో విశేషే వృద్ధతరాయాభివాద్యమితి. వయస్యః సమానే హానిజాతః దశవర్ష వృద్ధః పౌరః పంచభిః కాలాభరః శ్రోత్రియశ్చారణ స్త్రిభిరితి గౌతమః ఉన్నతాసనస్థం గురుం నాభివాదయేత్. యద్యభివాదన మాసమాన మారుహ్యాభివాదయేత్. విషమగతాయ గురవే నాభివన్ద్యం అన్వారుహ్యాభివాదయీత. తత్ర ప్రత్యుద్ధాయాభివాదన మిత్యాపస్తమ్బ వచనాత్. అశుచిం పాదత్రాణాధిరూఢం శిరోవేష్ట నయుక్తం కర్మకారంచ నాభివాదయేత. అప్రయత్నే నాభివాద్యం తథా. ప్రయతా వా ప్రయతశ్చ నప్రత్యభివదేత్. పతివయసః స్త్రియః నహోపానద్వేష్టిత శిరాః అపహితపాణిర్వాభివాదయీతే త్యాపస్తమ్బ వచనాత్. పాషండం పతితం వ్రాత్యం మహాపాతకినం శఠం వికర్మస్థం కృతఘ్నం నాభివాదయేదితి విష్ణుః, సమిత్పుష్ప

కుశాద్యం వహస్తం దేవతార్చన జపహోమ భోజనం కుర్వాణ ముచ్ఛిష్టాన్వితం రాజదేవసభా మధ్యస్థం ప్రతిపణేతారం నాభివాదయే దితి గౌతమః. విష్ణు సంగ్రహశ్చ. సాష్టాంగం ప్రణామేద్దండం గురుజనానవ్యం ఘ్రి యుగ్మం స్పృశేత్తత్కాల్పా నభివాదయే దవిదితాచారాం స్త్రీ వర్ణాధికాన్. మూర్ఖాన్ శీలనిరాకృతీ నపివయో వృద్ధాన్ జయేత్యుచ్చరేద్భీతశ్చే దితరత్ర సాధుకుశలం పృచ్ఛేచ్చ నామోచ్చరన్. న్యూనంవా వయసా కనిష్ఠ పితరం పత్నీయుతం మాతులం తద్వచ్చ శ్వశురం యతిం ఘటికయా జ్యేష్ఠం నిజభ్రాతరమ్. ఆచార్యాన్వయ వేదశాస్త్ర నిపుణం వృద్ధోపి నిత్యం నమే ద్విప్రే ప్రత్యభివాదనం ప్రణమతి స్వల్పే నశిష్యే సుః ఇతి.

వన్ద్యానాం వన్దనా దాయుర్జ్ఞాన బలారోగ్య శుభాని భవన్తి.

ఏవం విచిన్త్య వన్ద్యానభివాదయేత్. కింఫలమిత్యత ఆహ. వంద్యానాం నమస్కారార్హాణాం బ్రాహ్మణానాం వందనాన్నమస్కారాత్ తస్య ఆయుశ్చిర జీవిత్వం జ్ఞానం సదసద్వివేకః బలమరిషట్కాదమః, ఆరోగ్యం విషయ పీడాభావః శుభం శోభన కర్మః ఏతాని ఆయుర్జ్ఞాన బలారోగ్య శుభాని భవన్తి.

యజ్ఞోపవీత మేఖలాఽజిన దణ్డాన్పరేణధృతాన్నధారయేత్

యజ్ఞోపవీత మేఖలాజినదణ్డాన్ పరేణాన్యేన బ్రాహ్మణేన ధృతాన్ విధివత్కృత ధారణాన్ పునస్తాన్ బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽన్యోవా నధారయేత్.

అనధ్యాయాః

ఉపాకృత్వాఽనాలస్య శ్శుచిః ప్రణవాద్యం వేదమధీయానోఽమావాస్యాయాంపౌర్ణమాస్యాం చతుర్దశ్యోః ప్రతిపదోరష్టమ్యోశ్చ నాధీయాత. ౨౨

ఇదానీం వేదాధ్యయన విధిమాహ. ఉపాకృత్య పూర్వవదుపాకరణం కృత్వా బ్రహ్మచారీ నాస్త్యలసత్వ మస్యేత్యనాలస్యః శుచిః స్నానాదినా శుద్ధాత్మాప్రణవాద్యమోంకార పూర్వమృగాద్య స్వవేదమధీయానః అధ్యయనం క్రియమాణః పూర్వవద్గురుమభివంద్య నిత్వా ప్రణవముచ్చార్య నిత్య మధ్యయనం కుర్యాత్.

ఏవం వేదమధీయానోఽమావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాం చతుర్దశ్యోః ప్రతిపదో రష్టమ్యో రుభయోః చకారాదయన సంక్రమణ మన్వాది యుగాది ప్రదోషకాల శయన భోజనాది కాలకాండోపకరణ సమాపనాదిషుచ నాధీయీత.

నిత్యం జపే హోమ్మే చాఽనధ్యాయో నాస్తి. ౮౯

నిత్యజపః సంకల్ప పూర్వకం గృహీత నియత పురుషసూక్తాది జపః గయత్రీ జపోవా తస్మిన్నిత్య జపే హోమః అగ్నిహోత్రాది యాగహోమవాలః తస్మిన్ హోమే చకారాత్ బ్రహ్మయజ్ఞే చేతికేచిత్. అనధ్యాయోనాస్తి.

మార్జాల నకుల మణ్డూక శ్వసర్ప గర్దభ వరాహ పశ్వాది ష్వన్తరాగతేష్వహోరాత్రం సూతక ప్రేతకయోరాశౌచే తావత్కాలం తిస్రోఽష్టకాసు గురౌ ప్రేతేచ త్రిరాత్ర మన ధ్యాయ స్స్యాత్. ౯౦

మార్జార ఆఖుభుక్, నకులో బభ్రుర్మండూకోభేకః, శ్వాశునకః, సర్పోభుజంగః, గర్దభోరాసభః, వారాహో విడ్వరాహాదిః, పశుర్గోమహిషాదిః, ఆదిశబ్దేన కుక్కుట వాయసాది కపిజంబూకాదయశ్చైతేషు మార్జార నకులమండూక శ్వసర్ప వరాహ గర్దభ పశ్వాదిషు గురుశిష్యయోరంతరే మధ్యే ఆగతేషు సత్స్వహోరాత్రం తద్దినమేక మనధ్యాయం కుర్యాత్. సూతకప్రేతకయోరాశౌచే సతియావదాశౌచం తావత్కాల మనధ్యాయం కుర్యాత్. తిస్రోష్టకాస్వితి మార్గశీర్ష పుష్యమాఘ ఫాల్గున భాద్రపద మాసేషు కృష్ణపక్షాష్టమ్యాః పూర్వాచా పరాచ తిథిరేతాస్తి స్రోష్టకాః తాసు సత్సుదిన త్రయ మనధ్యాయం కుర్యాత్. గురౌ ప్రేతే ఆచార్యే పితృ జ్యేష్ఠాది వర్జితే గురౌ మృతే సతిచ త్రిరాత్ర మనధ్యాయం స్యాత్.

ఇత్యేకాదశః ఖణ్డః.

అథ ద్వాదశః ఖణ్డః

తద్భార్యా పుత్రయో స్స్వశిష్యస్య చో పరమే మనుష్య యజ్ఞే శ్రాద్ధ భోజనే చైకాహ మనధ్యాయ స్స్యాత్. ౯౧

తస్య గురోః భార్యాచ పుత్రశ్చతయోః తద్భార్యా పుత్రయోరుపరమే స్వశిష్యస్య ఉపరమః ప్రాణేభ్యో విరమస్తస్మిన్నుపరమే మరణేసతి మనుష్యయజ్ఞః అగ్నిష్టోమాదిః దీక్షితాన్నభోజనే భూరిభోజనేవా శ్రాద్ధ భోజనేచ ఏకాహ మనధ్యాయం స్యాత్.

ఆపదార్త్యో రప్రాయత్యే వృక్షనౌయాన శయనేష్వారూఢః ప్రసారితపాదో మూత్రపురీష రేతోవిసర్గే గ్రామేఽన్తశ్శవే సత్యభక్ష్యాన్న భోజనే ఛర్దనే శ్మశాన దేశే సన్ధ్యాస్తనితే భూకంపే దిగ్దాహేఽశన్యుల్కానిపాతే రుధిరోపల పాంసువర్షే సూర్యేన్దు రాహుగ్రహణే చ తత్తత్కాలే నాధీయీత.

ఆపదాత్మనో విపత్తిః ఆర్తిః పీడా తయోరాపదార్త్యోః తత్కాలే నధీయీత. అప్రయతస్య భావస్తస్మిన్నప్రాయత్యే అశుచిత్వే తావత్కాలం నాధీయీత. వృక్షః అశ్వత్థాదిద్రుమః. నౌరుడుపాది జలయానం, యానం రథాశ్వగజాది, శయనం ఖట్వాదితేషు వృక్షనౌయాన శయనేషు ఆరుహ్యాత ఇత్యారూఢః ప్రసారిత పాదోభూత్వా తిష్ఠన్వా తావత్కాలే నాధీయీత. అధీయీతవా తపస్స్వాధ్యాయ ఇతి బ్రాహ్మణమ్. తత్ర శ్రూయతే యది తిష్ఠన్నాసీనః శయానోవా స్వాధ్యాయ మధీయీతే త్యాపస్తమ్బ వచనాత్. మూత్రపురీషరేతో విసర్గేచ తత్కాలే నాధీయీత. గ్రామేన్తర్మధ్యే శవః ప్రేతస్తస్మిన్నన్తశ్శవే సతి తస్మిన్గ్రామే తత్కాలే నాధీయీత. అభక్ష్యాణామభోజ్యాదీనా మన్నానాంచ భోజనం తస్మిన్ అభక్ష్యాన్నభోజనే సతి యావదన్నం జీర్యతే తావత్కాలం నాధీయీత. తతస్స్నాత్వాధీయీత. ఛర్దనే ఉద్వమనేచ తత్కాలే నాధీయీత స్నాత్వాఽధీయీత. శ్మశానదేశే యావచ్చరతి తావన్నాధీయీత. తదతీత్య శుచిస్థలేఽధీయీత. సాయంప్రాతః సంధ్యయోః స్తనితం మేఘగర్జితం తస్మిన్ సంధ్యాస్తనితేసతి (శదనధ్యాయం) తదహోరాత్ర మనధ్యాయః స్యాత్. భూమేః కంపోఘుమ ఘుమాయమాన చలనం తస్మిన్ భూకంపే దిశాం

తద్దిగ్గత పర్వతాదీనాం దాహో దహనం తస్మిన్ దిగ్దాహే అశన్యుల్కానిపాతే అశనేః వజ్రస్యోల్కానాం దివః చ్యుత నక్షత్రజ్వాలాయాః పాతో భూమౌనిపతనం తస్మిన్ అశన్యుల్కానిపాతే రుధిరం రక్తముపలః పాషాణః పాంసుర్ధూలిః తేషాం వర్షో వృష్టిః తస్మిన్ రుధిరోపల పాంసు వర్షే రుధిరవర్షే ఉపలవర్షే పాంసువర్షేచ సూర్యశ్చేందుశ్చ రాహుణా స్వర్భానునా గృహ్యేత ఇతి సూర్యేందు రాహుగ్రహణం తస్మిన్కాలే సూర్యగ్రహణే చంద్రగ్రహణే చసతి యస్మిన్కాలే భూకంపాది భవే త్తత్కాలే త్రిరాత్ర మనధ్యాయం స్యాత్. అనధ్యాయం ప్రకుర్వీత భూకంపోత్పాత దర్శనే సోమసూర్యగ్రహేచైవ త్రిరాత్రం వర్జయేత్తదేతి మనుస్మరణాత్. చకారాదకాలవర్షాదిషుచ తత్కాలే నాధీయీత. తదుక్త మాపస్తమ్బేన వృష్టేశ్చ వర్షర్తౌ యత్ర సన్నిపతేయుః త్ర్యహ మనధ్యాయో యాపదుర్భామి త్యేకదేకేత్యేకే. ఏకేన ద్వాభ్యాం వైశేషాపు (మా)కాలం సూర్యా చంద్ర మసోర్గ్రహణే భూమి చలేవస్థాన ఉల్కానామగ్న్యుత్పాతేచ సర్వాసాం విద్యానాం సార్వకాలికం ఆకాలిక మభ్రం చావర్తౌ? సూర్యాచంద్రమసోః పరివేషే ఇంద్రధనుః ప్రతిసూర్య ర్కస్య శ్చవాతే? పూతిగంధేనీహారేచ సర్వేష్వేతేషు తావత్కాలం ముహూర్తం విరతేవాతే సలావృక్ష్యామేక స్రుక ఇతి స్వప్న పర్యస్తర్నక్తం చారణ్యేన నావహిరణ్య వానానూక్తం చావర్తౌ ఛందసో నాధీయీత ప్రదోషేచ సార్వకాలికమ్. ఆత్మానం యథోక్త మన్యదతః పరిషత్స్వితి. శ్మశానే శూద్రసంపర్కే చండాలాది ప్రదర్శనే రోదనే వ్యాకులేదేశే జప స్థానే మహాలయే ధాతవః పూతిగంధాశ్చ శిష్టేచ గృహమాగతే. ఖరోష్ట్రయోః సమీపేచే స్వాధ్యాయం వర్జయేద్ద్విజ ఇతి విష్ణుస్మృత్యుక్తకాలేషు చ తత్కాలే నాధీయీత.

వేదాధ్యయనం

పరత్రేహ శ్రేయస్కరో వేదస్తద ధ్యేతవ్యః. ౧౩

వేదాధ్యయన ఫలమాహ. పరత్ర పరలోకే ఇహాస్మిన్ లోకేచ శ్రేష్ఠం మోక్షం కరోతీతి శ్రేయస్కరో వేదోభవతి. తత్తస్మాత్కారణా దధ్యేతవ్యో వేదః ఇత రథా పాపీయానల్పాయుశ్చ భవేదితి యోగీశ్వరః.

అన్తే విసృజ్య ప్రణవం బ్రవీతి. ౯౪

ఏవ మధ్యయనం కృత్వాఽన్తే పాఠావసానే నిత్యం విసృష్ట ఇత్యధ్యయనం విసృజ్య ప్రణవం బ్రవీతి. ఓంకారం బ్రూయాత్.

భిక్షాన్న భోజనం

లౌకికాగ్నౌ సమిధౌ హుత్వా భిక్షాన్నం మేధాప్రదం శుద్ధం మౌనీ భుఞ్జీత. ౯౫

సాయం ప్రాతరేవ మధ్యయనం కృత్వా బ్రహ్మచారీ ఉపనయనాగ్నావభావే లౌకికాగ్నౌవా పూర్వవత్సమిధో హుత్వా భిక్షాటనంకృత్వా తద్భిక్షాన్నం మేధాం సుబుద్ధిం ప్రదదాత్యస్యేదమితి మేధాప్రదం శుద్ధం పవిత్రం తస్మాద్భిక్షాన్నం మౌనీభూత్వా వక్ష్యమాణవద్భుంజీత.

పౌషే మాఘేవా మాసే గ్రామాద్బహిర్జలాన్తే పూర్వవ ద్వ్రత విసర్గహోమం హుత్వా స్వాధ్యాయ ముత్సృజ్య పక్షే శుక్లే వేదం కృష్ణే వేదాఙ్గం చ యావదన్తం సమధీత్య గురో ర్దక్షిణాం దత్త్వా సమావ ర్తీస్యాత్. ౯౬

సంప్రతి వేదవర్జనకాలమాహ. పౌషఇతి ఆషాఢే వేదోపాకరణం చేత్తదాది మాసానర్ధ పంచమాన్ విహాయ పౌషే మాసే స్వాధ్యాయ ముత్సృజేత్. యది శ్రావణే వేదోపాకరణం తదాద్యర్ధ షష్ఠాన్ మాసాన్ విహాయ మాఘమాసే స్వాధ్యాయం విసృజేత్. అథవా అర్ధపంచమానర్ధ షష్ఠాన్వామాసాన్ వేదానుపాకృత్య పౌషేమాసే మాఘేమాసే పౌర్ణమాస్యాం రోహిణీనక్షత్రే వా గ్రామాద్బహిః నద్యాది జలాశయం గత్వా జలస్యాన్తః అవసాన ప్రదేశ స్తస్మిన్ జలాన్తే పూర్వవద్వ్రతం ప్రాజాపత్యం తస్య విసర్గహోమం వ్రత విసర్జన హోమం హుత్వా స్వాధ్యాయ ముపాకృతాధ్యయన ముత్సృజ్య పూర్వవత్ తత్కాండో

క్త మన్యద్వ్రతం బద్ధ్వా అనధ్యాయ తిథీన్ విహాయ శుక్లపక్షే వేదం స్వశాఖాది కృష్ణపక్షే వేదాంగం శిక్షాది చాధ్యయనం కృత్వా తత్తద్వ్రతం తత్తత్కాండాధ్యయనాన్తే విసృజ్యాన్యద్వ్రతం బధ్నీయాత్. ఏవం తత్తత్కాండానుక్రమేణ యావదన్తం వేదస్య తావత్సమధీత్యాన్తే గురోర్దక్షిణాం యథాశక్తిదత్వా తదనుజ్ఞయా సమావర్తసమస్యేతి సమావర్తీభూత్వా గృహస్థః స్యాత్ తథాహాపస్తమ్బః శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయ ముపాకృత్యమాసం ప్రదోషే నాధీయీత. తైష్యే పౌర్ణమాస్యాం రోహిణ్యాం వా విరమేదితి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమప్రశ్నార్థ
వివరణే పంచమః పటలః

ఇతి ద్వాదశః ఖణ్డః

అథ త్రయోదశః ఖణ్డః

మధ్యాహ్నే శుద్ధే జలే మృదాఽద్భిః పాదౌ హస్తౌచ ధావయిత్వాఽఽచమ్యాఽఙ్గాని సంశోధ్య "ఆపః పునాత్వితి" జలే నిమజ్జేత్. ౯ ౧

ఇదానీం మాధ్యాహ్నికమాహ. మధ్యాహ్న ఇతి పూర్వవత్స్నానాదికం కృత్వా మధ్యాహ్నకాలే శుద్ధే నద్యాదౌ పవిత్రే జలే పాదౌ హస్తౌ ధావయిత్వా పూర్వవత్ ప్రక్షాళ్య సంశోధ్యాచమ్య మనూక్త వత్తిథివార నక్షత్రాదీనుక్త్వా మాధ్యాహ్నికం స్నానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అంగాని శరీరావయవాని సంశోధ్యేతి పూర్వవదద్భిర్మృదా చ అద్భిరేవ తైర్మన్త్రైః మార్జనోదకేనవా ఆపోహిరణ్య పవమానాదిభిః మంత్రోదకేనవా ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ ఇతి మంత్రేణ సమృదోదకేనవా సంశోధ్య ఆపః పునాత్వితి జలే నిమజ్జేత్.

ఆచాన్తో వైష్ణవైర్మన్త్రైర్విష్ణుం "హిరణ్యశృఙ్గం" ఇతి వరుణంచ ప్రణమ్యాఽఘ మర్షణ సూక్తేనాఽఘ మర్షణం కృత్వా ఇదమాపశ్శివే తిస్నాయాత్. ౯ ౨

ఆచాన్తస్తత్రైవ తిష్ఠన్ కృతాచమనః పవిత్రపాణిర్వైష్ణవైరతో దేవానభిర్మన్త్రైః విష్ణుం నారాయణం హిరణ్యశృంగ మితి వరుణం జలేశం ప్రణమ్య పూర్వవద ఘమర్షణంకృత్వా ఇదమాపశ్శివా ఇతిస్నాయాత్. స్నాత్వాచమ్య దేవాన్ ఋషీన్ పితౄన్ పూర్వోత్తర దక్షిణాభి ముఖః అద్భిః జలమధ్యే తర్పయేదితి బోధాయ నాదయో వదన్తి.

ఆశ్రమిణశ్చత్వారః స్నానం నిత్యమేవం పూర్వోక్తేన విధినా కామ్యం నైమిత్తికం చ కుర్వన్తి. ౯౯

ఆశ్రమిణశ్చత్వార ఇతి బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ భిక్షుకాః స్నానం నిత్యమేవం మాధ్యాహ్నికం పూర్వోక్త విధినా కామ్యం నైమిత్తిక స్నానం చ కుర్వన్తి. తత్తత్కాలే కుర్యుః.

ధౌతవస్త్రేణాఽఽచ్ఛాద్య పూర్వవదాచమ్య ప్రోక్ష్యాఽఽసీన స్తిష్ఠన్వా కృత ప్రాణాయామ స్సావిత్రీం జప్త్వాఽఽదిత్య ముపతిష్ఠేత. ౧౦౦

ఏవం స్నాత్వా తీరంగత్వా ధౌతవస్త్రేణాచ్ఛాద్య పూర్వవదాచమ్య వస్త్రం అనిష్పీడ్య అన్యత్రవా భూమిం ప్రోక్ష్య గాయత్ర్యా ద్భిరవోక్ష్య ఆసనే పూర్వ వదాసీన స్తిష్ఠన్వా కృత ప్రాణాయామః శతం దశాష్టౌవా సావిత్రీం జప్త్వాఽఽ దిత్యం ఉద్వయం తమస ఇత్యుపతిష్ఠేత.

దక్షిణపాణినా తీర్థేన బ్రాహ్మేణ భూపత్యాదీ న్దైవేన నారా యణాదీ న్నూష్యాదీం శ్చాఽఽర్షేణ విశ్వామిత్రాదీ న్పైతృ కేణ పిత్రాదీనద్భి స్తర్పయిత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్య న్నిత్యుక్త్వా ఇషే త్వోర్జే త్వాది యథాక్రమం యజుస్సంహితా మాద్యాం త్రీననువాకాన్వా స్వాధ్యాయం కుర్వీత. నైమి త్తిక మృతఞ్చ సత్యఞ్చేత్యాది సూక్తాని చతుర్వేదాది మన్త్రా న్వాఽప్యధీయీత. ౧౦౧

పూర్వమవ్యక్త ముక్త్వాదిదానీం స్పష్టీకరణార్థం తీర్థక్రమేణ తర్పణవిధి

మాహ. దక్షిణపాణినేతి. బ్రాహ్మేణ తీర్థేనాంగుష్ఠమూలేన పూర్వాభిముఖో భూపతిం తర్పయామీత్యేతదాదిః యేషాంతాన్ భూపత్యాది బ్రహ్మాన్తాన్ తర్పయిత్వా దైవేన తీర్థేన కనిష్ఠికాంగులిమూలేన నారాయణాదీన్ నారాయణం తర్పయామీత్యాదీన్ వేదాంస్తర్పయామీత్యన్తాన్ కూపాప్యాదీన్ కూపాప్యాభ్యః స్వాహేత్యాదీన్ సర్వస్మైస్వాహేత్యన్తాంశ్చ ఉపవీతీ సాక్షతాభిరద్భిస్తర్పయిత్వోదఙ్ముఖస్సన్ ఆర్షేణ తీర్థేన సర్వాంగులి మూలాగ్రేణ నివీతీ విశ్వామిత్రాదీన్ విశ్వామిత్రం తర్పయామీత్యేతదాదీన్ సప్తర్షి పత్నీస్తర్పయామీత్యేతదన్తాన్ భౌమాదీంశ్చ తథా తర్పయిత్వా పైతృకేణ తీర్థేన ప్రాచీనావీతీ. పిత్రాదీ నూర్జోత్యద కాస్త ఇత్యాదీన్ దక్షిణాముఖః సతిలాద్భిస్తర్పయేత్. ఏవం పూర్వోక్త మంత్ర క్రమేణైవ తత్తత్తీర్థేన తర్పయిత్వా దక్షిణాభిముఖో దైవతీర్థేన యజ్ఞోపవీతీ భరణీభాను భౌమవారాదిషు యమాయ ధర్మ రాజాయ మృత్యవే చాన్తకాయచ వైవస్వతాయ కాలాయ సర్వభూత క్షయాయచ. ఔదుంబరాయ నీలాయ దధ్నాయ పరమేష్ఠినే వృకోదరాయ చిత్రాయ చిత్రగుప్తాయతే నమ, ఇతి ప్రత్యేకం తిల మిశ్రోదకాంజలిం త్రిర్దద్యాదితి యమదక్షా దయో వదన్తి. ఏవం తర్పయిత్వా ప్రాచీనావీతీ యేకేచాస్మదితి స్నానవస్త్రం నిష్పీడ్య ఆచమ్య శుద్ధే దేశే దర్భానాస్తీర్య తదూర్ధ్వే బ్రాహ్మమాసనమాస్థాయ బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్యఇతి సంకల్ప్య కరిష్యన్ కరిష్యమాణః నిత్యమిషేత్వోర్జేత్వాది యథా క్రమం తథా యథా కామం తథా యజుస్సంహితాం స్వాధ్యాయం కుర్వీత. అశక్తశ్చేత్తస్యఆద్యాన్ ఇషేత్వా యజ్ఞస్య శుద్ధ్వమితి త్రీననువాకాన్వా స్వాధ్యాయం కుర్వీత. యదహర్వైమిత్తికం నిషేకాదికరణదినం తదహ్ని పూర్వోక్తాన్ ఋతంచ సత్యం చేత్యాది ద్వాదశసూక్తా న్యధీయీత. యద్వాద్యైః త్రిభిరనువాకైరపి బ్రహ్మయజ్ఞం కర్తుమశక్తశ్చేత్ చతుర్వేదాది మంత్రాన్ అగ్నిమీళే ఇషేత్వా అగ్న ఆయాహి శన్నోదేవీరిత్యేతాన్ చతురోవా మంత్రాన్వాప్యధీయీత.

సర్వయజ్ఞానామాదిః బ్రహ్మయజ్ఞః. ౧౦౨

సర్వయజ్ఞానాం ద్వావింశతి సంస్థానామాదిః ప్రథమో బ్రహ్మయజ్ఞః.

తస్మాదుపనయన ప్రభృత్యేవ ద్విజైః కర్తవ్యః. ౧౦౩

తస్మాత్కారణాదుపనయన ప్రభృతి తదుపనయన కాలాదారభ్యేవ ద్విజైః బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః.

నద్యాం తీర్థే దేవఖాతే సరసి తటాకేవా సామాన్యే స్నానం కుర్యాత్. ౧౦౪

ఇదానీం సామాన్య స్నానమాహ. నద్యాం సముద్రగామిన్యామపివా అన్యసరిత్తోయేవా స్నాయాత్. తదభావే తీర్థే ఋషిజుష్ట*జలే దేవావాస సమీపజలే స్నాయాత్. తదభావే దేవఖాతే అఖాత జలాశయే దేవనిర్మిత జలాశయే స్నాయాత్. తదభావే సరసి కాసారే స్నాయాత్. తదసంభవే తటాకే స్నాయాత్. తదసంభవే సామాన్యే పల్వలాదౌ కూపేవా స్నానం కుర్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్దశః ఖణ్డః

<u>పారక్యే స్నానవిధిః</u>

పారక్యోదకే మృత్పిణ్డాన్పఞ్చోద్ధృత్య స్నాయాత్. ౧౦౫

పరేణకృతం పారక్యం మనుష్య నిర్మిత తటాకాది తస్యోదకం తస్మిన్ పారక్యోదకే యదిస్నానం తత్ర మృత్పిండాన్ పంచమృత్కబలానుద్ధృత్యగృహ్య బహిర్విక్షిప్య స్నాయాత్.

కూపస్నాన విధిః

కూపే తత్తీరే త్రిః కుంభేనాభిషించేత్. ౧౦౬

కూపే యది స్నానం తత్తీరే కూపస్య బాహ్యస్థలే త్రిః కృత్వః కుంభేన కూప జల ముద్ధృత్య విక్షిప్యాభిషించేత్. కుంభేనోద్ధృతాభిరద్భిః స్నాయాత్. కూప శబ్దేన పారక్యస్య ఘటాదికస్యాపి గ్రహణం యథా కూపే తథా ఘటోదకేపి త్రీన్ జలాంజలీన్ బహిర్విక్షిప్య విధివత్స్నాయాత్.

ఉచ్ఛిష్టో సగ్నోవా సస్నాయాత్. ౧౦౭

ఉచ్ఛిష్టః అకృత శౌచాచమనః సగ్నః అవాసాః జలం ప్రవిశ్య నస్నాయాత్.

---

* ఋషిజుష్టం = ఋషులచే వాడబడినది.

ఆచా న్తః స్నాయాదిత్యర్థః. తథా జలే నిష్ఠీవన మూత్ర పురీష రేతాంసి న విసృజేత్. పద్భ్యాం జలం న తాడయేదితి యోగీశ్వరః.

తథా నశయీత. ౧౦౮

యథా ఉచ్ఛిష్టో నగ్నోవా నస్నాయాత్ తథా నశయీత నస్వపేత్.

ఆతురోఽప్సు నాఽవగాహయేత్. ౧౦౯

ఆతురో వ్యాధిగ్రస్తో యద్యశక్తః అప్సు నావగాహేత అవగాహన స్నానం న కుర్యాత్. పూర్వోక్తవస్త్రమంత్ర స్నానాదికం కుర్యాత్.

ఆతుర స్నాన విధిః

ఆతురస్య స్నానే నైమిత్తికే దశకృత్వో ద్వాదశకృత్వో వా తవనాతురో జలేఽవగాహ్యాఽఽచమ్య స్పృశేత్. ౧౧౦

ఆతురస్య నైమిత్తికే స్నానే ప్రోక్తే దశకృత్వోవా ద్వాదశకృత్వోవా ఆతురం స్పృష్ట్వా అనాతురః స్వస్థో బ్రాహ్మణో జలేఽవగాహ్య ఆచమ్య స్పృశేత్. ఆతురస్య స్పర్శనం కుర్యాత్.

తత స్స పూతో భవతి. ౧౧౧

తతస్తస్మాత్స ఆతురః పూతః శుద్ధో భవతి.

భోజన విధిః

ద్వికాలం హోమాన్తే పాదౌ ప్రక్షాళ్యాఽఽచమ్యాఽఽసనే ప్రాఙ్ముఖగ ప్రత్యఙ్ముఖో వా స్థిత్వా చతురశ్రోపలిప్తే మణ్డలే శుద్ధం పాత్రం న్యసేత్. ౧౧౨

సంప్రతి భోజన విధిమాహ. ద్వికాలమితి. సాయంప్రాతర్హోమాన్తే పూర్వవద్విష్ణు పూజాం కృత్వా వైశ్వదేవం కృత్వా పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య ఆసనే పీఠే ప్రాఙ్ముఖః ప్రత్యఙ్ముఖోవాఽఽసిత్వా గోమయేన చతురశ్రోపలిప్తే మండలే స్థలే శుద్ధమితి అభిన్నమనన్య భుక్తం కాంస్యం పాత్రం భస్మనా శుద్ధంవా శుద్ధమనింద్యం పాలాశపద్మపత్ర వటార్కాశ్వత్థ కుంభ శింశుక కోవిదార కదళ్యాది పాత్ర వర్జ్యం గృహస్థస్య వనస్థస్య వాస్యయోః పాలాశపద్మ పత్ర సహితం శుద్ధం పత్రభాజనం వా ఏవం శుద్ధం పాత్రం న్యసేత్.

తత్రాఽన్నం ప్రక్షిప్య తత్పూజయతి. ౧౧౩

తత్ర తస్మిన్ పాత్రే సిద్ధమన్నం భోజ్యమన్నం ప్రక్షిప్య తదన్నం పూజయతి. అహమస్మీత్యన్న సూక్తేనాభి శంసతి.

ద్వౌ పాదావేకం వా భూమౌ నిధాయ ప్రసన్నః ఋతంత్వా సత్యేన పరిషిఞ్చామీతి "సాయంపరిషిఞ్చతి" సత్యంత్వర్తేన పరిషిఞ్చామీతి ప్రాతః. ౧౧౪

ద్వౌపాదావేకం వా భూమౌ నిధాయాసనే సమాసీనః ఋతంత్వా సత్యేన పరిషించామీతి సాయమన్నపాత్రం దైవేన తీర్థేన పరిషించతి. తథా సత్యంత్వర్తేన పరిషించామీతి ప్రాతః పరిషిచ్య.

అమృతోపస్తరణ మసీత్యాపోశనం పీత్వా విధినా ప్రాణాహుతీర్హుత్వాఽన్న మనిన్దన్నశ్నాతి. ౧౧౫

అమృతోపస్తరణ మసీత్యాపోశనం దక్షిణ పాణినా పీత్వా ప్రసన్నో నిర్మల మనాః విధినా పూర్వోక్తేన ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధానేన పంచప్రాణాహుతీః పాత్రం స్పృశన్నేవహుత్వా అన్నమనిందన్న కుత్సయన్ అశ్నాతి మౌనీ భుంజీయాత్.

భుక్త్వా అమృతా పిధానమసీ త్యపః పీత్వాఽఽచమ్యాఽఽచామేత్. ౧౧౬

యథేష్టం బ్రహ్మచారీ| ద్వాత్రింశత్కబలాన్| గృహీ, |షోడశకబలాన్ వానప్రస్థః| అష్ట (షోడశ) కబలాన్ యతిః| వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ భుక్త్వా అమృతా పిధాన మసీత్యపః పీత్వాచమ్య ముఖాది శోధనానన్తరం పునరాచామేత్. నిత్యమేవం భోక్తవ్యకాలం విహాయ సాయం ప్రాతర్భుంజీయాత్.

ఏకవాసా శ్శయాన స్త్రిస్థిన్నస్నాన జపహోమీ శుష్కపాద ఉదఙ్ముఖో వా నాశ్నాతి. ౧౧౭

ఏకవాసాః ఏకవస్త్రః ధృతవస్త్రోర్ధ్వ ప్రావృతోవాఽసనే పాదారూఢోవా వేష్టిత శిరావా బహిర్జానుకరోవా పాదుపాద స్పృష్టకరోవా నభుంజీత. శయాన స్తిష్ఠన్ అస్నానజపహోమీ అదాతాచ నభుంజీత. శుష్కపాదో నార్ద్రపాదః అప్రక్షాళిత

పాణిపాదః (అ) పంచార్ద్రో (న) భుంజీతేతి వచనాత్. ఉదఙ్ముఖో వా దక్షిణా ముఖో వా నిమిత్తం వినా నాశ్నాతి.

భిన్నపాత్రేఽన్నం పర్యుషితం శయనాసనోత్సఙ్గస్థం వా న భుఞ్జీత. ౧౧౮

భిన్నం భగ్నం సచ్ఛిద్రం పాత్రం కాంస్యాది భోజనపాత్రం తస్మిన్ భిన్న పాత్రే నాశ్నాతి అన్నం పర్యుషితం పూర్వేద్యుః పక్వ మనాజ్య దధ్యుక్త మోదనం నాశ్నీయాత్. శయనే పర్యంకా దావాసనే దారులోహాజాది పీఠే ఉత్సంగే అంకే ఊరూర్ధ్వేన్నంపాత్రం తిష్ఠతీతి శయనాసనోత్సంగస్థం శయనస్థ మాసన స్థం వా పాత్రగతమన్నం న భుంజీత.

అఞ్జలినాఽపో నపిబేత్. ౧౧౯

అంగులినాపో గృహీత్వా నపిబేత్. సోపానత్తిష్ఠన్నకృతాచమనః దక్షిణాభిముఖో వాఽస్యేన ఏకహస్తేన పాత్రముద్ధృత్యవా నపిబేత్. ఇతి కేచిత్.

ఉచ్ఛిష్టాద్యాః

ఉచ్ఛిష్టోఽశుచ్యాఽశౌచి పతితై స్పృష్టం సూతకే ప్రేతకే చాఽన్నం చ నాశ్నీయాత్. ౧౨౦

ఉచ్ఛిష్టం భుక్తశేష మన్యోచ్ఛిష్ట సిద్ధాన్విత మన్నమన్యం భక్ష్యంవా నాశ్నీయాత్. అశుచిరమేధ్యాదిః. కాకశ్వాది రకృత శౌచ ఉదక్యా సూతికాద్యస్పృశ్య స్పృష్ట శ్చవా అశుచిః ఆశౌచీ సూతక ప్రేతకాశౌచాన్వితః పతితో మహాపాతకాది దోష దుష్టః అభిశస్తః తైః స్పృష్ట మశుచ్యాశౌచిపతితైః స్పృష్టమన్నంనాశ్నీయాత్. యద్యశ్నీయాదనశనం పంచగవ్యప్రాశనంవా కుర్యాత్. ఇతికేచిత్. సూతకే ప్రేతకేవా గృహేన్నం నాశ్నీయాత్. చకారాన్నగ్నప్రచ్ఛాదన నవశ్రాద్ధాది మాసికాద్యన్నంచనాశ్నీయాత్.యద్యశ్నీయాచ్చాన్ద్రాయణమితి కేచిత్.ప్రాజాపత్య మిత్యేకే. పాదకృచ్ఛ్రమిత్యపరే స్నాత్వా సహస్ర సావిత్రీం జపేదిత్యన్యే. షోడశ ప్రాణాయామాన్వాచరేత్. సర్వత్ర పంచగవ్యప్రాశన పూర్వమితివదన్తి.

ఇతి చతుర్దశః ఖణ్డః.

అథ పంచదశః ఖణ్డః

రాత్రావభోజ్యం

తిలసక్తు దధి లాజంచ రాత్రావ భక్ష్యమ్. ౧౨౧

సంప్రత్య భక్ష్య భోజ్యాది ద్రవ్య శుద్ధిమాహ. తిలసక్తు దధిలాజం ప్రత్యేకం రాత్రావ భక్ష్యమ్. చకారాద్ద్రవ్యాన్తర యుక్తంవా నైమిత్తికంవా భక్ష్యమిత్యేకే.

అభోజ్యం

అన్నం పర్యుషిత మాజ్యేన దధ్నా వా యుక్తం భోజ్యమ్.

పర్యుషితం రాత్ర్యతీత మన్నమాజ్యేన దధ్నా వా యుక్తం భోజ్యం భవతి.

క్రిమి కేశ కీటయుతం గవాఽఽఘ్రాతం పక్షిజగ్ధం చ భస్మాద్భిః ప్రోక్షితం శుద్ధమ్. ౧౨౩

కృమయః పిపీలికాదిః కేశః రోమాదిః కీటక శలభాదిః తైర్యుక్తం కృమికేశ కీట యుక్తం యాపత్కృమియుతం కేశయుతం కీటయుతం వాన్నం తావన్మాత్ర ముపోద్ధృత్య ప్రోక్ష్య భుంజీయాత్. గావః పశుమహిషాశ్వాదయః తైరాఘ్రాతం పక్షిభిః కాకఘూకాదిభిః జగ్ధంభక్షితమాఘ్రాతంవా పక్షిజగ్ధమన్నం తదుపరి కించి దపోద్ధృత్య భస్మాద్భిః ప్రోక్ష్య తత్ప్రోక్షితం శుద్ధమన్నం భోజ్యం భవేత్. పక్షిజగ్ధమపిఫలం భక్ష్యమ్.

శ్వకాకాద్యుపహతే బహ్వాన్నే తస్మిన్పురుషాశన మాత్రం తత్రైవోద్ధృత్యాప్యపోహ్య పవమానస్సువర్జనః ఇతి భస్మ జలైః ప్రోక్ష్య దర్భోల్కయా స్పర్శయిత్వా గృహ్ణీయాత్.

శ్వాచకాకశ్చ ఆదిశబ్దేన శూద్రఖరగృధ్రాదయః తైరుపహతం భక్షిత మాఘ్రాతం స్పృష్టంవా తస్మిన్ శ్వకాకాద్యుపహతే బహ్వాన్నే పురుషాశన మాత్రాధికే ద్విప్రస్థాది తండుల పక్వేవాన్నేవా తస్మిన్ పురుషాశనమాత్రం తత్రైవోద్ధృత్య వ్యపోహ్య బహిర్విక్షిప్య పవమాన స్సువర్జన ఇత్యనువాకేన భస్మజలైః ప్రోక్ష్య దర్భోల్కయా ఉద్వయస్తోదహం ఇతి సంస్పర్శయిత్వా శుద్ధమన్నం భోజనార్థం గృహ్ణీయాత్.

ప్రసూతే-న్తర్దశాహే గోక్షీరం/సద్వైక శఫోష్ట్రి స్త్రీణాం పయశ్చపలాణ్డు కవ(క) లశున గుఞ్జనవిడ్ఞ మనుక్తంమత్స్యం మాంసం చ వర్జనీయమ్. ౧౨౫

ప్రసూతే గోజాతే న్తర్దశాహే దశాహమధ్యే గోక్షీరం అభోజ్యం తథా మాహిష మాజమావికాది క్షీరంచ వర్జనీయం సర్వదా సర్వకాలేష్వేక శఫా ఏకఖురా గజా శ్వ ఖరాదయ ఉష్ట్రి శ్చ స్త్రియశ్చతాసామేక శఫోష్ట్రి స్త్రీణాం పయశ్చ క్షీరం వర్జనీయమ్/పలాండుం సుకందకం కవకం* రక్తవర్ణ లశునం, 'హరితవర్ణం గృజనం,' శ్వేతవర్ణమేతే లశున విశేషాః ఏతత్సర్వం వర్జనీయమ్.] విడ్జం విడ్వ రాహ మనుక్త మశాస్త్రోక్త మత్స్యం మాంసంచ వర్జనీయమ్. సర్వదా పరిత్యా జ్యమ్. ఔషధార్థం భక్షణీయమ్. అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్.

యజ్ఞ శిష్టం మాంసం భక్షణీయమ్. ౧౨౬

యజ్ఞ(వి)శిష్టమితి యజ్ఞే పశుబన్ధాదౌ యజమానర్త్విజాం భక్షణార్థం హుతావశిష్టం తద్యజ్ఞ (వి) శిష్టం మాంసం భక్షణీయమ్.

ఉదక్యా స్పృష్టం శూద్రానులోమైః స్పృష్టం తేషా మన్నం చ వర్జయేత్. ౧౨౭

ఉదక్యా స్పృష్టమన్నం శూద్రైరనులోమైః తదితరైః శూద్రానులోమైః స్పృష్ట మన్నంచ తేషాం శూద్రానులోమానా మన్నం స్వప్రాణార్థం (స్వబ్రాహ్మణార్థం క. ఖ.) బ్రాహ్మణైః పాచిత మప్యోదనం చకారాత్ బ్రాహ్మణామన్నం శూద్రా దీనామామంచ (పక్వంచ) (గ. ఖ.) వర్జయేత్.

స్వధర్మాను వర్తినాం శూద్రానులోమానామామం క్షుధితస్య సంగ్రాహ్యమ్. ౧౨౮

స్వధర్మానువర్తినాం స్వకులాచారయుక్తానాం శూద్రానులోమానాం పక్వం తండు లాదికం క్షుధితస్య క్షుత్పీడితస్య సంగ్రాహ్య ముపాదేయమ్.

* కవకః = కుక్కగొడుగు

సర్వేషాం ప్రతిలోమాన్తరాళ వ్రాత్యానా మామం పక్వం చ క్షుధితోఽపి యత్నా న్నగృహ్ణీయాత్. ౧౨౯

సర్వేషాం వక్ష్యమాణ లక్షణానాం ప్రతిలోమాన్తరాల వ్రాత్యానా మామం తండులాదికం పక్వమన్నాదికంచ క్షుధితోపి యత్నాన్నియమాత్ నగృహ్ణీయాత్.

తైస్స్పృష్టి సంమిశ్రం పరిపక్వం చ సన్త్యజతి. ౧౩౦

తైః ప్రతిలోమాన్తరాల వ్రాత్యైః స్పృష్టి సంమిశ్రం స్పర్శనయుక్తం పక్వమన్నాదికంచ సంత్యజతి.

నిత్యం శ్రుతి స్మృత్యుదితం కర్మ కుర్వ న్మనోవాక్కాయ కర్మభిశ్శనైర్ధర్మం సమాచరతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౩౧

నిత్యమహరహః శ్రుతిః వేదః స్మృతిః మన్వాదిః తాభ్యాముదిత ముక్తం శ్రుతి స్మృత్యుదితం, శ్రుత్యుదితం యజ్ఞకర్మ, స్మృత్యుదితం స్మార్తకర్మ కుర్వన్ మనోవాక్కాయకర్మభిరితి మానసేన కర్మణా అహింసాది చిన్తనం వాచికేన వేద జపస్తోత్ర పఠనం, కాయికేన యాగాదిభిర్దేవతార్చా కరణమేవం నిత్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః శనైః క్రమక్రమేణ ధర్మం సదాచారం సమాచరతి సమాచరతీతి వీప్సా ప్రకరణ సమాప్తౌ. (విఖనాః ప్రాహేత్య న్వయః. క.)

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ వివరణే షష్ఠః పటలః

ఇతి పంచదశః ఖణ్డః

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం నవమోగతః

నవమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథ దశమః ప్రశ్నః

ప్రథమః ఖణ్డః

గృహస్థ ధర్మాః

గృహస్థాశ్రమీ ద్వే యజ్ఞోపవీతే వైణవం దణ్డం
కమండలుం చ ధారయేత్. ౧

విప్రాద్యాశ్రమ ధర్మంచ ప్రభాష్యాథ ప్రభాష్యతే
విప్రాది వర్ణ ధర్మంచ రామం నత్వా మయాఘనా॥

ఇదానీం సామాన్యతో గృహస్థాశ్రమ ధర్మమాహ. గృహస్థాశ్రమీ ద్వేయజ్ఞోపవీతే వైణవ మసమపర్వ సమపర్వవా స కల్మషం* ద్విదండం కమండలుం చకారాదుపాన చ్ఛత్రే చ ధారయేత్.

స్నాత్వా సభార్యో గృహ్యాగ్నౌ గార్హ్యాణి కర్మాణి శ్రౌతా
గ్నిషు శ్రౌతాని కుర్యాత్. ౨

నిత్యం పూర్వవత్ స్నాత్వా సభార్యః గృహ్యాగ్నిః స్మార్తాగ్ని ర్వివాహాగ్నిః తస్మిన్ గృహ్యాగ్నా వౌపాసనాగ్నౌ గృహ్యాణి స్మార్తా న్యౌపాసనాదీని పూర్వోక్తాని కర్మాణి కుర్యాత్. శ్రౌతాగ్నిషు గార్హపత్యాదిషు శ్రౌతాని వక్ష్యమాణ విధినాగ్న్యాధేయాదీని కర్మాణి కుర్యాత్.

సాయంచ హోమాన్తేఽతిథీ నభ్యాగతా న్ప్రాశయిత్వా
మితం ప్రాశ్య పత్న్యా శయీత. ౩

ఏవం ప్రాతః కృత్వా సాయం చ సాయంకాలే చ పూర్వవద్ధోమం కృత్వా హోమాన్తే గృహమా గతానతిథీ నభ్యాగతాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రాశయిత్వా యథాశక్తి భోజయిత్వాఽవశిష్ట మన్నం మితం ద్వాత్రింశ త్కబలాన్ అల్పం వా ప్రాశ్యాచమ్య శయ్యాయాం పత్న్యా సహశయీత.

---

* కల్మషం = నలుపురంగు కలది

ఆర్ద్రపాదః ప్రత్యగుత్తర శిరాశ్చ నస్వపితి. ౪

ఆర్ద్ర పాదస్సన్ ప్రత్యక్ శిరశ్చ ఉత్తర శిరశ్చ యస్య స ప్రత్యగుత్తరశిరాః చకారాన్నగ్నః అశుచిర్వా నస్వపితి నిద్రాం న గచ్ఛేత్.

ఋతు రాత్రిషు స్వభార్యా ముపగచ్ఛేత్. ౫

ఋతురాత్రిషు ఋతుస్నాన దినా దూర్ధ్వం ద్వాదశసు షోడశసువా రాత్రిషు భార్యా ముపగచ్ఛేత్. మైధునం కుర్యాత్. సర్వదేతి గౌతమః.

ఆదౌ త్రిరాత్ర మృతుమతీ గమన సహాఽఽసన శయనాని వరయేత్. ౬

ఆదౌ రజోదర్శనకాలాదారభ్య ప్రథమే త్రిరాత్రం తిసృషు రాత్రిషు ఋతుమత్యాః పుష్పిణ్యాగమనం మైధునం సహాసనమేకాసనం సహాశయన మేకశయన మేతాని ఋతుమతీగమన సహాసన శయనాని వర్జయేత్.

పరదారాన్న సజ్ఞచ్ఛేత్. ౭

పరదారాన్ పరస్త్రియం నసంగచ్ఛేత్.

పరదారగమనా దాయుశ్శ్రీర్బ్రహ్మ వర్చసం వినశ్యతి ౮

యస్మా దిత్యత ఆహ. పరదారగమనాత్ పరస్త్రీ మైథునాత్ ఆత్మనః ఆయుః శ్రీః బ్రహ్మవర్చసం చ నశ్యతి.

భార్యయా సహ నాశ్నాతి. ౯

భార్యయా సహ నాశ్నాతి.

అశ్నన్తీం తాం జృంభమాణాం నగ్నాంచ నావలోకయేత్.

అశ్నన్తీం భుంజమానాం తాం జృంభమాణాం నగ్నాం వివస్త్రాం తాం భార్యాం చ నావలోకయేత్. నేక్షేత.

అసత్యవాదం వర్జయతి. ౧౧

అసత్యవాద మనృతకధనం వర్జయతి. వినా నిమిత్త మిత్యేకే.

అసత్యాత్పరం పాపం సత్యాత్పరో ధర్మశ్చ నాస్తి. ౧౨

యస్మాదిత్యత ఆహ. అసత్యాత్పర మధికం పాప మధర్మం సత్యాత్పర ముత్కృష్టం ధర్మం సుకృతంచ నాస్తి.

సర్వప్రాణి హితోఽద్రోహేణైవ జీవేత్. ౧౩

సర్వేషాం ప్రాణినాం హితం ప్రియమద్రోహో హింసాతేన సర్వప్రాణి హితోఽద్రోహేణ యద్వా సర్వప్రాణి హితస్సన్నద్రోహేణైవ జీవేత్. జీవనో పాయాన్ భవేత్.

శుద్ధార్థవాన్కుసూలధాన్యః కుంభీధాన్యోఽశ్వస్తనికోవా స్యాత్. ౧౪

శుద్ధార్థవా ననింద్యార్జిత విత్తవాన్ స్యాత్. కుసూలః ధాన్య సంగ్రహణార్థం వేణ్వాదినా కృతపాత్రం తత్పూరణమాత్రం ధాన్యం యస్య కుసూల ధాన్యః వాస్యాత్. కుంభీకటాహః* భాండ విశేషః తత్పూరణమాత్రం ధాన్యం యస్య కుంభీధాన్యోవా స్యాత్. అశ్వస్తనిక[1] ఇతి అపరేద్యుర్మాత్ర సంగృహీతధాన్యః అశ్వస్తనికోవా స్యాత్. పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్పరః వరః శ్రేష్ఠః.

సామాన్య ధర్మాః

ద్విజాతిః పతితాన్త్య జాతాన్నస్పృశేత్. ౧౫

ద్విజాతిర్బ్రాహ్మణః పతితా మహాపాతకాది నిందితాః అన్త్యజాతా అనులోమ ప్రతిలోమాదయః తాన్ పతితాన్త్య జాతాన్ నస్పృశేత్.

ఉదయేఽస్తమయే చ సూర్యం నేక్షేత. ౧౬

సూర్యస్యోదయే చాస్తమయేచ కాలే సూర్యం నేక్షేత.

దేవ గురు విప్ర ఘృత క్షీర దధి మృత్తోయ సమిద్దర్భాఽగ్ని వనస్పతీ ప్రదక్షిణం గచ్ఛేత్. ౧౭

దేవాః విష్ణ్వాదయః గురవః పిత్రాదయః విప్రా బ్రాహ్మణాః ఘృత మాజ్య కుంభం క్షీరం సక్షీరకుంభం దధి సదధికుంభం మృద్వల్మీకాదితోయం నద్యాది

---

* కుంభీ = స్త్రీలింగం, వంటపాత్ర

1 అశ్వస్తనిక = రేపటికి కావలసిన ధాన్యము సంపాదించువాడు.

జలాశయం సమిత్పలాశాదీధ్మం దర్భాః కుశాదిరగ్నిరౌపాసనాది వహిర్వనస్పతి రశ్వత్థాది మహావృక్షః తాన్ దేవ గురు విప్ర ఘృతక్షీర దధి మృత్తోయ సమిద్ధ ర్భాగ్ని వనస్పతీన్ ప్రదక్షిణం యథా భవతి, తథా గచ్ఛేత్.

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయః ఖణ్డః

స్నాతక రాజ గురు శ్రేష్ఠ రోగి భారభృద న్తర్వత్నీనాం పన్థా దేయః. ౧౮

స్నాతకః వ్రతీ రాజా మండలాధిపః గురుః పిత్రాది శ్రేష్ఠ ఇతి వయసా జ్ఞానేన కర్మణావా వృద్ధః ఉత్తమః నైష్ఠికో వనస్థః యతిర్విద్వాన్ య ఆత్మనో గరీయాన్ రోగీ వ్యాధిగ్రస్థః అశక్తః భారభృత్కాష్ఠాది భారవాహకః అన్తర్వత్నీ గర్భిణీస్త్రీ ఏతేషాం స్నాతకరాజ గురు శ్రేష్ఠ రోగీ భార భృద న్తర్వత్నీనాం మధ్యే యః కశ్చిద్వా మార్గేఽభిముఖ ఆగతః తస్య పంథా మార్గో దేయః. దాతవ్యః.

వాతాఽర్క రశ్మిభిః పన్థాన శ్శుధ్యన్తి. ౧౯

కేన శుద్ధిః పథ ఇత్యత ఆహ. వాతార్క రశ్మిభిః వాయుస్పర్శ సూర్యకిరణ స్పర్శాభ్యాం పన్థానః మార్గాః శుద్ధ్యన్తి. శుద్ధా భవేయుః.

పరస్యాసన శయనాన్య దత్తాని నోపయుఞ్జీత. ౨౦

పరస్యాన్యస్య ఆసనం దారవాదికం శయనం మంచాదిక మేతాన్యాసన శయనాని అదత్తాన్య నర్పితాని నోపయుంజీత నోపాదేయాత్. తథా పరస్యాసన శయనాది స్వయం నోపయుంజీత.

అదత్తేషూపయుక్తేషు స్వపుణ్యా చతుర్థాంశో జహాతి. ౨౧

తద్దోషమాహ. యద్య దత్తేషు యజమానే నార్పితేషు స్వయముపయుక్తే ష్వను భూతేషు సత్సు స్వపుణ్యస్య స్వసుకృతస్య చతుర్థాంశః స్వపుణ్య చతుర్థాంశః జహాతి నశ్యేత్.

అన్యోపయుక్తాని వస్త్రమాల్యోపానచ్ఛత్రాణి నైవ ధారయేత్. ౨౨

అన్యోపయుక్తాని పరధృతాని వస్త్ర మాల్యోపాన చ్ఛత్రాణి స్వయం నైవ ధారయేత్.

అగ్నౌ పాదం న తాపయేత్. ౨౩

అగ్నౌ సర్వత్ర పాదం నతాపయేత్ న ప్రతి తపేత్.

నైనం ముఖేన ధమేత్. ౨౪

ఏవ మగ్నిం ముఖేన వక్త్రేణ సాధనం వినా నధమేత్. నజ్వాలయేత్. ధమన్యాదినా ధమేత్.

న పాదేన స్పృశేత్. ౨౫

ఏవం పాదేన నస్పృశేత్.

అధః పాదతో నకుర్యాత్. ౨౬

ఏనమగ్ని మధోఽధస్తాత్పాదయోర్యథా స్యాత్తథా పాదతః పాదేనవా నకుర్యాత్.

అగ్నౌ వగ్నిం జలంవా దేవాలయేఽగ్నౌ జలేచ మూత్ర పురీష పూయశోణిత రేత శ్లేష్మోచ్ఛిష్టాఙ్గ నిష్పేషా న్నప్రక్షిపేత్. ౨౭

అగ్నౌ నిమిత్తం వినాన్య మగ్నిం సర్వదా జలంవా నప్రక్షిపేత్. దేవాలయే వాగ్నౌవా జలేచ మూత్రం ప్రస్రావః పురీషం విష్ఠాపూయం శ్వేతీభూత రక్తం శోణితం రక్తం రేతశ్శుక్రం శ్లేష్మ కఫాది నిష్ఠీవనం ఉచ్ఛిష్టం భుక్తోజ్ఝిత మన్నాదిక మంగ నిష్పేషః శరీరోద్వర్తన మృత్ తాన్ మూత్రపురీష పూయ శోణిత రేతశ్లేష్మోచ్ఛిష్టాంగ నిష్పేషాన్ నప్రక్షిపేత్. నవిసృజేత్.

నగ్నాం పరస్త్రియం విణ్మూత్రేచ న పశ్యేత్. ౨౮

నగ్నాం పరస్త్రియం చ విణ్మూత్రే విష్ఠా ప్రస్రావౌచ న పశ్యేత్. నేక్షేత.

ఉచ్ఛిష్టో దేవాఽర్క చన్ద్రగ్రహర్క్ష తారా న్నేక్షేత. ౨౯

ఉచ్ఛిష్టః అకృత శౌచాచమనస్సన్ దేవా విష్ణు శివాదయః అర్కః చంద్రశ్చ గ్రహా భౌమ బుధాదయః ఋక్ష మశ్విన్యాదయః తారా ఇతర నక్షత్రాణి తా దేవార్క చంద్రగ్రహ నక్షత్ర తారాన్నేక్షేత.

దేవ గురు స్నాతక దీక్షిత రాజగో శ్రేష్ఠానాం ఛాయాం నాక్రామతి. ౩౦

దేవ గురు స్నాతకా ఉక్తాః దీక్షితః కృతదీక్ష తంత్రః సోమయాజ్యాదిః రాజా అభిషిక్తః గౌర్ధేనుః శ్రేష్ఠో జ్ఞానేన విద్యయా కర్మణా ఆశ్రమేణవా గరీయాన్. ఏతేషాం దేవగురు స్నాతక దీక్షిత రాజగో శ్రేష్ఠానాం ఛాయాం ప్రతిబింబితం భూమిం నాక్రమతి నోల్లంఘయేత్.

ఇన్ద్రధనుగ పరస్మై నదర్శయేత్. ౩౧

ఇన్ద్రధనురితి చాపాకారేణాన్తరిక్షే ప్రతిబింబిత రవికిరణకాన్తి మిన్ద్రధనురితి వదన్తి. తదింద్ర ధనుః స్వయం దృష్ట్వా పరస్మై జనాయ నదర్శయేదితి.

న వదేత్. ౩౨

ఇన్ద్రధనురితి పరస్మై నవదేత్. యది వదేత్ మణి ధనురితి వదేత్.

స్వపన్తం నావ బోధయతి. ౩౩

స్వపన్తం నిద్రాం కుర్వన్తం నావబోధయతి నిద్రాభంగం నకుర్యాత్.

ఏకోఽధ్వానం న గచ్ఛేత్. ౩౪

ఏకః ఏకాకీ భూత్వా అధ్వానం విజనమార్గం నగచ్ఛేత్.

పరక్షేత్రే చరన్తీం గాం ధయన్తం వత్సంచ నవారయేత్. ౩౫

పరక్షేత్రే అన్యస్య క్షేత్రే చరంతీం సస్యం భక్షయంతీం గాంచ ధయన్తం స్వమాతృస్తన్య పానం కుర్వన్తం వత్సంచ నవారయేత్.

నైవాఽఽచక్షీత. ౩౬

తత్కర్తు రన్యస్యవా నైవా చక్షీత. నవారయతి నవదేత్.

జీర్ణ మలవాసా నస్యాత్. ౩౭

జీర్ణం హతం మలవత్ మాలిన్యయుక్తం చ వాసో వస్త్రం యస్య జీర్ణమలవద్వా సో నస్యాత్.

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ తృతీయః ఖణ్డః

అక్షైః క్రీడాం ప్రేత ధూమం బాలాఽఽతపం చ వర్జయేత్.

అక్షైః పాచకైః క్రీడాం ద్యూతఖేలం చ ప్రేతధూమం దహ్యమాన శవధూమ స్పర్శనం చ బాలాతపం బాలార్క ప్రకాశ స్పర్శనం చ వర్జయేత్.

కేశరోమ తుషాఽఙ్గార కపాలాఽస్థి విణ్మూత్ర పూయ శోణిత రేత శ్లేష్మోచ్ఛిష్టానాఽధి తిష్ఠేత్. ౩౯

శ్మశానదేశే కేశరోమ తుషాంగారకపాలాస్థి విణ్మూత్ర పూయశోణితరేతః శ్లేష్మో చ్ఛిష్టాని నాధితిష్ఠేత. ఏతేష్వేకస్మిన్నపి నతిష్ఠేత్. తత్తత్సంయుక్త స్థలం నస్పృశేత్.

అమేధ్యలిప్తేఽఙ్గే యావత్తల్లేప గన్ధ మనశ్శబ్దేన స్యాత్తా వన్మృత్తోయై శ్శోధయేత్. ౪౦

అమేధ్యలిప్తే విష్ఠాద్యశుద్ధానులిప్తే అంగే శరీరావయవే సతి యావత్తస్యామేధ్య స్య లేపంచ గంధశ్చ మనశ్శంకాచ తాస్తల్లేప గంధమనశ్శంకా నస్యుః తావత్త దంగం మృత్తోయై స్సమృదోదకేన శోధయేత్ ప్రక్షాలయేత్.

పతితాఽన్త్యజ మూర్ఖాఽధార్మిక వైరిభిస్సార్ధం నవసేత్. ౪౧

పతితా మహాపాతకినః అన్త్యజామ్లేచ్ఛాదయః మూర్ఖాః క్రోధినః అధార్మికాః ధర్మబుద్ధివర్జితాః వైరిణః శాత్రవాః తైః పతితాన్త్యజ మూర్ఖాఽధార్మిక వైరిభిః సార్థం కుత్రచిదేకత్ర సహ నవసేత్. సంభాషణమపి నకుర్యాత్. యది కుర్యా త్తదా సుకృతినః స్మరేత్. మ్లేచ్ఛాశుచ్య ధార్మికైః సహ నసంభాషేత సంభాష్య పుణ్యకృతో మనసా ధ్యాయేదితి గౌతమ వచనాత్. బ్రాహ్మణేన వా సహ సంభా షితేతి.

ఉచ్ఛిష్టోఽశుచిర్వా దేవ గో విప్రాఽగ్ని న్నస్పృశేత్. ४२

ఉచ్ఛిష్టోఽశుచిర్వా భూత్వా దేవ గో విప్రాగ్నీన్ నస్పృశేత్.

దేవా న్వేదా న్రాజ గురు మాతా పిత్రా న్విద్వ ద్బ్రాహ్మ ణా న్నావ మన్యేత. ४३

దేవాంశ్చ వేదంచ రాజగురుమాతృ పితౄంశ్చ విద్వ ద్బ్రాహ్మణం వేదశాస్త్ర విద్బ్రాహ్మణంచ నావమన్యేత, న తిరస్కుర్యాత్.

న నిన్దేత్. ४४

న నిందేత్. న దూషయేత్.

అవమానా న్నిన్దక శ్చ వినశ్యతి. ४५

యస్మాదిత్యత ఆహ. అల్పం మన్యత ఇత్యవమన్తా నిందకశ్చ వినశ్యతి.

సర్వ భూత కుత్సాం తాడనం చ న కుర్వీత. ४६

సర్వ భూత కుత్సాం సర్వప్రాణి గర్హణం తాడనం తేషాం పీడనం న కుర్వీత.

గురుణా మాతా పితృభ్యాం తత్పిత్రాద్యైః భ్రాతృ పితృ భ్రాతృ మాతులాఽఽచార్య ర్త్విగాఽఽద్యై ర్వివాదం నా చరేత్. ४७

గురుణా చ మాతృ పితృభ్యాం చ తత్పిత్రాద్యైరితి పితామహ ప్రపితామహాద్యైశ్చ మాతామహ మాతుః పితామహాద్యైశ్చ తత్తత్పత్నీభిశ్చ భ్రాతా జ్యేష్ఠ భ్రాతా చ పితృభ్రాతాచ మాతులాచార్య ర్త్విగాద్యైశ్చ ఆదిశబ్దేన శ్వశుర తత్ పత్న్యాది భిశ్చ సహావివాదం ధర్సనం పారుష్య వచనం నాచరేత్.

సర్వ శుద్ధిషు పురుషస్యాఽర్థ శుద్ధిః స్త్రీశుద్ధి రన్న శుద్ధి శ్చ శ్రేష్ఠతమా స్యాత్. ४८

సర్వశుద్ధిషు మధ్యే పురుషస్యార్థ శుద్ధి రస్తేయాదిః స్త్రీశుద్ధి రపరస్త్రీగమనాది రన్నశుద్ధి రనిందితాన్న భోజనాదిశ్చ శ్రేష్ఠతమా అత్యుత్తమా స్యాత్.

రత్నసౌవర్ణాది శుద్ధిః

ద్రవ్యేషు రత్న సౌవర్ణ రజతాఽశ్మ మయాన్యద్భి శ్శోధయతి. ౪౯

ఇదానీం ద్రవ్యశుద్ధి మాహ. ద్రవ్యేషు వస్తుషు మధ్యే రత్నాని మణీన్ సౌవర్ణ రాజితాశ్మమయాని పాత్రాణి అద్భిః ప్రక్షాల్య శోధయతి.

అగ్నౌ వా స్పర్శయేత్. ౫౦

అగ్నౌ వా స్పర్శయేత్.

తామ్ర త్రపు సీసాఽయసా ద్యానామ్లోదకై ర్వారిభిర్దారు దన్త జాతాని తక్షణా ద్ధావనా ద్వా యజ్ఞ పాత్రాణి దక్షిణ పాణినా మార్జనాత్ క్షాళనా ద్వా సంశోధ్యాని. ౫౧

తామ్రాణి తామ్రమయాని, త్రపూణి పిచ్చట[1]మయాని, సీసాని నాగమయాని, ఆయసాన్య యో మయాని, ఆదిశబ్దేన [2]ఆరకూటమయానిచ తామ్రత్రపు సీసాయ సాద్యాని పాత్రాణి అమ్లవారిభి స్తింత్రిణీ ఫలాన్విత జలైః శోధ్యాని. దారవో ద్రుమవి శేషః. దన్తా గజదన్తాదయః తైర్జాతాని కృతాని దారుదంత జాతాని కరండాదీని పాత్రాణి తక్ష్యతే వా శ్వాదినేతి తక్షణం తస్మాత్తక్షణా ద్ధావనాత్ ఘర్షణాన్మార నాత్ వా సంశోధ్యాని యజ్ఞపాత్రాణి స్రుక్స్రువజుహూ పభృద్ధ్రువా దీని దక్షిణపాణినా మార్జనాద్వా అద్భిః ప్రక్షాళనాద్వా సంశోధ్యాని శోధితవ్యాని.

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్థః ఖణ్డః

చర్మమయాని సంహతాని వస్త్రాణి శాక మూల ఫలాని చ ప్రోక్షయేత్. ౫౨

చర్మమయం చర్మణాకృతం [1]కటాదికం చ సంహతాని [2]ద్వివటాదీన్యేకీ కృతాని

1 పిచ్చట = తగరము 2 ఆరకూటం = ఇత్తడి

1 కటం : చాప 2 ద్వివటి : కప్పు దుప్పటి

వస్త్రాణి శాకాది పత్ర పుష్పాదీని మూలఫలాని క్రముక నాళికేరాదీని ఫలాని బహూని శాకమూలఫలాని చకారాత్ ధాన్యతిల తండుల కార్పాస పలలగుడ త్రిఫల త్రికటుకాదీని చ ప్రోక్షయతి.

అల్పాని క్షాళయేత్. ౨౩

అల్పాని చేద్శాక మూలఫలాని క్షాల౦

ఘృతాది శుద్ధిః

ఘృతాదీని ద్రవ్యాణ్యుత్పూయోల్కయా దర్శయేత్. ౨౪

ఘృతాదీ నీత్యాది శబ్దేన క్షీర దధి తక్ర తైల క్షౌద్రాదీనిచ ద్రవ్యాణి ఉత్పూయ పవిత్రేణోత్పవనం కృత్వా ఉల్కయా దర్భోల్కయా దర్శయేత్ త్రిః పర్యగ్నిం కుర్యాత్.

కౌశేయాఽఽవికాని అరుష్కరైః రంశుపట్టాని శ్రీఫలైః శఙ్ఖ శుక్తి గో శృఙ్గాణి సర్షపైః స్సవారిభిః మృన్మయాని పునర్దాహేన గృహం మార్జనోపలేపనాఽప్సేకైః భూమిం ఖననా ఽస్య మృత్పూరణ గోవాసకాద్యైః మార్జనాద్యైశ్చ శోధయేత్. ౨౫

కౌశేయాని క్రిమికోశోత్థ తంతుమయాని వస్త్రాణి ఆవికాని అవిలోమ మయాని కంబలాదీని అరుష్కరైః భల్లాతకీఫలైస్సహ జలేన శోధయేత్. అంశుపట్టాని క్షౌమాదీని పట్టవస్త్రాణి శ్రీఫలైః బిల్వఫలైస్సవారిభిః శోధయేత్ శంఖాః కంబవః శుక్తయో మౌక్తికాః శుక్త్యాదయః గోశృంగాణీతి గజమహిష రురుప్రభృతి శృంగదంతానాముప్యేవ లక్షణం. తానిశంఖ శుక్తి గోశృంగాణి చ సర్షపైః సవారిభిః శోధయేత్. మృణ్మయాని భాండాని పునర్దాహేన దర్భాదిభిః కృతదహనేన శోధయేత్. గృహం మార్జన్యాశోధన ముపలేపనం గోమయాలేపనం అప్సేకో జలేన రక్ష్యాది క్షాలనమేతైః గృహం శోధయేత్. భూమిం భూతలం ఖనన ముద్ఘనన మస్య మృత్పూరణ మన్యస్థలాహృత మృత్తికా పూరణం గోవాసకః గోనివాసన మాదిశబ్దేన గోమూత్ర సేచనం పర్యగ్ని కరణంచ ఏతైశ్చ మార్జనాద్యైశ్చ భూమిం శోధయేత్ శుద్ధిం కుర్యాత్.

శుద్ధ నిర్ణయః

గోతృప్తికరం భూగతం తోయం దోషవిహీనం సుపూతమ్.

గోరేకస్యాః తృప్తిం వితృషం కరోతీతి గోతృప్తికరం భూగతం భూమిష్ఠం తోయం దోషవిహీనం కృమిదుర్గంధాది రహితం సుపూతమితి.

వాక్ప్రస్తం వారి నిర్ణిక్త మదృష్టమ్. ౫౭

శుద్ధ వాక్ప్రస్తం వాక్ప్రభం వారిజలం నిర్ణిక్తం శుద్ధమపివా గోతృప్తికరం భూగతం తోయం శుద్ధం దోషవిహీనం తోయం శుద్ధం సుపూతం తోయం శుద్ధం రుచికరం వారి శుద్ధం నిర్ణిక్తం రజకధౌతం వస్త్రమనార్ద్రమపి శుద్ధం అదృష్ట మదృగ్గోచరం సర్వపదార్థం శుద్ధం శుద్ధమశుద్ధం వేత్యజ్ఞాతంచ సర్వదా శుద్ధమ్.

యోషిదాస్యం కారుహస్తః ప్రసారితపణ్యం చ సర్వదా శుద్ధమ్. ౫౮

యోషిదాస్యం స్త్రీముఖం సర్వదా శుద్ధం పవిత్రం కారుహస్తః శిల్పికరః తత్కృత వస్త్రాద్యాహరణ కాలే శుద్ధః ప్రసారిత మాపణగతం పణ్యం పణార్హం ద్రవ్యం తత్ప్రసారిత పణ్యమపక్వం తైలపక్వమితి కేచిత్. సర్వదా శుద్ధం పవిత్రమ్.

శకున్యుచ్ఛిష్టం ఫల మనింద్యమ్. ౫౯

శకున్యుచ్ఛిష్టం పక్షి జగ్ధశేషం ఫలమాత్రమాది సర్వ మనింద్యమ్.

మశక మక్షికాది లీనం తద్విప్రుషశ్చ నదూష్యాణి. ౬౦

మశకైర్మక్షికైరాది శబ్దేన పిపీలికాదిభిశ్చ లీనం విలగ్నం మశకమక్షికాది లీనం తద్ద్రవ్య మదూష్యం/విప్రుషః వేదబిందవః యద్వాతేషాం మశకాదీనాం విప్రుషో విధూత తుషారాః తద్విప్రుషశ్చ నదూష్యాణి.

వాయ్వగ్ని సూర్య రశ్మిభి స్స్పృష్టం చ మేధ్యమ్. ౬౧

వాయ్వగ్ని సూర్య రశ్మిభిః స్పృష్టమితి వాయుస్పర్శ నార్హమగ్ని స్పర్శనార్హం సూర్యకిరణ స్పర్శనార్హం సర్వం తత్తత్స్పృష్టం మేధ్యం వాయు సూర్యరశ్మి స్పృష్ట తూళికోపధాన చిత్రరక్తాంబర మాంజిష్ఠాది చ మేధ్యం శుద్ధమ్.

ఆతురే బాలే పచనాలయే చ శౌచం న విచారణీయమ్. ౬-౨

ఆతురే వ్యాధ్యాతురయుక్తే ఆతురకాలే బాలే శిశౌ పచనాలయే పాకస్థానే చకారాత్ ఉత్సవే తీర్థయాత్రాయాం గ్రామదాహే వివాహే యాగకాలే చ శౌచం శుచిత్వం స్పృష్టాస్పృష్టదోషం న విచారణీయమ్.

యథా శక్తి స్యాత్. ౬-౩

గురు లాఘవ మవిస్తృత్యం యథా శక్తి యథా సంభవం శౌచం స్యాత్.

విణ్మూత్రాభ్యాం బహ్వాపో న దూష్యాః. ౬-౪

విణ్మూత్రాభ్యాం జలాన్తర్గతాభ్యామపి బహ్వాపో న దూష్యాః వాపీ కూపాద్యల్ప జలం విణ్మూత్రాద్యుపహతం చేత్తద్వ్యాపోహ్య శతకుంభ జలముద్ధృత్య పంచగవ్యం నిక్షిప్య పుణ్యాహేనవా శుద్ధం స్యాత్. విణ్మూత్రోపహతం కాంస్యాది పాత్రం షడ్రాత్రం భూమౌ నిక్షిప్య పునః ఘర్షణేన శుద్ధం తదానీమేవ తాపఘర్షణాదిభిః శుద్ధమితి కేచిత్.

పరస్యాచామత స్తోయబిన్దుభి ర్భూమౌ నిపత్యోద్గతైః పాదస్పృష్టై రాచామయన్నాశుచిః స్యాత్. ౬-౫

పరస్యాచమత (చామతః) ఆచమన తోయ బిందుభిః భూమౌ నిపత్య / పునరుద్గతైః పాద స్పృష్టైః యదశుచిత్వం తత స్తస్మాదాచామయన్ తత్ప్రక్షాళ్య పునరాచమనం కుర్వన్ నపుమాన్ శుచిః స్యాత్. శుద్ధో భవేత్. అన్యత్ర స్నానాదేవ శుచిః స్యాదితి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ వివరణే ప్రథమః పటలః -

ఇతి చతుర్థ ఖణ్డః.

పంచమః ఖణ్డః

వానప్రస్థ ధర్మాః

వనప్రస్థో నిత్యస్వాధ్యాయీ కుశేధ్మాదీ నగ్న్యర్థం శాక

మూల ఫలాదీ న్యశనార్థం చ శుచౌ జాతా నాహరేత్. ౧౮

సంప్రతి సామాన్యతో వానప్రస్థ ధర్మమాహ. వానప్రస్థో నిత్యం స్వాధ్యాయ మధీతుం శీలమస్యేతి నిత్య స్వాధ్యాయీ కుశేధ్మాదీ నేత్యాది శబ్దేన ఇంధనాన్యపి అగ్న్యర్థ మగ్ని హోమార్థం శాకమూలఫలాదీనీత్యాది శబ్దేన వైణవప్రియంగు శ్యామాక నీవారాది తృణధాన్యాని చ అశనార్థమిత్యాది భోజనార్థంచ శుచౌ శుద్ధ ప్రదేశే జాతానాహరేత్.

అన్యాధీన మన్యోత్సృష్ట మశుచౌజాతం గోరసంచ వర్జయేత్.

అన్యాధీనం పరాయత్త మన్యోత్సృష్టం పరిత్యక్త మశుచౌజాతం కుశేధ్మాదికం శాకమూల ఫలాదికంచ గోరసం తక్రంచ వర్జయేత్.

కృష్టాం భూమిం నాక్రామతి. ౧౯

కృష్టాం సీత్యాకృత కర్షణాం భూమిం నాక్రామతి. పద్భ్యాం నాధిగచ్ఛేత్.

ధాన్య ధన సఞ్చయం న కుర్వీత.

ధాన్య ధన సంచయ మహన్యహని భోజనాదధికం ధాన్యార్ధ సంగ్రహం న కుర్వీత.

వస్త్రం నాచ్ఛాదయేత్. ౨౦

వస్త్రం నాచ్ఛాదయేత్. వల్కల వాసాః స్యాత్

మధూక్తే తోయం మాంసోక్తే పైష్టికఞ్చ గృహ్ణాతి. ౨౧

యత్ర మధూక్తే తత్ర తోయం జలం, యత్ర మాంసోక్తే సతి తత్ర పైష్టిక మపూపాదికంచ ప్రతినిధిం గృహ్ణాతి గృహ్ణీయాత్.

సర్వభూతేషు దయాళు స్సమః క్షాన్త శ్శుచి ర్నిరసూయక స్సుఖే నిస్పృహో మఙ్గళ్యవానీర్ష్యః కార్పణ్య వర్జితస్త్వాని దీన్దంశకా న్సీర కృష్టజాతాని కన్దమూల ఫలశాకాదీని చ త్యజన్జటా శ్శ్మశ్రురోమ నఖాని ధారయ న్త్రికాల స్స్నానీ ధరాశయో వన్యైరేవ చరు పురోడాశా న్నిర్వపేత్.

సర్వభూతేషు సర్వప్రాణిషు దయాళుః కృపావాన్ సమః సమదర్శీ క్షాన్తః క్షమావాన్ శుచిః శుద్ధాత్మా నిర్గతా అసూయా దోషారోపణ మతిర్యస్మాదయం నిరసూయకః, సుఖే నిస్పృహః, వాంఛారహితః మాంగల్యవాన్ శుభగుణవాన్ ఈర్ష్యాఽక్షాన్తిః కార్పణ్యం దైన్యంతేన వర్జితుం శీలమస్యేతి ఈర్ష్యా కార్పణ్య వర్జీ మత్సరీనాది శబ్దేన మృగాదీనపి దంశకాన్ ఖాదకాన్ సీరేణహలేన కృష్టే క్షేత్రే జాయన్తఇతి సీరకృష్ట జాతాని కందమూల ఫలశాకాదీని ఆదిశబ్దేన వ్రీహి యవ నీవారాదీని చ ధాన్యాని త్యజన్ త్యాజ్యాని కుర్వన్ జటాశ్మశ్రురోమనఖాని ధారయేత్. న వాపయేత్. చకారాద్వల్కలాజిన మేఖలా దండాదీంశ్చ ధారయేత్. త్రికాలం ప్రాతర్మధ్యం దినసాయంకాలేషు స్నాతుం శీలమస్యేతి త్రికాలస్నాయీ ధరాయాం భూమ్యామేవ శేతఇతి ధరాశయః వన్యైః కందమూలాదిభిః శ్యామాక నీవారాదిభిర్వా చరుపురోడాశాన్ తత్తద్దేవతాభ్యో నిర్వపేత్.

పలాణ్డ్వాదీ న్నిర్యాసం శ్వేత వృన్తాకం 1సునిషణ్ణకం 2శ్లేష్మాతకం వ్రజకలింగం 3ఛత్రాకం శిగ్రు 4భూస్తృణం 5కోవిదారం 6మూలకం చ వర్జయతి. ౭౩

పూర్వోక్తాన్ పలాండ్వాదీన్ నిర్యాసం హింగుప్రభృతి శ్వేతవృన్తాకం సుశ్వేత వార్తాకం సునిషణ్ణకం వితున్నకం, శ్లేష్మాతకం శేలు ఫలం వ్రజకళింగం ఛత్రాకం వల్మీకాది స్థలజం శ్వేతఛత్రాకం రక్తఛత్రాకం చ, శిగ్రుం శోభం జనం, భూస్తృణం మూలి తృణకం, కోవిదారకం చమరికం మూలకంచ వర్జయతి. నభక్షయేత్.

మునేస్సర్వం మాంసం గోమాంస తుల్యమ్. ౭౪

మునేర్వనస్థస్య సర్వం మాంసం యజ్ఞశేషం వినా గోమాంసతుల్యమ్.

---

1 సునిషణ్ణకం, వితున్నకము : నీరుచెంచలి మొక్క
2 శ్లేష్మాతకం, శేలు ఫలం : విరిగి 3 ఛత్రాకం : కుక్కగొడుగు
4 భూస్తృణం : చిప్పగడ్డి 4 కోవిదార, చమరికం : రక్తకాంచన వృక్షం
5 మూలకం : ములంగి

ధాన్యామ్లం సురాసమం భవతి. ౭౫

ధాన్యామ్లు మారనాలకం సురాసమం మద్యతుల్యం భవతి.

పూర్వసఞ్చితాఽశనం పూర్వాచ్ఛాదనాన్యాశ్వయుజే మాసి త్యజతి. ౭౬

పూర్వసంచిత మశనం భోజనద్రవ్యం ధాన్యాది పూర్వసంచితాశనం పూర్వాచ్ఛాదనార్థం సంచితాని వృతాన్యపి వసనాని వస్త్రాణి ఆశ్వయుజేమాసి కార్తికేవా మాసి పౌర్ణమాస్యాం త్యజతి. పునరన్య త్పూర్వవత్సంగృహ్యాశనం వసనంచ కుర్యాత్.

వేద వేదాన్తేన ధ్యానయోగీ తపస్సమాచరతి. ౭౭

వేద ఉపనిషద్భాగాదిః వేదాన్తం తదర్థ విచారశాస్త్రంతేన వేదవేదాన్తేన ధ్యానం పరమాత్మ చింతనం యోగః, జీవపరయోరైక్యం తావన్యేతి ధ్యానయోగీ భూత్వా తపస్సమాచరతి.

అపత్నీకో నిరగ్నిరదారోఽనికేతనోవృక్షమూలే వసన్వనస్థాశ్రమేషు గృహస్థానాం గృహేషువా భిక్షాం భిక్షిత్వా అంబుపార్శ్వే శుద్ధే పర్ణే ప్రాణయాత్రామాత్ర మన్నం భిక్షువదశ్నాతి. ౭౮

ఇదానీ మపత్నీక వనస్థ ధర్మమాహ. అపత్నీకో వనస్థః నిరగ్నిః అనరగ్నిరదారః భార్యా రహితః అనికేతనః అపర్ణశాలాదికస్సన్ వృక్షమూలే వృక్షచ్ఛాయాసువసన్ వనస్థాశ్రమేషు గృహస్థానాం గృహేషు పూర్వవద్భిక్షాం భిక్షిత్వాఽర్థిత్వా అంబు పార్శ్వే జలపార్శ్వే త్రికాలం స్నానాది సర్వమాచారం కృత్వా భిక్షాశనం శుద్ధే అనింపితే పర్ణే కదల్యాది పాత్రే ప్రాణయాత్రామాత్రం ప్రాణాధారమాత్రమన్నం భిక్షువద్యతిరివ అష్టౌకబలాన్ చతుర్థకాలేఽశ్నాతి.

శరీరం శోషయన్నుత్తర ముత్తరం తీవ్రం తపః కుర్యాత్.

శరీరం శోషయన్ దేహశోషణం కుర్వన్ ఉత్తర ముత్తర ముపర్యుపరికాలం తీవ్ర ముగ్రం తపః కుర్యాత్.

ఇతి పంచమః ఖణ్డః.

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

భిక్షుక ధర్మాః

భిక్షు స్స్నాత్వా నిత్యం ప్రణవేనాఽఽత్మానం తర్పయేత్.

ఇదానీం సామాన్యతో భిక్షు ధర్మమాహ. భిక్షుః యతిః స్నాత్వా త్రిషవణ స్నానం కుర్యాత్. సంధ్యాదౌ స్నానమాచరేత్ "సంధ్యాం సమాధాయాత్మని సమాచరేది" త్యారుణ శ్రుతి దర్శనాత్ తస్మాన్నిత్యం ప్రాతర్మధ్యాహ్న సాయంకాలేషు స్నాత్వాచమ్య యది కుటీచకో బహూదకోవా సంధ్యావందనం కుర్యాత్. "సంధ్యాం స్వమాత్మానం ప్రజ్ఞయానుసంధత్తే యచ్చింతయేచ్ఛాయ మభివర్ధత ఇతి శ్రుతేః. హంస పరమహంసయోర్న సంధ్యావందనం ధ్యానమేవ సంధ్యోపాసనమితి బోధాయన వచనాత్. చతుర్ణాం స్నానానన్తరం ప్రణవేన ఆత్మానం పరం బ్రహ్మాణం తర్పయేత్.

తేనైవ తం నమస్కుర్యాత్. ౬౧

తేనైవ ప్రణవేన తం పరమాత్మానం నమస్కుర్యాత్.

షడపరాన్ప్రాణాయామా న్కృత్వా శతావరాం సావిత్రీం జప్త్వా సన్ధ్యా ముపాసీత. ౬౨

షడవరో జఘన్యో యేషాంతాన్ షడవరాన్ ప్రాణాయామాన్ కృత్వా శతావరాం శతా దహీనాం సావిత్రీం జప్త్వా పూర్వవత్సంధ్యాముపాసీత. కుటీచకస్య ప్రతి సంధ్యం దశాధిక సహస్రం బహూదకస్య ప్రతిసంధ్యం త్రయస్త్రింశదధిక త్రిశతోత్తర సహస్రత్రయం వా సావిత్రీ జపః. హంసస్య చతుర్థపాదం ప్రతి దివసం దశసహస్రం పరమహంసస్య ప్రత్యహం ప్రణవమేవ దశసహస్ర మిత్యేకేవదన్తి.

అప్పవిత్రేణోత్పూతాభి రద్భి రాచామేత్. ౬౩

అప్పవిత్రేణ వస్త్రేణోత్పూతాభిః శుద్ధాభిః అద్భిః పూర్వవదాచామేత్. అయం కుటీచక బహూదక విషయః.

కాషాయధారణం సర్వత్యాగం మైథునవర్జన మస్తైన్యాదీ
నప్యాచరేత్. ౮౪

కాషాయధారణం కాషాయ వస్త్రాచ్ఛాదనం కౌపీనధారణం సర్వత్యాగం స్నాన శౌచ భిక్షాధ్యానవర్జ్యం సర్వకర్మ పరిత్యాగం మైథునవర్జ మస్తైన్య మచౌర్యమాది శబ్దేన అహింసాది యమాః తదేతాన్ అస్తైన్యాదీనప్యాచరేత్. అపిశబ్ద స్సముచ్చయే.

అసహాయోఽనగ్ని రనికేతనో నిస్సంచయః సమ్మానావ
మానసమో వివాద క్రోధ లోభ మోహాఽనృతవర్జీ గ్రామా
ద్బహిర్వి విక్తే మఠే దేవాలయే వృక్షమూలేవా నివసేత్.

అసహాయ ఏకాకీ అనగ్ని రౌపాసనాది వహ్నిరహితః అనికేతనః అగృహ వాసః నిస్సంచయః ధన ధాన్యాది సంగ్రహావర్జీ సమ్మానం స్తోత్రాది బహుమాన మవమానం దూషణాద్యవమతిః తయోః సమస్తుల్యః సమ్మానావమాన సమః వివాదో వాక్కలహః క్రోధః కోపః లోభః పిశునతా మోహః ఆశా అనృత మసత్య మేతాని వర్జితుం శీలమస్యేతి వివాదక్రోధ లోభ మోహానృత వర్జీభూత్వా గ్రామాద్బహిః వివిక్తే జనరహితే దేశే కల్పితే మఠే నిలయే వా దేవాలయే వా వృక్షమూలే వా నివసేత్.

చాతుర్మాస్యాదన్యత్రైకాహాదూర్ధ్వ మేకస్మిన్దేశే నవసేత్.

చాతుర్మాస్యాదితి. ప్రావృట్ శరదృతూ చాతుర్మాస్యం. తత్రాషాఢ శుక్ల ద్వాదశీ మారభ్య కార్తికశుద్ధ ద్వాదశీ పర్యన్తం చాతుర్మాస్యం తస్మాదన్యత్ర మాసేషు ఏకాహా దూర్ధ్వమితి గ్రామే| త్రిదినా దూర్ధ్వం నగరే|పంచరాత్రా త్పత్తనాదూ ర్ధ్వం హీనగ్రామే| ఏకాహాదూర్ధ్వ మేకస్మిన్ దేశే గ్రామే నగరేవా నవసేత్| యదివసేత్ ప్రాయశ్చిత్తీ భవేత్.

వర్షా శరచ్చాతుర్మాస్య మేకత్రోపవసేత్. ౮౭

చాతుర్మాస్య మాహ. వర్షాః ప్రావృట్ఛరచ్చాతుర్మాస్యం చత్వారః పక్షవా పక్షమాసా ఇతి శ్రుతేః. వర్షాస్వేకత్ర సంవిశేదితి స్మృతేశ్చ వర్షర్తౌ శరదృతౌచ వర్షర్తావేవవా ఆషాఢశుద్ధ ద్వాదశ్యాం పౌర్ణమాస్యాం

వా స్థానాభావే కృష్ణపంచమ్యాం వ్యాసపూజాం వా కృత్వా తత్ర సంకల్ప్య నివసేదితి కేచిత్. తద్యధేతిచేత్ పూర్వవద్వాపయిత్వా స్నాత్వా సాయం రాత్ర్యాంవా ప్రాణానాయమ్య వ్యాసపూజాం కరిష్యఇతి సంకల్ప్య గంధ పుష్పాద్యర్చన ద్రవ్య మిక్షు దండకదలీ ద్రాక్షా నాలికేరాది ఫలం నానా విధ భక్ష్యం కాషాయ కౌపీనాదికం గృహస్థైర్దత్తం సంభారం సంభృత్య గురూపదేశ మార్గేణాంగన్యాసాదికం కృత్వా వైష్ణవే పీఠే మధ్యేకృష్ణం తత్పరితః పూర్వాదిషువాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాన్ పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధాన్వా భ్యర్చ్య కృష్ణస్య దక్షిణేభాగే తథా మధ్యేవ్యాసం పరితః సుమన్తు జైమిని వైశంపాయన పైలవాన్ యద్వా స్వశాస్త్ర కర్తార మృషీం స్తచ్ఛిష్యాన్వాభ్యర్చ్య కృష్ణస్య పురతో మధ్యే సనకం పరితః సనందన సనత్కుమార సనత్సుజాత సనాతనానభ్యర్చ్య కృష్ణస్య వామే మధ్యే బ్రహ్మణోఽపర నామధేయం సూత్రకర్తారం శ్రీ విఖనసాచార్యం పరితః తచ్ఛిష్యాన్ భృగ్వత్రిమరీచి కశ్యపాన్ అపివా స్వశాస్త్ర కర్తారమాచార్యం తచ్ఛిష్యాన్వాభ్యర్చ్య కృష్ణస్య పృష్ఠభాగే మధ్యేగురుం పరితః పరమగురు (౦) పరమేష్ఠి గురు (౦) పరాపరగురు (౦) పరమాచార్య గురూన్ సంపూజ్య గురూనేవం దేవర్షి యోగ్యాచార్య గురు పంచకాన్ తత్తన్మతానుసారేణాభ్యర్చ్య తత్పరితోష్ట దిక్పాలకానభ్యర్చ్య అథ విఘ్నేశసరస్వతీ దుర్గాక్షేత్రపాలాన్ సర్వాన్ ప్రణవాది నమోన్తేన తత్తన్నామ్నా ఆవాహన పాద్యాచమన గంధపుష్పధూపదీపార్ఘ్య నైవేద్యైస్తు సమభ్యర్చ్య సంగృహీత భక్ష్యఫలాదీన్నివేద్య కౌపీన కాషాయ డోణాదీన్ పురతో (నిధాయ) గృహస్థో భక్త్యా భిక్షుం వ్యాసబుద్ధ్యా గన్ధ పుష్పాదిభిః పూజయేత్. భిక్షుః ప్రాణానాయమ్య స్థాస్యామశ్చతురో మాసానత్ర అసతి ప్రతిబంధక ఇతి సంకల్పయేత్. తద్గ్రామ వాసినో గృహస్థాసు యూయమత్ర సుఖేన నివసన్తు వయం యథాశక్తి శుశ్రూషాంకృత్వా కృతార్థతాం గమిష్యామ ఇత్యుక్త్వా ప్రార్థనాపూర్వం యతిం

స్వగ్రామే స్థాపయేయుః. ఏవం సంకల్పపూర్వం చాతుర్మాస్యమేకత్రైవ నివసేత్. చోరైరుపప్లుతే గ్రామే బ్రహ్మహాదిమూషితే దుర్భిక్షే రాష్ట్రభంగేవా వర్షాస్వప్యాశుతం త్యజేత్. వార్షికాంశ్చతురో మాసానేకత్ర నివసేదుపద్రవే తత్ స్థానం జహ్యాదితి క్రమేణ ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాదితి శ్రుతేః యద్యనుపద్రవే యః స్థానం జహ్యాత్తస్య ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రమిత్యేకే. ప్రాయశ్చిత్తమ్. నదీం వా గ్రామసీమాం వా నలంఘయేత్. విస్తీర్ణే గ్రామే సీమాయాః క్రోశాదూర్ధ్వం నవ్రజేత్. యది లంఘయేద్వ్రజేద్వా ప్రాణాయామశతం కృత్వా ప్రణవం నియుతం జపేత్.

త్రిదణ్డే కాషాయాఽప్పవిత్రాదీన్ యోజయిత్వా కణ్ఠే వామహస్తేన ధారయన్దక్షిణేన భిక్షాపాత్రం గృహీత్వైకకాలే విప్రాణాం శుద్ధానాంగృహేషు వైశ్వదేవాన్తే భిక్షాంచరేత్.

త్రిదండం గోవాలరోమకృత రజ్జునా పంచ సప్తనవ కృత్వోవా మూలే పరివేష్ట్య దృఢం బద్ధ్వా తస్మిన్ త్రిదండాగ్రే కాషాయం వస్త్రం మధ్యే అప్పవిత్రం ఆదిశబ్దేన మృద్గ్రాహిణీ శిక్యేచ తాన్ కాషాయాప్పవిత్రాదీన్ యోజయిత్వా దృఢమాసజ్య కంఠేవామస్కం(ధేవా)ధోపరి నిధాయ వామహస్తేన ధారయన్. బిభ్రాణః అత్యజన్శ్వాదీన్ అస్పర్శయన్ యది భగ్నేత్యాగే శ్వఖరాద్య స్పృశ్యస్పర్శనే ప్రాణాయామ శతమాచరేత్. భగ్నే పునః పూర్వవద్దండ మాహరేత్. దండత్యాగే భగ్నే శ్వాది స్పృష్టే శతప్రాణాయామం చరేదితి బోధాయన వచనాత్. ఏవం పూర్వోక్త ముద్రాన్విత మేకదండం త్రిదండంవా ధారయన్ దక్షిణేన హస్తేన భిక్షాపాత్రం శిక్యేనిధాయగృహీత్వా|ఏకకాలేఽహ్నః చతుర్థే విప్రాణాం శుద్ధానా మనిందితానాం కృతవైశ్వ దేవానాం గృహేషు వైశ్వదేవాన్తే భిక్షాం చరేత్.

భూమౌ వీక్ష్య జంతూన్పరిహరన్పాదం న్యసేత్. ౮౯

భిక్షాచరణకాలేఽన్యస్మిన్ కాలేచ భూమిం వీక్ష్య అత్రజన్తవస్సన్తివా నవేతి సమీక్ష్య యది జన్తవ స్తాన్ జంతూన్ పిపీలికాదీన్ ప్రాణినః పరిహరన్ యత్ర జన్తవో నసన్తి తత్ర పాదం న్యసేత్ నిక్షిపేత్.

అధోముఖ స్త్రిష్ఠ న్భిక్షా మాలిప్సేత. ౬-౦

అధో ముఖో నమ్రశిరాః స్త్రియ మనవీక్ష్య గృహాంకణే తిష్ఠన్ భిక్షాం లిప్సేత ఆకాంక్షేత్.

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః

అథ సప్తమః ఖణ్డః

గోదోహన కాలమాత్రం తదర్ధం వా స్థిత్వా వ్రజేత్. ౭-౧

గోదోహనకాలమాత్ర మితి. దోగ్ధా యావతాకాలేన ధేనుం దుహ్యాత్తావత్కాల మాత్రం వా తదర్ధం గోదోహన కాలస్యార్ధంవా భిక్షార్ధం స్థిత్వా భిక్షాం ప్రతి గృహ్య వ్రజేత్. భిక్షా ప్రదాతా భిక్షుకస్య దక్షిణహస్తే జలం దత్వా భిక్షాం దత్వా పునస్తస్యహస్తే జలం దద్యాత్.

అలాభేఽవమానేఽప్యఽవిషాదీ లభ్యే సంమానేఽప్యసన్తోషీ స్యాత్. ౭-౨

భిక్షశ్చభిక్షాయా అలాభేపి అవమానేఽవజ్ఞేపి అవిషాదీ అఖిన్నః అక్రోధీస్యాత్. లబ్ధే భిక్షయాః సంభవే సమ్మానేపి బహుమానేపి అసంతోషీ స్యాత్.

ద్రుతం విలంబితం వా నగచ్ఛేత్. ౭-౩

ద్రుతం శీఘ్రం విలంబితమితి మందంవా నగచ్ఛేత్.

భిక్షా కాలాదన్యత్ర పరవేశ్మన గన్తవ్యమ్. ౭-౪

భిక్షాకాలాద్భిక్షాటన కాలాదన్యత్రాన్యస్మిన్ కాలే పరవేశ్మ పరగృహం భిక్షుః నగంతవ్యమ్. నప్రవేష్టవ్యమ్.

భిక్షితుం క్రోశాదూర్ధ్వం న గచ్ఛేత్. ౭-౫

భిక్షితుం భిక్షాటనం కర్తుం క్రోశాదితి క్రోశో యోజనస్య చతుర్థో భాగస్తస్మాత్ క్రోశా దూర్ధ్వం న గచ్ఛేత్.

భిక్షాం చరిత్వా తోయపార్శ్వే ప్రక్షాళిత పాణిపాద ఆచమ్య "ఉదుత్యం" ఇత్యాదిత్యాయ "అతో దేవా" ఇతి విష్ణవే "బ్రహ్మజజ్ఞానం" ఇతి బ్రహ్మణేచ భిక్షాగ్రం దత్వా "సర్వభూతేభ్యః" ఇతి బలిం ప్రక్షిపేత్. ౯౬

ఏవం భిక్షాంచ చరిత్వా గ్రామాద్బహిః గత్వా తోయపార్శ్వే భిక్షాం నిధాయ పూర్వవత్ప్రక్షాలిత పాణిపాదస్సన్ ఆచమ్య ఉద్వయం తమస ఇత్యాదిత్యాయచ అతోదేవా ఇతి మంత్రేణ విష్ణవే చ బ్రహ్మజజ్ఞానమితి మంత్రేణ బ్రహ్మణే చ భిక్షాగ్రం కబళమాత్రం గృహీత్వా ప్రత్యేకం క్రమేణ పూర్వముదకం తతో భిక్షాగ్రం పునరుదకందత్వా సర్వభూతేభ్యో బలిందిర్వపామీతి బలిం భూమ్యాం ప్రక్షిపేత్. అయం కుటీచక బహూదక విషయః ఇతికేచిత్. పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ ధారయిత్వా భైక్షమోమితి వారిణా ప్రోక్ష్య వామేన పాత్రం స్పృష్ట్వా భుంజీయాత్. ఇతి బోధాయన వచనాత్.

ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధినాఽత్మ యజ్ఞం సఙ్కల్ప్య ప్రాణయాత్రా మాత్ర మష్టౌ గ్రాసాన్వాఽశ్నీయాత్. ౧౨

పూర్వోక్తేన ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధినాఽత్మ యజ్ఞం సంకల్ప్య ప్రాణయాత్రా ప్రాణాధార మాత్రం యథా మేదో వృద్ధిర్న జాయేత తథాశ్నీయాత్. యద్వా అష్టౌగ్రాసాన్ కబలాన్ వాశ్నీయాత్.

కామం నాశ్నాతి. ౯౧

కామం యథేష్టం నాశ్నాతి. తథా శ్రూయతే. చతుర్వర్ణేషు భిక్షాచర్యామాచరేత్. పాణిపాత్రేశనం కుర్యాత్. ఔషధవదశ్నీయాత్. ప్రాణసంధారణార్థం యథా మేదో వృద్ధిర్నజాయత ఇతి కౌషీతకీ శ్రుతిః. ఇమం పరమహంస విషయమితి కేచిత్.

వస్త్రపూతం జలం పీత్వాఽచమ్యాఽచామతి. ౯౯

వస్త్రపూతమితి. వస్త్రేణా పవిత్రేణాన్యేన వా పూతం శుద్ధం వస్త్రపూతం జలం పీత్వాచమ్య పునరాచామతి. ఏవం ప్రతిదినం కృత్వా గ్రామాద్బహిరేవ నివసేత్. అథ పరివ్రాడేకశాటీ పరివృతః ముండ్యుదర పాత్ర్యరణ్య నిరతః భిక్షార్థీ గ్రామం ప్రవిశేదితి మైత్రావరుణీయ శ్రుతి దర్శనాత్.

నిన్దాఽక్రోశౌ న కుర్వీత. ౧౦౦

నిన్దా పరయాషణ మాక్రోశో జుగుప్సా తౌ నిందాక్రోశౌ న కుర్వీత.

బంధూన్ జ్ఞాతీ స్త్యజేత్. ౧౦౧

బన్ధూన్స్వజనాన్ జ్ఞాతీన్ సపిండాన్త్యజేత్. పుత్రాన్నభోజీ కుటీచక ఇతికేచిత్.

వంశ చారిత్రం తపశ్శ్రుతం న వదేత్. ౧౦౨

వంశం స్వకులం చరిత్రం స్వకీయాచారం తపః మంత్రానుష్ఠానం శ్రుతమధి కృత వేదశాస్త్రాది శ్రవణంచ పరస్మైన వదేత్. నబ్రూయాత్. శిష్యేభ్యః వేదాన్తం వదేన్నాన్యదితికేచిత్ తత్ప్రతిపాదక శ్రుతి రుక్తా.

సఙ్గం త్యక్త్వా నియమ యమీ ప్రియం సత్యం వద న్సర్వ భూతస్యాఽవిరోధీ సమస్సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరంబ్రహ్మ పశ్యన్ధారణాం ధారయేత్. ౧౦౩

సంగం స్త్ర్యాది సంసర్గం త్యక్త్వా నియమయమీ పూర్వోక్త నియమయమో పేత స్సన్ ప్రియం సత్యమితియత్ ప్రియం యత్సత్యం తద్వదన్ ప్రియమప్యసత్యం సత్యమప్రియం నవదన్ సర్వభూతస్య సర్వప్రాణినః అవిరోధీ అహింసాకారీ సమః సర్వత్ర సమకోపప్రసాదః సదాధ్యాత్మరతః పూర్వోక్త యోగాభ్యాసపరః (రతః) ధ్యానేన యోగోస్యేతి ధ్యానయోగీ నారాయణ ఏవ పరంబ్రహ్మ నారాయణ పరం బ్రహ్మపశ్యన్ పూర్వవదాత్మని సందీక్ష్య (సంక్షిప్య) మాణః ధారణాం తదాకార ధ్యానస్య ధారణామాత్మని ధారయేత్.

అక్షరం పరం బ్రహ్మాఽఽప్నోతి "నారాయణ పరంబ్రహ్మ" ఇతి శ్రుతిః. ౧౦౪

సన్యాసస్య ఫలమాహ. అక్షరమితి ఏవం విధః సన్యాసీ అక్షరమనశ్వరం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మానం నారాయణమాప్నోతి యాయాత్. అస్మిన్నర్థే శ్రుతి మాహ. నారాయణ పరంబ్రహ్మేతి శ్రుతిః ఇతి. నారాయణ పరంబ్రహ్మతత్త్వం నారాయణః పరః. నారాయణ పరోధ్యాతా ధ్యానం నారాయణః పర ఇత్యాది ర్యోఽక్షరః పరమస్వరాడిత్యన్తా శ్రుతిః, కించ వేదాన్త విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః

సన్న్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః, తే బ్రహ్మలోకేతు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరి ముచ్యన్తి సర్వే. నకర్మణా నప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః పరేణనాకం నిహితం గుహాయాం విభ్రాజతే యద్యతయో విశన్తీతి శ్రుతిః. త్రింశత్పూర్వాన్ త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్చ పరతః పరాన్ సద్యః స(న్న్యాసినో)న్న్యసనాదేవ నరకాత్త్రాయతే ద్విజ ఇతి స్మృతిః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయః పటలః -

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః.

అథాష్టమః ఖణ్డః

అనాహితాగ్నే మరణే కర్తవ్యమ్

సన్న్యాసినోఽనాహితాగ్నేర్దేహం మృతం పుత్రోఽన్యోవా తృణైరన్తరీకృత్య శుద్ధైర్బ్రాహ్మణైర్యన్త్రేణవా సన్నిధాయ సముద్రగాయాం నద్యాం తీరేవా సైకతే దేశే సృగాలాదిభిరస్పృశ్యం యథా తథాఽవటం ఖనతి. ౧౦॥

ఇదానీం భిక్షోరన్త్యేష్టి కర్మాహ. సన్న్యాసిన ఇతి. అనాహితాగ్నేః సన్న్యాసినః మృతం దేహం తస్యపుత్రోన్యో బ్రాహ్మణోవా తృణైర్దర్భైరంతరీ కృత్య దర్భరజ్జుభిర్బధ్వా దర్భైః కృతే శిక్యే ప్రత్యవరోహణేత్స్రుచా (చ్చా)నిధాయ శిక్యం దారుణా బధ్వా శుద్ధైః పూతాత్మభిః బ్రాహ్మణైర్వాహయేత్. యన్త్రేణ దోలాయంత్రేణవా రథేనవా బ్రాహ్మణాదిస్తం గ్రామం ప్రదక్షిణీకృత్య సముద్రగాం నదీం సన్నిధాయ ప్రాపయేత్. సముద్రగామిన్యా అభావే నద్యాంవా తదభావే పుణ్యక్షేత్రే పుణ్యారణ్యేఽశ్వత్థమూలే బిల్వమూలేఽద్రి సన్నిధౌ దేవాలయ సమీపే గోష్ఠేవా శుద్ధ ప్రదేశే సముద్రగాయాం నద్యాం మధ్యే తస్యాస్తీరేవా సైకతే సికతామయేదేశే స్థలేన్యత్రాపి క్త ప్రదేశే సృగాలో జంబుకః ఆదిశబ్దేనశ్వకాకాదయః తైః సృగాలాదిభిః తచ్ఛరీర మస్పృశ్యం యథా భవతి. తథావటం తావన్మాత్రం ఖనతి. పురుషోద్బాహుమానం తదర్ధ

ప్రమాణ మిత్యేకే వదన్తి. వ్యాహృత్యా తదవటం ప్రోక్ష్య తత్ర శమీపత్రాణి దర్భాంశ్చ ప్రణవేన దక్షిణాగ్రమాస్తరేదితి కేచిత్.

గాయత్ర్యా స్నాపయిత్వా తయాఽవటే తత్రాఽసయిత్వా శాయయిత్వా వా దక్షిణేహస్తే వైష్ణవైర్మన్త్రైస్త్రిదణ్డం సంన్యస్య సవ్యే "యదస్య పారేరజస" ఇతి శిక్యమప్పవిత్రం చ ఉదరే సావిత్ర్యా భిక్షాపాత్రం గుహ్యప్రదేశే "భూమిర్భూమి" ఇతి కాషాయం మృద్గ్రహణీం కమణ్డలుం చ సంన్యస్య పిదధ్యాత్. ౧౦౬

తదవటపార్శ్వే తం యోగాసనమదాసయిత్వా గాయత్ర్యా స్నాపయేత్. ఆపోహిష్ఠాదిభిః గాయత్ర్యా పురుషసూక్తేన వా తమభిషేచయేదితికేచిత్. ఏవం స్నాపయిత్వా తయాగాయత్ర్యా తదవటే తం ప్రాఙ్ముఖ ముదఙ్ముఖం వా నిధాయ విష్ణోర్హవ్యం రక్షస్వేతి తమాసయిత్వా శాయయిత్వా వా దక్షిణేహస్తే వైష్ణవైర్మన్త్రైరతో దేవాదిభిః త్రిదండ మేకదండం వా సర్వతోమాంపాహీతి సన్న్యస్య సవ్యే వామహస్తే యదస్యపారే రజస ఇతి శిక్యమప్పవిత్రంచ సన్న్యస్య ఉదరే కుక్షిప్రదేశే సావిత్ర్యా భిక్షాపాత్రం సన్న్యస్య గుహ్యే శిశ్నప్రదేశే భూమిర్భూమిమితి మంత్రావృత్త్యా కాషాయం మృద్గ్రహణీం కమండలుం చ సన్న్యస్య తదవటం సికతాభిరాపూర్య పిదధ్యాత్. స్యోనాపృథివీ పవమాన ఇత్యృగ్భ్యా మప్పవిత్రమాస్యే నిధాయ ప్రత్యా ముంచామీతి మంత్రేణ వామహస్తే శిక్యం నిధాయ కుదిఘ్రాత్రః పాత్రం దేవయతానిత్యృచా భిక్షాపాత్రం కటిస్థలే నిధాయ ప్రజాపతేన త్వదేతానిత్యృచా సవ్యహస్తే కమండలుం నిదధ్యాత్. హంసపరమహంసానాం తత్తన్మన్త్రం జపేత్. హంసశ్శుచిషదితి తస్యహృదయే జప్త్వా బ్రహ్మజజ్ఞానమితి తస్యమూర్ధానం స్పృశన్ జప్త్వా భూమిర్భూమి మగాన్మాతేతి తస్యమూలాధారే జప్త్వా ఇదం విష్ణుస్త్రీపదేతి ద్వాభ్యాం తస్య మూర్ధ్నియం కంచిన్నిధాయ భిద్యేత. పరోమాత్రయేతి మంత్రేణ లవణైస్తస్య పరితః ఆపూర్య తతః సికతాభిః అన్యమృదావాపూర్య పిధాయ పురుష సూక్తేనచ తత్ స్థల మభిమన్త్ర్య అతోదేవేతి మంత్రేణ (తం) హరింస్మరన్ ప్రణమ్య అగ్నినాగ్నినేతి మంత్రేణ హోతారమభిమంత్రయేత్. అపివా ప్రణవేనైవ సర్వకర్మ

సమాచరేదితి తేచిద్వదన్తి. ఏవం సర్వం కృత్వా తం ప్రేతం యథా సృగాలాదయో నస్పృశన్తి తథా దృఢం పిదధ్యాత్.

తస్మిన్ సృగాలాదిభి స్పృష్టే తత్కర్తా పాపీయా న్భవతి.

తస్మిన్ సన్న్యాసిని ప్రేతే యద్యవటస్థేపి సృగాలాదిభిః స్పృష్టే సతి తత్కర్తా పుత్రోఽన్యోవా పాపీయాన్ పాపిష్ఠో భవతి.

<u>ఆహితాగ్ని మరణే కర్తవ్యం</u>

ఆహితాగ్నే రగ్నీనాత్మ న్యారోప్య సన్న్యాసినోమృతం దేహం గాయత్ర్యాస్నాపయిత్వా పూర్వవద్వాహయిత్వా శుద్దే దేశే నిధాయ లౌకికాగ్నౌ తదగ్నీన్ "ఉపావరోహ" ఇత్యవరోప్య "పవిత్రంతే" ఇతి ఘృతక్షీర మాస్యే ప్రక్షిప్య పూర్వవత్త్రిదణ్డాదీ న్విన్యస్య బ్రహ్మమేధేన పితృమేధేన వాఽహితాగ్ని మన్త్రై స్తదగ్నిభిర్దహనమాచరతి. ౧౦౯

ఇదానీ మాహితాగ్ని సన్న్యాసి దహనవిధిమాహ. ఆహితాగ్నేరితి. ఆహితాగ్నేః తస్యాగ్నీన్ గార్హపత్యాదీనాత్మని స్వహృదయే ఆరోప్య సన్న్యాసకాల ఏవ యథావిధి సమారోపణం కృత్వా పశ్చాత్ప్రాప్త భిక్షాశ్రమస్యాహితాగ్నేః మృత దేహం తత్పుత్రోన్యోవా తత్కర్తా వాహకాశ్చ స్నాత్వా తం పురుషస్థానా ద్బహిర్నీత్వా గాయత్ర్యాపోహిష్ఠాదిభిః పురుషసూక్తేన చ స్నాపయిత్వా శుద్ధాంబుభిః అభిషిచ్య పూర్వవత్ తృణైరంగీకృత్య శిక్యేనిధాయవా యన్త్రేణవా శుద్ధైర్బ్రాహ్మణైః వాహయిత్వా సముద్రగామిన్యాది శుద్ధస్థలం గమయిత్వా తత్ర శుద్ధే దేశే నిధాయ పూర్వాపరం దక్షిణోత్తరంవా చితి ముపసంకల్ప్య లౌకికాగ్నిం శ్రోత్రియాగారాదాహృత్య తస్మిన్ లౌకికాగ్నౌ తదగ్నీన్ <u>తదాత్మగతాగ్నీనుపావరోహేతి మన్త్రేణ ప్రేతస్య దక్షిణహస్తే సమిధం</u> నిధాయోపావరోహమన్త్రం జప్త్వాఽవరోప్య తత్సమిధం తదగ్నౌ ప్రజ్వాల్యాధానవత్ విభజ్య తత్తదగ్నావాహితాగ్ని విధాన మన్త్రైన్ ఆజ్యేన యేనకేనచిత్ స్రువేణహుత్వా చితాయాం ప్రేతమారోప్య పవిత్రంతే వితతమితి మన్త్రేణ ఘృతక్షీరం సఘృతం క్షీరం మాస్యే తత్ప్రేతస్య వక్త్రే ప్రక్షిప్య పూర్వవత్త్రిదండాదీం స్తత్తన్మన్త్రేణ

తత్తత్స్థానే విన్యస్య పూర్వవద్బ్రహ్మమేధ విధినా దహేత్. అథవా పితృమేధేన వా విధినా ఆహితాగ్ని మంత్రైః పూర్వోక్తైరాహితాగ్నిదహనమంత్రైః తదగ్నిభిః గార్హపత్యాదిభిరాధానక్రమేణ త్రేతాగ్నిభిః పంచాగ్నిభిర్వా పూర్వవదగ్నిం తత్తత్ స్థానే నిక్షిప్య దహనమాచరేత్. పాత్రచయనం వినాస్యత్సర్వమాహితాగ్నివత్కుర్యాత్. పాత్రాణామభావాత్. అపివా దహనమాత్రమేవవా కుర్యాత్. ఇదం కుటీచకస్య బహూదకస్యవా విషయ మిత్యేకే వదన్తి.

తయో రాశౌచోదకబలి పిణ్డ దానైకోద్దిష్టాదీన్నైవ కుర్యాత్.

అనయో రాహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః సన్న్యాసినోః సంస్కర్త్రాదేః పూర్వమాశౌచ ముదకం తిలోదకం బలిః సాయం ప్రాతర్బలిః పిండాశ్చతేషాం దానం బలిదాన మేకోద్దిష్టం చ ఆదిశబ్దేన షోడశైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాని నిత్యశ్రాద్ధ సపిండీకరణానిచ తానాశౌచోదక బలిదానైకోద్దిష్టాదీన్ నైవ కుర్యాత్.

నారాయణ బలిం కరోతి. ౧౧౦

కిం త్వితృత్ర ఆహ. సపిండీకరణస్థానే ద్వాదశాహే వక్ష్యమాణవన్నారాయణ బలిం కరోతి.

తద్వహనం ఖనిత్వా పిధానం దహనం నారాయణబలిం వా యః కుర్యాత్ సోఽశ్వమేధఫలం సమాప్నుయాత్. ౧౧౧

దహన వహనాదిప్రవృత్తిః కిం ఫల మిత్యత ఆహ. తస్య సన్న్యాసినః శరీరస్య వహనం భరణం తద్వహనం వా అవటం ఖనిత్వా వా తత్పిధానం వా తస్య దహనంవా నారాయణ బలింవా యః కుర్యాత్సపుమానశ్వమేధ ఫలమాప్నుయాత్.

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

నారాయణ బలిః

అథ నారాయణ బలిమ్. ౧౧౨

ఇదానీం నారాయణ బలిమాహ. నారాయణాయ పరమాత్మనే శ్రీ విష్ణవే మోక్ష

ప్రదానార్థం బలిర్దీయ తేఽస్మిన్ ఇతి నారాయణబలిః తం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి వాక్యశేషః.

నారాయణాదేవ సర్వార్థ సిద్ధి రితి బ్రాహ్మణాద్యైర్న్నరైర్హత స్యాఽత్మఘాతినో రజ్జు శస్త్రోదకాఽశని దంష్ట్రి పశుసర్పా దిభి స్సర్వ పాపమృతస్యాఽదాహ్యానామన్యేషాం శిష్యై శ్చైకా దశదినా దూర్ధ్వం మహాపాతకినాం పశ్చానాం ద్వాదశ సంవత్సరాదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణస్థానే మృతకార్థ మపరపక్షే ద్వాదశ్యాం శ్రవణే వా కరోతి. ౧౧౩

నారాయణాదేవ నారాయణస్మరణాదేవ నారాయణబలేరేవ సర్వస్యార్థస్య ప్రాయశ్చిత్తాదేః ధర్మార్థకామ మోక్షాదేశ్చ ప్రయోజనస్య సిద్ధిః ప్రాప్తి స్సర్వార్థ సిద్ధిరితి శ్రుతి స్మృతిషు విజ్ఞాయతే ఇతిశేషః తస్మాత్ప్రాయ శ్చిత్తార్థో మోక్షార్థశ్చ నారాయణబలిః కర్తవ్యః. కేషామిత్యత ఆహ. బ్రాహ్మణాద్యైః చండాలాన్తైర్నరైః మనుష్యైరిహ తస్య మృతస్య చ ఆత్మానం స్వయమేవ రజ్జు శస్త్ర విషాదిభిః హంతుం శీలమస్యేత్యాత్మ ఘాతినశ్చ రజ్జు శస్త్రోదకాశని దంష్ట్రి పశుసర్పాదిభిరితి ఆదిశబ్దేన విష వృక్షదవాగ్ని భృగుపతన వ్యభిచార వ్యర్థప్రాయోపవేశనాదిభిశ్చవా పాపేనాత్మనో దోషేణ మృతస్తస్య పాప మృతస్య చ అదాహ్యానా మదహనార్హాణా మన్యేషాం శిష్యాదీనాం పూర్వోక్తానా మదాహ్యానాంచ శరీరమమంత్రకం శూద్రైర్వాదాహయిత్వా తత్కర్తా తత్తదర్హాం పరిష దుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ చరిత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వ మిత్యత్ర విషయ విభాగః కర్తవ్యః ప్రమాదాదజ్ఞానాద్వా (పాప) దుర్మరణానాం దశాహే తీతే తత్ప్రాయశ్చిత్తాన్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థమాదౌ నారాయణ బలిం కృత్వా పశ్చాత్పునర్దహన ప్రభృతి శ్రాద్ధం కుర్యాత్. అన్యేషాం దుర్మ రణ గతానాం తద్దోషస్య గౌరవం లాఘవం విచిన్త్య మాసే త్రిమాసే

షణ్మాసే వత్సరేవాతీతే తత్తద్దోషానుగుణేన పర్షదుక్త ప్రాయశ్చిత్తా చరణాన్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణ బలిం కృత్వా ఆకృతి దహనాది సర్వం సపిణ్డీకరణాన్తం పూర్వవత్ కుర్యాత్. పూర్వోక్తానాముదాహృతానాం శిశూనాం పాపమృతానాం నైష్ఠికానామన్యానాం వా బ్రహ్మచారిణాం దహనానర్హాణాం భిక్షూణామన్యేషాంచ తత్తద్విధానేన దహనాద్యుక్తోద్దిష్టానం కృత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వం ద్వాదశేహని సపిండీకరణస్థానే నారాయణబలిం కుర్యాత్. అన్యేషాం భిక్షూణాం ముముక్షూణాం యోగినాం చ పూర్వవత్ ఖననాదిసర్వం కృత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వే సపిండీకరణస్థానే నారాయణబలిం కుర్యాత్ ఇతి. మహాన్తి పాతకాని బ్రహ్మహత్యాదీని యేషాం తే మహాపాతకినః తేషాం మహాపాతకినాం పంచానామితి బ్రహ్మఘ్నః, సురాపః, సువర్ణస్తేయీ, గురుతల్పగః, తత్సంయోగీచ ఏతేషాం పంచానాం మహాపాతకినా మకృత ప్రాయశ్చిత్తానాం మరణే తచ్ఛరీరం శూద్రైర్దావాగ్నినా దాహయిత్వా తత్కర్తా ద్వాదశాబ్దపర్యన్తం తత్తదనుగుణేన పర్షదుక్త ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా ద్వాదశ సంవత్సరాదూర్ధ్వే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలిం కృత్వా పశ్చాదాకృతి దహనాది సపిండీకరణాన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాత్. అనపత్యానాం మహాపాతకినా మన్యేషాం ముముక్షూణాంచ పిండీకరణస్థానే నారాయణబలిం కుర్యాత్. ద్వాదశ సంవత్సరాదూర్ధ్వ మిత్యత్రాపి విషయవిభాగః కర్తవ్యః, బ్రహ్మఘ్నస్య ద్వాదశ సంవత్సరాదుపరి సురాపస్య సంవత్సరాదూర్ధ్వం స్తేనస్యాపి ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వ మిత్యేకే. సర్వేషాం తత్తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా నారాయణ బలిం కృత్వా తతః పూర్వోక్తవత్ శ్రాద్ధం కుర్యాత్. తద్యథేతిచేత్. యస్తు జ్ఞానతః చండాల శ్వసర్ప పశు దంష్ట్రి విద్యుద్భృగుపాత బ్రాహ్మణాదివహ్ని విషోద్బన్ధన జలసాహస చోర రజస్స్వలాది వ్యాఘ్ర వరాహ పశ్వాదిహత శస్త్రాగ్నితప క్షుత్తృష్ణాది నిమిత్త తయామృతః సః పుత్రాదికృత పంచదశ ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రా

చరణాద్వా చాంద్రాయణ కృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్రా చరణాద్వా కాలశక్త్యాద్య
పేక్షయా శుద్ధ్యతి. యశ్శాస్త్రోక్తపతనం కృత్వాఽఽత్మానం ఘాతయేత్.
తస్యాత్మఘాతినః ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాజాపత్య శతత్రయమితి వశిష్ఠః.
విషోద్బంధన శస్త్రాద్యైరాత్మఘాతం కుర్వన్ యోయది జీవేత్. తస్య
ప్రాజాపత్యమేకం గోమిథునంచ ప్రాయశ్చిత్తమితి వశిష్ఠః. పూర్వో
క్తానా మజ్ఞానాత్ ప్రమాదాత్ప్రాప్త దుర్మరణానాం దేశకాల శక్త్యపే
క్షయా ప్రత్యేకం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రత్రయం ప్రాయశ్చిత్తమితి వశిష్ఠ
ప్రభృతయో వదన్తి. బ్రహ్మహాఽయద్యకామతో రహస్యంచేత్ త్రిరాత్రో
పోషితో జలమధ్యే ప్రతిదినం త్రిరావర్త్యాఘమర్షణం ఋతంచ సత్యం
చేతి జప్త్వాఽన్తే పయస్వినీ గోదానాచ్ఛుద్ధ్యతే. గోదానాశక్తోయది షోడశ
ప్రాణాయామాన్ కృత్వా శుద్ధ్యతి. కామతో బ్రహ్మహా త్రిదినముపోష్య
తదన్తే నిశాయాం తోయేషు స్థిత్వా లౌకికాగ్నౌ లోమభ్యః స్వాహేత్యష్ట
మంత్రాన్ ద్విశతా (వింశత్యా). హుతీరాజ్యేనహుత్వా గోదానాచ్ఛుద్ధ్యతి.
అజ్ఞానత స్సకృత్స్మార్త బ్రాహ్మణహననే త్రింశద్రాత్రాణ్యాపోమానఘమర్ష
ణంచ జపేత్ శుధ్యతి. కామతః శ్రోత్రియాచార్య సవనస్థాదిహననే
గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవా దిశంగత్వా స్నాత్వా శుచిరార్ద్రవస్త్రః ఉద
కాన్తే స్థండిల ముపలిప్య పూతపాణినా సకృదభిమృశ్య సుముఖ[1] మఘ
మధీయానః త్రిసంధ్యాసు ప్రతికాలం శతాహుతీరాజ్యేనహుత్వా నక్షత్రేషు
దృష్టేషు పునరేకవింశతిరాత్రం ప్రసృతిమాత్రం యావకం పీత్వా శ్రో
త్రియాది వధవిషయ పాపాన్ముచ్యతే. అపివా [2]పరాకత్రయం కుర్యాత్.
గుణరహిత బ్రాహ్మణవధే అనుగ్రహేవా గ్రామాత్ప్రాచీ ముదీచీం వా

1 అఘం : అఘమర్షణసూక్తం; అధీయానః : ఉచ్చరన్.

2 పరాక : పుం॥ పరం ఆకమ్ దుఃఖం ఉపవాసాది జన్య శారీరాణి క్లేశోయత్ర యస్మాత్ వా. పన్నెండు రోజులు భోజనరహితముగానుండు ప్రాయశ్చిత్త రూపమైన ఒక కృచ్ఛ్రవ్రతము.

గత్వా స్నాత్వాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అఘమర్షణ మంత్రైః అష్టసహస్రాహుతీ ర్హుత్వా విశుద్ధ్యతి. ప్రకాశవిషయే పునరనుగ్రాహకాదేస్తు తద్దోషానుసారేణ ప్రాయశ్చిత్తం కల్పనీయమ్. తద్యథేతిచేత్. అనుగ్రాహకో యత్ప్రాయశ్చిత్తార్హం పురుషమనుగృహ్ణాతి తత్ప్రాయశ్చిత్తః పాదేన కుర్యాత్. ప్రయోజకోయత్ప్రాయశ్చిత్తార్హం ప్రయోజయతి. తత్ప్రాయశ్చిత్తార్ధంకుర్యాత్. అనుమన్తం పునఃసార్ధపాదం నిమిత్తపాదమితి సర్వేషు ప్రాయశ్చిత్తేషు తుల్యం విజానీయాత్.తద్యథేతిచేత్. ద్వాదశవార్షికేవ్రతే క్రమేణ నవవార్షికం షడ్వార్షికం త్రైవార్షికమితి సుమంతు మన్వాదయో వదన్తి. అత్యర్థం నిర్గుణో విప్రో హ్యన్వర్థం! నిర్గుణోఽపి సంవత్సర త్రయం కుర్యాన్నరః కృచ్ఛ్రత్రయం విశుద్ధయే? ఇత్యేవం పైఠీనస్యుక్తానాం హన్త్రి అనుమన్తృపదేష్టౄన్ సంప్రతిపాదక ప్రోత్సాహక సహాయక మార్గోపదేశకాశ్రయ శస్త్రదాతృ భక్తదాతృ ఉపేక్షక శక్తిమద్దోష వక్త్రనుమోదక కార్యకారిత్యేషాం క్రమేణ కల్పయేత్. యథా సగుణ నిర్గుణో హన్తాసౌ త్రిరాత్ర ముపవసే దప్సు తిష్ఠన్ అఘమర్షణం త్రిర్జపేదితికేచిత్. కామతో బ్రహ్మఘ్నస్తు ద్వాదశాబ్దం తత్కాలేన భిక్షాం సప్తప్రపంచాగారేషువా పాపాన్ ప్రఖ్యాపయన్ భిక్షాటనం కృత్వా ఛత్రోపానద్వర్జిత స్సర్వతీర్థేషు తపోవనేషు సంచరన్ ద్వాదశాబ్దే సంపూర్ణ కృచ్ఛ్రం మహావ్రతంచ చరిత్వా ప్రత్యాగత్య స్వగృహే సహస్ర శతంవా బ్రాహ్మణభోజనం కుర్యాదితి యమః. గాయత్రీం యోజపేత్కోటిం బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతీతివిశ్వామిత్రః. యద్వామండలం హవిష్యాశీ నిరశనోవా పవమానజపాత్ బ్రహ్మహత్యాదిభిః యా విశుద్ధ్యతీతి వశిష్ఠ సంవర్తౌ. యద్వా త్ర్యహముపోషితః చతుర్వింశతి మతస్నాన విధానేన కుర్యాత్. త్రిమధుః త్రిసుపర్ణంచ నాచికేతత్రయం తథా పారాయణం జపేత్సర్వాం ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా. తుశబ్దాత్ శతరుద్ర మేకాదశ రుద్రం వా బహుప్రతిష్ఠేత్యేతావదనువాకోవా బ్రహ్మహాజపేత్. తద్వి

శుద్ధయే ఆజ్యం వా జుహుయాత్. అథర్వాణ సంహితాం వా జపేత్. అకామాద సకృత్త్వైష్టికాం సురాం పిబేత్. స్త్రిరాత్ర ముపోష్య యద్దేవా దేవ హేడన మిత్యాభిర్మన్త్రై చత్వారింశత్ ఘృతాహుతీర్హుత్వా విశుద్ధ్యతి. ఏతదేవ గౌడీ* మాదీన్ పానేఽపి త్రిరాత్ర ముపోషితో భూత్వా కూశ్మాండ హోమేన శుద్ధ్యతి. హోమాశక్తౌ మాసం ప్రతిదినం షోడశ సంఖ్యావృత్త్యా అపనః శోశుచదఘం ప్రతిస్తోమేభి ఋషసం వశిష్ఠామహిత్రీణామవోస్తు ఏతోన్వింద్రం స్తవామేత్యే తేషామన్య తమస్య జపాచ్ఛుద్ధ్యతి. జ్ఞానకృతం చేత్సంవత్సరం ప్రతిదినం దేవకృతోవయజనమసీత్యాదిభిః మంత్రైర్హోమేన శుద్ధ్యతి. అభ్యాసే సంవత్సరం పావమానం జపన్ భైక్షాహారో విశుద్ధ్యతి. కౌత్సం రాహిత్యం (సుమత్యం ఖ) జప్త్వా సురాపశ్శుద్ధ్యతి. ఇంద్రపుత్రమిమం సూక్తం సపుత్రం మాధుచ్ఛందసం జప్త్వా సురాపః శుద్ధ తి. గాయత్రీం శతలక్షం జప్త్వా శుద్ధ్యతి. ఏతేష్వేకం ప్రాయశ్చిత్తం దోషానురూపం చరిత్వా సురాపః శుద్ధ్యతీతి స్వర్ణాపహార ప్రాయశ్చిత్తం యస్తు బ్రాహ్మణ సంబంధి సువర్ణం షోడశమాష మాత్రం హరతి అసౌ త్రిరాత్ర ముపోష్య జలే భస్మనివా శయానో నమస్తే రుద్రమన్యవ ఇతి శతరుద్రియ మేకాదశకృత్వో జప్త్వా స్తేయః శుద్ధ్యతి. సువర్ణహారీతు రుద్రజపీ జలేస్థిత ఇతి వచనాత్. ఏతచ్చతుర్గుణవాన్ ధనీ ధనరహితః హిరణ్యే ద్రష్టవ్యమ్. యదా నిర్గుణ స్వామికం సువర్ణం గుణవానపహరతి తథా పంచాశత్సంఖ్యాకస్యవా అన్యస్యవా అమన్యపనిత హేతురిత్యస్య సూక్తస్య తదా యజ్జాగ్రతో దూరముదేతి దైవమితి శివసంకల్ప దృష్టస్య బహ్వృచస్య అసకృజ్జప ఉక్తః ఏతచ్చానుగ్రహకాపేక్షయా స్వర్ణన్యూన పరిమాణతయా మన్తవ్యమ్. తద్యధేతిచేత్. అష్టగద్యాణికాదూర్ధ్వమా శతాద్ద్విగుణమా సహస్రా త్త్రిగుణం ఊర్ధ్వం హోమవిధిః ఆవృత్తౌ మహాపాతక సంయుక్తో భవేదస్య లక్ష

1 గౌడీ : (స్త్రీ లిం) ఒక విధమగు మద్యము

స్తుతి గాయత్రీ జపాత్ స్తేయీ శుద్ధ్యతీతి విశ్వామిత్రః. అజ్ఞానాద్గురు తల్పగామీ త్రిరాత్రోషితః సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి సూక్తం చత్వారింశత్సంఖ్యాకం జప్త్వాశుద్ధ్యతి. అజ్ఞానతస్తుమంత్రైః శాకలహోమీయైరగ్నావాజ్యంచ హోమయేత్. ఆవృత్తి విషయే మహావ్యాహృతిభిర్హోమం అయుత సంఖ్యాం తిలైర్హునేత్. అత్ర వ్యభిచారిణీ గమన విషయేతు అగ్నేరర్మన్వేత్యనువాకం జపేత్. గాయత్ర్యాష్ట లక్ష జపాద్గురు తల్పగః శుద్ధ్యతి. దశలక్షస్య మాత్రాత్తు గాయత్రీం వా జపేద్ద్విజః. అపివా లక్ష హోమేన ముచ్యతే సర్వపాతకైః వాసుదేవ్యం బృహత్సామ జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే. మహాపాతక సంయుక్తో లక్ష హోమేన శుద్ధ్యతి. శతావృత్తౌ ప్రయుంజాన పునాతి దశ పూరుష మితిచ షణ్మాసం పంచ మాసంవా సంయుతో విగతాశనః. జప్త్వాతు పౌరుషం సూక్తం ముచ్యతే సర్వపాతకైః బ్రహ్మహత్యాది పాపేభ్యః పావమానాద్విముచ్యతే. ఉప పాతక సంఘాని లయస్తే నాత్ర సంశయ ఇతి వశిష్ఠః. త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణశ్చ నాచికేతం తథైవచ. నారాయణం జపేత్సమ్యక్ ముచ్యతే సర్వపాతకైరితియమః. యానికానిచ పాపానిగురూణిచ లఘూనిచ. అథర్వాధ్వం స ఘూన్యాహుః తాని జీర్ణ ఘటాంబువదితి. ఏతత్ప్రాయశ్చిత్త జాతస్యాన్తే సర్వతః గాః పయస్వినీః సవత్సాః ఘంటాభరణ భూషితాః శ్రోత్రియాయ దేయాః. యద్వాపస్తంబ మతేన ప్రాయశ్చిత్తమ్ కుర్యాత్. తద్యధేతిచేత్. తత్సూత్రమేవ లిఖ్యతే. వేదాధ్యాయం సవనగతం వాభిశస్తాం బ్రాహ్మణమాత్రంచ గర్భంచ తస్యా విజ్ఞాన మాత్రేయీంచ స్త్రియం తస్య నిర్దేశోఽరణ్యే కుటీంకృత్వా వాగ్యతః శత శిరోధ్వజోర్ధ్వ శాణీరక్షు మధోనాభ్యుపరిజాన్వాచ్ఛాద్య తస్య పంథా అంతరావర్త్మని దృష్ట్వాచాన్య ముత్క్రామేత్. (పిదం) ఖండేన లోహితకేన శరావేణ గ్రామే ప్రతితిష్ఠేత. కోభిశస్తాయభిక్షా మితి సప్తాగారాచ్చరేత్. సావృత్తిరలబ్ధోపవాసోగాశ్చ రక్షేత్. తాసాం నిష్క్రమణ ప్రవేశనే ద్వితీయే

గ్రామేర్ధో ద్వాదశవర్షాణి సిద్ధః సద్భిః సంప్రయోగః ఆజి పథేవా కుటీం కృత్వా బ్రాహ్మణగవార్థేప జిగీషమాణోవసేత్. త్రిః ప్రతిరాద్ధోపజిత్యవా ముక్త్వ ఆశ్వమేధికం వావభృథమవేత్య ముచ్యతే. ధర్మార్థీ సన్నిపాతే ఒర్ధ గ్రాహిణ ఏతదేవ. గురుం హత్వా శ్రోత్రియంవా కర్మపరిసమాప్త మేతేనైవ విధినోక్తత్త మాదుచ్ఛ్వాసాచ్చరేత్. నాస్యాస్మిన్ లోకే ప్రత్యాపత్తిర్విద్యతే. కల్మషస్తు నిహన్యతే. గురుతల్పగామీ సవృషణం శిశ్నం పరివాస్యాంజలి నాధాయ దక్షిణాం దిశమనావృత్త్రాం వ్రజేత్. జ్వలితాంవా సూర్మిం* పరిష్వజ్య సమాప్నుయాత్. సురాపోగ్నిస్పర్శాం సురాం పిబేత్. స్తేనః ప్రకీర్ణ కేశోంసే సముసల మాధాయ రాజానం గత్వా కర్మాచక్షీత. తేనైవం హన్యాద్వధేమోక్షః అసుజ్ఞాతేనుజ్ఞాతార మేనః స్పృశతి. అగ్నింవా ప్రవిశేత్. తీక్ష్ణంవాఽతప ఆయచ్ఛేత్. భక్తా పచయేనవాఽత్మానం సమాప్నుయాత్. కృచ్ఛ్రం సంవత్సరంవా చరేదితి. ఏవం కృతేసతి సయది మృతః శుద్ధ్యేత్. జీవతిసతి తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ నాస్తీతికేచిత్. ఏవ మకృతప్రాయశ్చిత్తానాం మృతానాం మహాపాతకినాం దేశకాలశక్త్యపేక్షయా (పంచదశవా షడ్వారాత్రీన్? కృచ్ఛ్రాన్ ప్రాజాపత్యానాచరిత్వా పంచానా మకృత ప్రాయశ్చిత్తానాం మృతానాం మహాపాతకినాం దేశకాల శక్త్యపేక్షయా. గ.) ద్వాదశవార్షికం షడ్వార్షికం (నవవా క. ఖ.) త్రైవార్షికంవా ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రశతం తత్ కర్తా చరిత్వా శ్రాద్ధమాచరేయురితి కేచిత్ వదన్తి. తస్మాత్పూర్వోక్తానాం పాపమృతానాం దేశకాల శక్త్యపేక్షయా పంచదశ వార్షికం ద్వాదశ వార్షికం నవవార్షికం షడ్వార్షికం త్రైవార్షికం వా త్రేధా విభజ్య సువర్ణ స్నానాన్న కృచ్ఛ్ర రూపేణ వా ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రా నాచరిత్వా సర్వ ప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలింకృత్వా తద్దైవకాలాన్తరేణవా సంవత్స రాదూర్ధ్వమేవ దహనాదికం కృత్వా సపిండీకరణాన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

* సూర్మి : లోహపు ప్రతిమ.

అనిత్యత్వాదాయుషః గోబ్రాహ్మణ హతానాంచ పతితానాం తద్దైవచ ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కుర్యాత్సర్వమేవౌర్ధ్వ దైహికమ్. అధకశ్చిత్ప్ర మాదేన మ్రియతేగ్న్యుదకాదినా తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదక క్రియేతి వచనాత్. ప్రమాదమరణే సద్య ఏవౌర్ధ్వ దైహికస్య కర్తవ్యత్వ విధానాత్ గోబ్రాహ్మణాదిభిః హతానాం పతితానాంచ సంస్కారాదూర్ధ్వ మౌర్ధ్వ దైహికస్య కర్తవ్యత్వ విధానాత్." నారాయణబలిః కార్యోలోక గర్హా భయాన్నరైః తథా తేషాం భవే చ్ఛౌచం నాన్యథేత్యబ్రవీద్యమః" ఇతి పతితానామౌర్ధ్వ దైహికకరణే ప్రేతశుద్ధ్యర్థం నారాయణబలి విధానా త్తత్తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తా చరణాన్తే నారాయణబలిం కృత్వా సపిండీకర ణాంతం శ్రాద్ధంకుర్యాత్. ముముక్షూణా మదాహ్యానాం శిశూనా మనపత్యా నాం మహాపాతకినాంచ వా సపిండీకరణస్థానే నారాయణబలిః కర్తవ్యః. తద్యథేత్యత ఆహ. మృతకార్థం ప్రేతాయ యస్య కస్య చిన్మాసస్య అపరపక్షే ద్వాదశ్యాం కృష్ణపక్ష ద్వాదశ్యాం వా శ్రవణే నక్షత్రేవా నారా యణ బలిం కరోతి. కస్యాంచిత్ శుక్లైకాదశ్యా మితికేచిత్. కృష్ణత్రయో దశ్యా మమావాస్యా యాంవేతికేచిత్. దక్షిణే చోత్తరాయణే వాపరపక్షస్య ద్వాదశ్యాం క్రియతే. శ్రవణే పర్వణివేతి బోధాయనః.

పూర్వేఽహని ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ని మన్త్రయేత్. ౧౧౪

పూర్వేఽహని యద్దినే కర్తుముద్యోగ స్తద్దినా త్పూర్వేద్యు ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ శ్రుతవృత్త సంపన్నాన్ కేశవాది ద్వాదశనామభిః క్రమేణ నిమన్త్రయేత్. పూర్వేద్యు విష్ణుం వైవస్వతం యమం యథా వదభ్యర్చ్య తత్సమీపే మధుఘృత ప్లుతాం స్తిల మిశ్రాన్ దశపిండాన్ విష్ణురూపేణ ప్రేతమనుస్మరన్ ప్రేతనామ గోత్రే ఉచ్చార్య గృహ్యోక్త ప్రకారేణ దక్షిణాభిముఖః పిండాన్ నిక్షిప్య ఉద్వాస్య పిండాన్ జలే ప్రక్షిపేత్. తతస్తస్యామేవ రాత్ర్యాం ప్రేతార్థ మయు గ్మాన్ బ్రాహ్మణా నామంత్ర్య ఉపోషితః శ్వోభూతే మధ్యాహ్నే వక్ష్యమాణ పద్ధ్విష్ణోరారాధనం కృత్వా ఏకోద్దిష్ట విధానేన బ్రాహ్మణపాద ప్రక్షాలనాది తృప్తి ప్రశ్నాంతం కృత్వా పిండస్థానోల్లేఖనాదీన్ కృత్వా విష్ణవే బ్రహ్మణే శివాయ పరివార సహితాయ యమాయ చతురః పిండాన్ దత్వా విప్రానాచా న్తాన్

దక్షిణాభిస్తోషయిత్వా తన్మధ్యే చైకం గుణవన్తం ప్రేతబుద్ధ్యా సంస్మరన్ గోభూహిరణ్యాదిభిః అతిశయేన సంతోష్య తిలోదకం దత్వా స్వజనైః సార్ధం భుంజీతేతి కేచిత్ వదన్తి. కేచిదేవం కృత్వా ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానయుగ్మాన్ వృత్వా నారాయణ బల్యర్థం ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ వృత్వా పరేహ్ణి వక్ష్యమాణవద్దేవ మభ్యర్చ్య పూర్వవదుభయథా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదితి వదన్తి. పూర్వాహ్ణే రాత్ర్యాం ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య ప్రేతత్వ నివృత్త్యర్థం వైకుంఠ ప్రాప్త్యర్థమస్మిన్నారాయణ బలౌ కేశవమూర్తి ప్రీత్యర్థం భోక్ష్యతామితి ప్రత్యేకముక్త్వా ద్వాదశనామభిర్నిమంత్రయేత్.

అపరేఽహని విష్ణోరాలయపార్శ్వే నదీ తీరే గృహేవాఽగ్న్యాయతనం కృత్వాఽఘారం జుహుయాత్. ౧౧౫

అపరేహ్ణి మధ్యాహ్నే కర్తా స్నాత్వా విష్ణోరాలయపార్శ్వే తదసంభవే నదీ తీరే శుద్ధే దేశే గృహేవా ప్రపాం కల్పయిత్వా పూర్వవదగ్న్యాయతనం కుండం స్థండిలంవా కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ముపవీతీ ప్రాణానాయమ్య అద్య గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం ముముక్షోః వైకుంఠ ప్రాప్త్యర్థం నారాయణబలిం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య మాతా పిత్రోరౌపాసనాగ్నౌ వాన్యేషాం భిక్షోశ్చ లౌకికాగ్నౌ వాఘారం జుహుయాత్.

అగ్నిం పరిస్తీర్యాఽగ్నేర్వాయవ్యాం విష్టరే దర్భేషు తద్రూపం సువర్ణంవా సంస్థాప్య పురుషం ధ్యాయన్నోం భూః పురుష మిత్యాద్యైగ ప్రాఙ్ముఖం దేవం నారాయణమావాహ్యాసన పాద్యాచమనాని దద్యాత్. ౧౧౬

అస్యాగ్నేర్వాయవ్యాం పూర్వస్యాం వా తండులైః స్థండిలం కృత్వా తదుపరి విష్టరం దారవాదికమాసనం సన్న్యస్య తదూర్ధ్వే స్థండిలే వా ప్రాగగ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య తేషు దర్భేషు తద్రూపం తన్నారాయణరూపం బింబం తదలాభే నిష్కత్రయేణ తదర్ధేనవా సువర్ణేన చతుర్భుజం శంఖచక్ర గదాపద్మధరం నారాయణ మాలేఖయిత్వా ఏవం విధం తద్రూపం సువర్ణంవా యద్యశక్తః నిష్కం నిష్కార్ధం పాదాదహీనం కేవలం సువర్ణంవా వస్త్రోపరిసంస్థాప్య పురుషం నారాయణం ధ్యాయన్నితి గురూపదేశతః శ్రీమదష్టాక్షర మంత్రస్యాంగన్యాస కరన్యాసాదికం

కృత్వా తద్ధ్యానం కుర్వన్ సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి ద్వే ఋచౌ జపిత్వా ఓం భూః పురుషమావాహయామి ఓం భువః పురుషమావాహయామి ఓం సువః పురుషమావాహయామి ఓం భూర్భువ స్సువః పురుషమావాహయామీత్యేతైః ప్రాఙ్ముఖందేవం నారాయణ మావాహ్య పూర్వవదాసన పాద్యాచమనాది దద్యాత్. తథా బోధాయనః. అగ్రేణాగ్నిం దేవతా మావాహయామీతి.

పురుషసూక్తేన స్నాపయిత్వా 'నారాయణాయవిద్మహే'తి అష్టాక్షర మన్త్రేణ వా వస్త్రోత్తరీయాభరణ పాద్యాచమన పుష్పగన్ధ ధూపదీపాక్షతాఽచమనై రర్చయతి. ౧౧౪

సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి ద్వే ఋచౌ జపిత్వేతి పురుషసూక్తేన బోధాయనోక్త వదాపోహిరణ్య పవమానైశ్చ వా తం స్నాపయిత్వా నారాయణాయ విద్మహ ఇతి మంత్రేణ వా ఓం నమోనారాయణా యేత్యష్టాక్షరేణ మంత్రేణ వా బోధాయ నోక్తవత్ పురుషసూక్త షోడశ ఋగ్భిర్వా వస్త్రోత్తరీయా భరణా పాద్యాచమన పుష్పగన్ధ ధూప దీపాక్షతాచమనై రర్చయతి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః

అథ దశమః ఖణ్డః

కేశవాద్యై ర్ద్వాదశ నామభి రద్భి స్తర్పయేత్. ౧౧౧

కేశవాద్యైర్దా మోదరాన్తై ర్ద్వాదశనామభిః అద్భిః ప్రేతాయ కేశవం తర్పయామీ త్యేవ మద్భిస్తర్పయే దితికేచిత్. హోమావసానేవా తర్పయేత్. నామధేయై రాజ్యాహుతీర్జుహోతి. అథాద్భి స్తర్పయేదితి బోధాయన వచనాత్.

అగ్నిం పరిషిచ్య సహస్రశీర్షాద్యై ర్విష్ణోర్నుకాద్యై ర్ద్వాదశ నామభిశ్చాజ్యం చరుంచ జుహుయాత్. ౧౧౨

అగ్నిం పరిషిచ్య సహస్రశీర్షాద్యైః విష్ణోర్నుకాద్యైః ద్వాదశనామభిశ్చ ఆజ్యం చరుం జుహుయాత్. విష్ణోర్నుకేతి పురోనువాక్యా పరోమాత్రయేతి యాజ్యయా జుహోతి. కేశవాయస్వాహేతి నామధేయైరితి బోధాయనః.

గుడాజ్యఫలయుక్తం పాయసం హవిర్విష్ణుగాయత్र్యా దేవేశాయ నివేద్య పాద్యాచమన ముఖవాసం దద్యాత్.

శర్కరాదినా గుళేన వాజ్యేన దధ్యాదినా ఘృతేనచ కదల్యాదినా ఫలేనచ సంయుక్తం గుడాజ్యఫలసంయుక్తం పాయసం గుళౌదనం మాషౌదనం వా హవిః విష్ణుగాయత్ర్యా దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవ ఇతివా దేవేశాయ ఓన్నమో భగవతే విష్ణవే హవిర్నివేదయామీతి నివేద్య పూర్వవత్పాద్యాచమన ముఖవాసం దద్యాత్.

అగ్నేర్దక్షిణే దర్భేషూత్తరాగ్రేషు పక్షిణాద్యర్చయిత్వా "నారాయణాయ, సహస్రశీర్షాయ, సహస్రాక్షాయ, సహస్రపాదాయ, పరమపురుషాయ, పరమాత్మనే, పరంజ్యోతిషే, పరబ్రహ్మణే, అవ్యక్తాయ, సర్వకారణాయ, యజ్ఞేశ్వరాయ యజ్ఞాత్మనే, విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః, సర్వాభ్యోదేవతాభ్యః సాద్ధ్యేభ్యః" ఇత్యేతైర్నమ ఇత్యన్తైః పాయసం బలిందత్వా ఉజ్యమేభిర్జుహోతి. ౧-౨౧

అగ్నేర్దక్షిణేభాగే అథావనీదమితి వా తూష్ణీంవా పంచదశమండలాని పశ్చిమాది ప్రాగన్తముపలిప్య తథాస్త్వాసనమితి వా తూష్ణీంవా తత్తన్నామభిర్వా దర్భాక్షతాన్యుదగగ్రాణి నిధాయ తేషూత్తరాగ్రేషు దర్భేషు పశ్చిమాది ప్రాగన్తం ద్వితీయాన్తేన తత్తన్నామ్నా ప్రత్యేక ముదఙ్ముఖ మావాహ్య షష్ఠ్యన్తేనాసనం చతుర్థ్యన్తేన పాద్యాచమనాన్తైరర్చయిత్వా నారాయణాయ, సహస్రశీర్షాయ, సహస్రాక్షాయ సహస్రపాదాయ, పరమపురుషాయ, పరమాత్మనే, పరంజ్యోతిషే, పరంబ్రహ్మణే, అవ్యక్తాయ, సర్వకారణాయ, యజ్ఞేశ్వరాయ, యజ్ఞాత్మనే, విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః. సర్వాభ్యోదేవతాభ్యః. సాధ్యేభ్యోనమ ఇతి ప్రత్యేకం పాయసమన్నం బలిం నివేదయామీత్యన్తైః ఏతైర్నామభిః ప్రత్యేకం కబళమాత్రం పాయసం బలిందత్వా పూర్వవత్పానీయాచమన ముఖవాసాన్ దత్వా ఆజ్యమిశ్ర పాయసమాజ్యంచ పృథక్పృథగేభిః నారాయణాయ స్వాహేత్యేతైర్నామభిః క్రమేణ జుహోతి.

బ్రాహ్మణాన్పాదౌ ప్రక్షాళ్యాసనాని వస్త్రోత్తరీయాభరణాని దత్వా పుష్పాద్యైర్గిపూజయిత్వా ద్వాదశమూర్తింధ్యాయ న్నపదంశ ఘృతగుడ దధిఫలయుక్తం శ్వేతమన్నం భోజయిత్వా యథాశక్తి సువర్ణం దక్షిణాం దదాతి. ౧-౨-౨

బ్రాహ్మణాన్ పూర్వేద్యుః నిమంత్రితానాహూయ పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య పూర్వవత్పశ్చిమాది ప్రాగన్తం సదర్భాక్షతాన్యాసనాని తత్తన్నామ్నా దత్వా తేష్వాసనే ష్వాదఙ్ముఖానాసయిత్వా క్షతైరభ్యర్చ్య ప్రత్యేకం వస్త్రోత్తరీయాభరణాదీని యథాశక్తి దత్వా పుష్పాద్యైరితి పుష్పగన్ధ ధూపదీపాద్యైః ప్రత్యేకం పూజయిత్వా ధేనుందత్వా ఘోషశాన్తిం పురుషసూక్తాద్యుపనిషద్భాగ మాశిషో వాచయిత్వా అగ్నౌకరణం కరిష్యామీతి తైరనుజ్ఞాతః ఆజ్యమిశ్రైస్తిలైర్హస్తేన పితృభ్యస్స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహేత్యాదీన్ జుహోతి. తథాపస్తమ్బః బ్రాహ్మణానాహూయ సదర్భోపక్లృప్తే ష్వాసనే షూదఙ్ముఖానుపవేశ్య సంకల్ప్య (ల్ప; ఖ) సిద్ధిరస్త్వితి వాచయిత్వా త్రి(వి)విధాన్ భూషయతి. అంగుళీయక కుండల వస్త్రోత్తరీయక హిరణ్య తోత్ర*ధేనుం దద్యాత్. ఆశిషోవాచయిత్వా నుజ్ఞాప్య అగ్నౌకరణ మిడా పాత్రమాజ్యం తిలం సముదాయత్వేన (యుత్వే) హస్తేన జుహోతి.

పితృభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

పితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

ప్రపితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

మాతృభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

పితామహీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

ప్రపితామహీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

ఆచార్యేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

ఆచార్యపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

గురుభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

గురుపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

---

* తోత్ర : ములుకోల.

సఖిభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -
సఖిపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
జ్ఞాతిభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -
జ్ఞాతిపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
అమాత్యేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -
అమాత్యపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
సర్వేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహేత్యాది ఏవమగ్నౌ కరణం కృత్వా కేశవాది ద్వాదశ మూర్తీన్ ధ్యాయన్నేవ మభ్యర్చ్య పాత్రేషూపస్తీర్య ద్విర్ద్విః శ్వేతమన్న మపూప ముపదంశ ఘృతగుళ దధి సంయుక్తం ప్రాగన్తం ప్రక్షిప్యాభిఘార్య కేశవాది నామభిస్తదంగుష్ఠేన తద న్నం ప్రత్యేకం స్పర్శయిత్వాఽస్య ప్రేతస్య పుణ్యలోక ప్రాప్తిరస్త్వితి భవన్తో బ్రువన్త్వితి ప్రణమ్యాన్యానపి బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్య సర్వానుపదంశ ఘృతగుడదధి యుక్తం శ్వేతమన్నం యథా తృప్తి భోజయిత్వా చాన్తేభ్యః తాంబూలం ప్రదాయ యథాశక్తి సువర్ణం ప్రత్యేకం దక్షిణాం దదాతి.

సహస్రశీర్షా దైః స్తుత్వా ద్వాదశనామభిః ప్రణమేత్.

సహస్రశీర్షా దై రిత్యాది శబ్దేన పురుష సూక్తేన షడ్వైష్ణవేన చతుర్వేదాది మన్త్రైరితరాభిర్వైష్ణవీభిః ఋగ్భిః ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం వైష్ణవైః స్తోత్రైశ్చ స్తుత్వా పుష్పాంజలిం దత్వా తద్రూపం నారాయణం సంస్తూయ ద్వాదశనామభిర్దే వం నారాయణాది బలిదేవతాశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చ క్రమేణ ప్రణమేత్.

అన్తే హోమం జుహోతి. ౧౨౪

అన్తే హోమం జుహోతీతి.

అభీష్టాం పరాంగతిం సగత్వా విష్ణోర్లోకే మహీయతే. ౧౨౫

ఏవం కృతే సతి అభీష్టాం యథేచ్ఛాం పరాముత్కృష్టాంగతిం సమృతకోఽగత్వా విష్ణులోకే మహీయతే విష్ణువత్పూజ్యతే. తస్మాత్ప్రయత్నేన నారాయణ బలిః కర్తవ్య ఇతి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయః పటలః - ఇతి దశమః ఖణ్డః.

అథైకాదశః ఖణ్డః

చాతుర్వర్ణ్య సంకరోత్పన్న కథన ప్రతిజ్ఞా

అథ చాతుర్వర్ణ్య సంకరేణోత్పన్నానా మనులోమ ప్రతిలోమాఽన్తరాళ వ్రాత్యానా ముత్పత్తిం నామ వృత్తించ.

ఇదానీం సంకరజాతి ధర్మమాహ. చత్వారోవర్ణా ఏవ చాతుర్వర్ణ్యం తస్మిన్ సంకరః పరస్పర మిశ్రజాతి భేదః తేన చాతుర్వర్ణ్య సంకరేణ జనేనోత్పన్నానాం జాతానాం వక్ష్యమాణానా మనులోమ ప్రతిలోమాన్తరాల వ్రాత్యానాం చతుర్ణాం క్రమశ ఉత్పత్తి జన్మనా మాభిధానం వృత్తిం వర్తనం చ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి వాక్యశేషః. తద్యథేత్యత ఆహ.

అనులోమ స్వరూపం

ఊర్ధ్వ జాతా దధో జాతాయాం జాతోఽనులోమః. ౧-౨౩

ఊర్ధ్వ జాతా దుపరి కులసంభవాత్ పురుషాత్ అధోజాతాయా మధస్తాత్కుల సంభవాయాం స్త్రియా మూఢాయాం యో జాతః సోఽనులోమః. ఇత్యభిధీయతే. అనులోమ ఇత్యనులోమః.

ప్రతిలోమ స్వరూపం

అధరోత్పన్నా దూర్ధ్వ జాతాయాం జాతః ప్రతిలోమః.

అధరోత్పన్నా దధః కులజాతాత్పురుషా దూర్ధ్వ జాతాయా మూర్ధ్వ కులసంభూతాయాం యో జాతస్స ప్రతిలోమ ఇత్యభిధీయతే. ప్రతిలోమతి లోహతీతి ప్రతిలోమః.

అంతరాళ స్వరూపం

తతోఽనులోమాదనులోమ్యాం జాతోఽన్తరాళః. ౧-౨౫

తతస్తస్మాదనులోమా త్పురుషా దనులోమ్యాం (అనులోమ్యతః) స్త్రియాం యో జాతస్సోఽన్తరాలః. మధ్యే జాతత్వా దన్తరాలః.

వ్రాత్య స్వరూపం

ప్రతిలోమా త్ప్రతి లోమ్యాం జాతో వ్రాత్యో భవతి.

ప్రతిలోమాత్పుంసః ప్రాతిలోమ్యతః ప్రతిలోమ్యాం స్త్రియాం యో జాతః స వ్రాత్యో భవతి. వ్రాత్యస్తోమ మర్హతీతి వ్రాత్యః.

బ్రహ్మణో ముఖా దుద్భూతా బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణ్యశ్చ.

బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినో ముఖాదుద్భూతాః ఉత్పన్నాః బ్రాహ్మణాశ్చ బ్రాహ్మణ్యః బ్రాహ్మణజాతి స్త్రీ

శుద్ధ బ్రాహ్మణః

బ్రహ్మర్షయః పత్న్యో బభూవుః తేషాం గోత్రోత్పన్నా ద్బ్రాహ్మణా ద్బ్రాహ్మణ్యా మసగోత్రాయాం విధినా సమన్త్రకం గృహీతాయాం జాతో బ్రాహ్మణ శ్శుద్ధో భవేత్.

బ్రహ్మసంబంధిన ఋషయ బ్రహ్మర్షయ ఇతి బ్రాహ్మణాః. తపో విశేషాత్ బ్రహ్మర్షయో భవేయు పత్న్య ఇతి. తథా బ్రాహ్మణ్యశ్చ తేషాం ధర్మపత్న్యో భవేయుః. తేషాం బ్రహ్మర్షీణాం గోత్రే భరద్వాజ ఆత్రేయాదౌ గోత్రే వంశే ఉత్పన్నో జాతః తస్మాద్గోత్రోత్పన్నా ద్బ్రాహ్మణాత్పుంసః తథా బ్రాహ్మణ్యా మసగోత్రాయాం అసమానర్షి గోత్ర జాతాయాం విధినా వివాహ విధానేన సమంత్రకం యథాస్యాత్తథా గృహీతాయా మూఢాయాం బ్రాహ్మణ్యాం యో జాత స్స బ్రాహ్మణః శుద్ధః కులపావనో భవేత్.

కుణ్డ గోళకౌ

విధిహీన మన్య పూర్వాయాం మృతభర్తృకాయాం గోళకో జీవ భర్తృకాయాం కుణ్డశ్చ విప్రా ద్వావనిన్దితౌ స్యాతామ్.

విధిహీనం వివాహ విధి వర్జ్యం యథాస్యాత్తథా అన్యః పతిః పూర్వో యస్యా స్తస్యా మన్య పూర్వాయాం మృత భర్తృకాయాం జారేణ జాతః బ్రాహ్మణః గోలకో భవేత్. గోప్యతే జన్మేతి గోలకః. విధిహీనం యథా స్యాత్తథా (స్యా) న్య పూర్వాయాం జీవభర్తృకాయాం బ్రాహ్మణ్యాం జారేణ జాతో బ్రాహ్మణః

కుండో భవతి. కుండ్యతే క్షేత్రిణః కులం నశ్యత్యనేనేతి కుండః. గోలకశ్చ కుండశ్చ విప్రావిమౌ బ్రాహ్మణౌ గోళక కుండ నామానౌ నిందితౌ హవ్యకవ్య యోః దూషితౌ స్యాతామ్.

శుద్ధ క్షత్రియః

తస్మాదధో బాహుభ్యా ముత్పన్నాత్ క్షత్రియాత్ క్షత్రియాయాం విధివజ్జాతః క్షత్రియ శ్శుద్ధః. ౧౩౪

తస్మాత్ బ్రాహ్మణో ముఖాదధస్తా ద్బాహుభ్యాం భుజాభ్యాముత్పన్నాత్ జాతాత్ క్షత్రియాత్పురుషాత్ క్షత్రియాయాం స్త్రియాం విదినా సహాగ్నిన్నితి సవిధికం జాతః క్షత్రియః శుద్ధః కులపావనో భవేత్.

భోజః తద్వృత్తిః

తయోరవిధికం గూఢోత్పన్నో ఽశుద్ధో భోజాఖ్యో నైవాభిషిచ్యః. ౧౩౫

తయోః మృత భర్తృక, జీవభర్తృకయోః, క్షత్రియ స్త్రియోరవిధికం వివాహ విధి వర్జ్యం యథా స్యాత్తథా గూఢా (జార) జ్జార పతిస్తే నోత్పన్నః జాతః గూఢోత్పన్నః క్షత్రియః అశుద్ధో భోజాఖ్యో భవేత్. భుజ్యతే భోగః అనేనేతి భోజః. నాభిషేచ్యః అభిషేకయోగ్యో న భవేత్.

పట్టబద్ధో రాజ్ఞ స్సేనాపత్యం కరోతి. ౧౩౬

కింతు పట్టేన బద్ధ్యత ఇతి పట్ట బంధస్య రాజ్ఞో మూర్ధాభిషిక్తస్య సేనాయా ఆధిపత్యం చమూపతిత్వం కరోతి.

శుద్ధాఽభావేఽపట్టబద్ధో నృపాన్పాయాత్. ౧౩౭

శుద్ధాభావే అభిషేచ్యా సంభవే భోజాఖ్యోయం పట్టబద్ధో భూత్వా నృపాన్ మనుష్యాన్ పాయాత్.

తద్వృత్తం రాజవత్స్యాత్. ౧౩౮

తద్వృత్తం తచ్చరిత్రం రాజవత్స్యాత్. సామాన్య క్షత్రియ వద్భవేత్.

శుద్ధవైశ్యః

అధస్తాదూరుభ్యాముత్పన్నాద్వైశ్యాయాం తథా వైశ్య శ్శుద్ధః. ౧౩౯

తస్మాత్ బ్రహ్మణో బాహుభ్యామధస్తాదధః స్థితాభ్యాం ఊరుభ్యాముత్పన్నా జ్జాతాద్వైశ్యాత్పుంసో వైశ్యాయాం స్త్రియాం తథేతి సవిధికం జాతో వైశ్యః శుద్ధో భవేత్.

మణికారస్తద్వృత్తి

విధివర్జం మణికారోఽశుద్ధో మణిముక్తాది వేధ శఙ్ఖ వలయ కారీ స్యాత్. ౧౪౦

తయోర్మృత భర్తృక జీవద్భర్తృక యో ర్విధివర్జ్యం యథాస్యాత్తథా గూఢో త్పన్నః అశుద్ధో వైశ్యః మణికారో భవతి. మణీన్ మాణిక్య వజ్రవైడూర్యాదీన్ శాణోల్లీఢాదినా కరోతీతి మణికారః. అశుద్ధో వైశ్యః మణీనాం రత్నజాతి పాషాణానాం ముక్తానాం మౌక్తికానామాది శబ్దేన స్ఫటికాదీనాంచ వేధః శాణో ల్లీఢః ఛిద్రకరణం శంఖేషు వలయాన్ కటకాకృతీః కర్తుం శీలమస్యేతి మణి ముక్తాది వేధ శంఖ వలయకారీ స్యాదిద మస్యవర్తనమ్.

కాదశః ఖణ్డః

అథ ద్వాదశః ఖణ్డః

శుద్ధ శూద్రః

అథ పద్భ్యాముత్పన్నా చ్ఛూద్రా చ్ఛూద్రాయాం న్యాయేన శూద్ర శ్శుద్ధః. ౧౪౧

అధస్తాద్బ్రహ్మణః ఊరుభ్యామధస్తాత్పద్భ్యాం పాదాభ్యాముత్పన్నా చ్ఛూద్రా చ్ఛూద్రాయాం స్త్రియాం న్యాయేన తత్ప్రకారేణ జాతః శూద్రః శుద్ధో భవేత్.

మాళవక సద్వృత్తిః

జారా న్మాళవకో నిన్దిత శ్శూద్రోఽశ్వపాలకోఽశ్వతృణ హారీచ. ౧౪౨

తయోర్మృత భర్తృక జీవభర్తృక యోః జారాదుపపత్తేర్జాతః శూద్రో మాళవకో భవేత్. మాళవదేశ చారిత్రం యస్యస మాళవకః నిందితః శూద్రోఽయ మశ్వపాలకః వాజిపాలకః అశ్వానాం భక్షణార్థం తృణాహరణమస్యేత్యశ్వ తృణహారీచ భవేదిత్యేకే.

ఇత్యేతే చాతుర్వర్ణికాః. ౧౪౩

చతుర్వర్ణేషు జాతాశ్చాతుర్వర్ణికా భవన్తి.

సంకరోత్పన్న అనులోమాద్యుత్పత్తయః వృత్తయశ్చ

తేషామేవ సంకరేణోత్పన్నా స్సర్వేఽనులోమాద్యాః.

తేషామేవ చాతుర్వర్ణికానాం సంకరేణ ఇతస్తతోగత వంశ్యేన ఉత్పన్నాస్సర్వే ఽనులోమాద్యాః ఇతి. అనులోమ ప్రతిలోమాన్తరాల వ్రాత్యాః భవన్తి.

బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియకన్యాయాం జాత స్సవర్ణోఽనులోమేషు ముఖ్యః. ౧౪౪

తానేవాహ. బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియ కన్యాయాం విధివజ్జాతః సవర్ణః సమానవర్ణో భవేత్. అయమనులోమేషు జనేషు మధ్యే ముఖ్యః శ్రేష్ఠః.

అస్యవృత్తి రాథర్వణం కర్మాఽశ్వ హస్తి రథ సంవాహన మారోహణంరాజ్ఞ స్సైనాపత్యంచాఽఽయుర్వేద కృత్యంవా

అస్య సవర్ణస్య వృత్తిర్వర్తనం ఆధర్వణ మధర్వవేదోక్త మభిచారాదికం కర్మ అశ్వ అస్తిరధ సంవాహన మితి గజవాజి శిక్షణం రథకల్పనం సూతకృత్యంచ ఆరోహణ మశ్వహస్తి రధారోహణ మశ్వానాం నియన్తా సాదీ (రథికః) చ హస్తీనాం యన్తా ఆధోరణాశ్వరథానాం సారధిః రథికశ్చభవేదిత్యర్థః. రాజ్ఞః పట్టబద్ధస్య సేనాపత్యం సేనాన్యంచ సముచ్చయే.

ఆయుర్వేద మాయుషోల్పత్వ బహుత్వజ్ఞాన శాస్త్ర సాముద్రిక మరణ ఖండిక కాలజ్ఞానాది శాస్త్రం తస్య కథనమేవ కృత్యం కర్మ ఆయుర్వేద కృత్యం తద్యద్యేతిచేత్. సంవత్సరాదా వుత్తరాయణే యది పంచనాడికా దక్షిణే తతస్సవ్యే నాసాపుటే పంచనాడికా వాయుర్వహేత్ యస్తస్య శతాయుర్భవేత్. యది షట్ ఘటికా వహేత్ తస్యాశీతిః. యది సప్త ఘటికాః తస్య షష్టిర్వర్షాణి యద్యష్ట ఘటికా వామే చరేత్. పంచాశత్ యది నవఘటికా వాయుశ్చరే త్త్రియస్త్రింశత్ దశనాడికా వహేచ్చేచ్చతు స్త్రింశద్దినార్ధం వామే చరేత్పంచ వింశతిః దివసం వహేద్వా దశాబ్ద మహోరాత్రం వహేచ్చేద్దశాబ్దం దినద్వయం వహేదష్టాబ్దం దినత్రయం షడబ్దం చతుర్దినం చతురబ్దం పంచరాత్రం సోష్ణం వహేత్ వత్సరత్ర యం దశరాత్రం సోష్ణంవహేత్ ద్వివర్షం పంచదశాహం వహేదేకాబ్దం వింశతిదినం వహేత్ షణ్మాసం పంచవింశతి దినం వహే త్త్రిమాసం షడ్వింశతి దినం వహేద్ద్విమాసం సప్తవింశతిదినం వహేదేకమాసం అష్టావింశతి దినం చరేన్మాసార్ధం ఏకోన త్రింశతిదినం వహేద్దశరాత్రం త్రింశద్దినం వామే చరేత్పంచరాత్రం ఏకత్రింశద్వహే త్త్రిరాత్రం ద్వా త్రింశద్వహే ద్ద్వ్యహం త్రయస్త్రింశద్వహేద్వామే వాయురేకదినం సజీవ తీత్యేవ మేకత్ర వాయుర్వహేత్సోయమేతావత్కాలం జీవతి అరుంధతీం ధ్రువమండలం యోనపశ్యేదేకాబ్ద మంగులిద్వయ మధ్యే యశ్చంద్రం న పశ్యేత్. తస్య షణ్మాసం పంకే పాంసులేవా యస్య ఖండం పదం భవే ద్వర్షార్ధం పీడ్యమాన నేత్రాన్తే ఖద్యోత ద్యుతిం నపశ్యే త్తస్య త్రిమాత్రం దర్పణే జలేవాయ ఆత్మన్ఛాయాం న పశ్యే త్తస్య మాసం భూమిచ్ఛిద్ర మకస్మాద్యః పశ్యే దర్ధమాసం యస్య శరీరస్యార్ధ ముష్ణమన్యచ్ఛీతం తస్య సప్తాహం స్వకాయే వికృతాకారం పశ్యే త్తస్య త్రిదినం భోజనకాలే ప్రకీర్ణ రక్తకేశాశుమాలాది ధారణం పశ్యతి సదినార్ధం జీవతి. స్వప్నే గృధ్రాదిభిః స్వశరీరం భక్ష్యమాణం పశ్యతిస ఏకాబ్దం స్వప్నే కాక

గృధ్రాది లిప్తాంగ రక్తగంధ వస్త్రధారణం వా ఖరమారుహ్య దక్షిణాభిగమనం వా పశ్యేత్ షణ్మాసం స్వప్నే కాకం హంసం శిఖండినం పశ్యేత్ రూక్షశీతోష్ణ భావాది స్పృశ్యేద్వా మాసం జీవతి. యది కరాంగుష్ఠస్య మూలం న చేష్టతే ద్వైకాబ్దం మణిబన్ధమర్మ న చేష్టతే ఏకాదశమాసం (క(చ్ఛర)క్షిసుర్మన చేష్టతే దశమాసం. గ) కక్షిమర్మ నచేష్టతే (నస్ఫురతే) నవమాసం కంఠకూపం నస్ఫురతేఽష్టమాసం స్తనమర్మనస్ఫురతే సప్తమాసం నాభిమర్మ నస్ఫురతే షణ్మాసం పీడితమపి లింగం నస్ఫురతే పంచమాసం జానుమర్మ న చేష్టతే చతుర్మాసం గుల్ఫ మర్మ న చేష్టతే త్రిమాసం స్నానమలిప్త గాత్రస్య పూర్వమురస్స్థలం శుష్యతి చేద్ద్విమాసం శ్లేష్మ శుక్ల మలాని యది జలే నిమగ్నాని ఏకమాసం కంఠనాభి గుదస్థానాని ముహుర్ముహుః కంపన్తేఽర్ధమాసం నాసాగ్రం స్వేన నదృశ్యతే నవదినం కంఠరంధ్ర ఘోషో న శ్రూయతే సప్తదినం హృదయం (భ్రూద్వయ.) నదృశ్యతే పంచదినం కనీనికాద్యుతిర్న దృశ్యతే దినత్రయం స్వేన జిహ్వాగ్రం నదృశ్యతే దినమేకం జీవతీత్యేవమాది సాముద్రిక కాలజ్ఞాన ఛాయాపురుషాది లక్షణ మాయుర్వేదకృత్యం వాస్యవృత్తిర్భవేత్.

గూఢోత్పన్నోఽభిషిక్తాఖ్యః. ౧౪౭

గూఢోత్పన్నో జారజస్తు అభిషిక్తాఖ్యో భవేత్.

అభిషిక్తశ్చేన్నృపో భూయాత్. ౧౪౮

అయమభిషిక్తశ్చేన్నృపో నరపతి ర్భూయాత్.

ఆయుర్వేదం భూతతంత్రం వా సంపఠేత్. ౧౪౯

అనభిషిక్తశ్చేదష్టాంగ మితి పూర్వోక్త మష్టాంగం యోగశాస్త్రం గుణక, భాగాహార, వర్గ, వర్గమూల, ఘన, ఘనమూల, సంకలిత, వ్యుత్కలితాఖ్య మష్టాంగ గణితశాస్త్రం వా పూర్వోక్తం సాముద్రిక లక్షణాద్యష్టాంగ మాయుర్వేదం వాస్తద్దశా మహాదశా సూక్ష్మదశాతి సూక్ష్మదశేత్యాద్యష్టాంగం వాష్టాధికార

మాయుర్వేదం వా భూతతంత్ర మతీతానాగత వర్తమాన కథనశాస్త్రం ప్రశ్న శాస్త్రంవా పృథివ్యాది పంచభూతతత్త్వశాస్త్రం సర్వశాస్త్రం వా సుసంపఠేత్.

తదుక్తాఽఽచారోదయాయుక్తస్సత్యవాదీ తద్విధానేన సర్వప్రాణి హితం కుర్యాత్. ౧౫౦

తేషు శాస్త్రేషు యదుక్తం తదాచరతీతి తదుక్తాచారః దయాయుక్తః కృపాన్విత స్సత్యవాదీ తద్విధానేన తచ్ఛాస్త్రార్థ కథన విధినా సర్వప్రాణి హితం కుర్యాత్.

జ్యోతిర్గణనాదిక వృత్తిర్వా. ౧౫౧

జ్యోతిర్గణనం (నా) ఆర్యభట సుబ్రహ్మణ్య సిద్ధాంత సూర్యసోమ సిద్ధాన్తాది గణితశాస్త్ర మార్గేణ తిథివార నక్షత్రాది సంఖ్యావిధానమ్. ఆదిశబ్దేన బాహటాది వైద్యశాస్త్ర మార్గేణ నరవైద్యాశ్వవైద్యాది చికిత్సాకరణాది కాయికం శారీరకం కర్మ యస్యాస్సా జ్యోతిర్గణనాది కాయికా వృత్తిర్వా స్యాత్. అభిషిక్తాఖ్యస్య భవేత్.

విప్రాద్వైశ్యాయామంబష్ఠః. ౧౫౨

విప్రాత్పురుషాద్వైశ్యాయాం స్త్రియాం విధివజ్జాతః అంబష్ఠోభవేత్. అంబా మాతృసమీపే తిష్ఠతీత్యంబష్ఠః.

కక్ష్యాజీవ్యాఽఽగ్నేయ నర్తకో ధ్వజ విశ్రావక శ్శల్య చికిత్సో వా. ౧౫౩

కక్ష్యయా వర్త్రయా జీవితుం శీలమస్యేతి కక్ష్యాజీవీవా ఆగ్నేయ మగ్ని సంబంధి నృత్తం నర్తనం కళింగ భద్రకాది యస్య ఆగ్నేయ నర్తకః. అగ్ని స్తంభనాద్యగ్ని విద్యాదర్శన జీవీవా ధ్వజవిశ్రావకః ధ్వజవత్ స్థితదండోర్ధ్వ నృత్తాకర్షయికః ధ్వజ నర్తన జీవివా శల్యచికిత్సః శస్త్రవైద్యః భవేత్. యద్వా శరీరాన్తర్గత భగ్నబాణాది శల్యాపకరణ చికిత్సకో భవేత్.

జారాత్కుంభకారః. ౧౫౪

జారాద్విప్రాద్వైశ్యాయాం జాతః కుంభకారో భవేత్. కుంభాన్ ఘటాదీన్ కరోతీతి కుంభకారః.

కులాల వృత్తి ర్నాపితో నాభేరూర్ధ్వ వప్తా చ. ౧౫౪

కుంభవం మృదర్థం లడతి మర్దతీతి కులాలః. తదేవ వృత్తిశ్చ శ్రేష్ఠ కులేన పతతీతి నాపితః. నాభేరూర్ధ్వం శిరః ప్రభృతి నాభ్యంతం వపనం కరోతీతి నాభే రూర్ధ్వవప్తా చ భవేత్.

క్షత్రియా ద్వైశ్యా యాం మద్గుః. ౧౫౬

క్షత్రియా ద్వైశ్యాయాం విధి వర్జం జాతో మద్గుర్భవేత్. దుష్కులే మజ్జతీతి మద్గుః.

శ్రేష్ఠిత్వం ప్రాప్తో మహానర్మాఖ్య శ్చ వైశ్యవృత్తిగ క్షాత్రం కర్మ నాచరతి. ౧౫౭

అయం స్వకులాచారతః శ్రేష్ఠత్వం ప్రాప్తస్సన్ మహాన్ నర్మక్రీడా విశేషోఽస్యేతి మహానర్మా స ఏవాఖ్యా యస్య మహానర్మాఖ్యశ్చ భవేత్. అస్యాపత్తసం వైశ్య వృత్తిర్భవతి. కర్మేతి వైశ్యానాం యదుక్త ముపనయనాదికం తత్కర్మ నాచరతి. కేవలం వణిగ్వ్యవహార ఏవాస్య భవతీత్యర్థః.

గూఢాదాశ్వికః. ౧౫౮

గూఢా జ్జారాత్ క్షత్రియా ద్వైశ్యాయాం జాతః శుద్ధ ఆశ్వికో భవేత్. అశ్వోఽస్యేత్యాశ్వికః.

అశ్వక్రయ విక్రయీ స్యాత్. ౧౫౯

సచ అశ్వానాం క్రయం ధనం ప్రదీయ అన్యస్మాదాహరణం క్రయః ధనం గృహీత్వా న్యస్మై ప్రదానం విక్రయః తావస్యే త్యశ్వక్రయ విక్రయీస్యాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇతి ద్వాదశః ఖణ్డః.

అథ త్రయోదశః ఖణ్డః

విప్రాచ్ఛూద్రాయాం పారశవః. ౧౬౦

విప్రాచ్ఛూద్రాయాం విధివజ్జాతః పారశవ నామాభవేత్. పరశోః కుఠారస్య ధారణత్వాత్ పారశవః.

భద్రకాళీ పూజన చిత్రకర్మాఙ్గ విద్యా తూర్య ఘోషణ మర్దన వృత్తిః. ౧౬౧

తస్యవర్తనం భద్రకాళీ, శక్తి విశేషః తస్యాః పూజనం ఘృతకార్చనం భద్రకాళీ పూజనం చ చిత్రకర్మ చిత్రలేఖన కృత్యం తస్య యదంగం కౌశలాది కథనం శాస్త్రం తదేవ విద్యా చిత్రకర్మాంగ విద్యా చ తూర్యాణాం భేర్యాది వాద్యానామాఘోషణం భరతశాస్త్ర మార్గేణ సంశబ్దనం తూర్య ఘోషణం చ మర్దనం మల్లకర్మణామంగ మర్దనం చ వృత్తిర్వర్తనం భద్రకాళీ పూజన చిత్ర కర్మాంగ విద్యా తూర్య ఘోషణ మర్దన వృత్తిర్భవేత్.

జారోత్పన్నో నిషాదః. ౧౬౨

శూద్రాయాం జారోత్పన్నః జారబ్రాహ్మణ జాతః నిషాదనామాభవేత్. నిషీదతి పాపమస్మిన్నితి నిషాదః.

వ్యాలాది మృగహింసాకారీ. ౧౬౩

వ్యాలాదీనాం వ్యాఘ్రాది వరాహాణాం మృగాణాం హింసా హననకారణమస్యేతి వ్యాలాది మృగహింసాకారీ మృగవధాజీవో భవేత్.

రాజన్యాత శూద్రాయా ముగ్రః. ౧౬౪

రాజన్యతః క్షత్రియాచ్ఛూద్రా యాం విధివజ్జాతః ఉగ్రనామా భవతి. ఉద్గృహ్ణాతీత్యుగ్రః.

సుదణ్డ్య దణ్డన కృత్యః. ౧౬౫

సుష్ఠు దండార్హా స్సుదండ్యాః తేషాం దండన మేవ కృత్యం యస్య సుదండ్య దండన కృత్యో భవేత్.

జారాచ్ఛూలికః. ౧౬౬

జారాద్రాజన్యతః శూద్రాయాం జాతః శూలిక ఇత్యభిధానీ భవేత్. శూలారోహణ కృత్య మస్యేతి శూలికః.

శూలారోహణాది యాతనా కృత్యః. ౧౬౭

అయం శూలేషు శూలారోహణార్థా జామారోహణం చ, ఆదిశబ్దాత్ పాదకర శిరచ్ఛేద్యాదీనాం ఛేదనం చ తదానీం యాతనా తీవ్ర వేదనాకరణ మేవ కృత్యం కరణం యస్య శూలారోహణాది యాతనా కృత్యో భవేత్.

వైశ్యాత శూద్రాయాం చూచుకః. ౧౬౮

వైశ్యతో వైశ్యా చ్ఛూద్రాయాం విధివజ్జాతః చూచుకనామా స్యాత్. చూచురితి కాయతి శబ్దతి క్రయ విక్రయ కాలే యస్మితి చూచుకః.

క్రముక తాంబూల శాక కాష్ఠాది క్రయ విక్రయీ. ౧౬౯

క్రముకానాం పూగఫలానాం తాంబూలానాం తాంబూల పర్ణానాం శాకానాం *శాకిన్యాది వ్యంజనానాం కాష్ఠానాం శుష్కేంధనాదీనా మాదిశబ్దేన తృణాదీనా మన్యేషాంచ క్రయ విక్రయం చాస్యాస్తీతి క్రముక తాంబూల శాక కాష్ఠాది క్రయ విక్రయీ భవేత్.

గూఢాత్కటకారః ౧౭౦

గూఢా జ్జారా ద్వైశ్యాత్ శూద్రాయాం జనితః కటకార నామాస్యాత్. కటం కరోతీతి కటకారః.

కటకారీ చేతి. ౧౭౧

సోపి కటకారీ చకారాత్కటాది విక్రేతా చ భవేత్. ఇతి శబ్దః సమాప్తౌ.

తతోఽనులోమా దనులోమాయాం జాతశ్చాన్తరాళః.

(అనులోమః) ౧౭౨

తత్ర ఊర్ధ్వ మనులోమాత్పురుషాదను లోమాయాం స్త్రియాం జాతశ్చాన్తరాళః

* శాకినీ : పెరుగుతోటకూర

స్యాత్ అనులోమః స్యాత్. అనులోమత్యనులోహాతి భూల మిత్యనులోమః.

పితుర్మాతుర్వా జాతిం వృత్తిం భజేత. ౧౭౩

అయం పితుర్మాతుర్జాతిం వృత్తిం వా భజేత. యత్కులజాతః పితా తత్కులాచారం వా యద్వంశ జననం తత్కులాచారం వా యదిష్టం తదుభయం వా కుర్యాదిత్యర్థః.

క్షత్రియా ద్విప్రకన్యాయాం మంత్రవర్జాత స్సూతః. ౧౭౪

క్షత్రియా ద్విప్రకన్యాయాం మంత్రవర్జం జాతః సూత నామా భవేత్. సువతి ప్రేరయత్య శ్వానితి సూతః.

ప్రతిలోమేషు ముఖ్యోఽయం మంత్రహీనోపనీతో ద్విజ ధర్మహీనః. ౧౭౫

ప్రతిలోమేషు ముఖ్యః శ్రేష్ఠో యం మంత్రహీనేన అనధీతేన బ్రాహ్మణేన కృతోపనయనః మంత్రహీనోపనీతః. యద్వా మంత్రహీన మమంత్రకం యథా స్యాత్తథోపనీతః యద్వా మంత్రహీనో వేదాధ్యయన రహితోద్విజ ధర్మహీనః బ్రాహ్మణాచార వర్జితః.

అస్య వృత్తి ర్ధర్మాను బోధనం రాజ్ఞోఽన్న సంస్కారశ్చ.

అస్య సూతస్య వృత్తిర్వర్తనం ధర్మానా మాచారాదీనా మనుబోధనం జ్ఞాపనం రాజ్ఞో ధర్మానుబోధనం చ రాజ్ఞా ఉపవీతోపి వచనాద్యన్న సంస్కార క్రియా కారకశ్చ భవేత్.

జారేణ మంత్రహీనజో రథకారో ద్విజత్వహీన శ్శూద్ర కృత్యోఽశ్వానాం పోషణ దమనాది పరిచర్యాజీవీ. ౧౭౭

జారేణ క్షత్రియేణ విప్రాయాం కన్యాయాం వా మంత్రహీనం జాత ఇతి మంత్రహీనజః రథకారో భవేత్. రథాన్ కరోతీతి రథకారః. ద్విజత్వహీనః ఉపనయనాది కర్మరహితః శూద్రకృత్యః శూద్రోక్తకర్మా అశ్వాదీనాం పోషణం తృణాదినా పుష్టికరణం దమనం కశాదినా సంవాహనార్థం శిక్షణం ఆరోహణాత్ వాహన మారోహణం చైవ మాదిచర్యా సేవాతయా జీవితుం శీలమస్యేతి పోషణ దమనాది పరిచర్యాజీవీ భవేత్.

వైశ్యాద్బ్రాహ్మణ్యాం మాగధః. ౧౩౮

వైశ్యాద్బ్రాహ్మణ్యాం విధివజ్జాతః మాగధనామా భవేత్. మగధ్యతి రాజాదీన్ స్తౌతీతి మాగధః.

శూద్రైరప్య భోజ్యాన్నోఽస్పృశ్య స్సర్వవన్దీ ప్రశంసా కీర్తన గాన ప్రేషణ వృత్తిః. ౧౩౯

అయం శూద్రైరపి అభోజ్యం భోక్తు మనర్హ మన్నం యస్యా భోజ్యాన్నః అస్పృశ్యః స్పర్శనానర్హః సర్వాన్ బ్రాహ్మణాదీన్ వందితుం శీలమస్యేతి సర్వవందీ ప్రశంసా ఖ్యాతి స్తస్యాః కీర్తనం స్తోత్రరూపకథన గానం గాత్రయంత్రాదినా గీతపఠనం ప్రేషణ మన్య ప్రయుక్త కార్యాకరణం చ వృత్తిర్వర్తనం యస్య ప్రశంసా కీర్తనగాన ప్రేషణవృత్తిః స్యాత్.

గూఢా చ్చక్రీ. ౧౪౦

గూఢా ద్వైశ్యాద్బ్రాహ్మణ్యాం జాతశ్చక్రీ నామ స్యాత్. చక్రం భ్రమణం పర్యటనం వా ఖరాదియాన మస్యేతి చక్రీ.

లవణ తైల విక్రేతా స్యాత్. ౧౪౧

లవణాకీర్ణం వస్తు విక్రీణాతీతి లవణకీర్ణ విక్రేతా యద్వా లవణం సాముద్రమాకీర్ణే ఆకరేవా కీర్ణే ప్రకీర్ణదేశే విదేశేవా విక్రేతా లవణస్య విక్రయకః లవణాకీర్ణ విక్రేతా స్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్దశః ఖణ్డః

వైశ్యాన్నృపాయా మాయోగవ స్తన్తువాయః. ౧౪౨

వైశ్యాన్నృపాయాం విధివజ్జాత ఆయోగవ నామా స్యాత్. ఆసమన్తాత్ తన్తూనాం యోగం వహతీత్యాయోగవః, తంతూ న్వయతి ప్రణాతీతి తంతువాయః.

పటకర్తా వస్త్రైస్తాంస్యోపజీవీ. ౧౪౩

పటం కరోతీతి పటకర్తా. వస్త్రిభ్యః కాంసేభ్యః ఉపజీవితుం శీలమస్యేతి వస్త్రికాంస్యోపజీవీ భవేత్.

గూఢాచారా త్పులిన్దః. ౧౮౪

గూఢా జ్జారా ద్వైశ్యాత్ నృపాయాం జాతః పులిన్ద నామాభవేత్. పులింద దేశాచారః పులిందః.

అరణ్య వృత్తి ర్దుష్ట మృగ సత్వ ఘాతీ. ౧౮౫

అరణ్య వృత్తిః వనచరవర్తనః దుష్టాశ్చతే మృగాః సింహావ్యాఘ్రాదయః సత్త్వాన్యన్యే ప్రాణినః తాన్ హన్తుం శీలమస్యేతి దుష్ట మృగ సత్త్వ ఘాతీ స్యాత్.

శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం పుల్కసః. ౧౮౬

శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతః పుల్కస నామా స్యాత్. పులాన్ మహతః స్పర్శనేన కతి శాతయతీతి పుల్కసః.

కృతకాం వార్తాం వా సురాం హృత్వా పాచకో విక్రీణాతి.

కృతకాం పైష్టికాం గౌళికాం వా సురాం వృక్షేషు తాలాదిషు భవాం తాం వార్తాం వా సురాం మద్యం హృత్వాన్య స్మాదాహృత్య పాచకః తస్యాః కృతపరిపాక స్సన్ విక్రీణీత విక్రయణం కుర్యాత్.

చోర వృత్త్యా ద్వేళవః. ౧౮౮

చోరస్య వృత్త మిన వర్తనం యస్య తస్మాత్ చోర వృత్తమిన వర్తనం యస్య తస్మా చ్చోర వృత్తాత్ జారాచ్ఛూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతో వేళవ నామాస్యాత్. వేళాం కాలం వహతీతి వేలవః.

జంభన నర్తన గాన కృత్యః. ౧౮౯

జంభః ప్రావ (త)రణా ద్యుపాధిం నర్తనం నాటకాది విధానేన నటనం గానం సంగీతం చ కృత్యం యస్య (బంధ) జంభనర్తన గాన కృత్యః స్యాత్.

శూద్రా ద్వైశ్యాయాం వై దేహకః. ౧౯౦

శూద్రా ద్వైశ్యాయాం విధివజ్జాతః వైదేహక నామాస్యాత్. విదేహా విశిష్టోప చయే వర్తమానో వైదేహకః.

శూద్రాఽస్పృశ్య స్త్రైరప్యభోజ్యాన్నో వన్యవృత్తి రజమహిష గోపాల స్తద్రస విక్రయీ. ౧౯-౧

శూద్రై రస్పృశ్యః త్రైః శూద్రై రభోజ్యాన్నః వన్యవృత్తిర్వన చరకృత్యః అజమహిష గోపాలః జీవనార్థ మజావి మహిష గోరక్షకః తత్తేషా మజ మహిష గవాం రసాన్ క్షీర దధి తక్రాజ్యా నితేషాం తద్రస విక్రయీ చ స్యాత్.

చౌర్యా చ్చక్రికః. ౧౯-౨

చౌర్యా జ్జారా చ్ఛూద్రాత్ వైశ్యాయాం జాతశ్చాక్రిక నామా స్యాత్. చక్రం సమూహం చక్రివద్భ్రమణం వాస్యేతి చాక్రికః.

లవణ తైల పిణ్యాక జీవీ. ౧౯-౩

లవణం తైలం పిణ్యాకం తిలపిష్టం తైః జీవన మస్యేతి లవణతైల పిణ్యాక జీవీ స్యాత్.

శూద్రా ద్బ్రాహ్మణ్యాం చణ్డాలః. ౧౯-౪

శూద్రా ద్బ్రాహ్మణ్యాం జాతశ్చండాల నామా స్యాత్. చండాయ ఉగ్రకర్మణే అలతి పర్యాప్నోతీతి చండాలః.

సీస కాళాఽఽయసాఽఽభరణో వర్ధ్రి బద్ధ కణ్ఠః కక్షే ఝల్లరీ యుక్తో యత స్తత స్సఞ్చర న్సర్వ కర్మ బహిష్కృతః పూర్వాహ్ణే గ్రామాదౌ వీథ్యా మన్యత్రాపిమలాన్యపకృష్య బహిరపోహయతి. ౧౯-౫

సీసం నాగం కాళాయసం కృష్ణాయః తాభ్యాం కృతాన్యాభరణాని యస్య సీస కాళాయ సాభరణః వర్ధ్రీ చర్మపట్టికయా ఆబద్ధశ్చాయం కంఠోయస్య వర్ధ్రి బంధ కంఠః కక్షే బాహుమూలే ఝల్లరీ యుక్తః చాటుపటహాన్వితః యతః యత్ర సంచారః స్థానం తత్ర తతః సంచరన్ విహరన్ సర్వకర్మ బహిష్కృతః పూర్వాహ్ణే గ్రామం ప్రవిశ్య గ్రామాదౌ వీధ్యాం గ్రామవీధిషు చాన్యత్రాపి

గ్రామాన్తర్బహి స్సమీపే (ప) దేశే మలాదీని పురీషాదీ న్యవకృష్య శూర్పాదౌ గృహీత్వా బహిరపోహయతి. విక్షిపేత్.

గ్రామాద్బహిర్దూరే స్వజాతీయై ర్నివసేత్. ౧౯౬

గ్రామాద్బహిః ప్రదేశే దక్షిణతో దూరే వచనా శ్రవణ మాత్రే అసమీపే స్వజాతీయైశ్చండాలై స్సహ నివసేత్.

మధ్యాహ్నాత్పరం గ్రామం న విశత్యయమ్. ౧౯౭

మధ్యాహ్న కాలాత్పరం గ్రామే నవిశతి. ప్రవేశనం న కుర్యాత్.

ప్రవిశేచ్చే ద్రాజ్ఞా వధ్యః. ౧౯౮

యది విశేద్గ్రామ మయం రాజ్ఞా వధ్యః వధార్హః స్యాత్.

అన్యథా భ్రూణహత్యా మవాప్నోతి. ౧౯౯

అన్యథా వధ్యానాం వధాకరణా ద్భ్రూణ హత్యా మవాప్నోతి.

ఆన్తరాళ వ్రాత్యా శ్చ. ౨౦౦

ఆన్తరాళ వ్రాత్యాః చ పూర్వమేవోక్తాః నాత్ర విశేష ఇతి శేషః.

చూచుకా ద్విప్రాయాం తక్షకః. ౨౦౧

చూచుకా ద్విప్రాయాం జాత స్తక్షక నామాస్యాత్. తక్ష్ణోతి వాస్తాదికమితి తక్షకః.

అస్పృశ్యో*ఝ్ఝల్లరీ హస్తో దారుకార స్సువర్ణకారోఽయ స్కారః కాంస్యకారో వా. ౨౦౨

శూద్రైరస్పృశ్యః. ఝల్లరీ* వృక్షాదనో హస్తే యస్య ఝల్లరీహస్తః దారు గృహాదికం కరోతీతి దారుకారః కాష్ఠకృత్. స్వర్ణేన భూషణాదికం కరోతీతి స్వర్ణకారః. స్వర్ణరజిత భూషణాది కృత్. అయసా ఖనిత్ర లవిత్రాదీన్ కరోతీత్యయస్కారః కాంస్యకారః లోహకారకో వా స్యాత్.

క్షత్రియాయాం మత్స్య బన్ధః. ౨౦౩

చూచుకాత్ క్షత్రియాయాం జాతో మత్స్య బంధీ స్యాత్.

---

* ఝల్లరీ = వృక్షాదనము = ఉలి, గొడ్డలి

మత్స్యబన్ధీ. ౨౦౪

మత్స్య బంధనం జాలకాదినా మత్స్యాహరణ జీవన మస్యేతి మత్స్యబంధీ. మత్స్యానాం క్రియ విక్రయోస్య వృత్తిర్భవేత్.

వైశ్యాయాం సాముద్రః. ౨౦౫

చూచుకాద్వైశ్యాయాం జాతః సాముద్ర నామాస్యాత్. సముద్రే వర్తమానః సాముద్రః.

సముద్ర పణ్యజీవీ మత్స్య ఘాతీ చ స్యాత్. ౨౦౬

సముద్ర పణ్యేన నావాద్యాహృత పదార్థేన జీవన మస్యేతి సముద్ర పణ్యోపజీవీ మత్స్యఘాతీ చ స్యాత్.

ఇతి చతుర్దశః ఖణ్డః

అథ పంచదశః ఖణ్డః

అంబష్ఠా ద్విప్రాయాం నావికః. ౨౦౭

అంబష్ఠా ద్విప్రాయాం జాతో నావిక నామా స్యాత్. నౌ రస్యేతి నావికః.

సముద్రపణ్య మత్స్యజీవీ సముద్ర లఙ్ఘనా న్నావం ప్లావయతి. ౨౦౮

సముద్ర పణ్య మత్స్యజీవీ భూత్వా సముద్ర లంఘనాత్ దేశాద్దేశాన్తర గమనార్థం జలయాన గమనాత్ నావం జల తరణార్థం దారుయానం ప్లావయతి తారయతి.

క్షత్రియాయా మథో నాపితః. ౨౦౯

అంబష్ఠాత్ క్షత్రియాయాం జాతః అథోనాపితః.

నాభే రథో రోమ వప్తా చ ౨౧౦

నాభే రథో రోమ వప్తా చకారాత్ సముద్రపణ్య మత్స్య జీవీ చ భవేత్.

మద్గో ర్విప్రాయాం వేణుకః. ౨౧౧

మద్గోర్విప్రాయాం జాతోవేణుక నామాస్యాత్ వేణుముఖాజ్జీవన మస్యేతి వేణుకః

వేణు వీణావాదీ. ౨౧౨

వేణుర్వంశ నాళః వీణా విపంచ్యాది స్తయోర్వాదః శంసన మస్యేతి వేణు వీణా వాదీ స్యాత్.

క్షత్రియా యాం కర్మకరః. ౨౧౩

మద్గోః క్షత్రియాయాం జాతః కర్మారః కర్మకరః స్యాత్. కర్మణా (స. క) మన్తాత్కరోతీతి* కర్మారః.

కర్మకారీ. ౨౧౪

కర్మారం కర్తుం శీలమస్యేతి కర్మార కారీ స్యాత్.

వైదేహకా ద్విప్రాయాం చర్మకారః. ౨౧౫

వైదేహకా ద్విప్రాయాం జాతః చర్మకార నామాస్యాత్. చర్మభిః స్నేహ పాత్రాదీన్ కరోతీతి చర్మకారః.

చర్మ జీవీ. ౨౧౬

చర్మ కృత్యేన జీవితుం శీలమస్యేతి చర్మజీవీ స్యాత్.

నృపాయాం సూచికః. ౨౧౭

వైదేహకా న్నృపాయాం సూచిక నామాస్యాత్. సూచీ కర్మాస్యేతి సౌచికః.

సూచీ వేధన కృత్యవాన్. ౨౧౮

సూచీ ముఖేన విద్ధ్యతే వస్త్రాదిక మితి సూచీ వేధః. తదేవ కృత్యం యస్యాస్తి సూచీవేధ కృత్యవాన్ భవేత్.

ఆయోగవా ద్విప్రాయాం తామ్రః. ౨౧౯

ఆయోగవా ద్విప్రాయాం జాతః తామ్రజీవీ నామా స్యాత్.

---

* కర్మారః - కమ్మరి

తామ్ర జీవి. ౨౨౦

తామ్రేణ కృత పాత్రాది విక్రయమేవ జీవన మస్యేతి తామ్రజీవీ స్యాత్.

నృపాయాం జాతః ఖనకః. ౨౨౧

ఆయోగవా న్నృపాయాం జాతః ఖనక నామా స్యాత్. ఖన్యతే భూమి మితి ఖనకః.

ఖనన జీవీ. ౨౨౨

ఖననం భూమిం గృహీత్వా జీవితుం శీలమస్యేతి ఖనన జీవీ స్యాత్.

ఖనకా న్నృపాయా ముద్బన్ధకః. ౨౨౩

ఖనకా న్నృపాయాం జాత ఉద్బన్ధక నామాస్యాత్. ఉద్బధ్యతే వస్త్రాదిక మిత్యుద్బన్ధకః.

శూద్రాఽస్పృశ్యో వస్త్ర నిర్ణేజకః. ౨౨౪

శూద్రై రస్పృశ్యః, వస్త్ర నిర్ణేజకః వస్త్ర జీవకః వస్త్రఘాతకః స్యాత్.

పుల్కసా ద్విప్రాయాం రజకః. ౨౨౫

పుల్కసా ద్విప్రాయాం జాతః రజకనామాస్యాత్. రంజయతి వస్త్రమితి రజకః

వస్త్రాణాం రజో నిర్ణేజకః. ౨౨౬

వస్త్రాణాం రజో మాలిన్యం నిర్ణిజ్యతే ప్రక్షాళ్యతే ఇతి రజో నిర్ణేజకః. రజస్స్వలాద్య స్పృశ్య వస్త్ర ఘాతకః స్యాత్.

చణ్డాలా ద్విప్రాయాం శ్వపచః. ౨౨౭

చణ్డాలా ద్విప్రాయాం జాతః శ్వపచనామా శ్వానం పచతి భక్షణార్థమితి శ్వపచః

చణ్డాలవ చ్చిహ్నయుక్తో నిత్యనింద్య స్సర్వకర్మ బహిష్కృతో నగరాదౌ మలాపోహక శ్శ్మశానే వసన్ హేయ పాత్రగ్రాహీ ప్రేతమబన్ధుకం విసృజేత్. ౨౨౮

అయమపి చండాల వచ్చిహ్న యుక్తః చండాల లక్షణాన్వితః నింద్యైర్జనైర

ప్త్రయం నిన్ద్యః. నిన్దార్హః. సర్వకర్మ బహిష్కార్యః. నగర్యాదా విత్యాది శబ్దేన గ్రామపత్తనాదిషు మలాదీనాం విష్ఠాదీనా మపోహకః అపోద్ధరణకః శ్మశానే వసన్ హేయపాత్రం అనర్హం వస్త్రాదికం గృహీతుం శీలమస్యేతి హేయపాత్ర గ్రాహీభూత్వా ప్రేతమబన్ధుక మనాథం మృతకం కిమప్యనపేక్ష్య విసృజేత్.

వధ్యాంశ్చ హత్వా తద్వస్త్రాదీ న్గృహ్ణీయాత్. ౨౨౯

వధ్యాన్ వధార్హాన్ జనాన్ రాజ్ఞో నియోగాత్ తత్ర హత్వా తస్య వస్త్ర మాది శబ్దేన కటకాంగులీయకాదీన్ తాన్ వస్త్రాదీన్ గృహ్ణీయాత్.

పరాధీనా హారో భిన్నపాత్ర భోజీ శ్వమాంస భక్షీచస్త్రవార వాణ వాణిజ్యకారీ స్యాత్. ౨౩౦

పరాధీనః పరాయత్తః ఆహారోశనం యస్య పరాధీనాహారః భిన్నపాత్రే కిమలా దౌ భోజన మస్యేతి భిన్నపాత్ర భోజీ శ్వమాంసం భక్షితుం శీలమస్యేతి శ్వ మాంస భక్షీవా ద్వారే గృహాంకణద్వారే వాణిజ్యం పణ్య విక్రయాదిర్యస్య గృహద్వార వాణిజ్య కోవా భవేత్.

తస్మా న్నికృష్టే సుతే సముత్పన్నే పతితో నష్టో ఘోరా న్నరకా న్వ్రజతి. ౨౩౧

తస్మాత్కారణా న్నికృష్టే ప్రతికృష్టే సుతే సముత్పన్నే జాతేసతి తత్పుత్రాదిః పతితః పాపీయాన్ నష్టస్సన్ ఘోరాన్ తీవ్రాన్ నరకాన్ మహారౌరవ కాల సూత్రాదీన్ నరకాదీన్ వ్రజతి గచ్ఛతి.

సత్పుత్రో నరకేభ్య స్త్రాయకః పితౄన్నాపయిత్వా శుభాం లోకా న్నయతి. ౨౩౨

సత్పుత్రో జాతశ్చేత్ పిత్రాదీన్ నరకగతాన్ అగతాన్వా నరకేభ్యః త్రాయకో రక్షకస్సన్ పితౄనేక వింశతి సంఖ్యానన్యాంశ్చ పావయిత్వా పునీతాన్ కృత్వా శుభాన్ స్వర్గాదీన్ పుణ్యలోకాన్ నయతి ప్రాపయతి.

తస్మాద్బ్రాహ్మణాద్యా స్సవర్ణాయాం విధివత్పుత్ర ముత్పాదయేయు రిత్యాహ భగవా న్విఖనాః.

తత స్తస్మాద్బ్రాహ్మణాద్యా వర్ణాః సవర్ణాయాం స్వకుల జాతాయాం స్త్రియాం విధివత్పుం నరకేభ్యః త్రాయత ఇతి పుత్ర స్తం పుత్ర ముత్పాదయే యురిత్యనేన ప్రకారేణ స్మార్త సూత్రం విఖనా మునిః ప్రాహ. ప్రాహేతి వీప్సా. పరిసమాప్త్యా.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ వివరణే పంచమః పటలః -

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం దశమోగతః

ఇతి పంచదశః ఖణ్డః.

మాధవాచార్య పుత్రేణ, నృసింహాగ్ని చితా, వాజపేయకృతా, కృతే, భాష్యే, అయం, దశమః ప్రశ్నః గతః.

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహార్పణమస్తు

క. పుస్తకే విశేషః.

అథ నిషేకాది, అథ శారీరేషు, అథాతః పాణిగ్రహణం, అథ పర్వణి స్థాలీపాకం, అథాహితాగ్నేః, అథ నిషేకాది సంస్కారాణాం, అథ మృత సంస్కార ప్రాయశ్చిత్తం, అథ వర్ణాశ్రమ ధర్మం, అథవనస్థస్య శ్రామణకం, అథ గృహాశ్రమీ, అథాతఋషిగోత్ర ప్రవరాన్, ఇతి ఖండానామాది గ్రహణం వేదమూలత్వ జ్ఞాపనార్థం ఇతి శబ్దః ప్రశ్న పరిసమాప్త్యౌ. శ్రీః మోక్షరూపాఽస్త్యస్తీతి? శ్రీమతీ ఉఖమితి ప్రణవస్వరూపో భగవాన్ తస్మాదుత్పన్నః బొఖేయః విఖనాః తేనా ధీతా శాఖాసా చ సా తస్యాం శ్రీమదౌ ఖేయ శాఖాయాం విఖనసా ఋషిణా ప్రోక్తే మూలగృహ్యే పరమాత్మ ప్రతిపాద్యే? వైఖానస సూత్రే ప్రథమః ప్రశ్నః. సర్వత్రా న్వేతవ్యః. - "మాధవాచార్య పుత్రేణ"

క. పుస్తక సమాప్తిః.

మూడు భాగములుగ నున్నది

ప్రథమభాగే పత్రాణి ౧౨౭ పత్రములు. షష్ఠ ప్రశ్న సంఖ్య వేయబడినది

ద్వితీయభాగే పత్రాణి ౯౯ పత్రములు. ౭, ౮ ప్రశ్నముల సంఖ్య వేయబడినది

౩౭ పత్రములు ౯ ప్రశ్న సంఖ్య వేయబడినది.

తృతీయభాగే పత్రాణి ౩౪ పత్రములు ౧౦ ప్రశ్నము.

విద్యా నిలయే స్థితా మాతృకా. క. సంజ్ఞితా - ఆంధ్ర లిపిః.
౧౨౮ పత్రము నుంచి పై గ్రంథములో ౧౬౯ పత్రము వరకు
భట్ట భాస్కరీయం గు॥ యు॥ ప్రశ్న భాష్యం వ్రాయబడినది.

ఖ పుస్తకే విశేషః.

శ్రీ కురుపురీ వీరనారాయణాయనమః. శ్రీ వేంకటేశాయ నమః

యాదృశం పుస్తకం దృష్ట్వా తాదృశం లిఖితం మయా
అబద్ధం వా సుబద్ధం వా మమదోషో న విద్యతే.
అక్షరం యత్పరి భ్రష్టం మాత్రాహీనం తు యద్భవేత్.
క్షంతు మర్హథ విద్వాంసః కస్యనాస్తి వ్యతిక్రమః.
కళకృత మపరాధం క్షంతు మర్హన్తి సంతః
శ్రీ అచ్యుతానన్త గోవిందాయ నమః.

శోభకృన్నామ సంవత్సర శ్రావణ శుద్ధ దశమీ నాడు
శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యం పుస్తకం ముగిసెను.
కోనప్ప వ్రాసిన పుస్తకం. శ్రీమద్విఖనసే నమః.

245 పత్రములుగల గ్రంథాక్షరి పుస్తకం ధర్మపరం నుండి తేబడినది. దీనిలో మొదటి 31 పత్రములు లేవు.

గ పుస్తకే విశేషః.

హరిః ఓం శుభమస్తు. శ్రీమద్విఖనసే గురవే నమః.
శ్రీ కరిరాజ వరదాయ నమః. శ్రీ కమల పత్న్యై నమః.

యాదృశం పుస్తకం దృష్ట్వా తాదృశం లిఖితం మయా
అబద్ధం వా సుబద్ధం వా మమదోషో న విద్యతే.
అక్షరం యత్పరిభ్రష్టం మాత్రాహీనం తు యద్భవేత్.
క్షంతు మర్హథ విద్వాంసః కస్యనాస్తి వ్యతి క్రమః.

గోపాలకృష్ణన్ స్వహస్త లిఖితమ్.

శకాబ్దిః ౧౮౫౩ కల్యబ్దిః ౫౦౩౨ ఉపరి విరోధి కృన్నామ సంవత్సరే దక్షిణాయనే మార్గశిర్ష మాసే కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం తిథౌ జ్యేష్ఠా నక్షత్రే చోళ మండలాఖ్యే శ్రీ ముష్ణక్షేత్రస్య పశ్చిమ దిగ్భాగే పాలాఖ్య గ్రామ నివాసినో భార్గవ గోత్రస్య శ్రీ వైఖానస సూత్రిణో వరదరాజ శర్మణః పుత్రేణ ధీమతా గోపాలకృష్ణాభిధానేన శ్రీ కరిరాజ వరదస్వామి సన్నిధౌ ఇదం వైఖానస సూత్ర భాష్యం లిఖితమ్. శ్రీమద్విరోధి కృద్వర్షే చాపర్కే షోడశే దినే గురువారే చతుర్దశ్యా మైంద్రభే కృష్ణపక్షకే, వృషే లగ్నే చ మధ్యాహ్నే దశేశౌ శుభ యోగకే, చోళోర్వ్యాం భాస్కరక్షేత్రే శ్రీ ముష్ణస్థల పశ్చిమే, పాలనా మపురే దివ్యే కరీంద్ర వరదస్యతు, సన్నిధౌ రంగభూపాల మండపే ద్వార దక్షిణే, శ్రీమద్భార్గవ గోత్రస్య వైఖానస మహాత్మనః. వరదాచార్య పుత్రేణ గోపాల కృష్ణ ధీమతా. వైఖానసస్య సూత్రస్య భార సంచర్యనీయకమ్ .వాజపేయమిదం భాష్యం సమ్యగ్లిఖ్య ప్రపూరితమ్.

కరియ వరదరాజం కంజజా భూమి నాథమ్
పరమ పురుష వర్యం పాలభూమి నిత్యవాసమ్
విధి శివ సురపూజ్యం విష్ణుమాద్యాస్తవర్జమ్
అభయ కటికహస్తం చాబ్జ చక్రాస్య మీడే.

శ్రీ కరిరాజ వరదాయ నమః. శ్రీ కమలవల్ల్యై నమః శ్రీ గోదాదేవ్యై నమః
శ్రీ గోపాలకృష్ణాయ నమః. శ్రీ విఖనస గురవే నమః.

గోపాలకృష్ణన్ స్వహస్త లిఖితమ్.

గ. పుస్తకము నామక్కల్ తేర్ ముట్టి శేషయ్యంగార్ వారి వద్దనుండి పుత్రిః వ్రాసుకొనుటకై తేబడినది. 264 పత్రములు గ్రంథాక్షరలిపి.

ప్రతివ్రాత ఆశ్వయుజ శు॥ ౧౦ మంగళవారం 4-9-38 దినమున ఆరంభింపబడి బహుధాన్య వర్షం పుష్య బ॥ 30 శుక్రవారం 20-1.39 పూర్తి చేయబడినది.

ఆరంభే

కన్యార్కే వర్షర్తౌ దక్షిణాయనే, సౌరివారే త్రయో లగ్నే తిథి పంచమివసేసతి
వైఖానసాఖ్య సూత్రస్య భాష్యం శ్రీ వాజపేయకమ్.
లిఖితుం హ్యహముద్యుక్తో గోపాలకృష్ణ నామవాన్.
శ్రీ కరిరాజ వరదాయ నమః.

అథ నిషేకాది, అథ శారీరేషు, అథాతః పాణిగ్రహణం. అథ పర్వణి స్థాలీపాకం, అథాహితాగ్నేః, అథనిషేకాది సంస్కారాణాం, అథ మృత సంస్కార ప్రాయశ్చిత్తం అథ వర్ణాశ్రమ ధర్మం, అథ వనస్థస్య శ్రామణకం, అథ గృహాశ్రమ, అథాత ఋషిగోత్ర ప్రవరాన్, ఇతి ఖండానాం గ్రహణం వేదమూల జ్ఞాపనార్థం. ఇతి శబ్దః ప్రశ్న పరిసమాప్తౌ.

శ్రీః మోక్ష రూపో ఽస్యా మస్తీతి శ్రీమతీ. ఉఖమితి ప్రణవస్య రూపో భగవాన్ తస్మాదుత్పన్నః ఔఖేయః విఖనాః తేనాధీతా శాఖా ఔఖేయ శాఖా సా చ సా తస్యాం శ్రీమదౌఖేయ శాఖాయాం-విఖనసా ఋషిణా ప్రోక్తే మూలగృహ్య పరమాత్మ ప్రతిపాద్యే వైఖానస సూత్రే ప్రథమః ప్రశ్నః. సర్వత్రాన్వయా

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమ ప్రశ్నార్థ
వివరణే పంచమః పటలః

ఇతి పంచదశః ఖణ్డః

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోఽయం దశమోగతః.

అస్యాన్వయః - మాధవాచార్య పుత్రేణ, నృసింహాగ్ని చితా, వాజపేయ కృతా,
కృతే భాష్యే, అయం, దశమః, ప్రశ్నః, గతః
వాజపేయ కృత్ శబ్దః. తస్య తృతీయా విభక్తిః.

శ్రీః శ్రీః శ్రీః

ఇతి

ధర్మ సూత్రం సంపూర్ణమ్.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రే ప్రవర సూత్రమ్

ఏకాదశ ప్రశ్న ప్రారంభః.

(ప్రవర సూత్ర ముద్రణయందు గ్రంథాక్షరి ప్రతియు తెలుగు ప్రతియు ఆధారముగా గ్రహించినందువలన రెంటికిని పాఠ భేదములు బలీయముగా ఉన్నందున రెంటిని పాఠాంతరములుగా గ్రహించి ముద్రించినాము. చదువరులు ఈ సాహసకృత్యమును మన్నింతురుగాక !)

౧

అథ ఋషిగోత్ర ప్రవరాన్వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
విశ్వామిత్ర జమదగ్ని భరద్వాజ గౌతమాత్రి వశిష్ఠ కాశ్యపానాం సప్తర్షీణా
మగస్త్యస్యాపి యదపత్యం గోత్రం తస్మిన్ గోత్రే వరాణా మృషీణాం
ప్రవరాణాం ప్రవరః ౨
ప్రవరకాలే యజమానస్య ప్రవరం యథోక్తం హోతాచాధ్వర్యుశ్చ శంసతి ౩
తేషాం విశ్వామిత్ర కౌశికానాం త్ర్యార్షేయః ప్రవరో భవతి. వైశ్వామిత్ర
దైవరాత ఔదలేతి (దేవలేతి) హోతా ఉదల (దేవల) వద్దేవరాతవ
ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః ౪
రౌకథ్యకానాం[రౌక్షకాణాం]త్ర్యార్షేయః వైశ్వామిత్ర రౌకథ్య[రౌక్షక] రైవణేతి
హోతా. రేవణవత్ రౌకథ్య [రౌక్షక] వత్ విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః ౫
వైశ్వామిత్ర దైవశ్రవస దైవతరసానాం త్ర్యార్షేయః. వైశ్వామిత్ర దైవ
శ్రవస దైవతరసేతి హోతా. దేవతరసవద్దేవ శ్రవసవద్విశ్వామిత్రవ
దిత్యధ్వర్యుః ౬
లోహితానాం త్ర్యార్షేయః వైశ్వామిత్రాఽష్టక లోహితేతి హోతా.
లోహితవదష్టకవ ద్విశ్వామిత్రవ దిత్యధ్వర్యుః ౭
ఆజ్యా[జా]నాం త్ర్యార్షేయః. వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛన్దా [జే] ఆజ్యేతిహోతా
ఆజ్యవ [అజ] వన్మధుచ్ఛన్దవ ద్విశ్వామిత్రవ దిత్యధ్వర్యుః ౮
కాతానాం త్ర్యార్షేయః వైశ్వామిత్ర కాతాక్షీలేతి హోతా. అక్షీలవ త్కాతకవ
ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః ౯
అఘమర్షణ కౌశికానాం త్ర్యార్షేయః. వైశ్వామిత్రాఘమర్షణ కౌశికేతి హోతా.
కుశికవదఘమర్షణవ ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః ౧౦

ఇంద్ర కౌశికానాం త్ర్యార్షేయః. వైశ్వామిత్రైన్ద్ర కౌశికేతి హోతా.
కుశికవదిన్ద్రవ ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః ౧౧
పౌరాణానాం ద్వ్యార్షేయః. వైశ్వామిత్ర పౌరాణేతి హోతా. పురా[పూర]ణవ
ద్విశ్వామిత్ర వదిత్యధ్వర్యుః ౧౨

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః

౨

భార్గవ జామదగ్న్య వత్సా (త్స్య) నాం పంచార్షేయ స్సప్తార్షేయో వా. భార్గవ చ్యావనా ప్నవానౌర్వ వైదలే (జామదగ్న్య) తిహోతా. భార్గవ చ్యావన జామదగ్న్య వాత్సా (త్స్య) ప్నవా నౌర్వ వైదలేతివా. విదల (జమదగ్ని) వ దూర్వవదప్నవానవచ్చ్యవనవద్భృగు వదిత్యధ్వర్యుః విదలవదూర్వవదప్నవాన వద్వత్సవజ్జమదగ్నివచ్చ్యవన వద్భృగువ దితివా. ౧౩ ఆర్ష్టి షేణానాం పంచార్షేయః భార్గవ చ్యావనప్నవా నైంద్రార్ష్టి షేణేతి (ఆర్ష్టి షేణానూపేతి) హోతా. ఆర్ష్టి షేణ (అనూపవదర్ష్టి షేణ) వదింద్రవదప్నవాన వచ్చ్యవన వద్భృగువ దిత్యధ్వర్యుః. ౪౪
యాస్కానాం త్ర్యార్షేయః భార్గవవైత(స)హవ్యసా వేత(ద]సేతిహోతా సవేత (ద) స వద్వీత(స)హ వ్యవద్భృగు వదిత్యధ్వర్యుః ౧౫
(మిత్రయువానాం) భృగూణాం త్రార్షేయః భార్గవ వాధ్యా(ధ్య)శ్వ దైవ దాసేతి హోతా. దేవదాసవద్వాధ్య(ధ్య)శ్వవద్భృగువదిత్యధ్వర్యుః౧౬
వైన్యానాం త్ర్యార్షేయః భార్గవ వైన్య పార్థేతి హోతా. పృథువద్వేనవ ద్భృగువ దిత్యధ్వర్యుః ౧౭. శౌనకానామేకార్షేయ శ్శౌనకేతి హోతా. శునకవదిత్యధ్వర్యుః ౧౮. గార్త్స (త్స్న) మదానామేకార్షేయః గార్త్స(త్స్న)మదేతి హోతా. గృత్స(త్స్న)మదవదిత్యధ్వర్యుః ౧౯

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

3

భారద్వాజానాం త్ర్యార్షేయః ఆఙ్గిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజేతి హోతా.
భరద్వాజ వద్బృహస్పతి వదఙ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౦

రౌకధ్యానాం (ఋక్షాణాం) పంచార్షేయః. అఙ్గిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజ వాదన (వాన్దన) మాతవచసేతి హోతా. మతవచసవ ద్వదన(న్ద)న వద్భర ద్వాజవ ద్బృహస్పతివదఙ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౧
గార్గ్యాణాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస శైన్య గార్గ్యేతి హోతా. గర్గవచ్ఛిన వదఙ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౨. విష్ణువృద్ధానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస పౌరుకు త్స(త్స్య) త్రాస దస్యేతిహోతా. త్రసదస్యవత్పురుకు త్సవదఙ్గిరోవ దిత్యధ్వర్యుః ౨౩. కణ్వానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరసాజమీఢ కాణ్వేతి హోతా. కణ్వవదజమీఢవదఙ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౪
హారీతానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరసాంబరీష యౌవనాశ్వేతి హోతా. యువనాశ్వవదంబరీషవదఙ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౫
సాంకృత్యానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస గౌరు వీత సాంకృత్యేతి హోతా. సంకృతి వద్గురు వీతవదఙ్గిరోవ దిత్యధ్వర్యుః. ౨౬
రాథీతరాణాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస వైరూప రాథీతరేతిహోతా. రథీతరవ ద్విరూపవదఙ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౭
మౌద్గల్యానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస ధార్మ్య (భార్మ్య) శ్వ మౌద్గల్యేతి హోతా ముద్గలవ ద్ధార్మ్య (ద్భర్మ్య) శ్వవదఙ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౮

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

౪

అఙ్గిరస గౌతమానాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరసాయాస్య గౌతమేతి హోతా. గౌతమవదయాస్యవదఙ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౯
శారద్వ న్త(తా)నాం త్ర్యార్షేయః అఙ్గిరస గౌతమ శారద్వ న్తే (తే) తిహోతా శరద్వ న్త (త్) వద్గౌతమ వదఙ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౩౦
కౌమణ్డ గౌతమానాం పంచార్షేయః అంగిరసౌచథ్య కాక్షీవత గౌతమ కౌమణ్డేతిహోతా, కుమండవ ద్గౌతమ వత్కాక్షీవత వదుచథ్యవదంగిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౩౧. దీర్ఘతమానాం పంచార్షేయః అఙ్గిరసౌచథ్యకాక్షీవత

గౌతమ దైర్ఘతమేతి హోతా. దీర్ఘతమవద్గౌతమవ త్కాక్షీవతవదుచథ్య
వదంగిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౩౨. కారేణుపాలానాం త్ర్యార్షేయః
ఆఙ్గిరసగౌతమ కారేణుపాలేతి హోతా. కరేణుపాలవద్గౌతమవదంగిరోవది
త్యధ్వర్యుః. ౩౩. ఔశనస గౌతమానాం త్ర్యార్షేయః అంగిరసౌశనస
గౌతమేతి హోతా. గౌతమవదుశనసవదంగిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౩౪
వామదేవానాం త్ర్యార్షేయః ఆంగిరసగౌతమ వామదేవేతిహోతా. వామదేవ
వద్గౌతమవదంగిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౩౫

ఇతి చతుర్ధః ఖణ్డః

౫

ఆత్రేయాణాం త్ర్యార్షేయః ఆత్రేయార్చనానస శ్యావాశ్వేతిహోతా
శ్యావాశ్వవదర్చనానసవదత్రివదిత్యధ్వర్యుః ౩౬
వాగ్భూ[వద్భూ]తకానాం త్ర్యార్షేయః ఆత్రేయార్చనానసవాగ్భూ[ద్భూ]త
కేతిహోతా వాగ్భూ[వద్భూ]తక వదర్చనానసవదత్రివ దిత్యధ్వర్యుః ౩౭
గావిష్ఠిరాణాం త్ర్యార్షేయః ఆత్రేయార్చనానస గావిష్ఠిరేతి హోతా
గవిష్ఠిరవదర్చనానసవదత్రి వదిత్యధ్వర్యుః. ౩౮
వామదేవానాం త్ర్యార్షేయః ఆత్రేయార్చనానస వామదేవేతి హోతా.
వామదేవ వదర్చనానసవదత్రివదిత్యధ్వర్యుః ౩౯
పౌ[పూ]ర్వాతి ధీ[ధ్యా]నాం త్ర్యార్షేయః ఆత్రేయార్చనానస పౌర్వాతిధే
[ధ్యే]తి హోతా. పూర్వాతిథివదర్చనానశ వదత్రివ దిత్యధ్వర్యుః ౪౦

ఇతి పంచమః ఖణ్డః

౬

పారాశర్యాణాం త్ర్యార్షేయః వాశిష్ఠశాక్త్య పారాశర్యేతి హోతా.
పరాశరవచ్ఛక్తి వద్వశిష్ఠ వదిత్యధ్వర్యుః ౪౧
వాశిష్ఠానామేకార్షేయః వాశిష్ఠేతి హోతా. వశిష్ఠవదిత్యధ్వర్యుః ౪౨

కౌణ్డిన్యానాం త్ర్యార్షేయః వాశిష్ఠ మైత్రావరుణ కౌణ్డిన్యేతిహోతా.
కుణ్డిన వన్మిత్రావరుణ వద్వశిష్ఠవ దిత్యధ్వర్యుః ౪౩
రోపమత్యానాం త్ర్యార్షేయః వాశిష్ఠేన్ద్ర ప్రమద రౌపమత్యేతి హోతా.
రోపమత్యవ దిన్ద్ర ప్రమదవద్వశిష్ఠవదిత్యధ్వర్యుః. [ఔపమన్యవానాం
త్ర్యార్షేయః వాశిష్ఠేన్ద్ర ప్రమద భారద్వసవేతి హోతా. భరద్వసువవదిన్ద్ర
ప్రమదవద్వశిష్ఠవదిత్యధ్వర్యుః] ౪౪

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః

౭

[నిధ్రువ] కాశ్యపానాం త్ర్యార్షేయః కాశ్యపావత్సార నైధ్రువేతిహోతా.
నిధ్రువ వదవత్సారవత్కశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః ౪౫
రై[భ]పాణాం త్ర్యార్షేయః కాశ్యపావత్సార రై[భ]పేతి హోతా.
రే[భ]పవ[దవ]ద్వత్సార వత్కశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః ౪౬
శాణ్డిల్యానాం త్ర్యార్షేయః కాశ్యపావత్సార శాణ్డిల్యేతి హోతా. శణ్డిలవదవ
త్సారవత్కశ్యపదిత్యధ్వర్యుః శాండిల్యావత్సారకాశ్యపేతివా. కశ్యపవద
వత్సారవచ్ఛణ్డిలవదిత్యధ్వర్యుః. ౪౭
దైవలానాం త్ర్యార్షేయః కాశ్యపాసిత దైవలేతి హోతా. దేవలవదసిత
వత్కశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః.
శాణ్డిలాసిత దైవలేతి[వా]హోతా దేవలవదసితవచ్ఛండిలవదిత్యధ్వర్యుః
దైవలావత్సారకాశ్యపేతివా కశ్యపవదవత్సార వద్దేవలవదిత్యధ్వర్యుః।
అసితావత్సార కాశ్యపేతివా కశ్యపవదవత్సారవదసిత వదిత్యధ్వర్యుః౪౮
లౌగాక్షికాశ్యపానాం త్ర్యార్షేయః అహర్వాశిష్ఠాః నక్తం కాశ్యపాస్తేషాం
వాశిష్ఠకాశ్యపైర్వివాహో నస్యాత్. కాశ్యపావత్సార వాశిష్ఠే తిహోతా.
వశిష్ఠవదవత్సారవత్కశ్యప వదిత్యధ్వర్యుః ౪౯

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః

౮

[అగస్త్యానాం] ఇధ్మవాహానాం త్ర్యార్షేయః అగస్త్య దార్ఢ్యచ్యుతై
ధ్మవాహేతిహోతా. ఇధ్మవాహవద్దృఢ చ్యుతవదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౦
సాంభవాహానాం త్ర్యార్షేయ అగస్త్య దార్ఢ్యచ్యుత సాంభవాహేతి
హోతా. సంభవాహవద్దృఢ చ్యుత వదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౧
యాజ్ఞవాహానాం త్ర్యార్షేయ అగస్త్య దార్ఢ్యచ్యుత యాజ్ఞవాహేతి
హోతా. యజ్ఞవాహవద్దృఢచ్యుత వదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౨
సోమవాహానాం త్ర్యార్షేయః ప్రవరో భవత్యగస్త్య దార్ఢ్య చ్యుత సోమ
వాహేతి హోతా. సోమవాహవద్దృఢచ్యుత వదగస్త్య వదిత్యధ్వర్యుః ౫౩
శతశతి విశ్వామిత్రాద్యా నామష్టానా మృషీణా మేకగోత్రోత్పన్నా
బ్రహ్మర్షయ స్సమాన ఋషయో భవన్తి. ౫౪
విప్రాణాం సమాన ఋషిగోత్ర కన్యా వివాహః ప్రతిషిధ్యతే ౫౫
బ్రహ్మర్షి వంశ్యానాం బ్రహ్మణానా మార్షేయ గోత్ర స్మృతిర్నాన్యేషాం.
౫౬
యస్మాత్ కింగోత్రోను(సౌమ్యా)సోమాసీతి సత్యకామబ్రాహ్మణం. ౫౭
జ్ఞాతుర్గోతమే చ్ఛాయా ఛాందోగ్య శ్రుతిః ౫౮
తనూన పాదానాం కేషాంచిత్ క్షత్రియాణాం త్ర్యార్షేయః ప్రవరో భవతి.
మానవై ద (శ) పౌరూరవసేతిహోతా. పురూరవసవది ద [రా]
వన్మను వదిత్య ధ్వర్యుణ్ణః ౫౯
కేషాంచిద్వైశ్యానాం త్ర్యార్షేయః ప్రవరో భవతి. బాలన్ధన వాత్సప్రీతి
మాంకిళేతిహోతా. మంకిళవ ద్వాత్సప్రీతి వద్బలన్ధన వదిత్యధ్వర్యుః ౬౦
తానూనపాదాన్యేషాం సర్వేషాం. క్షత్రియాణాం వైశ్యాణాంచ
పురోహిత గోత్ర ప్రవరః ప్రవరో భవతి. ఇత్యాహ భగవాన్విఖనాః.

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

సాధుపద పట్టికా

పంక్తి గణనమునందు సూత్ర భాష్యమ్ ప్ర. ఖం. అను పంక్తి నుంచి లెక్కించుకొనవలయును. గ్రంథ బాహుళ్యమును గుర్తించి సాధు పదములను మాత్రమే వ్రాయుచున్నాము. చదువరులు మన్నించి ముందుగా దిద్దుబాట్లు చూచుకొని పఠింపవలసినదిగా ప్రార్థన.

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
4	20	మక్షికాక్రిమి
	23	శిథిల్యాది
5	6	వరాహ శ్వ
	9	స్థండిలా
	22	ఉద్బుధ్య
6	15	మిన్దాహుతిం
	17	ప్రాయశ్చిత్తం
7	7	వద్ధోమం
8	8	వనార్ధమన్యాం
9	11	వద్ధోమం
	18	వృద్ధ
	19	వద్ధోమం
	23	భోజనార్ధ
10	16	రా న్దీముఖం
11	3	సంకల్ప్య
	5	బన్ధయేత్
12	2	గర్భం
14	8	వేదస్యాధ్యయన
	24	సముత్పన్నే
15	14	శుద్ధ్యర్థం
18	27	మధ్యందినే
19	25	అదితేన్వ
21	22	అపతితః శుద్ధాత్మ
22	7	దుర్భిక్షాద్యై

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
	12	స్వకులాదవ
23	7	జుమ్భకాయ
24	13	తర్పణే
25	17	గలితా
26	10	స్ఖలన
	16	ముపనయనాగ్ని
31	2	తస్యాహినో
32	26	గాంధర్వేణ
37	10	పతితే
	13	హత్యాద్యైరితి
	14	భ్రాన్త
38	10	మధ్యమాద్యాః
30	13	ప్రాతర్హోమే
	18	ప్రాతర్హోమే
	20	సాయమాహుతీ
40	6	దారక
41	15	సంగృహ్య
	15	స్రుచ్యమాజ్యం
	22	అయాశ్చాగ్నేఽసీతి
42	6	శ్చతస్రో
	11	ప్రాయశ్చిత్తీయాం
	12	సూర్యోదయః యస్యాప్తాం
43	18	ద్వాదశాహో
48	20	కరోతి

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
49	6	చతుర్థ్యాం
	14	తిష్ఠంతీతి
	18	సంస్థానాం
51	3	పాదకృచ్ఛ్ర
52	7	పర్వాభ్యాం
	21	దిత్యత్రాపి
	25	పిణ్డ పితౄ
56	4	శరీరస్య
57	7	వీర్యేణ
	20	సువర్ణం
58	9	ద్విజాతీ
	15	నారాయణాభ్యా
59	18	యాగ్నేరర్థమితి
60	28	కనీయసీ
63	21	వేణ్వగ్రే
67	12	ప్రేతకయోః
	22	బ్రాహ్మణాద్యై
68	3	స్తదస్యేతి దంష్ట్రి
	20	మస్పృశస్
	25	కలోతీత్యత్ర
71	11	పంచమే
	14	పంచమమాస
72	8	పరస్యైవా
75	22	కుక్కుటాద్యైః
76	6	దద్యాత్
	26	చత్తాఽవశిష్టాన్
78	11	పిండదానం
82	3	నాష్టకాం
84	12-13	పంక్తుల మధ్య ధర్మసూత్ర ప్రారంభః అని ఉండవలయును.
85	16	రాజన్యః కృతః
86	23	హాలేన
87	5	సన్న్యసో
90	25	బ్రూయాన్నోచ్చరేత్
91	3	గురువ
	10	తద్వ్యేతే
	18	మేతేషా
92	21	గార్హస్థ్యం తదనుసర
94	10	సంగృహ్య
	20	పిండాం
95	27	బాలవృద్ధాన్
97	24	నీరుజం : రోగములులేనిది సువర్ణం : బాగుగా అలుపగలిగినది
100	5	గృహ్ణాత్యుఞ్ఛ
	10	లక్షణైః
	13	ఉఞ్ఛానాం
	14	తాముఞ్ఛ
	15	మాహృతోఞ్ఛ
	21	ఉఞ్ఛవృత్తి
105	5	ధానీచేదనాహి
	26	కంకు : కొఱ్ఱధాన్యభేదము
106	15	పునరుఞ్ఛ
108	20	ఈ పంక్తినుండి చాలసార్లు ఏషాంతే అనియున్న ప్రతి

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
		సారియు యేషాంతే అని దిద్దుకోవలయును. 2వ పేజీ వరకు యిదేమాదిరి
116	2	ఛిత్వా
117	4	చ్ఛేదనం
120	23	ప్రచోదితః
122	5	త్విడాయాః పృష్ఠతః
123	3	విధ్యుక్త
	18	పింగళయా పూర్య
124	9	పృథివీ
	12	మరుతః
125	4	స్యాదితి
	24	పర్యంతం
	25	స్యాదిత్యేత
126	15	నిభావనమ్
	19	స్తపోధన
	22	ముఖ్యాన్యేతాని
	23	నిబద్ధస్య-యమాది
131	2	రశీతిశ్చతుః
133	17	స్థానాత్ స్థానాన్తరం
	23	చిత్తవ్యాపి వద్ధృఢ
135	23	చేత్పృథివీ
136	4	వాయుజిద్వ్యోమ
	9	ద్వాదశయామాధ్యానం
	13	న పశ్యతి
	23	ధ్యేయమధ్యేయం
137	5	ఏకార్ష్యాః
140	11	ధారాస్సంతీతి
	14	సంతీత్యేకే
147	6	నేత్రే
149	2	మన్తర్బహిష్ఠం

పుట-	పంక్తి	సాధుపదమ్
151	19	పరిషౌతి
	20	పరిషూతస్యైకాం
	28	లో శుల్బం : త్రాడు అని వ్రాసుకొనవలయును.
152	19	సన్న్యాసాశ్రమ
154	25	చేర
156	10	మృద్గ్రహణౌ
158	14	విశేషంచ
	18	వృత్వా
161	15	సంరక్షణాద్యం
162	5	పుష్పైర్వా
	22	శ్రౌతోక్తైః
	26	మంత్రైః
163	6	భూర్భువః
	8	సభ్యావ సథ్యౌ
	10	సభ్యాగ్న్యాయతనే
	18	భిక్షువదగ్న
	20	సజ్జ్యా
164	16	(సన్న్యస)
	23	భార్యాం
166	8	కృపయా
	13	మృద్గ్రహణీం
167	16	సతిలైః
168	8	క్రమేణ కృత్వా
	4	దత్త్వా-స్వగృహోక్త
	10	త్రిదండం
171	8	పౌర్ణమాస్యాం వా
172	2	స్పువస్పన్న్యస్తం - త్రిపుపాం
173	20	హ్యతిభిస్స్వ
174	9	కృతోర్ధ్వం

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
174	26	ఇత్యృచం
176	5	యేనసః
	19	సన్న్యసనాదేవ-విద్విజ
	27	ఊర్మయః
177	3	ఇత్యధ్యాహారః
	5	కృత్వోత్కుటి
	26	సంగృహ్యో
178	3	ద్విర్ద్విర్గుదే
	14	నిషేధార్థ
180	3	క్షత్రియః
	7	పుల్లేన
	13	మూర్ధ్యాకాశే.
	21	ప్రోక్ష్యేతి
181	17	త్రీనేకం వా
182	18	సమముకుళితా
183	7	నిషణ్ణామ్
184	16	స్వస్యవామేన
187	3	ప్రతిప్రణేతారం
188	14	వరాహోలిద్వ
189	11	రాపదాన్త్యేః
	12	ప్రాయత్యే
190	23	సమీపేచ.
191	14వ	పంక్తి తరువాత హెడ్డింగు వ్రతవిసర్గకాలః, విధిశ్చ
192	5	మధీత్యాన్తే
	12	పంక్తి తర్వాత హెడ్డింగు మాధ్యాహ్నిక స్నానాదిః
	20	అబ్దైవతైర్మన్త్రైః
	21	ఇతి మన్త్రేణ
196	11	తమనాతురో
	19	వాఽసిత్వాచతురస్రోష
197	12	స్నమనిద్ధ
	22	స్త్రిస్త్రషస్న
198	11	అంజలి
	12	అంజలి
	20	మశుచ్యాశౌచి
200	15	స్పృష్టం - స్పృష్టం
	17	స్పృష్టం
	18	శూద్రానులోమానా
	19	బ్రాహ్మణానామన్నం
205	2	పహ్నార్త్యేన
206	22	రేతశ్శ్లేష్మ
208	10	రేతశ్శ్లేష్మ
210	11	సంశోధ్యాని
211	3	లవణగుడ
	12	శ్రీఫలైః
212	7	వారి జలం శుద్ధమపివా గోతృప్తికరమపివా గోతృప్తికరం
216	7	చ్ఛాదనార్థం
	18	అనగ్ని
223	18	సంవీక్ష్య
	22	సన్న్యసస్య-సన్న్యాసిషి
224	11	అనాహితాగ్నేః
225	17	మన్త్రావృత్త్యై
230	8	క్షయాప్రత్యేకం
	11	గోదానాచ్ఛుధ్యతే
	14	దానాచ్ఛుధ్యతి
	16	శుద్ధ్యతి
232	4	మిత్యాదిభిర్మన్త్రైః
	13	శుద్ధ్యతి

పుట-పంక్తి సాధుపదమ్

232 20 శతసంఖ్యాకస్య
236 8 ప్రాప్త్యర్థమస్మి
20 మిత్యాద్యైః
237 13 ఛరణపాద్యా
18 దామోదరాస్యైః
23 విష్ణోర్న్నకాద్యైః
24 విష్ణోప్న్నకమితి
238 5 మాషోదనం
239 16 తిలం
242 14 భవేయుః
243 5 శుద్ధ క్షత్రియః
244 6 వైశ్యాయాం
8 మణికారస్తద్వృత్తిః
15 ఛిద్రకరణం
22 త్వదాఖ్యం
245 20 రాజ్ఞస్సైనాపత్యం
22 అశ్వహస్తి
24 ఆధోరణః = మావటివాడు
246 21 త్రిమాసం
247 24 భాగాహార
253 10 కార్యకరణం
15 లవణాక్షీర్ణవిక్రేతా
255 7 చౌర్యాచ్చాక్రికః
16 వర్ధ్యాశ్రిబన్ధ
25 గా వ్రాయవలయును.
వర్ధ్రి ॥స్త్రీ। = టంగువారు,
ఝల్లరీ = పెద్దడోలు,

పుట-పంక్తి సాధుపదమ్

పటహము = తప్పెట,
చాటు = ప్రియమైనమాట
ముఖస్తుతి
259 11 మిత్యద్వస్ధకః
25 గా పుల్కసుడు = బోయవాడు
మాలవాడు
260 10 మాంసభక్షే గృహద్వార
వాణిజ్యకః స్యాత్
22 శుభాన్ లోకా

11 ప్రశ్న
2లో 11 దితివా
3 15 త్రాష్ఠేయః - మౌద్గల్యేతి
16 ముద్గలవద్ధార్త్య
19 వదిత్యధ్వర్యుః
4 3 ఆఙ్గిరస
12 నానసవద్త్రివది
18 దచ్చనానసవ
5 2 కుణ్డిన
12 శండిలవదవ
13 శ్యపవదిత్యధ్వర్యుః
14 వత్సారవచ్ఛండిల
17 వచ్ఛండిలవ
6 1 ఇధ్మవాహోనాం
2 వద్దృఢచ్యుత
9 శంసితవిశ్వా
12 బ్రాహ్మణానా